

АЛИШЕР НАВОЙ

В сон ут пайр

АЛИШЕР НАВОИЙ

Бисон ут-тайр

УЎК: 821.512.133 (092)

КБК: 83.3 (5Ў)1

А – 15

Алишер, Навоий

«Лисон ут-тайр». Сўзбоши, табдил ва изоҳлар муаллифи Манзар Абдулхайр ва Абдуҳамид Пардаев. – Т.: Янги аср авлоди, 2019. – 544 б.

ISBN 978-9943-20-604-5

Улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоий асарлари матнини ўрганиш унинг ҳаётлик чоғларидаёқ бошлаб юборилган эди. Бу анъана эндиликда ҳам давом этаётир. Айни маънода ушбу табдилда илк бор шоир асарларининг матний тадқиқ қилинмаган жиҳатлари қайта ўрганиб чиқилган. Энг муҳими, унда улуғ шоирнинг «Лисон ут-тайр» асари илк бор ҳам янгича насрий, ҳам шеърӣй табдил қилинди. Бу тарз улуғ шоирнинг ушбу фалсафӣй-тасаввуфӣй асари моҳиятини соддалаштириб кенг китобхоналарга тарғиб қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Табдил адабиётшунос, тилшунос, шарқшунос, матншунос ва барча мумтоз шеърӣятимиз муҳибларига манзур бўлади, деган умиддамиз.

УЎК: 821.512.133 (092)

КБК: 83.3 (5Ў)1

*Сўзбоши, табдил ва изоҳлар муаллифи
Манзар Абдулхайр, Абдуҳамид Пардаев*

ISBN 978-9943-20-604-5

© Алишер Навоий. «Лисон ут-тайр». Янги аср авлоди», 2019 йил.

СЎЗБОШИ

Алишер Навоий асарлари матнини муфассал ўрганиш усуллари бундан анча бурун бошланган. Шу пайтгача Навоий асарлари матнини ўрганишда ўзига хос матний тадқиқ этиш усуллари кенг фойдаланиб келинганлиги таҳсинга лойиқ. Зеро, улуғ шоир асарларини матний тадқиқ этиш усуллари, энг аввало, матншунослик тадрижий тараққиёти учун икки йўналишда хизмат қилади: 1) Навоий асарларининг мукаммал илмий-танқидий матнини тузиш ва шу асосда тўлиқ шарҳлар билан таъминланган шоир асарлари илмий ва илмий-оммабоп нашрларини амалга ошириш учун; 2) бу борадаги илмий текширувлар шоир асарлари матнини ўрганиш юзасидан олиб бориладиган назарий характердаги илмий тадқиқотлар учун ҳам асосий омил вазифасини ўтайди. Айни шу маънода қуйида Алишер Навоий асарлари матнини ўрганишнинг ана шундай айрим матний тадқиқ этиш усуллари, аниқроғи, назмий матнни насрий баёнлаш усули («Фарҳод ва Ширин» достони асосида) – мезони хусусида фикр-мулоҳазаларимизни баён этмоқчимиз.

Шуни айтиш жоизки, Навоий асарлари матнини илмий ўрганишда амалга оширилган дастлабки тадқиқот ишлари, асосан, 1938 йилдан бошланган эди¹. Унгача фақат 1928 йили нашр этилган «Ўзбек

¹ Шамсиев П. Навоий асарлари матнларини ўрганишнинг баъзи масалалари: ф.ф.д. ...дисс. – Т., 1969. – Б. 1.

адабиёти намуналари» тўпламидан бошқа кўзга кўринарли бирор-бир тадқиқот иши мавжуд эмас эди. Эътироф этилганидек, 1938 йили Навоий анжуманини ўтказишга тайёргарлик кўриш муносабати билан шоир асарлари матнини нашр этиш, яъни «Хамса»ни насрий ифода, изох ва лугатлари билан нашрга тайёрлаш ишлари йўлга қўйилди. Навоий юбилейини ўтказувчи махсус комиссиянинг аъзоси бўлган академик Фафур Фулом тайёргарлик ишларида фаол иштирок этади. У «Фарҳод ва Ширин» (1940) достонини насрий баёнлаш усули билан лотин алифбоси асосидаги ўзбек ёзувида нашрга тайёрлайди. Бу ҳақда таниқли матншунос олим Порсо Шамсиев шундай ёзади: «Бу текстологик усул ўша даврда янгилик бўлиб, у қабул қилган принцип асосида шоирнинг бошқа асарлари ҳам насрий баёни илова қилинган ҳолда нашрга тайёрлана бошланди». Дарҳақиқат, бу матний тадқиқ этиш усули, яъни достоннинг замонавий насрга ўгирилиши 20–30-йиллар ўзбек навоийшунослигининг ўзига хос янги бир соҳаси бўлиб қолди². Шоирнинг бу фаолиятини айрим адабиётшунос тадқиқотчилар шундай баҳолайди: «Фафур Фуломнинг «Фарҳод ва Ширин» достонини нашрга тайёрлаганлиги, шубҳасиз, ўзбек текстологияси фанига қўшилган муносиб ҳисса бўлиб, бу факт Фафур Фуломни биринчи ўзбек текстолог олимлари қаторига қўяди»³.

Шарқ қўлёзма матнларини ўрганиш усулидаги бу оригиналик, айниқса, Навоий асарлари матни бўйича Ғ. Фулом олиб борган тадқиқот ишларида яққол намоён бўлади. Шоир эришган бу ютуқлар

² Ҳайитметов А. Адабий меросимиз уфқлари. – Т., 1997. – Б.53.

³ Равшанов А. Фафур Фуломнинг адабиётшунослик фаолияти // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 1973, -№4. – Б.28.

нафақат унинг шеърый салоҳияти билан, балки ўз даврида ҳамнафас бўлган Е.Э.Бертельс, В.В.Бартольд, А.К.Боровков каби олимларнинг навоийшуносликка бағишланган тадқиқот ишларидан бохабар бўлганлиги билан ҳам характерлидир. Шунингдек, шоирга Навоий асарлари матнини теран англаш ва чуқур шарҳлашда туркий ҳамда эски ўзбек ёзувининг имловий, хаттий хусусиятларини билиш баробарида араб, форс тилларини талаб даражасида пухта билганлиги ҳам қўл келди. Чунончи, матний тадқиқ этишнинг назарий асоси матн тарихини ўрганиш билан белгиланади. Зеро, матн тарихи фақат матннинг аслиятини аниқлаш, уни тўғри ўқиш, хаттий, полиграфик хусусиятларини ўрганиш, қўлёзмаларни муқояса қилиш, илмий-танқидий матн яратиш, матнни нашр этиш каби масалалар билангина чекланиб қолмайди. Энг муҳими, бунда матн тарихи бевосита ва билвосита ички ва ташқи маълумотлар асосида ўрганилмоғи жоиз. Бинобарин, Навоий асарларини матний тадқиқ этишнинг оригинал усули инкишофи Ғ. Фулом шоирлик тахайюлотининг кучи ҳамда Шарқ тиллари ва адабиётининг чуқур билимдони эканлиги билан белгиланади.

«Фарҳод ва Ширин» достони Навоийнинг машҳур достонларидан биридир. Улуғ мутафаккир илгари сурган илғор гоялар бизнинг давримизда янада ўз қадр-қимматини топмоқда. Бироқ уйғониш даври адабиётининг йирик намояндаси Шекспир асарлари матнини ҳозирги инглиз китобхони тўлатўкис тушуна олмагани сингари ҳозирда Навоий асарлари матнини ҳам махсус тайёргарликка эга бўлмаган оддий китобхоннинг ўқиб англаши баъзи бир қийинчиликлар туғдириши табиий. Бунга сабаб, биринчидан, орадаги қарийб олти асрлик давр бўлса, иккинчидан, Навоий асарлари мат-

нида то ҳануз тушунилиши қийин, шарҳланмаган сўз ва ибораларнинг мавжудлигидадир. Шу сабабли, соҳир сўз санъаткорининг асарларини ҳозирги китобхонга тушунарли услубда етказишга эҳтиёж сезилади. Шоир шеърятини ҳозирги адабий услубда шеърга солиш мураккаб, аммо шеърни насрий услубда ифодалаш мумкин.

Достонни насрий баёнлаш усули билан ўз даври адабий тили ва ёзувига табдил қилган биринчи киши, аслида, XIX асрда яшаб ижод қилган адиб Умар Боқий саналади. Ундан сўнг юқорида зикр этилганидек, 1940 йилда Навоий таваллудига беш юз йил тўлиши муносабати билан академик шоир бу достонни насрга ўгириб, аслият матни билан ёнма-ён ҳолда нашр эттиради⁴. Албатта, аслият ўз замонасининг адабий тилида акс этган бўлади. Табдил ёки насрий баён эса бугунги куннинг тил хусусияти ҳолатини акс эттиради. Аслият бугунги кун китобхонига тўла тушунарли эмас. Шу боис ҳар қандай мумтоз назмнинг насрий баёни жуда катта таҳсинга лойиқ, бироқ у ҳеч қачон аслият билан тенглаша олмайди. Шунинг учун кейинчалик тўла амалга оширилган «Хамса» достонининг насрий баёнлари, гарчи аслият ўрнини боса олмасда, уни ҳозирги кун китобхонига яқинлаштиради, маънавий мулкимизга айлантиради. «Навоий достонлари, шу жумладан, «Фарҳод ва Ширин» ҳам шундай мураккаб услуб билан ёзилган бўлиб, бундай мисраларни, бу ердаги «марз», «кисват», «хоро», «гурз», «фалаквор», «даввор» каби сўзларни ҳозирги замон ўқувчилари тушуниб олиши ниҳоятда қийин. Фарҳод ва Ширин» достонининг замонавий насрга ўгирилиши 30-йиллар ўзбек адабий ҳаётидаги катта ҳодисалардан бири бўлди. Ўша йиллари бу тажриба асосида Навоийнинг «Хамса»сида-

⁴ Жалилов Т. «Хамса» талқинлари. – Т., 1960. – Б.31. – 32.

ги бошқа достонлари ҳам насрга айлантирилди ва улуг шоир асарлари гўё янгидан кашф этилгандай, янгидан таваллуд топгандай бўлди. Насрий баёнчилик эса ўзбек навоийшунослигининг янги бир соҳаси бўлиб қолди»⁵.

Хамсачилик анъанасига биноан, достонлардаги ҳар бир бобнинг муқаддимасида шу бобга насрий изоҳ берилади. Ғ. Ғулом бундай изоҳларни қисқа баён қилиб ўтган. А. Ҳайитметов эса кўпгина бобларни аслиятдан қайта ўтирган. Қиёсланг: «Бу иқбол варақларининг муқобаласи ва бу саодат тарҳларининг мутораҳаси ва ҳаёл баҳрида маоний туҳафи савдоси учун масоҳат қилмоқ ва ҳар фасона сафинасин варақ-варақ, балки ҳар тарих жунгин сафҳа-сафҳа ахтариб дарёзада ажносқа рад илигин урмоқ ва маоний ақмишаси нафойисин бу латофат ҳужласи аройиси учун ғайб тужжоридин ҳаёт нақдин бериб савдо қилмоқ ва жонриштаси ва киприк игнаси била либоси намойиш ва хилъати оройиш тикиб бу абкор қадрларига солиб жиља бермак»⁶.

Ғ. Ғулом бунин: «Бу достонни ёзишда қанча-қанча китоблар ўқилганин, қанча таърифлар кўрилганин айтиб, шулардан тўпланган инжуларни ўқувчи олдида жиља кўргузмак», – деб ифода этган. А. Ҳайитметов эса қуйидагича табдил қилган: «Бу иқбол варақларини таққосламоқ, бу саодат тарҳлари режасини тузмоқ, ҳаёл денгизида маънолар туҳфасини харид қилмоқ учун йўл босиб, ҳар бир афсона мажмуасини ва тарих тўпламинини варақма-варақ ахтариб, хатоликларини рад қилмоқ, маъно нафосатлари матоъини ғайбдан савдогарлардан ҳаётим

⁵ Ҳайитметов А. Адабий меросимиз уфқлари. – Т., 1997. – Б.52–65.

⁶ Алишер Навоий. Фарҳод а Ширин. МАТ. 7-жилд. – Т., 1992. – Б. 41 – 42.

нақдини бериб, латофат уйининг келинчаклари учун сотиб олмоқ ва жон ипи ва киприк игнаси билан намоиш ва оро либосини тикиб, бу бокирлар қадларига солиб жилвалантирмоқ»⁷. Чунончи, матншу-нослик нуқтаи назаридан олиб қараганда ҳам мумтоз адабиёт матнлари айнан ўзича берилгани дуруст. Аммо бундан Ғ. Ғулом ўз даври ўқувчисига аниқ ва тушунарли бўлиши учун шундай йўл тутган, деган хулоса чиқариш мумкин. Демак, шоир нигоҳидаги кузатишлар, матний тадқиқ этиш усуллари ўзига хос қизиқарлидир. Бу масалада Навоий шундай ёзади:

*Тахайюл аро барча бир нав эмас,
Ҳадисин икки киши бирдек демас.*

Яъни тасаввур қилишда ҳамма бир хил эмас. Худди бирор ҳолатни баёнлашда икки киши бирдай фикр юрита олмагани сингари.

Атоқли шоирнинг ушбу матний тадқиқ этиш усулини, яъни назмни насрий баёнлаш усули – мезонини ҳисобга олмаганда, ўша даврларда бундан бошқа оригинал, юқори салоҳиятли матний тадқиқ этиш усуллари кўзга ташланмайди. Пировард натижада, шеърий матнни насрий баён этиш усули матншунослик соҳасидаги методологик асослардан бирига айланди ва, албатта, кейинчалик навоийшунос олимларимиз томонидан насрий баённи қайтадан тўлдириб, нашрга тайёрлаш ишлари кенг йўлга қўйилди.

Гёте шундай ёзган эди: «Табиат ҳазилни билмайди. У доимо ростгўй, ҳар доим жиддий, ҳар доим ҳақдир. Хатолар ва янглишишлар эса инсонларга тааллуқлидир». Зеро, улуг шоир ижодиёти ҳам табиатнинг ички руҳий оламига нақадар уйғун бир

⁷ Ўша асар. – Б.396.

шеъриятдир. Мозийнинг аччиқ шоҳидликларидан ҳам маълумки, баъзи даврларда асл ижодкор анқонинг уруғи каби камёб бўлиб қолади. Борди-ю бугун ҳазрат шеъриятини маромига етказиб талқин этишда ё онқадар салоҳият, ё имкон, ё фурсат кам бўлса, унда руҳсиз сохта талқин, тахмину фаразларга берилмасдан, қисқа шарҳ ва изоҳлар билан кифояланиш ҳам фойдадан холи эмас.

Хуллас, бугунги кунда Навоий асарлари матнни ёки мумтоз адабиётимиз намуналарини турли талқинларда ўрганиш борасида жиддий изланишлар олиб борилмоқда. Унда матнни замон талаблари даражасидаги Ғарб таҳлил усуллари, хусусан, микроанализ имкониятлари асосида тадқиқ этиш ҳам кўзда тутилади. Шу билан бирга, эндиликда яқин ўтмишдаги, айниқса, 30–40 йиллар ўзбек миллий матншунослигининг улкан тажрибаларидан кенг фойдаланиш ва ана шу анъаналаримизни давом эттириш айнаи муддаодир. Шу маънода «Лисон ут-тайр» асарининг ҳукмингизга ҳавола этилаётган насрий ва назмий табдиллари навоийшуносликнинг яна бир муҳим қирраларидандир. Унинг ушбу янгича табдили улуг шоир асарларининг қўлёзмалари, оммавий нашрлари ҳамда заҳматкаш адабиётшунос олим Шарафиддин Шарипов томонидан тайёрланган насрий табдил ва илмий танқидий матнлар асосида тайёрланди.

*Манзар АБДУЛХАЙР,
филология фанлари номзоди*

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ
(Меҳрибон ва раҳмли Тангрининг номи билан)

I

Руҳ қуши ўз сир-асрорин сўзлашга чоғланар экан, уни, аввало, Тангри таолога ҳамду санолар айтиш билан бошлайди. Чунки Худо ўн саккиз минг олам махлуқотларининг бунёдкоридир. У боқий бўлиб, ундан ўзга барча нарсалар фонийдир.

Оллоҳнинг қудратли қалами билан олам аниқ бир тарҳ остида бунёд этилди. У тўққиз фалакни айланувчи қилиб яратиб, унинг сирини англашдан инсон ақл-идрокини қосир этди. Осмонни кеча ва кундуз билан ранг-баранг қилиб, уни қуёшу юлдузлар билан беади. Ойни эса гўё кўк тирноғига менгзадики, ўша тирноқ кишига мудом янги ойни эслатади. Коинот беихтиёр ҳаракатлана бошлади, Ерга эса унинг қурсоғидан жой берди. Ер юзини ёмғир суви билан ювди, натижада ер чангу губорлардан тозаланди. Гўё денгиз устида тупроғдан кема ясади. Бу кема мувозанатини сақлаб туриш учун тоғларни лангар тарзида яратди. Қуёш ўтидан сув қайнаб кетмасин, деган мақсадда денгиз юзига буғлардан парда тортди. Сувда мавжуд бўлган қурт ва қушлар ғамини ейишда адолат олами кўрсатди. Найсон ёмғирига катта шараф ато этди, унинг эҳсони туфайли садаф ичида гавҳар ҳосил бўлди. Дурга у жуда катта қиймат билан ривож берди, оқибатда у тахт аҳлининг тожи учун зебу зийнатга айланди. Ҳамал ойи билан баҳорни бошлаб берди, унинг ўлчовида кеча ва кундуз тенг бўлди. Тонг насимини Исо нафасидек эстириб, боғлардаги барча жонсиз нарсаларга жон бағишлади. Боғаро хилма-хил раъно чечакларни ёйиб, чаман гўзалликларини жилвалантирди. Елга

хузурбахш ҳид ато этди, унинг туфайли дарахтларга қайтадан жон кирди. Тонгни оппоқ ранг билан ёритди, шомни мушқин қора либосга ўради. Қуёшни кундузи порлатиб, ойни кечанинг шамига айлантирди. Агар у қуруқлик юзасида ҳар хил ғаройиботларни ёйган бўлса, денгизда эса улар бундан ҳам ортиқроқдир. У даштларда қанча жониворларни яратган бўлса, сувдаги сузувчилари бундан юз барабар кўпдир. Қуюнни дашт аро айлантирган бўлса, сув юзида ҳам гирдобни тўлғантирди. Сувни оловга душман қилиб яратди, шамолни эса тупроққа зид қилди. Яратувчининг қудрати билан ана шу бир-бирига зид тўрт нарсалар инсон вужудида бир бутун ҳолда бирлашди. Бутун оламни яратишдан мақсад инсон бўлиб, у ҳамма мавжудот ичида тенги йўқдир. Инсон кўнглини турли билимлар хазинаси қилди ва бу тилсимот ичида Оллоҳ ўз пайдолигини пинҳон тутди.

Ажойиб инсон жисми махфий сир хазинаси сифатида ана шу ганж тилсимини, яъни Оллоҳни сақлайди. Бу тилсим жон бўлиб, у ўша хазинада посбонлик қилади. Эй жон! Сенинг шу асно яратилишингга чексиз офарин! Чунки Парвардигор ўз сирларининг хазинасини намоён қилмоқчи бўлганда, уни на само, на ер қабул қилди. Инсондан ўзга жамики жонлию жонсиз мавжудотлар жаҳолатга ботиб, унинг хитобини англамади ва бу сирни қабул этмади. Бинобарин, инсон бошқа барча нарсалардан мумтоз қилиб яратилди ва «Кунту канзан...»⁸ сиридан хабардор этилди. Одамзот бошига тўғри йўлдан бориш тожи кийдирилди, шараф меърожига юксалиш унинг қисмати бўлиб қолди.

⁸ Мен бир махфий хазина эдим (Қуръони Каримдаги «Кунту канзан махфиян фааҳбабту ан уърафа ва халақтул-халқа» – «Мен бир хазина эдим, танилмоқни хоҳлаб қолдим, шунда одамларни яратдим», оятига ишора).

Шайтони лаин барча малакларга пешво эди, ҳуру фаришталарнинг барчаси унга сўзсиз эргашар эди. У дунёдаги барча жинлар ва малоикалар бошлиғи вазифасини бажарарди. Бутун оламга эгалик қилар, неча минг йил зуҳду тоат билан Оллоҳ амрига итоат этарди. Бутун ер юзида ва мовий самовотда ҳам у сажда қилиб бош урмаган бирон қарич жой қолмаганди. У шундай юксак саодатга эришиб, Ҳақ ёдидан ўзга бирор нафас олмагани боис ўз хизматлари ва Оллоҳга яқинлигидан беҳад суюниб кетди ҳамда кўнглида ғурур, кибру ҳаво пайдо бўлди. Оқибатда у ажойиб Одамзотни кўзга илмади, Инсонга бошқа малоикалар каби сажда қилмади. Яратувчининг амрига итоат этмай, таънаомуз қарагани боис унинг гарданига шу он лаънат ҳалқаси солинди. Зотан, унинг кибри кўнгли итликни ҳавас қилганди, бинобарин бўйнига итлар каби лаънат тасмаси боғланди. Оқибатда у Инсон зотига доимий рақиб бўлиб, уни иймон йўлидан олдирувчи ашаддий душманга айланди. У қиёматга қадар шу асно иснодга дучор бўлиб, дўзах олови, макр ва адоват кўзғатувчи номини олди. Хуллас, жуда катта шараф билан ҳуру малаклар сарвари бўлса ҳам, такаббурлиги учун абадий рад қилиниб, малъунликка гирифтор бўлди. Унинг бу қисмати барча ҳуру малаклару жинлар ҳамда ер юзидаги инсон фарзандларига ибрат бўлиб қолди.

Оллоҳ инсон жисмини бир ҳовуч тупроқдан гўзал қилиб яратди, унга одамийликнинг ажойиб шаклини берди. Уни ўзининг илоҳий сиридан огоҳ қилди ҳамда халифалик билан, яъни заминдаги ноиби шарафи билан сарфароз этди. Шайтон Яратган ҳукмидан бош тортиб, офатга гирифтор бўлди, инсон ўзини тупроқдек паст олиши, хокисор тутиши билан илоҳий эътиборга мушарраф бўлди. Инсонни азизу мукаррам қилган ҳам, шайтонни

даргоҳидан бадарға қилган ва рад этган ҳам унинг Ўзи! Шайтонни гуноҳкор айлаган ҳам, инсонни шарафга сазавор айлаган ҳам – Ўша! У нима қилган, бу нима қилган бўлса – Унинг ўзи билади, ўзга бу ишни қила олмайди, ҳар не қилса – У қилади. Унинг ҳикматларини одамзот англай олмайди, зеро одамзот бунга қодир эмас. Ҳамма ишни Ўзи қилади ва унинг Ўзи билади – бутун ҳикмат ана шунда! У қиёси йўқ Шаҳаншоҳ бўлиб, унинг на шериги, на тенги, на вазири бор. Эй Яратувчи, қудратингга юз офарин! Сендан ўзга илоҳ йўқ, бор десалар ҳам, у – Сенсан! Фақат Сен мавжудсан ва бутун борлиқ кўрку файзисан. Ҳам яғонасан, ҳам чексиз қадр қимматга сазоворсан. Бирлик ҳам, борлиқ ҳам Сенда; тириклик, қодирлик ва шафқатлилик ҳам сенинг Ўзингда! Агар лутфу марҳаматинг уммони мавжланиб тўлиб-тошса, у ҳар қандай катта гуноҳни ҳам ювиб кетади.

II

Ўз нуқсонларидан уялиб, бу хижолатликдан боши хокисор ерга эгилганлиги сабаб барча ҳожатларни амалга оширувчи Ҳакам олдида муножот

Ё Раббий! Ўз ҳолимга ниҳоятда ҳайронман, ўта гуноҳкор ва масту паришонман! Чунки нафсимга қул, кибру ҳавога мағлуб бўлдим, тўғрилики номақбул билиб, покликдан узоқлашдим. Жонимда шайтоний исёнкорлик майидан мастлик пайдо бўлди, кўнглим фисқу фужур қавми билан бирга бўлди. Шум нафсим сабабли кўнглимда ҳар хил ҳавойи орзу-истаклар туғилди, шайтон галалари ҳар ёндан ҳужум бошлади. Бу тўданинг асил муддаосидан воқиф бўлгунимга қадар, улар бутун кўнглимни остин-устун қилиб юборишмоқда. Бир

бағритош пари пайкар кўзимга чиройли кўриниб,
ўзимни унга ошиқ, уни эса ўзимга маҳбуба дедим.
Бу бевафо маъшуқа менга турфа ситамлар қиларди.
Уни кўрганим ҳамоно ҳатто оҳ уриб, ҳушдан
кетган пайтларим ҳам бўлар эди. Унинг оловли
лабларидан жонимга ўт тушди, қоп-қора гажаги
ва холидан рўзгорим қорайиб кетди. У сўзлаган
пайтда – ҳайрону лол қолар, нозли жилваси ақ-
лимни оларди. Унинг васлини ҳаёт, ҳажрини эса
ўлим-мамот ҳисоблардим. Висолидан жоним осо-
йиш топса, ҳажрининг зулмидан жабр тортар эди.
Ҳажрнинг ғамидан нажот истаб май ичардим.
Агар васлининг жоми насиб этгудек бўлса, жон-
дан кечишга ҳам тайёр эдим. Усиз тирикликдан
ўлимни афзал билардим, ҳажридан жоним юз тур-
ли офат чекарди. Уни ҳаётимнинг ягона мақсади,
деб билардим, ундан бошқа ҳеч киму ҳеч нарс
кўнглимга ёқмасди. Ундан айрилиқда юрганимда
бошқа ҳамма нарс
ёдимдан кўтариларди. Ўзинг
воқифсан, чин сўзни айтай: ҳажрида юрагим
шунчалар ўртанар эдики, ҳатто фақат унинг вас-
лига етказишни ёлвориб, сени ёд этар эдим... Ол-
лоҳ-Оллоҳ! Бу сенга бандалик эмас, аксинча, ўлим-
дан баттар шармандалик! Нодонларча гофиллик
билан шунчалик юзиқаролик қилдимки, оқибат-
да кўзимга ёруғ олам қоронғи бўлди. Аё Тангрим!
Умримда ўтинчсиз бирон ракъат намоз ўқимадим.
Керакли тош бўлмаса, сажда учун заминга бош
қўймадим. То Ҳотамдай қўли очик бўлмагунча га-
дога сариқ чақа ҳам тутқазмадим. Ақлу идрок би-
лан эмас, балки қўлимда юз доналик тасбеҳ ушла-
магунимча номингни тилга олмадим. Ўз фойдамни
кўзламай бирон иш қилмадим; ўзимни мунофиқ-
ликдан холи деб билмадим. Бинобарин, мен каби
нодон инсон, инсонгина эмас, деуу шайтон ҳам
бўлмасин! Бундай ярамас феъл-атворимдан жуда

хижолатдаман, наинки тушкунликка тушдим, ди-
лим мудом ғаш. Бундай хижолатпазлик оқибати-
да ҳаётим дўзахга айланди йўқ, андишаю уятдан
ўзимни қўйгани жой топа олмаяпман. Бу илат-
ларни бартараф қилишнинг ҳеч бир иложини қила
олмаяпман. Шунчалик мусибатга дучор бўлдимки,
баногоҳ Сендан қазо етса, нима бўлишини билмай-
ман. Бу дардларга даво топишим даргумон, лекин
уларнинг дармони сен учун осон. Дардимга дар-
мон иноят қилгайсан, комил тавба йўлини кўрсат.
Золим нафсдан мени халос айлаб, адолат ва эҳсо-
нингга сазовор қил! Жонимни шавқинг шуъласи
билан мунаввар айла, Ўзингдан ўзга барча-бар-
часини кўнглимдан чиқариб ташла! Руҳ бадан
ичра тутқун бўлса ҳам уни мушоҳада этиладиган
қун озод айлагин. Токи руҳим лочин каби сафар-
га чоғланиб, асл гулшан томон парвоз қила олсин.
Зотан, қуш парвоз учун шайлангани, тупроқ эса
тупроққа қўшилгани маъқул. Қилган барча ишла-
римни сўроқ қилиб, хитоб этган чоғингда тилим
калимага келмаса, мени ночор аҳволга қўймай,
Ўзингнинг гуноҳкорларни шафоат қилувчи ҳаби-
бинг ҳазрати Муҳаммад Мустафо с.а.в.ни пушти
паноҳ қилиб, бошим узра етказгайсан.

III

*Бу достонга бахтиёрлар Пайгамбари васфи
билан сарлавҳа қўймоқ ва гуноҳкорлар ҳомийси
мадҳи билан зийнат бермоқ*

Ҳазрати Муҳаммад Мустафо с.а.в. набилар сар-
вари ва пайгамбарлар султони бўлиб, унинг шаро-
фати билан улуғ ва майда нарсалар яратилгандир.
У Одам Атодан ҳам олдин бор эди, ҳам Пайгамбар,
ҳам барча сирлардан огоҳ эди. У олти кунда яра-

тилган оламдан илгари ҳам нур ҳолида бор эди. Бу юз иззат ва шараф бўлган муборак нур ҳисобланади. У – ошиқ, Яратувчи – ишқибоз эди. Оллоҳ Одам алайҳиссаломни яратгунига қадар, бу нур узоқ йиллар Ҳақ лутфидан баҳраманд эди. Одам Ато яратилганда, унинг чеҳраси шу юлдуз нуридан камол топди. Бу нур Момо Ҳаввога ҳам чирой бахш этганда, унинг манглайи порлоқлигидан Қуёш ҳам хира тортди. Шис пайғамбар⁹ дунёга келганда, бу қуёш унинг манглайида балқиди. Сўнг бу нур унинг суюкли жуфти ҳалолига ва ундан фарзандига ўтди. Гавҳар садаф ичра жой олгани каби бу шарафли нурни жуфти ҳалолига еткизди. Шу асно бу муборак нур авлоддан-авлодга ўтар эди. Ниҳоят бу нур Абдуллоҳ¹⁰га етиб келди. У ҳам шу асно нурни узатганда, хонадони шу нур билан мунаввар бўлди. Ниҳоят, шу уйда Муҳаммад алайҳиссалом таваллуд топди – қуёш каби балқди, унинг чеҳрасида пайғамбарлик нури зоҳир бўлди. Бу наинки нур, балки Ҳақ Таолонинг сояси бўлиб, мартабаси Қуёшдан ҳам юксалди. Исломи дини байроғи офтобдек нур сочгач, куфр зулмати бартараф бўлди. Бу қуёш Байт ул-ҳарам, яъни Каъбаи муборакдан чиқиб, фалакдан ҳам олийроқ мартабага эришди. Бу юлдуз нури Маккада порлагач, барча бутлар тупроққа бош қўйиб, барбод бўлди. Кофирлар

⁹ Шис пайғамбар – Одам алайҳиссаломнинг учинчи фарзанди. Нуҳ пайғамбар ҳам Шис наслидан бўлиб, Нуҳ пайғамбар бутун дунё тўфонидан омон қолган, шунинг учун иккинчи Абулбашар деб ҳам аталади. Шис пайғамбар Макка шаҳри атрофида яшаган. Ҳаж зиёратларини мукаммал бажарган. Макка шаҳридаги Каъба биносини тош ва лойдан биринчи мартаба қурганлардан. У Макка яқинидаги Абу Кубайс ғорига дафн этилган.

¹⁰ Абдуллоҳ – Абдуллоҳ ибни Абдулмутааллиб, Муҳаммад алайҳиссаломнинг отаси. Қурайш қабиласидан, Ҳошимийлар хонадонига мансуб.

ҳам заволга юз тутди. Дин байроғи фалакдан юқори юксалди, шариат тиғи қилич каби ўткир бўлди. Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлик рутбасига юксалгач, унинг ислом дини бошқа барча динларни бекор қилди. Раъйи мўжизалар машъалини порлатган, унинг ёлқинидан коинот равшан бўлди. Лот¹¹нинг ўз нуқсонига яраша ҳоли хароб бўлди. Оллоҳдан бошқа Оллоҳ йўқлиги кофирларга маълум бўлди. Муҳаммад алайҳиссалом шундан эътиборан халққа Оллоҳдан бошқа Оллоҳ йўқлигини фасоҳатли тили билан баён этди. «Оллоҳдан бошқа Оллоҳ йўқ», деган ҳақиқатни бутун оламга овоза қилган Оллоҳ пайғамбарининг ўзидир. Зоти олам қутичасидаги наинки тоза дуру гавҳар, балки у Ҳақдан оламга юборилган Оллоҳ раҳматидир. Унинг ўзи ҳам, хотинлари ҳам, авлодлари ҳам покдир: зоти пок, суҳбатдош-издошлари пок ва яқинлари ҳам покдир. Олам аҳлидан то Қиёматгача Муҳаммад алайҳиссаломга, пок авлодлари ва чаҳорёларига, сўнгра хизматчилари ва дўстларига ҳам ҳар лаҳза юз мақтов ва минг саломлар бўлсин!

IV

Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломнинг афсонавий анқо қуши каби гоят юксак парвоз қилгани ва ҳақиқий маҳбуб висолига етиб қуш тили билан сўзлашган ва сирлашгани

Мартабаси фалакдек юксак шоҳ, яъни пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломни Ҳақ кўк сари жавлон қилишини истаганда, у тубан фалак ташвишларидан фориғ, ўз ҳужрасида яхши кайфиятда

¹¹ Лот – жоҳилият (исломгача бўлган даврни араблар шундай деб атайдилар) даврида машҳур бўлган бутлардан бири (иккинчи Манот).

ўтирарди. Унинг олдига руҳлар амини, яъни Жаброил алайҳиссалом келиб, оламлар Оллоҳнинг хабарини етказди. Жаброил алайҳиссалом чақмоқдай тез учадиган Буроқ¹²ни етаклаб олган бўлиб, бу тулпор билан яшин ҳам баҳслаша олмасди. У деди: «Эй Оллоҳга жонинг билан яқин зот! Суюкли бўлганинг учун вужудинг билан ҳам Оллоҳга яқинлашгин. Буроқ келтирдим, суворий бўлгин, токи бу феруза осмон гумбази босиб ўтадиган йўлинг бўлсин». Муҳаммад алайҳиссалом отга минди. Чунки бу илоҳий фармон эканини яхши биларди. Қутли тулпори ҳаволанганда, унинг шарофатидан фалак эли баҳраманд бўлдилар. Бу суворий шарафи туфайли янги ой тўлин ойга айланди. Иккинчи осмонга ғолибона байроқ қадаганда, Аторуд қаламидан дурлар сочила бошлади. Унинг зотидан учинчи майдон – осмон шараф топгач, Зухро мусиқачилик қилиб куйлай бошлади. У тўртинчи самога от сурганда, юлдузлар шоҳи – Қуёш ундан ўзига нур олди. Буроқини бешинчи кўкка сурганда, Наҳси Асфар¹³ шу заҳоти Саъди Акбар бўлди. Саъди Акбар томон йўли тушганида, унинг назаридан саодат нури йўналди. Бешинчи кўкка ўтганда, бечора ҳинди, яъни Зуҳал сайёраси «Оллоҳ нури!» деб юборди. Яна икки водийни сайр этгач, саккизинчи осмон қибласи кўринди. Суворий нури таъсиридан Саврга Асад (шер) хусусияти юқди. Жавзо унинг хизматига шайланди. Саратон эса тўғрилиқ мевасини берди. Арслон ит каби унинг

¹² Буроқ – тез юрадиган, тез чопадиган ва учадиган отга ўхшаш уловнинг номи. Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в. шу улов билан Меърожга кўтарилган.

¹³ Аслиятда Наҳси Асфар (яъни кичик наҳс, юлдузнинг номи бўлиб, уни кичик бахтсизликлар келтирувчи сайёра деб ҳисоблашган) Саъди Акбарга (яъни Катта бахт, бахт-саодат сайёрасига) айлангани қайд этилган.

оёғи остига ўзини ташлади, Сунбула, яъни Бошоқ уруғлари жавоҳирга айланаёзди. Тарози ҳатто жон мезонини аён қилди, Чаён эса ўз заҳрини заҳарни кесувчи дорига айлантирди. Ёйни қоши ишораси ҳилол қилди. Қадами хосиятидан Жадй – Тоғ эчкиси заррин кийикка айланди. Далв унинг сўзларидан жон суви топди. Ҳут, яъни Балиқ буржи унинг нутқидан оби ҳаёт топди. Йўлда учраганларга шунчалик шарафлар етказиб, тулпори билан яна ҳам юксак парвоз қилди. У Аршу Курсига тавбаррук байроғини қадаганда, Лавҳу Қалам унинг шарофати билан муҳтарам бўлди. Ломакон майдо-нида жавлон қилиб, ундан ажойиб бир майдонга йўл олди. Жаброил алайҳиссалом билан Буроқ шу ерда қолди: гўё қушдан икки пар тушиб қолгандай бўлди. Жисмидаги тўрт унсур азобидан қутилиб, жаҳон ташвишларидан озод бўлиб, эгнидан манманлик тўнини ташлаб, оловдан одабийлик учқунини айириб, ўзни ўзлик асоратидан қутқариб, ўздан ўзгаликка айланди. Ел, тупроқ, ўт ва сувдан тозаланиб, мен, сен, у ва бўлакдан тозаланиб, Парвардигори оламга яқинлик даргоҳида ўрин топиб, ҳатто ундан ҳам яқинроқ бўлишга ҳаракат қилди. Етмиш минг пардани бартараф этди, орада парда қолмади. Орадаги бор-йўқ тўсиқлар бартараф бўлиб, у Оламлар соҳиби қошида суюкли бўлиб қад кўтарди. Лимааллоҳ¹⁴ бўсағасига ястанди, худди икки ёйдек бир-бирига яқинлашди. Ман этиш ва монеликлар барҳам топиб, рухсат бўлгач, монелик бўлмайди демакдир. Кўзлари мислсиз ўткир нур билан мунаввар бўлди. Соялик мақоми бартараф бўлди. Ҳеч бир инсон ета олмайдиган мартабага етишди: бу иш одамзот қўлидан келадиган иш

¹⁴ Лимааллоҳ – Оллоҳнинг ҳузуридаги арш остонасига ёстонмоқ; Оллоҳ билан бирга бўлиш.

эмас эди. Бу дамда ўзи ва ўзлигидан хабари йўқ, балки ўз ва ўзлигидан асар ҳам йўқ эди. Бегоналикдан ному нишон қолмай, ҳатто ўзлик ҳам ғойиб бўлиб, фақат жонон қолди. У жонон жамолини кўз билан кўриб, унинг висолидан сўз орқали баҳра топди. Ҳар лаҳзада юз минг ҳурмат кўрсатиб, тўқсон минг сўзни идрок этди. Гуноҳкор умматнинг гуноҳини сўради, умматининг барча оғир аҳволига нажот истади. У ниманики истоган бўлса, мангу барҳаёт – Оллоҳдан топди: Ҳақ тилади, Ҳақдан тилади ва Ҳақдан топди. Ўз орзуси имконига муносиб мурод ҳосил қилиб, самовотдан жуда масрур ва шод бўлиб қайтди. Юксак даргоҳ ҳам унинг висолидан масрур бўлди: амридан бу қабулхона ажойиб тарз жиҳоз топган эди. У самога отланганда, қимматбаҳо дур эди, самодан эса жўшқин дарё бўлиб қайтди. Бир киприк қоқилган муддатда англаб билгани шуки, ажойиб ҳам шундаки, шу вақт ичида у ерга бориб келди. Илоҳий оламдан заминга қайтгач, дунё ишларини тартибга келтирди. Биз ҳар қанча гуноҳкор ва гумроҳ бўлсак ҳам, бу воқеадан воқифлигимиз учун ҳадиксирамасак бўлади. Бинобарин, Қиёматда бағридарё ҳомий ва қўлловчи Муҳаммад алайҳиссалом гуноҳларимизни Оллоҳдан тилайди. Эй Оллоҳим, пайғамбар орага тушган кун, у кимнинг гуноҳини тиласа, сен унинг истагини қабул қиласан. Юз минглаб гуноҳ ва исён аҳли ўзининг илоҳий фазлинг билан Муҳаммад алайҳиссаломнинг раҳматига сазовор бўлади. Ўша гуруҳда Фоний ҳам бўлади, уни ҳам ноумид қилмай, ҳабибинг шафоатидан баҳраманд қилиб, ўз висолингга мушарраф қилгайсан.

V

Мўминлар амири – Абу Бакр¹⁵ Сиддиқ (Оллоҳ унинг руҳидан рози бўлсин) таърифида

У пайғамбарлар султони – Муҳаммад алайҳиссаломнинг дўстидир. Мушкулот ғори¹⁶даги иккинчи одам шу эди. Унинг сидқидилдан содиқ дўсти ва ҳамрози, барча яхши-ёмон кунларда ҳамдамидир. У олам элига йўлбошчи эди. Чунки ҳаммадан илгари келганлардан ҳам илгари бор эди. Ҳақиқатпарастлар гуруҳининг бошлиғи удир ва собиқ ислом аҳлига содиқ удир. Форда у дўстига жонини фидо қилишга шай турган, шунинг учун дўсти уни «фордаги дўстим» дегандир. Муҳаммад алайҳиссалом ҳазина сингари форда яширинганда, у аждаҳдек унга соқчилик қилган. У фор зулматида азоб чеккани учун у ердан обиҳаёт ва ҳазина топди. Бу шундай ҳазинаки, илоҳий ғазнаси билан қўшилган бўлиб жаҳон вайронасида яширингандир. У обиҳаёт топгани боис токи жаҳон боқий экан, унинг номи ҳам барҳаёт Унинг оёғини илон чаққанда, обиҳаёт ичиб унинг зарарини даф этди. Пайғамбар уни ўз ўрнига имом қилиб қолдирди: ой қуёш ўрнида қолди. Офтоб ботганда, дин уйи унинг нуридан равшан бўлди. Эй Оллоҳ, ушбу ой нурлари то ҳисоб-китоб кунигача ислом уйидан ўз нурини ва жилвасини олиб кетмагай.

¹⁵ Абу Бакр (572–634) – Чорёр халифалардан биринчиси (632–634). Муҳаммад алайҳиссаломнинг сафдошларидан, унинг қайнотаси, мўъминлар онаси ҳисобланган Ойшанинг отаси, савдогар, Қурайш қабиласидан. Абу Бакр Муҳаммад (с.а.в.) билан бирга Маккадан Мадинага кўчиб ўтган (622). Расулуллоҳнинг вафотидан кейин халифаликка кўтарилган.

¹⁶ Филғор – мушкулот ғори.

Ҳикоят

Муҳаммад Мустафодан (с.а.в.) кейин Абу Бакр Сиддиқ халифалик тахтига ўтирганда, диндан қайтган бир гуруҳ кишилар дин йўлида адоват қилиб, жанжал бошладилар. Улар ислом устунларини қулатиш учун закотни бекор қилишни талаб қилдилар. Халифа ғазаб билан шундай хитоб қилди: «Пайғамбар қонунида бирор ип миқдорича нарсани ҳам ўзгартириш мумкин эмас. Кимки бунга қарши бош кўтарса, уларга жавоб қилич ва ўқ бўлади!» Шариат ишига шунчалик қатъийлиги учун ҳам унинг номи то бу замонгача етиб келгандир. Бундай қатъийликни ким қила олади? Фақат форда пайғамбар билан дўстлашган Абу Бакр уддалай олади!

Мўминлар амири – Умари Форук¹⁷ (Оллоҳ унинг руҳидан рози бўлсин) васфида.

Пайғамбар Муҳаммаднинг (с.а.в.) ҳамдамларидан бири буюк Форук эди. У ҳақни хатодан фарқ қила олган ва адолати билан ғарбу шарқни равшан этолган кишидир. Бу жаҳонда бундан ўзгаси, бунга тенг келадигани йўқ эди. Шариат ишида у пайғамбарлар шоҳининг издоши бўлиб, у адолат ва дин асосини кучайтирди. Унинг саҳовати дастурхони-

¹⁷ Умар Форук – чорёрлардан (634–644). Абу Бакр ҳукмронлик йиллари Умар унинг яқин сафдошларидан ҳисобланган. Умар халифалиги даврида Сурия, Фаластин, Миср, Ироқ ва Эроннинг катта ерлари босиб олинган ва араб халифалигига қўшилган. Ўз даврида у давлат ишларини кучайтирган. Умарнинг ҳукмронлик даври ислом динининг олтин даври ҳисобланади.

дан жаҳон аҳли насиба олиб, тўяр, ўзи эса, ўзини тўйдириш учун қорнига гишт қўйиб боғлар эди. Ер юзининг инсоният яшайдиган қисми унинг адолати меъморчилиги олдида паст бўлиб, жаҳонни бир гишт сифатида қиёслаш мумкин эди. У тоза заҳар ичган каби нафсини ўлдирган ва дин равнақи йўлида ўғлини ўлдирган одилдир. Унинг динидан меҳробу минбар ва адолатидан мамлакат ва ўлка ривожу равнақ топди. Қиличининг дамидан шариат бўстони яшнаб, кофирларнинг мамлакат ва ибодатгоҳлари вайрон бўлди. Унинг қаҳри Кисролар бошидан тожини олди ва ҳайбати Қайсарларга хирож юкини солди. Унинг даврида Ажам мамлакати эгалланиб, унинг шаҳарларида араб байроқлари ҳилпиради. Унинг ёрдамчилари шоҳлар мамлакатларини олдилар, динпарварлари эса куфр уйини буздилар.

Ҳикоят

Умар Фориқнинг кишилари Мадойин шаҳрини эгаллаб олиб, мол-мулк ва ҳазиналарини тортиб олдилар. Бир неча юз йиллар давомида султонлар қийналиб йиққан ҳазиналарни юклаб йўлга тушдилар. Бу катта ҳазина ақлу идрокни ҳам лол эди. Ҳазрати Умар бу мол-дунё ва ҳазиналарга кўз қирини ҳам ташламай, давлат ҳазинасига топширишни буюрди: булар газотга чиқувчилар учун етганича бўлиб берилади. Бундай қонунни фақат Умар жорий қилди. Ундан бошқа кимсанинг қўлидан бу иш келмасди!

IX

Мўминлар амири – Усмон¹⁸Зуннурайн (Оллоҳ унинг руҳидан рози бўлгай) шонида.

Ҳазрати Усмон ҳаё кони ва кўзлар нури эди. У икки кўз каби Зуннурайн деб атади. У сидқ кони ва мурувват хазинаси, мулойимлик денгизи-ю олижаноблик кони эди. Ҳам Мадина аҳлига шайху имом, асл шайхининг муносиб ўринбосари бўлди. Оллоҳ уни Қуръони Каримни йиғувчи қилди, халқ Усмон бинни Аффон деб атади. Каломуллоҳни Жаброил олам аҳли гуноҳкорлари ҳомийси Муҳаммад с.а.в.га олиб келганидан бери, у бекиклик зиндониди сақланарди. Ҳар бир араб бир неча оятларни йиғиб юрарди. Қуръони мажидни жамлаш ва тартибга солишга у сабабчи бўлди. Ҳар бир сура ўрнини белгилаб, Қуръони Каримдай беқиёс девонга тартиб берди. Бу шараф унга кифоядирки: ҳозиргача у мусулмон умматининг энг шарафлиси ҳисобланади. Афв этувчи Оллоҳ кулбасига икки нур солган яна бирорта киши бормиди?!

X

Ҳикоят

Азалий нақл бор: халойиққа саодат юлдузи бўлган пайғамбар бир куни элдан фароғат истаб, бир хилватга кириб, бир оёғини узатиб ўлтириб эди. Унинг ҳузурига баъзи зодагон суҳбатдошлардан,

¹⁸ Усмон – Усмон ибн Аффон, чорёрлардан учинчи халифа (644–656). Унинг даврида халифалик ҳудуди кенгайди. Қуръон матнлари тўпланади. У маккалик Уммавийларга ҳомийлик қилиб, ўзининг қариндош ва яқинларига давлат мансабларини ва катта-катта ерларни, хазина маблағларини бўлиб берган. Саҳобалар ҳамда қўшин бошлиқлари ўртасида олиб бораётган сиёсатига қарши норозиликлар кучайиб, биринчи халифа Абу Бакрнинг ўғли Абдуллоҳ ибн Бакр раҳбарлигида ўлдирилган.

баъзи азиз ва айрим шариф дўстларидан кириб келишди. Пайғамбар авзоида ўзгариш бўлмади. У бемалол яхши ҳаёллар билан тин олиб ўтирди. Бироқ хонага Усмон киргач, миллат шами узатган оёғини йиғиб олди. Чунки Усмон жуда ҳаёли киши бўлиб, Расулнинг у ҳолидан аҳволи ўзгариши мумкин эди. Пайғамбарнинг ўзи ғоят эъзозлаган зот ҳақида ҳар қандай кимсалар ҳар нима десалар беҳудадир.

XI

Мўминлар амири – Али¹⁹ (Оллоҳ унинг руҳини ёрлақасин) мақтовиди

У илм дарёси ва валийлик гавҳари бўлиб, олам аҳли орасида ноёб зот эди. У пайғамбарлар сарвари – Муҳаммад с.а.в.га фарзанд, яъни куёв, одамлар ичида тенги йўқ зотдир. Макка тоmidан Ҳубал²⁰ бутини тушираётганда, эғни Ҳазрати Пайғамбарнинг оёғига зина бўлгандир. Пайғамбар қатлдан қочган пайтда, у жонидан кечиб, унинг ўрнида турган эди. Унинг зоти олам васфлари билан зийнатлидир. Зотан биров билади, биров кашф этади. У дин аҳли орасида мўминлар амири ва тақводорлар орасида тақводор имомдир. Илм шарҳи ва набийликда етуклиги учун унинг васфида Али бебаҳо дейишган. Дулдулининг югуриши яшинга ўхшай-

¹⁹ Али – чорёрлардан тўртинчиси. Қурайш қабиласининг Ҳошимийлар хонадонидан, Расулуллоҳнинг амакиваччаси ва куёви, 656 йилда халифалик ўрнини эгаллайди. Али Куфа шаҳрида (661) ўлдирилади. Али тарафдорлари «шиа» оқимини ташкил этадилар. У суннийлар ўртасида ҳам обрўли шахс ҳисобланади.

²⁰ Ҳубал – ислом динидан олдин араблар сиғинадиган бутнинг номи.

ди, зулфиқори²¹дан ёв қон ичра ғарқдир. Набийлар шами билан унинг аҳди шундай бўлган: мен сени-киман, сен меникисан». Гўштим гўштингга ибораси ҳам унинг шаънида айtilган. У тақдир ўрмонининг ҳайбатли шери бўлиб, унинг олдида шер қўрқа-писа титроққа тушади. У кофирларга тегишли жавобни берган ва паҳлавонлик наърасини ургандир. Пайғамбарнинг фарзанди бунинг пайванди ва бунинг фарзанди унинг фарзандидир.

ХII

Ҳикоят

Нақд қилишларича, ғазот жангларининг бирида шоҳ душмандан ўқ ебди. Ўқнинг учи суягига ботиб, ҳеч тортиб олишнинг иложи бўлмабди. Бу ҳолни пайғамбарга айтганларида, у тўғри йўл кўрсатувчи зот шундай дебти: «У намоз ўқий бошлаган пайтда ўқни тортиб олиш пайида бўлингиз. Жароҳатнинг ўқ учи жойлашган жойидан кучингиз етганича ўқни тортиб олишга ҳаракат қилинг. У намозга шундай берилган бўладик, ўқни тортиб олганларингни билмай қолади».

Тўғри йўл кўрсатиш шами шу сўзни дегаҳ, кишилар бу ишга киришдилар ва Оллоҳ кушойиш берди. Айtilганига амал қилиниб, шоҳ шом намозининг саломини айтиши билан, ўқни шундай тортдиларки, бир лаҳзада жароҳатда на дарду на ўқ учи қолди. У ҳайрон бўлиб, воқеани суриштирган эди, унга пайғамбарлар сарварининг кўрсатмасини айтдилар. Ҳайдари Каррор²² бунга шукр

²¹ Зулфиқор – Ҳазрат Алининг дудам, кескир қиличи. Кейинчалик бу қилич халифаларга ўтган. Зулфиқор сеҳран кучга эга бўлган қурол сифатида тасвирланади.

²² Ҳайдари Каррор – Ҳазрат Алининг лақаби.

қилиб, бу иш сирини шундай айтдиларки: «Ажал ўқининг учидан фақат наби эҳсони билангина қутилиш мумкин. Бизга наинки ҳар қандай ғамдан нажот, балки ҳаёт расми у туфайлидир».

ХIII

Олижаноблик эгаси ва поклик қибласи Шайх Фаридиддин Атторга (Оллоҳ унинг руҳини эзгуликка буюрсин) мадҳу сано айтмоқ ва ўз ўтинчини баён қилмоқ

Оламдаги барча денгиз ва конларда нимаики бўлса, юзлаб ўшанча нарсалар Аттор дўкониде мавжуд. Унинг маънолар уммонидаги дурлар кечаси жилва қилаётган юлдузларга ўхшайди. Конлардаги ёқутлар эса наинки кечки пайтдаги шафаққа, балки тонг пайтида энди ёйилиб келаётган қуёш нурларига монанд. Уларни сен дуру гавҳар дема, балки ҳодисалар тоши дегин, бу тошлардан заифу нотавонлар боши ёрилгусидур. Уларни ёқут ҳам дема, балки олам аҳли қатлидан оққан қонлар деб атагин. Гарчи таърифига қалам ожизлик қилса-да, унинг дўконини шарҳ қилай. Агар одам таъбини жаҳолат мағлуб этиб, унда ҳар хил ёмон ахлоқсизликлар пайдо бўлса, бу дўконда бундай иллатларни даволаш учун турли шарбатлар муҳайё. Ундаги сандал, мушк, абир ва заъфарон каби дориворлар инсон феъл-атворини жаҳолатдан даволайди. Файзли боғидан етиштирилган гулоб ва хушбўй мушкларнинг ҳар биридан инсон атвориға юз файзли умид ҳосил бўлади. Унинг қанд ва новвотга ўхшаш ширин ҳикматларидан тошдай қотиб қолган кўнгил ҳам ҳаёт топади. Асал ва шакар каби бу ҳикматларда ирфон ҳақида фикр юритилганки, улардан бечоралар чора топади. У хилма-хил назмий ва насрий асарлар яратди,

уларда ваҳдат (бирлик) сирлари тафсир этилган. Халқ учун у шундай гул ва қандлар етиштирдик, улар инсон феъл-атвори учун гулқанд каби фойдалидир. Улардан бири – «Мусибатнома». Унда нафс қуллари юз хил мусибатга дучор бўлиши баён қилинган. Агар кўнгил бирон мусибатга йўлиқса, у «Мусибатнома»дан ўзига таскин топади. Яна «Илоҳийнома»ни ёзди ва қаламни ваҳийликка муҳаррир қилди. Бу асарида илоҳий сирларни шундай шарҳ қилдики, бундай тугал шарҳ камдан-кам учрайди. Яна «Уштурнома» («Туянома»ни) ёзиб, унда ҳар хил нозик маъноларни гўё нортуйлар каби қатор тизиб қўйди. Ундаги ҳикматлар дуру гавҳарини бир неча минг туя ҳам кўтаришга ожизлик қилади. Яна «Лужжаи ҳилож» («Дурлар булоғи»)да ғаввос каби шўнғиб, пок дурларни қўлга киритди ва ҳар бир дурни шоҳлар бошига тож этди. Аслида уларни шоҳлар тожининг зийнати қилди, улардан ҳар бирининг қиймати бутун бир мамлакат хирожига тенг. Яна қасидалар даштига чопқир от солди ва бу водийни забт этиш асосида турфа хил ажойиб байтларни қўлга киритди. У яратган қасидалар водийсининг ҳар бирида юз хил ғаройиб мамлакатлар бўлиб, бу юртларнинг ҳар бирида минг хил ажойиботлар бор. Яна ғазал гулзорида гулдасталар ясади, булбул каби минг хил қўшиқ куйлади. Унинг ҳар бир тараннумида birlik сирларининг шарҳи равшан баён этилганлиги аён бўлади. Яна рубоийдан девонга зийнат берди ва бутун оламга ғавғо солди. Улар маънолар олами бўйлаб махсус бўлимларга бўлинган бўлиб, ҳар бири бир неча иқлимдан хабар беради. Яна авлиёлар руҳини шод этувчи тазкира тузди. Унинг ҳар бир сўзидан юзлаб номаълум зотлар худди тириклик суви ичган каби жон топдилар. Бу асарларнинг ҳаммаси қанчалик шараф ва мақтовга са-

зовор бўлса, унинг ёлғиз «Мантиқ ут-тайр» («Қуш нутқи») асари ҳам шунчалик шараф ва мақтовга лойиқ. Унда қушлар ҳақида ўзга тилда, ўзга сўзда ва ўзгача йўсинда сўзлади. Буни фаҳмлаш учун одам бутун мавжудотнинг, хусусан, қушларнинг махфий тилини билиши керак. Фақат махфий тилларни билувчи эмас, балки афсонавий Сулаймон²³ шоҳнинг ўзи бўлиши керак! Юз минглаб қуш нутқини баён қила олиш, албатта, жуда мушкул. Аммо бу китобда ҳар бир қушнинг куйлаш ва сайраш тартиби ўзгача, бундан инсон ақли ниҳоятда ҳайрон қолади. Ниҳоят, Худо мадад берса, мендек бир гадо ҳам, қушлар нутқини изҳор қилмоқчиман, булбул ёки тўтига ўхшаб сўзламоқчиман. Шу тариқа халойиққа қўшиқ куйлаб, қуш тили билан сўзламоқчиман. Лекин маънони тўти мисол ширин қилиб айтиш, албатта, ҳар кимнинг қўлидан келавермайди. Чунки тўтининг емиши шакар бўлиб, бу шакарни қуруқ хаёл билан ҳосил қилиб бўлмайди. Оллоҳ лутфу иноят дастурхонидан баҳраманд этса, Атор дўконидан бундай шакарнинг қўлга кириши ҳеч гап эмас.

XIV

Қушларнинг бир ерга тўпланиши ва юқори ўрин талашиб бир-бирлари билан низо қилишлари ҳамда бир шоҳга муҳтож бўлишлари

Бир кун гулистон, ўрмон, денгиз ва биёбон қушлари ҳар бири ўз гуруҳи билан бир ерга жам бўлиб, мажлис туздилар. Улар муҳаббат қўшиқларин куйлаб, базм тугагач, осмонга парвоз қилмоқчи эди-

²³ Сулаймон – Афсоналарга кўра табиат ва жамиятнинг кўп сир-асрорларидан хабардор бўлиб, ҳайвонлар ва қушлар тилини билган. Шамол, инс-жинс, жинлар унга қарам бўлган.

лар. Аммо бу йиғинда қушлардан ҳеч қайсининг тайин ўрни йўқ эди. Бинобарин, Калоғ(олақарға) Тўтидан, Зоғ(гўнгқарға) эса Булбул ва Қумрилардан юқориқда ўтирди. Ход(калхат) Шунқордан тўрға чиқди. Юртачи(ўлаксахўр) эса Товусни ҳам назар-писанд қилмай, юқорига ўтиб кетди. Ҳунари борлар ўрнини ҳунарсизлар эгаллади. Тожсиз қушлар тўрға чиқиб, тождор қушлар эса пойгоҳда қолди. Ниҳоят, пойгоҳдагилар низо чиқардилар, тўрдагилар эса уларнинг сўзига қулоқ осмадилар. Оқибатда қушлар орасида ғавғо-тўполон кўтарилди, улар аҳволни жанжаллашиб қизгин муҳокама қила бошладилар. Вақт ўтган сари бу можаро тобора кучайди. Охир-оқибат улар инсофли ва диёнатли, яхши тартиб ўрната оладиган ва адолатли шоҳга муҳтож бўлдилар. Токи одил шоҳнинг давлати соясида пастдан аълога шикаст етмасин, юқори табақадагилар эса ўрта табақалар олдида хор бўлмасин. Ҳар бир қуш гуруҳи ўзига азиз бўлгани ҳолда, ҳамма бир тамизли, ақлли ва доно шоҳ бўлишини истади. Аммо бундай одил шоҳ улар орасида йўқ эди. Шунинг учун ҳам қушлар зору маҳзун бўлиб, ҳар бири ўзининг ёмон ҳолидан афсус чека бошлади. Ҳатто қайғули мотам нидолари эшитила бошлади. Бундай шоҳ топилмаслигидан уларнинг барчаси ноумид бўлдилар. Бу ҳодиса улар қалбида оғир из қолдирди. Улар чала сўйилган қуш каби изтироб чека бошладилар.

XV

Қушларнинг ўзларига шоҳ истаб, уни топа олмай ҳайрон бўлиб турганларида, Ҳудҳуднинг Симург ҳақида хабар бергани

Ҳудҳуд(попушак) – ақл нуридан баҳраманд ва раҳбарлик жигаси билан сарбаланд қуш. Унинг

зоти шарафли ва иззати юксак бўлиб, бошини тўғри йўл кўрсатувчи тож безайди. У Арш олдида парвоз қилади ва Жаброил каби унга ҳам юзлаб сирлар аён бўлиб туради. У мақсад шами васфини куйлаш учун парвонадек ёниб, йиғилган қушлар ичига девонавор кириб келиб деди: – Эй, ғофил ва беҳабар гумроҳлар! Сиз ғафлат исканжасида телба-тескари аҳволдасиз. Ҳолбуки, сиз учун оламда тенги ва ўхшаши йўқ бир шоҳ борки, унинг васфини юз минг бийрон тил билан ҳам баён қилиб бўлмайди. У оламдаги барча қушларга шоҳдир, ҳолингиздан доимо огоҳдир. У сизга яқин, аммо сиз ундан йироқсиз. У сизнинг васлингизга ета олади, бироқ сиз унинг фироқида қолгансиз. Унинг ҳар патида юз минглаб ажойиб ранглар жилва қилади. Ҳар бир рангнинг ўзида яна минг хил гўзал нақшлар бор. Унинг бу нақш ва рангларида ақл хабардор эмас, тафаккур уни мушоҳада этишга ожиз. Чунки у ақл билан идрок қилишдан устун бўлиб, ғафлатда қолган ақл уни идрок қила олмайди. У Қоф тоғида яшайди, ўша ерларда уни Анқо деб ҳам атайдилар. Бутун оламда у Симург номи билан шуҳрат топган, зоти эса бу олий ва ягона осмон пештоқи аро ғоят юксакдир. Сиз у шоҳдан бениҳоя узоқдасиз, аммо у сизга бўйин томирингиздан ҳам яқин. Ҳар одам тирик бўла туриб, ундан йироқда бўлса, бу тирикликдан ўлим кўп яхшироқдир!

XVI

Ҳудҳуд Симург ҳақида хабар бергач, қушлар хушҳол бўлиб, у ҳақда суршитирганлари

Барча қушлар қий-чув кўтариб, Ҳудҳуд атрофида ғавғо бошладилар: – Эй нафаси жонбахш путқи дилаш! Уларнинг ҳар иккиси ҳам жону

кўнгиал малҳами. Сен Сулаймон базмига мушарраф бўлгансан ва у сени элчилик қилиб юборган. Унинг яқин хизматкори бўлиб, қанчадан-қанча ўлкаларни кезиб чиққансан. Унинг амри билан қанчадан-қанча водийлардан учиб ўтиб, олий манзилларга етишгансан. Муҳаммад Мустафо с.а.в.га ҳамроҳлик қилган Жаброил янглиғ сен ҳам Сулаймон қаерга борса, ўша ерда ҳозир бўлдинг. Яхши-ёмон пайтларда унинг ҳамдами бўлиб, айшу ишрат чоғларида ҳамрозлик қилгансан. Агар у (ўз севгилиси) Билқис ҳолидан хабар олишни хоҳласа, сен дарҳол Билқис турган Сабо шаҳрига равона бўлгансан. Изтиробга тушган кезларда ёридан хабар етказиб, унга ором бағишлагансан. Шаҳаншоҳ Сулаймонга шу асно маҳрамлик, ғам юзланган кезларда ҳамдамлик қилдинг. У шаҳар ёки дашту биёбонларда базм тузгудек бўлса, биз, барча қушлар, қанотларимиз билан унга соябон бўлганмиз. Юз минглаб қуш унга чодир вазифасини ўтаб турганда, сен ўша сояда у билан бирга ҳамхона бўлар эдинг. У шу асно базм ичра сени бахтиёр этиб, ўзининг пинҳоний сирларига маҳрам этган эди. Бинобарин, Парвардигори олам сенга баланд мартаба ато қилди, натижада ҳар бир пар ва аъзоингда бирон-бир хосият ҳосил бўлди. Бизга эса гумроҳлигимиз панд бераётир, шу сабабли бизни ўша шоҳ сиридан огоҳ қилсанг. Унинг сифатларидан ривоятлар айтиб, зотига эришиш учун тўғри йўл кўрсатсанг. Бизни бу ғафлат тузоғидан қутқариб, зулмат ва тубанлик шомидан озод қилсанг. Бизни шоҳ сирларидан воқиф этсанг ва бу сир изҳоридан баҳраманд этсанг. Нодонлик чоҳида қолиб кетишдан сақлаб, шоҳимизни изламакка йўлласанг. Агар бу ишда мақсадимизга етсак, сендан ғоятда миннатдор бўлув эдик.

*Қушлар диққат билан сўраганларидан сўнг
Худҳуд Симургдан ривоятлар айтгани*

Худҳуд нафасини шакардай ширин қилди, бу шакардан болдай ширин сўзлар ҳосил қилди. Қушлардаги астойдил талпинишни кўргач, шундай жавоб берди: – Симург ҳақида билганимни, кўнглимга аён сирларини айтайин. Аммо афсона билан иш битмайди, қуруқ гап билан висол ҳазинаси қўлга кирмайди. Бинобарин, олдимизда турган вазифа ниҳоятда улуғдир, шоҳ улуғдир, унинг даргоҳи улуғдир. Йўл эса машаққатли, водий узун, кўнгиал орзу-истаклари чексиздир. Албатта, сиз шоҳ ҳақида сўзлагин дерсиз, аммо мен уни минг йил айтсам ҳам, тамом бўлмайди. Ҳеч бир киши унинг зотини идрок эта олмаган, аммо доим унинг отини зикр қилиш қарзу фарздир. Бунинг учун аввал оғизни ҳаётбахш оби ҳаёт билан ювиш керак; ўн марта, балки юз марта, балки чексиз марта тозалаш, поклаш зарур. Тил ва оғизни бениҳоя пок этгач, ўта эҳтиёткорлик билан унинг исмини зикр қилиш мумкин. Аммо у шоҳ булардан ҳам аъло даражада туради, унинг даргоҳи шу даражада гўзалки, мен у ҳақда бирон фикр билдириш, бирон сўз айтишга ожизман. Лекин сизлар талаб қилар экансиз, майли, шоҳ сифатлари ҳақида бир-икки оғиз сўз айта қолай. Шунда ҳам мен сизга мингдан бирини баён қилсам, бирдан минггача аён қилган бўламан. Бизнинг шоҳимиз барча шоҳларнинг шаҳаншоҳи бўлиб, ҳамма ҳолатларимиздан доимо огоҳдир. У яккаю ягона, лекин минг-минглаб сифатлар соҳиби. Ундаги бу сифатлар бутун дунёга ёйилган ва оламдаги ҳамма нарсаларнинг негизини ташкил қилади. Агар унинг иродаси амр

этмаса, бирон-бир киши ҳатто нафас олишга ҳам имкон топа олмайди. Сиз буюк ёки паст, шакл ва хислатда катта ёки кичик бўлсангиз-да, ҳаммангиз унга тобедирсизлар. Унинг ҳар бир қанотида неча минглаб парлари бор. Унинг қанотлари учун жумла жаҳон ҳам торлик қилади. Уларнинг барчасида илм денгизи мавжуд. У гарчи мураккаб ёки осон бўлса ҳам кўзга кўринмайди. Сизга унинг наъъасидан ҳаёт берилган, шу сабабли ҳар тарафга қанот қоқиб учасиз. Уни томирингиздаги қон янглиғ ва тирик жисмингиздаги жон каби билинг. У сизга тан ичидаги жондан ҳам яқин, сиз учун ундан яқинроқ ҳеч вақо йўқ. Лекин сиз минг йилчалик ундан йироқсиз. Минг йил у ёқда турсин, балки имкондан йироқсиз. Ундан узоқ одам учун жоннинг нима кераги бор?! Агар жон усиз бўлса, ундан нима фойда?! Ким унинг васлидан бир дам баҳраманд бўлса, икки олам шоҳлигидан ҳам яхшироқ бахту иқбол топади. Аммо ундан айрилиқда яшаш ўлимдан ҳам хатарлироқдир; унинг фиरोқида саккиз жаннат ичида бўлиш етти дўзахга тушгандан ҳам баттарроқдир. Аммо бундай шоҳнинг васлига эришмоқ осон эмас, кўп машаққат чекиб интилмай, унга етишиб бўлмайди. Бу йўлда минг турли қийинчиликлардан ташқари талабгор учун фидойилик ҳам керак. Лекин ўша водий бениҳоя олисда. Бу йўлда жуда кўп офатларга дуч келинади. Узоқ йиллар тинмай қанот қоқиб учиш керак. Бунга бир неча Каркас умрича ҳаёт бахшида қилинса ҳам кифоя қилмайди. Бу йўлда хунобадан иборат дарёлар бор, хуноба эмас, балки заҳар-заққум, дейилса, янада тўғрироқ бўлар. Тоғларининг чўққилари ҳам осмонга тиг тортган, бу тигларнинг барчаси шафқатсиз равишда қон тўкаман, деб турибди. Ҳар томонида аланга қоплаган даштлар ёлқинланиб, осмонга бош уради,

ўрмонлари ҳар хил даҳшатли балолар билан тўла, ундаги ҳар бир дарахтнинг шохи ғамдан, барги эса балодан иборат. Осмонда чарх уриб юрувчи булутлар бошларга ёмғир ўрнига тош ёғдиради. Булутлардан чақнаган чақмоқлар оловидан оламга ўт тушади. У ерда бир тун қўниш учун маскан йўқ. Танга мадор сув ҳам, дон ҳам топилмайди. Минг туман қуш у томонга сафар қилиб, ҳавода минг йил қанот қоқса ҳам, бу йўлни босиб ўтмоғи ва мақсадига етмоғи даргумон. Аммо кимки бу эзгу йўлда жон берса, юз абадий ҳаётдан ҳам афзалдир. Жаҳон бўстонидаги барча қушлар неча кун учиб ёки қўниб, фано боғи тароналарини куйламоғи ва у томонга парвоз этмоғи керак. Улар ҳижрон водийсида ўз жонини жононига фидо қилса яхши. Бу ўлим завқи юз минг жон ўрнига ўтади. У шундай жонки, ўрнини мангулик умр босади. Агар давлату иқбол ёр бўлиб, толе, бахт ва шараф раҳбарлик қилиб, бу айтиб ўтилган ҳадсиз ва чексиз дашт босиб ўтилса, ундан ўтган қушга, шубҳасиз абадий висол гулзори насиб бўлғай. Шоҳ билан абадий бирликка эришади ва ўзини ҳақ соясига восил этади. Унинг мавқеи Арши аъло каби юксак бўлиб, ўз сояси билан Бойўғлини Ҳумога айлантира олади.

XVIII

Қушларнинг Ҳудҳуддан Симургнинг зухур этиши ибтидосин сўрашгани ҳамда Ҳудҳуд уларга бу ҳақда афсона ва бу сирли қушдан нишона айтиб бергани

Барча қушлар дедилар:

– Эй йўлбошчи, бизга бу ишнинг қандай бошланиши ҳақида хабар бер. Агар у султон бўлиб, барча қушлар унга сипоҳ бўлишса, у халқ орасида, ав-

вало, қай тарзда кўринади? Унинг ҳолати, феъли, номи, сифати ва зотини ким кўрган? Уни қандай қилиб зиёрат қилиш мумкин? Бу йўлда нималар буюрилгану нималар ман этилган? Чунки буларни айтиш қийин, ақл эса ожизлик қилади, юзлаб донишманд ҳам ақлидан айрилиши ҳеч гап эмас.

XIX

Чин шахрининг таърифиди ва Симурғ парининг у ерга тушгани воқеаси

Худхуд қушларга шундай деди:

– Бу воқеа Шарқдаги Чин шаҳрида бўлган. Бу жаҳондай катта шаҳар бўлиб, ўн жаҳон аҳолисига тенг аҳолига эга эди. Бу шаҳар Эрам гулзоридан ҳам гўзал, сувлари эса жаннатдаги кавсар булоғидан ҳам ширин эди. Бир кеча давлат улашувчи Симурғ олам бўйлаб парвоз эта бошлади. Иттифоқо, ўша жаннат сифат Чин шаҳрига йўли тушди. Шаҳар устидан учиб ўтаётганда, шаҳар бошдан-оёқ ёришиб кетди. Бу ишдан хабар топган барча одамлар беҳуш бўлиб қолди. Симурғ силкиниб учиб бораётганда, ундан бир пар тушиб қолди ва бу пар бутун Чин мамлакатини безак-ҳашамга буркаб юборди. Бу парда турли рангу нақшлар ҳаддан ташқари кўп эдики, уларни сўз билан таърифлаш даргумон. Эртаси куни эл яна ўзининг аввалги ҳолига қайтди ва парнинг шакли ва рангига боқа бошлади. Ҳар бир одам гайрат билан қалам ушлаганча бу пардаги нақшларни ўз хаёлида жонлантирар ва қоғозга туширарди. Ҳамма ундаги суратларни чизишга киришди ва бу элнинг барчаси шу иш билан машғул бўлди. Бу одамлар орасида ўз суратлари билан бир мусаввир юқори камолот даражасига эришди. Унинг оти Моний бўлиб, қалами мўжизакор, санъ-

ати ҳайратга соларди. Шунинг учун ҳам ҳикмат аҳли Монийнинг суратхонаси Чинда дейди. Ўша пар ҳали ҳам мазкур жаннатмонанд Чинда эмиш ва у ердаги ақл бовар қила олмас даражадаги барча гўзаллик ўша пар туфайли эмиш.

Ҳеч ким уни – Симурғни кўргани ҳақида оғиз очмаган. У ҳақда бу қадар сўз айтилмаган. Унинг асл зотидан бирон одам бирон сўз дея олмаган, чунки уни ҳар қандай ўткир кўз ҳам кўра олмайди. Ўша пар устида ҳар тарафга патчалар ўсган, бу унинг сифатини кўрсатади. Бу пар ҳолатидан чексиз нақшлар пайдо бўлди. Бу пардаги ранглар беқиёс бўлиб, исмларини унинг йўлларини билувчилар айтиб ўтдилар. Гарчи бирон киши бу қушнинг сайру ҳолати ҳақида гапирмаса-да, лекин аслида, ҳеч бир жой ундан холи эмас. Унинг амрига итоат қилиш – ҳаммамизга ҳам фарз, ҳам қарз. Шундай қилмасак, юз хил балоларга гирифтор бўламиз. Агар унинг айтганларини кўнгилдагидек бажарсак, у ўз висолидан бизни умидвор этади. Борди-ю, осийлик қилиб, бўйин товласак, хавф-хатар юзланади. Бундай ҳиммати чексиз шоҳ ҳеч бир қавмда йўқ. Усиз яшаш юз минг оху дард чекмак билан тенгдир.

XX

Худхуд Симурғдан афсона айтгач, қушлар кўнглида шавқ ўтининг алангалангани

Бу сўзлардан қушлар фарёд кўтарди ва улардан ҳар бирининг кўнглига шавқ гулғуласини солди. Улар Худхудга шундай дедилар:

– Эй, пешво! Бундай шоҳдан айрилиқда яшаш мумкин эмас. Оламда бизнинг турли ҳолатимиздан огоҳ бўлган шундай шоҳимиз бўла туриб, биз

жаҳолатга гирифтор бўлмайлик. Унинг фироқи бизни зор этмоқда. Ақлу ҳуши бор кишига равшанки, ғафлатда яшагандан кўра ўлим кўп марта яхшироқдир. Сен ўз сўзларинг билан бизга йўл кўрсатдинг. Энди сендан илтимосимиз шу: ўзинг бош бўлиб, бу сафаримизда бизга йўлбошчилик қилгин. Биз шоҳ йўлига ўз жонимиз билан, балки жонимизни ҳовучлаб, жиққа кўз ёшларимиз билан кирайлик. Унинг васлига эришишга интилайлик, бу истагимиздан бир нафас ҳам чекинмайлик. Бу йўлда қанот қоқиб, ҳар қандай денгизу саҳролардан учиб ўтайлик. Ё унинг висолига етгаймиз, ё бу йўлда жонимиздан айрилгаймиз!

XXI

Ҳудҳуд қушларнинг таклифига кўниб, уларни бу йўлга тарғиб этгани

Ҳудҳуд қушларнинг сўзларидан шоду хуррам бўлиб, уларга шундай деди:

– Эй афтодаҳол тўда! Бизга фалак бахтиёрликка эришишда мадад берса, чиндан ҳам бу сафарни ихтиёр қилган бўлсангиз, мен ҳам бу йўлда жоним борица, балки жисм ичра дармоним қолгунча ёрдам берайин. Ҳаммангизга ҳамроҳлик қилиб, сизни барча манзиллардан огоҳ қилайин. Йўлда ҳар қандай ғам етса ҳамдамлик, бирон яширин дард бўлса маҳрамлик қилайин. Бирон мушкул аҳволга йўлиқсангиз, жоним билан уни ҳал қилай. Яхши-ёмон барча ҳолатларни даф этишга доим тайёр бўлай. Учаётган пайтингизда ҳамкорлик, қўнар жойингизда посбонлик қилайин. Ҳудҳуд қавмидан бу муддаони англагач, уларга таҳсин ва дуолар ўқиди. Уларни ҳар хил сирлардан бажонидил огоҳ қила бошлади:

– Эй сиз! Ҳаммангиз билиш сирларини англашга мойилсиз, зотингиз бу пинҳон хазинадан сўзлайди. Сиз яратилиш ибтидосида абадий жаннат боғидаги дарахтлар шоҳида ёқимли дostonлар қуйлар эдингиз. Ҳаммангиз шоҳ сирига маҳрамлик қилмоқчисиз. Сизнинг ёқимли сайрашингиз унинг тасбеҳидандир, қўшиқ ва dostonларингизда ҳам уни таъриф этасиз. Уни ёд этиш сизни доимо бахтиёр этади; вақтингиз эса уни эслаб, фикрлаш билан ўтади. Бир тубан одам сизнинг тўдангизни ҳуркитиб юборганда, кўзингиздан ёруғ шам яширинди. Қушлар тўдаси ногаҳон ғалаёнга келиб, барчаси овораю бехонумон бўлди. Асл гулшан сари наинки йўл топа олмай, балки у хотирдан бутунлай кўтарилди. Бу заминни ошён айлаган уларга даҳр боғи сари майл этишни аён қилди.

– Эй бу ғарибистонда турғун бўлганлар, кўнглингиздан у нозу неъматлар кетган чоғда, Тангри таоло кўмак берса, мен тезлик билан жаҳд этиб, яна сизни у билан ёндош этайин. Бу сафарда қийинчилик ва азоб-уқубатларга бардош бериш керак ва буларга мардонавор чидаб, неча водийлардан ўтиб, голибона мақсадга эришсангиз, жисмингиз руҳ каби соф бўлса, сизда ўша аввалги ҳол яна жилва этади ва висол айёмига эришасиз. Ниҳоят, шоҳ сифатларини билиб оласиз ва жонингиз абадий барҳаёт бўлади. Сайр машаққатларининг воқифи, шоҳ билан кимлигингизнинг орифи бўласиз.

XXII

Ҳудҳуднинг Тўтига хитоб қилиб, уни мақсад йўлига тарғиб этгани

– Эй ўз такаллумининг шуҳрати билан олий мақом топган ширинсўз тўти, сайра! Эгнингдаги

яшил либосинг билан шаҳаншоҳни изла, йўлдан адашганларга Хизр каби йўл кўрсат. Энг аввал ўз манзилингни эсла ва кўнглингни бу умид билан шод айлагин. Сенинг асл ватанинг Ҳиндистон эди. Сен шоҳ бўстониинг махсус хос хонасида яшардинг. У ерда шакарларни еб, ширин-шакар сўзлардинг. Сайрашинг – висол шаккаристони эди. Шоҳ қўли – маскану манзилгоҳинг, ўзи эса сўзлашинг ҳолидан огоҳинг эди. Энди сен бу гурбат чоҳидан кўчгил ва яна ўша чаман сари парвоз этгил!

XXIII

Ҳудҳуднинг Товусга айтган чиройли сўзлари

– Эй Товус, давронни масту аласт қилувчи жилваларингни кўрсат! Бошинг узра раҳнамолик тожи бор, танинг латофат ва гўзалликка кон. Қоматингга ҳусну жамолинг шундай муносиб тушганки, тил уни васф этишда лолдир. Хилқатингга хўблик, зотингга эса маҳбублик ярашади. Лекин сен ўз масканингни, шоҳ қошида жилва қиладиган гулшанингни ёддан чиқарибсан. Зинҳор у жаннатни унутиб юборма, бу харобазор ҳибсхонани тарк эт. Шоҳ базмига эришиш шавқидан наво қилиб, у гўзал бўстон сари парвоз қилгин!

XXIV

Булбул навоси оҳангида Ҳудҳуднинг хушовоз сайрагани

– Эй шавқ гулзорининг Булбули! Шундай наво чеккилки, сенинг куйларингда ажойиб завқу шавқ сирлари янграсин! Ишқ таронасини минг хил наво билан куйлагил, ошиқона бенаволик кўшиғини бошла! Шоҳ гулистонида гул ҳуснидан маст бўлиб,

у гул ишқида мастликнинг кайф берувчи жомини кўтар. Баҳор чоғи оташин гул жилва қилгач, унинг ҳар бир япроғи парларингга ўт ёқсин. Ҳозир сен у гўзал гулшандан йироқдасан. Фироқ ўти жисмингни кул айламоқда. Кўм-кўк осмон сари парвоз қил, ўша қизил гул сари майл кўргазгил. Шоҳ бўстонида юз гул жилва қилиб туради, сен эса бу ерда ҳижрон оташидан минг бор куйиб-ёнасан!

XXV

Қумрининг сайраши усулида Ҳудҳуднинг нағмасозлиги

– Эй бўстон Қумриси! Ўз аҳволинг ҳақида бир сайраб бергин. Ажойиб куйларинг билан қушларни бир нафас лол қилиб, уларни беҳол этгил. Юср(денгиз ўсимлиги) тасбеҳини бўйнингга солиб олдинг, бу ҳақда гапириш жуда ҳам оғир. Бинобарин, сен бўстонлар аро сарсон кезасан, ҳатто қонга беланиб, тупроққа ҳам қоришасан. Гоҳо ишқ савдосида телба каби маҳзун нолалар чекасан. Гўё висол боғини ёд этиб, ошифтаҳол бўлгансан. Сенга қувончли хабар шуки, бу ғамда бенаво қолмасдан, тезда ўша гулшан томон парвоз қилгил!

XXVI

Каклик сайраши йўсинида Ҳудҳуднинг куйлагани

– Эй, фироқ тоғининг Каклиги! Кўзингни иштиёқ дардида лаъл этиб, хиром қилгил. Ҳажр тоғидаги Фарҳод каби бир ерда қарор топмай, йўлга қадам ташлагил. Сенинг тумшуғинг лола каби қизил. Бу қон ютишликнинг аниқ далили. Гўё яқинлик Қофини ёд айлаб, узоқдан туриб фарёд ура-

ётирсан. Аммо бу баланд сайрашларинг қаҳқаҳа эмас, балки ўз мотамингга заҳархандадир. Чунки сен Қоф тоғи сари азм қилдинг, энди васл умиди билан базм тузгил. Васл умиди яқин, сен бундан шоду ҳажр тоғи тошидан озод бўлгил!

XXVII

Тустовуқ хироми тезлигида Ҳудҳуднинг сайрдан сўз очгани

– Эй ноз билан ишва қилувчи раъно Тазарв! Озода сарв гулшан аро сенинг қулингдир. Гулдай жамолинг гулистонга кўркамлик бахш этади, ҳатто гул ҳам қип-қизил юзинг олдида ҳижолат тортади. Сен гоҳ боғларда, гоҳ ўтлоқларда жилва қиласан; боғу роғлар сенинг зеболигинг билан ўзгача файз топганидан фахрланади. Сен ҳам чаман аҳлига севимлисан: ҳам ваҳший ҳайвонлар учун ёқимлисан. Раънолигинг беҳад, ҳусн ила зеболигинг бениҳоят бўлса ҳам ҳеч қачон ўз ҳуснингга мағрур, ўз жамолингга масрур бўлмагил. У бенуқсон ҳусну жамолни ҳам ёд қилиб, ўт каби у гулшан томон юриш қилгил!

XXVIII

Дуррож (қирговул) равиши нисбатида Ҳудҳуднинг қадам ургани

– Кел-кел, эй Дуррож! Сен ниҳоятда гўзалсан, жон қуши каби барчага ёқимлисан. Сен – ўрмонлар беағи, юришинг яшил майсаларга ривож беради. Мастона куйларинг маҳдиё этади, тингловчиларни мастона ҳам қилади. Ҳайъатинг чиройлию шаклинг дилпазир, суратинг келишгану нутқинг мислсиз! Шунча ёқимтой кўриниш, мафтункор ту-

зилиш, чиройли ва равон сайрашинг билан ҳаммадан аввал сен бу кишандан озод бўлиб, ўша шоҳлар шоҳига ов бўлсанг арзийди. У тузоқ ёйганда жонингни фидо эт, бу ишинг билан сен абадий ҳаёт топасан!

XXIX

Кабутар парвози тарзида Ҳудҳуднинг парвози

– Эй Кабутар! Осмонга парвоз қил, ҳавода чарх уриб, ҳар хил ўйинлар кўрсат! Ўз кулбангда – қоронғи хонада ўтираверма! Ахир кабутархонада ўтиравериб, шабкўр бўлиб қолдинг-ку! Шоҳ қасрига боришни ихтиёр эт ва бу орзуни амалга оширишга қанот қоқ! Юксаклик парвоз қилиб, шоҳ қасрининг томига кўнишни унутиб қўйибсан. Қаср султони ҳузурида олий мақом тутиш хотирангдан батамом кўтарилибди. Энди сен у томонга йўл ол! Ўша юксак том узра кўн ва бу айём гардиши узра бахтиёр бўлгин. Зора, у сени ўз ҳузурига қабул қилса ва сен кабутарларнинг асл хоқони ҳузурига йўл топа олсанг!

XXX

Шоҳбоз ҳусну истигноси васфида Ҳудҳуднинг раҳнамолиги

– Нақадар гўзалсан, эй шоҳларга ўхшаш Шоҳбоз! Сенинг рафторинг ҳам, жамолинг ҳам жуда чиройли. Тангри таоло қушлар орасида сени сарафроз этди, сен барча қушларга гўзалликдан сабоқ берасан. Сенинг масканинг доимо шоҳ қўли бўлиб келган. У сенга доимо овқат топиб едирган. У қўли билан сенинг қанотларингни силаган, тумшук

ва чангалингни ушлаб кўрган. Шу орада қисмат орангизга нифоқ солиб, сени шоҳдан жудо қилди. Ҳижрон тузоғига мубтало бўлгач, фироқ азобларига кўникдинг. Ниҳоят, яна шоҳга кўнгил қўйиб, унинг кўлини ўпиш билан баланд мартабага эриш!

XXXI

*Шунқорнинг шоҳларга ўхшашлиги таърифида
Худҳуднинг мадҳ айтгани*

– Эй баланд осмонни ва шоҳ кўлини ўзига макон қилган Шунқор, марҳабо! Сен қушлар орасида худди шоҳлар каби тожга эгадирсан. Шоҳ бошингга олтин тожни лойиқ кўрган. Сен тожли қушлар сардорисан. Бинобарин, шоҳнинг сен билан суҳбат қуришга майли бор. Шоҳ базмида сенга энг олий жой берилади, бениҳоят эҳтиром ва эътибор кўрсатилади. Чунки сенда ўзгаларнинг ўнтасидаги журъат бор, шунга кўра шоҳ сенга ўзгалардан ўн баробар ортиқ бахту иқболни раво кўрган. Кўли билан бўйинингни силаб-сийпаб эркалайди, бўйинингни дур ва гавҳарлар билан безайди. Сен эса асл шоҳингдан кўп йироқ тушдинг. Ниҳоят, ҳижрон изтиробларини унутиб, шоҳ кўлига кўн ва у ерни ўзингга Ватан қил!

XXXII

Қушларнинг йўлга чиққанлари ва машаққат шиддатидан баъзиларининг сафарига путур етгани

Худҳуд қушларга шу тарзда ишқ сирларидан гап очди, қуш тили билан тараннум қилиб, васл ва ҳижрон ҳақида сўз юритди. Қушларга ўзларининг ҳижронда эканликлари малол келиб, васл ҳақида юз турли ширин ҳаёлларга боришди. Уларнинг ҳар бирининг ёдига ҳажр пайтидаги қаттиқ аҳвол

тушди, васл давронини унутганликлари, ҳажр қийноғида қолганликлари таъсир қилди. Худҳуд сўзлари эса улами ажойиб сирлардан, ишқ аро бу хил яширин рамз-ишоралардан воқиф этди. Улар ўзларининг қандай саодатдан йироқ тушганликлари ва қандайин тўғри йўлдан четга чиқиб кетганликларини ҳис қилдилар. Худҳуд сўзлари уларни огоҳлик сари бошлаб, уларнинг нечоғлик жаҳолат ва гумроҳликда қолганини англади. Улар ўзларининг ишқ йўлидан йироқ эканликлари ва фироқ гирдобиди қолганликларини чуқур ҳис этишди. Бундан уларнинг вужуди куйиб-ўртанди, ҳар бирининг жонидан аламли дуд чиқиб кетди. Ҳар бири чексиз уятга қолиб, ўз ҳаёт шамларини ўчириш даражасига етдилар. Ўз қилмишларидан шарманда бўлишиб, ўз гуруҳлари феълидан тушкунликка юз тутдилар. Улар гарчи кўп ҳайрат хуноби ютган бўлсалар-да, ўтган ишга салавот айтиб, энди ўзларининг токи ҳаётлари бор экан, туну кун ўша шоҳ йўлида қанот уришга аҳд этдилар. Улар бу йўлда бошларига минг турли бало келса ҳам, гарчи бу балоларнинг ҳар бирида юз минг азоб-уқубатлар бор бўлса-да, ўзлари ихтиёр этган бу талаб водийсидан воз кечмасликка ва у тарафга боришдан асло қайтмасликка қарор қилишди. Барча қушлар шу тарзда иттифоқ тузиб, гапни бир жойга қўйишди, давронга фироқ оҳанги чекдилар. Улар бу соҳада Худҳудга бошдан-оёқ издошлик қилдилар. Қушлар тўдаси йўлга чиқувчию Худҳуд уларга йўл бошловчи бўлди. Васл умидида Худҳуд уларга йўл бошловчи бўлди. Васл умидида кўп хурсандчилик билан йўлга тушиб, кўкка парвоз қилдилар. Шу тарзда бир неча кун йўл юриб, бир биёбондан учиб ўтишди. Аммо йўл давомида уларга жуда кўп қийинчиликлар, ранжу аламлар, шиддату ғаму ситамлар юзланди. Бу масофани бошиб ўтгунча ушбу нотапонларга ҳар хил офатлар дучор бўлди. Чунки улар авваллари бўстонларда ноз

ила кун кечирар, иссиқ ёз маҳали соя-салқин да-
рахтлар орасида мазза қилишарди. Йўл машаққати
уларни қийин бир аҳволга солиб қўйди, ҳар бирида
юз хил малолликларни келтириб чиқарди. Улар ўз-
ларининг аввалги тинч, осуда ҳаётларини соғиниб,
боғу бўстонлар ва гулзорлар қўйнидаги сокин уя-
ларини қўмсадилар. У ерлардаги дилхушлик, бах-
тиёр дамлар, фароғатли гўшалар ва айшу ишрат
гулшанлари уларнинг ёдига тушди. Бу йўлда қуш-
лардан айримларининг сафарига путур етиб, улар
сафардан бўйин товлай бошладилар. Нотавонлик
билан Худхуддан кечирим сўраб, улардан ҳар бири
бир узрни изҳор қила кетди. Бу узрлар уларга маъ-
қул кўринди ва улар сафардан четга юз бурдилар.
Уларнинг ҳаммаси Худхудга шундай илтимос қи-
лишди: – Эй йўлбошловчи, бирпас тўхтагил! Биз-
дан баъзилар жуда ночор аҳволга тушди; бу йўлни
кезишдан баъзиларининг жони хаста бўлиб қолди.
Баъзилар олдида ҳар хил мушкулот пайдо бўлди,
бунинг учун улар сендан нажот истайдилар. Баъ-
зиларнинг сенга айтмоқчи бўлган гаплари бор, бу
гаплар азоб-уқубат оҳанглари билан тўла. Уларни
сенга баён қилмоқ зарур, акс ҳолда сафарни да-
вом эттиришга путур етади. Худхуд улардаги бу
ожишликларни кўргач, барчасини бир ерга тўплаб,
бир водий устига қўнди ва уларнинг дарди ҳолини
эшитмоқ мақсадида: «Қани, кимнинг қандай гапи
бор, айтинглар», – деди. Шундай қилиб, Худхуд
қушлар арзини тингламоқ учун ерга қўнди.

XXXIII

Тўтининг узри

Ҳаммадан аввал Тўти узр айтишни бошлаб, ўз
ожишлиги ҳақида шундай деди: – Мен иссиқ ўлка-
ларда, чунончи, Ҳиндистонда сайр қилиб юрган

қушман. Фасоҳатли, чиройли сўзлашим туфайли
шуҳрат қозонганман. Ўз сўзларим билан ғамгин
элни овутаман. Бахтиёр, давлатманд одамлар қа-
фасни менга манзилгоҳ қилиб, ҳар қандай қийин-
чиликлардан авайлаб-асрайдилар. Нозанинлар қў-
лидан емиш ейман, мени қанд ва шакарлар билан
парвариш қиладилар. Рўпарамда гоҳ бир кўзгу, гоҳ
бир кўзгу чехрали ойжамол туради. Умримда шоду
хуррамликдан ўзга ҳеч вақо кўрмаганман; менинг
такаллумим элга хилма-хил шодликлар бахш эта-
ди. Ўзимни англаганимдан буён машаққат нимаю
ранж заҳри нима эканини татиб кўрмаганман.
Сен айтган жой шундай даргоҳки, у даргоҳда бур-
гут қадри пашша билан тенг. У ерга биздек паш-
шадан ҳам заифлар қандай бора оларди? У томон
қандай боришни сира била олмайман! Ўзга қуш-
лардек бу йўлни босиб ўтишга ҳеч бир ақлим ет-
майди! Шу аҳволда сенга ҳамроҳлик қила олишим
мумкинми?! Бу ҳолатимни ўзинг бир ўйлаб кўр!

XXXIV

Худхуднинг Тўтига жавоби

Худхуд унга шундай жавоб қилди:
– Сенинг барча сўзларинг ёлғон, хато ва норози-
ликдан бўлак ҳеч вақо эмас. Бемаъни алжирашля-
рингни фасоҳат, тубан гапларингни эса балоғат
ҳисоблайсан. Ўзингни мақтаб, турли зид гаплар-
ни айтдинг. Барча айтганларинг – уйдирма, ёлғон
ва лоф. Сен фақат ўзини ўйлайдиган худбинсан,
бинобарин, тубансан. Ўз нутқинг ва қаршингда
турган кўзгу билан фахрландинг, аслида, бу гапла-
ринг масхаралаб қулишга муносиб. Ҳақиқий кўз-
гу юз бало машаққатига чидаб, замиринг лавҳига
жило бера олиши керак! Ҳар ҳинду мен учун шоҳ

дединг, бу ҳам ёлгон. Аслида сенинг шоҳинг – сен йўлидан қайтаётганинг ўша шоҳдир. Сен эса йўлдан адашиб, ҳар хил бемаъни сўзлар айтмоқдасан. Узр баҳонасида айтилган барча далилларинг, хаёлларинг нотўғри. Сенга гафлат ва гумроҳлик монелик қилаётир, огоҳлик етишмаяпти. Гафлатдан уйғонсанг, ўз ҳолингнинг ниҳоятда ёмон эканлигини тушунасан. Аммо кейинги пушаймон ҳеч фойда бермайди. Фақат бемаъни ишларинг ва сўзларингдан юз ҳижолат ва афсус чекасан. Сенинг нақдина деганинг сийқа тангалардир. Нафс касофати билан зотинг шайтонга масхара бўлган.

XXXV

Далиллаш учун ҳикоят

Бор вужуди билан юҳо нафсига қул бир ғофил бозорга келди. У ҳийла билан эғнига Хизрникига ўхшаш яшил чакмон ташлаб олган, қутурган нафсини ана шу яшил ранг билан хурсанд қилиб юрарди. У бозорда кезиб юриб, дўконларда турли нозу неъматларнинг беҳисоб эканлигини кўрди ва ўзини тутиб тура олмади. Бузук нафси эгри йўлга ундаб, ҳар хил куйга сола бошлади. У моҳирлик билан ўзини гадо сифатида кўрсатиб, одамлар олдида ўзи ҳақида ҳар хил сўзлар айта кетди. У гоҳо ўзининг камолотга эришганини изҳор этар, гоҳо каромат эгаси эканлигидан афсона сўзлар, гоҳида эса шариаат ва ақда беназирлигини кўрсатар эди. Шу хил юз афсун ва макру ҳийла билан одамлардан егулик овқат ёки бирон-бир танга ундириб олар эди. Шу тарзда ўзини ҳам, ўзгаларни ҳам алдаб, шум нафси буюрган нарсаларни териб юрар эди. Масту аласт фаҳму фаросати ҳар лаҳза уни юз хил бузук хаёлларга етаклар, кўнглига ҳар хил бўлмағур фикрлар-

ни солар эди. Шу пайт ногаҳон унинг олдида кўп манзилларни кезиб ўтган жаҳонгашта комил зот етиб келди. Ҳийлагар киши уни кўрган заҳотиёқ ўзининг ёмон ҳолатини ўзгартирди. У зот деди:

– Пирнинг олдида қўлга киритган нарсаларингни кўрсат. Қани, кўрайлик-чи, нималарга эришибсан? Бояги очкўз зийрак сиймога тўрвасини очиб кўрсатди. Унинг ичи заҳар-заққумлар билан тўла эди. У ўзи йиққан нарсаларнинг бари нажосат ва ифлосликлар билан тўла эканлигини кўргач, бундан жисмига ўт тушиб, кўнгли ўртанди. Пир унга ердан бир ҳовуч тупроқ ва тош олиб бериб, «Уларга қара, – деди. У қараса, қўлидаги тупроқ эмас, олтин, тошлар эса лаъл ва қимматбаҳо дурларга айланган эди. Алдоқчи киши бу ҳолатни кўрган замонақ комил пир унинг олдидан ғойиб бўлди. У халқ ўртасида шармандайи шармисорликдан ҳижолатда қолди. Аммо энди бу ҳижолатпазлик ва оҳу воҳдан нима фойда?! Эй Тўти, сен ҳам ўзинг ҳақингда шундай сўзларни айтдингки, бу сўзларинг ўша яшил чакмон кийган кишининг аҳволини эслатади.

XXXVI

Товус узри

Сўнгра Товус ўз узрини бошлаб, шундай деди: – Эй барчамизнинг бошлиғимиз! Мен қаср ва гулшанларга зийнат берувчи қушман. Менинг нақш ва рангларимдан олам аҳли ҳайратга тушади. Агар суратим гулшанга оройиш берса, юришим одамларга осойиш бағишлайди. Боғлар мен туфайли хазон пайтларида бўстонга, ўрмонлар эса қиш фасли гулистонга айланади. Агар ранг-баранг қанотларимни ёзиб, жилва қилсам, гўё бошдан-оёқ Искандар ойинаси намоён бўлгандек бўлади. Улус

хуснимни томоша қилиб, Яратганнинг қудрати-га офарин айтсин учун Оллоҳ менга беқиёс хусну зеболик, ҳаддан ортиқ зебу раънолик бахш этган. Зотан, Парвардигори олам ҳар бир одамни бир иш учун яратган: биров асал тотиш учун яратилган бўлса, биров ниш ейди. Ана шу тарзда донолик билан иш кўрилиб, ҳар ким бошига тушганини, «ё насиб», деб кўраверади. Оллоҳ амри билан парилар дилга ёқимли бўлса, шайтон бадбахтликка маҳкумдир. Ҳар бир киши ўзига буюрилган ишдан четга чиқа олмайди, ундан ўзга таклифга эса тоқат қилиб бўлмайди!

XXXVII

Худҳуднинг Товусга жавоби

Худҳуд унга жавоб бериш учун нафасини ростлаб, шундай деди:

– Эй, жаҳолат аҳли каби ҳар нарсани ҳавас қилувчи! Сен шундай ҳолатларни баён этдингки, буни фақат девоналар ва ақлсиз ёш болалар қила олади, холос! Иймонли одам ташқи гўзаллик ҳақида сўз айтмайди. Кимки ташқи гўзаллиги билан ғурурланар экан, уни одам қаторига қўшиб бўлмайди! Ноз ва ҳусн фақат дилбар қизларга ярашади. Эр киши учун эса дард ва машаққат фазилат саналади. Фақат суратига зеб берадиган кишилар учун энг шарафли иш – шаклдан мазмун-маъно томон юзланиш ҳисобланади. Сен ўзининг ташқи кўринишингга бино қўйдинг, бунинг учун сени ҳар қанча масхара қилсалар ҳам оз. Чунки инсон ўз ташқи гўзаллиги билан фахрланмайди, агар фахрланса, у масхаралашга сазовордир!

XXXVIII

Ҳикоят

Бир ҳинду ўзини ҳар кўйга солиб, кўп ҳунарлар кўрсатди. Бу масхарабоз ўз бошига кунгурали тож қўйди. Тож ва кийимларига тиллага ўхшаш сарик ярқироқ модда – кимсон билан зарҳал берди. Унинг ёнида ногора чалувчи ва қўшиқ айтиб ўйин тушувчи бир тўда ҳиндлар бор эди. Улар қўли ва бошларини ҳиндларга хос йўсинда тебратиб, рақс тушар эдилар. Кўринишлари бўстонга оройиш бергудек гўзал, жилвалари эса Ҳиндистон товусидек эди. Ана шу тарзда бу масхарабоз майдонда зўр ҳангома кўрсатди. Унинг атрофи бир гала бебошлар тўдасининг гала-ғовури билан тўлиб тошди. Шу маҳал тартиб назоратчилари – муҳтасиблар келиб, даврадагилар ҳар ёққа қараб қочиб кетди. Фирибгар ва мақтанчоқ ҳиндуни тутиб олишди. Унинг ногораси билан тожини уриб синдиришди ва яланғочлаб, дарра билан роса савалашди. Шу тарзда унинг «санъати кишиларга ибрат бўлиб, ана шу хил қисмат унинг тожиги «зийнат» бўлди.

XXXIX

Булбул узри

Булбул шундай деди:

– Эй бу йиғин аҳлига далиллик бахш этувчи зот! Мен гул ёнидан узоқлашдим. Ундан айрилиқда девонавор ҳолатга тушдим; ақлу ҳушу сабрдан бегона бўлди. Усиз менда на сабр бор ва на тоқат! Шундай абгор ҳолатда, эй биродар, унинг фироқи-га қандай чидай оламан! Негаки, гул бўстонда жилва қилган чоғда мен минг хил наво билан унга ўз сирларимни шарҳ қиламан. Ишқидан ҳар лаҳза

шиддатим ортиб боради, ҳуснидан дам-бадам ҳайратга тушаман! У боғдан кетгач, гунгу лол бўлиб қоламан, мастона сайраш учун бир елпиндичалик ҳам мажолим қолмайди. Унинг ёди билан боғ ичида сокинман, ҳажрига йўлиқсам, юз дарду армон гирдобида қоламан. Кўнглимда ҳам, жонимда ҳам, ўнгимда ҳам, пайдою пинҳонимда ҳам – ёлғиз у! Шоҳга комил чеҳра билан юзланиш лозим. Мендек гулга ошиғига бу борада йўл бўлсин!

XL

Худҳуднинг Булбулга жавоби

Худҳуд бу афсонани эшитгач, шундай деди:

– Сен ўз ишқинг ҳақида кўп ғавғо қилаверма! Бу ҳақиқий ишқ дарди эмас, балки шунчаки ҳавас. Бас, у ҳавас бўлгач, эй беҳабар, у ҳақдаги гап-сўзингни йиғиштир! Оламда сен каби нафсга бўйин эгувчи бирон-бир нодон бўлмаган. Сен ўзингни зўрлаб ошиқ кўрсатиб, ишқ бобида ҳар хил ғавғолар кўтардинг. Атиги беш кун чаманда очилиб турадиган, ўн кун ўтмай тупроқ узра хазон бўлиб сочиладиган вафосиз ва умр боғида бақосиз чечак учун шунчалик ғавғоми?! Одам бундай гўзалликка ошиқ бўлмагани яхши, чунки у ошиқ бўлишга арзимади. Шундай нарсани маъшуқ деб билки, юз хастаҳол ўлса ва йўқолиб кетса ҳам у завола нималигини билмасин. Сенинг бу ишқинг шайдолик бўлиб кўринса ҳам, барибир охири расволик билан тугайди.

XLI

Ҳикоят

Бир шоҳ отда сайр қилиб юрганда унга бир ҳавойи гадо ошиқ бўлиб қолди. Халқ ичида оҳу вовайло билан фиғон кўтариб, ғавғо-тўполон қила

бошлади. Сен каби у ҳам минг турли нолалар қилар эди. Бир масканда телбалардек муқим тура олмас, ўзини гулхан кулига булғар эди. Шоҳга бу хил ишқ ва девоналик маълум бўлгач, ошиқни синамоқчи бўлди. Бир кун у ўзининг безатилган отига миниб, синаш мақсадида отини гадо ётган гулхан сари ҳайдади. Ва мулозимларига айтдики: «У гумроҳни судраб олдимга олиб келинг ва ҳузуримда бўйинини узиб ташланг!» Гадони судраб, шоҳ олдига келтирдилар, ишқида ўзи орзу ётган тилакка еткурдилар. Бахтиёр шоҳ уни қатлга ҳукм ётди. Бундан гадо ваҳимага тушиб, беихтиёр орқасига қараб қоча бошлади. У қўрққанидан ҳуши бошидан учиб, дуч келган томонга зир югурар эди. Одамлар орқасидан қувлар эди. У энтиккан бир ҳолда гулхан томон чопди ва ўзини йўқотган ҳолда ўтга тушиб, куйиб кетди. Шоҳнинг бу имтиҳондан мақсади шундай эди: агар гадо чиндан ҳам ошиқ бўлиб, ўз даъвосида содиқ бўлса, қатл ҳукмини қабул этиши керак эди. Шунда шоҳ отидан тушиб, ундан узр сўрамоқчи, аҳволидан огоҳ бўлмоқчи ва садоқати эвазига уни ўзига ҳамсуҳбат ва яқин улфат қилиб олмақчи эди. Аммо гадонинг ишқи сохта бўлгани учун шарманда бўлди. Борди-ю сенга ҳам ўзинг севган гулдан бир тикан озори етса, сенинг ҳам масканинг чаман эмас, гулханда бўлади.

XLII

Қумри узри

Қумри айтдики:

– Эй доно! Ғафлатда қолган, йўлдан адашганлар раҳнамози! Мен умрим бўйи ҳеч қачон чамандан чиқмаганман қушман, дашту водийларда сайр қилишдан зерикмаганман. Ўз заифлигим ва

ожизлигим билан машхурман. Мен ўз уямни дарахт шохлари ва барглари орасига қураман. На совуқ кўрганман, на иссиқ. Бошимга на машаққат тушган ва на қаттиқлик. Доимо у боғдан бу боққа, у шохдан бу шохга ўтиб кўнглимни чоғ қилганман. Бундай қийин йўлга чиқишни ҳавас қилиб, бу йўл азобларини кўтаришга ярайманми?! Бу машаққатни зиммамга олсам, мажбуран ўз бошимга ўзим етмайманми?!

XLIII

Худхуднинг Қумрига жавоби

Худхуд унга шундай деди:

– Эй ожизлиги билан юз тубан кетган Қумри, кўнглингни дард ва шавқ билан яралагин! Сен минг йил боғ ичида манзил тутсанг ҳам, шох ва барглар орасида учиб юришингдан не фойда?! Барибир йўлингни бирон-бир мушук пойлаб, гиппа бўғади, қорнингни ёриб, қонингни ичади. Ёки кимдир камон ўқи билан отиб туширади ёки палахмон тоши билан жонингни олади. Сен айтаётган завқу шавқ бундан ўзга нарса эмас. Сенга гулшан ичра шундай «эҳтиром» кўрсатишади. Фафлатга ботиб, бу хил ҳаром ўлиб кетгандан кўра, ўзингни айрилиқ шуъласи билан ўртаб, ҳақиқий мардлар каби асл мақсадни истасанг-чи! Ёр васлига талпиниб йўлга туш! Сен бу йўлда зор жисму ғамга пайванд жонингни фидо қилиб, дарду машаққат билан оламдан бош олиб кетсанг, бундан асло афсусланма. Бинобарин, сенинг шу вақтгача ор қилишга сазовор офатли аҳволингдан бу қисмат юз қатла яхшироқдир!

XLIV

Ҳикоят

Бир уқувсиз боғбон бўлиб, боғбонлик санъатидан беҳабар эди. У на дарахтга пайванд қилиб, ундан ҳузур-ҳаловат берувчи мева олишни, на дарахтларни парвариш қилиб ўстиришни ва на ўз вақтида гули ҳосилга айланадиган дон сепишни биларди. Боғда хас-хашак териш билан хурсанд эди. Аслида уни боғбон эмас, хашакчи дейиш керак эди. У шу тарзда заҳмат чекиб, ўз умрини ўтказар эди. Яқин ўртоқлари унга бу хил самарасиз ишни ташлаб, ўзингни фойдали иш билан овут, дея панд-насиҳатлар қилар, у эса буларга сира қулоқ солмас эди. Жоҳил боғбон бу машаққатли иш билан шуғулланишни тарк этмади. Кунлардан бир кун у жўяклар оралаб ток кесиб юрганда, илон чақиб ўлдирди.

XLV

Кабутар узри

Сўнгра Кабутар ўз арзи ҳолини шундай шарҳ этди:

– Эй тўғри йўл кўрсатиш бобида камолот соҳиб! Барча қушлар орасида Оллоҳ мен учун халқ кўлидан овқат ейишни насиб этди. Халойиқ мен учун маскан ва кошоалар қуради, олдимга сув ва донлар келтириб қўяди. Жаҳонда мен одамлар тузоғининг маҳбусиман, уларга одатланиб, ўрганиб қолганман. Оллоҳ менга бу ҳолатни насиб этиб, қисмат дастурхонидан менга шу иш тушибди. Ҳақ шуни раво кўрган экан, ундан бўйин товлаш ақл қонунига мувофиқ келадими?! Қисматга шукр қилиб, бу машаққатли сафарга отланмаганим авло эмасми?!

XLVI

Худҳуднинг Кабутарга жавоби

Худҳуд унга деди:

– Эй турли баҳоналарни пеш қилишни одат қилиб олган! Макр ва ҳийлалар уясига айланибсан! Қушлар бу аҳволингдан ҳайратга тушмоқда. Сендай бирорта гайратсизни топиб бўлмайди. Оллоҳ сенга бутун кинотни учиб ўтгудек қанот берган. Сен бўлсанг барчанинг олдида оби дийда қилиб ўтирибсан! Одамлар берган суву донларга асир бўлдинг. Ҳолбуки, улар ёғочнинг учига латта боғлаб, тўдангизни қувиб юришади-ку! Сиздек бефойда галани қувлаб, томларини сиздан ҳоли айлайдилар-ку! Сизга шунчалик жабр кўрсатишса ҳам тамагирлик билан уларнинг ёнидан жилмайсиз, одамларнинг томларидан бўлак бошқа жойга бора олмайсиз!

XLVII

Ҳикоят

Бир ишёқмас, танбал киши бор эди. Унинг беғайратлигидан барча ҳайрон қоларди. У одамлардан мушт, шапалоқ ёки тепки ер, бунинг эвазига улардан бир бурда нон ёки таом олиб, кун кўрарди. Уни қувиб юборсалар ҳам, ҳеч қаерга кетмай, ёмон қилиқларини тарк этмасди. У тортадиган жафоларга маълум бир нарх тўғрилаб қўйганди. Кимдир бир тепса ёки урса, ўша одамдан бунинг ҳақини талаб қилиб олар, қўлга киритган егуликни дарҳол оғзига солар эди. Кунларнинг бирида кимдир унинг қўлига бир парча нон бериб, шундай мушт туширдик, натижада танбал ер тишлаб қолди. Шапалоқлар еб, қорнини тўйғазиб юрган бу кимса бир мушт билан қайта ўрнидан турмайдиган бўлди.

XLVIII

Тоғ Каклиги узри

Тоғ Каклиги ҳам ожизлигини фош қилиб, шундай деди:

– Эй барча қушларнинг етакчиси! Мен тоғни макон қилган қушман. Тоғлар бағрида Оллоҳга мадҳу сано ўқишни одат қилганман. Шу асно олам элини тарк этиб, тоғ этагида ором ва ҳаловат топдим. Бундай узлат чўққиси шарофати билан менга толе ҳамроҳ, бахт ёр бўлди, тоғ хазинаси эса омонлик маконига айланди. Бинобарин, менга бундай сафар муносибми? Доим кон устида юрганим боис орзум гавҳардир. Маънавий гавҳарни қўлга киритиш ҳамон қийин иш бўлиб қолмоқда. Шундай экан, бу сафар мен учун бемаъни сайрдан бошқа нарса эмас!

XLIX

Худҳуднинг тоғ Каклигига жавоби

Худҳуд шундай деди:

– Эй беҳуда хаёллар асири! Кўнглингда беҳуда хаёлдан бошқа нарса йўқ. Тоғ бағрида узлатга чекиниб, барчадан узоқлашдим, деб айтдинг. Ҳолбуки, бу гўшанишинлик эмас, нафсу ҳавога берилишдир. Тоғ ва чўққилар устида у ёқдан бу ёққа тинмай югурганинг-югурган! Ҳар лаҳза телбалар каби беҳуда қаҳқаҳа отишинг ҳам ўринсиз. Маънавий гавҳар ҳақида ҳам номуносиб сўзладинг. Эй, нодонлик билан маст бўлиб, фақат ўзини ўйловчи, сен қаёқдаю маънавият қаёқда! Бу хил ёлғон сўзлар билан муттаҳамлик қилиб, маъно гавҳари ҳақида оғиз очма! Бу сўзларинг билан асл зотинг пастлигини, бемаъни ва бадбахтлигингни фош қилдинг. Шунчалик ёлғонга мубтало бўласанки, улардан бошингга юз бало келиши шубҳасиз.

Ҳикоят

Бир улус орасида толеи паст қаллоб бор эди. У бир шаҳарга бориб, ўзига «жавҳарий -қимматбаҳо тошларни ажратувчи» деб от қўйиб олди. Аслида эшакмунчоқни фирузадан ажрата олмасди. Нафси хакалак отиб сохта гавҳарлар ясаб, гадоликдан халос бўлди. Шишани ҳар хил ранглар билан безаб, лаъл ва ёқут деб қалбакилик қилди. Халқ унинг сохта ишларини чин деб ўйларди. Бир куни ўша қаллоб шу тарзда ҳунар кўрсатиб, бир бойга оддий парча тошни хушранг қилиб (бўяб), жуда катта пулга сотди. Тез орада бу пулни ишлатиб юборди. Гавҳар сотиб олган бой эса қалбаки эканидан воқиф бўлди: ўша муттаҳам бир тиллалик лаъл биллурни юз минг тиллага сотган экан. Гавҳар эгаси савдодан айнаиб, сохта гавҳарфурушни гирибонидан олиб, пулини қайтаришни талаб қилди. Гавҳарфурушнинг тўлашга ҳеч вақоси йўқ эди. Оқибатда у муттаҳам қаллобни қилмишига яраша қийнаб ўлдирдилар.

Тазарв²⁴ узри

Гулюзли Тазарв ҳам арз этди:

– Эй тўғри йўл кўрсатишда ном чиқарган! Мен хусн ва чиройга эга қушман. Гулшан ичида рафторим ниҳоятда гўзал. Оллоҳ азалдан менга беқиёс хусну зеболик ва лутфу раънолик насиб этган. Бетимсол жамолим ва гўзаллигим билан одамлар меҳрини қозондим. Мендай суюклининг касбу кори нозу истигно эмасми?! Зотан, гўзал чирой соҳиблари ранжу изтироб чекишларини одамлар сира ҳам истамайдилар.

²⁴ Тазарв – тустовуқ.

Ҳудҳуднинг Тазарвага жавоби

Ҳудҳуд деди:

– Эй хаёли, хулқи ва сўзлари ажабтовур қуш! Ҳеч ким ўз хусну жамоли борасида сенчалик лоф урмаган. Бу сўзларни ҳатто телбалар ҳам, барча гўл ва содда кишилару ҳаттоки ёш гўдаклар ҳам айтмайди. Ҳар хил ранг-баранг қўйлаклар билан ясан-тусан қилиб юрувчи суюқоёқлар ҳам бу сўзларингдан номус қилади. Ҳеч бир кимса бу хил беҳуда даъвони сўзламаган, наинки эр кишилар, ҳатто хунасалар ҳам бундай даъво қилмаган! Бу каби ўз ўтинчи кўркини васф этувчи фикри ожизнинг бу сафарга чиққанидан чиқмагани яхши. Сен ўзига бино қўйган таннозлар кабисан, бундан эрлик номингга иснод етади. Эр киши ҳиммат билангина эр саналади, зийнат билан фахрланувчи эр – эр эмас. Эрнинг ҳақиқий гўзаллиги унинг яхши феъл-атворидир. Бундай кишилар наздида янги зарбоф либос эски шол билан баб-баравар туради.

Ҳикоят

Йўлда икки ўртоқ кетиб борарди. Улардан бири гофилу нодон, иккинчиси эса тариқат билимдони эди. Бири нуқсонли, иккинчиси эса комил сифатлар эгаси бўлиб, бирининг оти Мудбир (бахтсиз), иккинчисининг оти эса Муқбил (иқболи) эди. Ҳар бирининг исми-жисмига муносиб бўлгани каби жисми ҳам исмига мос эди. Муқбил иймони бутун зотлар ҳақида, диндаги комил ва огоҳ тақводорлар тўғрисида сўз айтса, Мудбир бутни васф этувчи кофирларга ўхшаб фақат ақли ноқис кимсалар ҳақи-

да сафсата сотарди. Униси дарду изтироблардан гапирса, буниси ялтироқ ташқи кўринишлар ҳақида валдирар эди. Бинобарин, улар бир-бирларидан ҳеч баҳра топмай, йўл юришарди. Юра-юра гўзал шаҳарга етиб келдилар. Ҳамроҳлар уни ғанимат билиб, тезда бир-бирларидан ажралиб кетдилар. Муқбил фақирлар турадиган кўчага, Мудбир эса кўнгилочар уй – фоҳишахонага йўл олди. Мамлакат шоҳи Муқбилга юз ҳурмат ва эҳтиром кўрсатиб, уни кўргани келди. Шоҳ у билан суҳбатлашиб турганида ёмон хулқли Мудбирни бир гуруҳ одамлар судраб келишди ва унинг қилмишидан арз этишди. Айтишларича, бу кеча бир тўда безорилар ичиб, айшу ишрат қилибди. Улардан бири Мудбирга «Сен бадбашарасан» деган экан, шу сўзи учун бу аблаҳ ўша одамга ханжар уриб, ҳалок қилибди. Шоҳ буни эшитгач, одиллик кўрсатиб, Мудбирдан қасос олиш ҳақида ҳукм чиқарди. Камтар одам (Муқбил) шу тарзда шоҳ суҳбатига мушарраф бўлиб, олий мартабага эришди. Худбини (Мудбир) эса жазосини топди. Дарҳақиқат, учкун юксак осмон сари кўтарилади. ялтироқ чивин эса ахлат устида қолади.

LIV

Қарчигай узри

Қарчигай чангали ва тумшуғини кўрсатиб, шундай деди:

– Мен бошқа қушларга ўхшамайман, балки барча қушлар соҳиби ҳисобланаман. Шу пайтгача сенга сўз айтиб, узр билдирган қушларнинг ҳаммаси менинг емишларим ҳисобланади. Мен шоҳлар кўлида ором оламан, улар ҳар кун менга егулик беришади. Қайси бир қуш қасдида қанот ёзсам, у менга ўлжа бўлади. Ҳатто насри тойир – қирғий бўлса ҳам мендан қутулиши маҳолдир. Шоҳлар

ҳузурида шунчалик эътибор топдим; шавкатим амалда шубҳасиз. Симурғникидан асло кам эмас. Шоҳнинг қўли – тахтиму бошимда тож бўлгач, Симурғ қошига боришимнинг сира ҳяожати йўқ!

LV

Худҳуднинг Қарчигайга жавоби

Худҳуд шундай деди:

– Эй ғурур қўлида паст бўлиб, жаҳолат ва ғафлат аро тубан кетган. Шунин билки, шоҳ тугул оддий овчи ҳам оёғингга тушов солиб, ўз ҳузурида тутарди. Очлик ва уйқусизликдан ҳатто эдинг суягингга ёпишган. Олдингга бир луқма эт ташлагунга қадар тоқатсизлик билан фарёд қилиб, одамлар қулоғини қоматга келтирасан. Зоти паст кимсалар қўлига қараб, хор-зорликда кун кечириб, Оллоҳ ажратган насибангни еб юрасан. Сен қайси бир овни қўлга киритсанг, ўлжанингни ушлаган заҳотиёқ овчи ногора чалиб, сени қувлаб юборади. Ўзингдан кучсиз ўлжага ҳамла қилиб, очофатлик билан уни ов қиласан. Ушлаган овингни эгангга топшириб, унга итоат этасан. Қушчи берганига қаноат қилиб кун кечирасан. Шундай аянчли аҳволда бўла туриб, лоф уришдан уялмайсанми?! Агар сенда заррача виждон ёки андиша бўлганда эди, бу шармандали ҳаётдан кўра ўлганим яхшироқ, деб ўйлардинг! Аммо сенда нодонлик ғолиб келиб, нафсинг сени алжирашга мойил қилиб қўйган!

LVI

Ҳикоят

Бир тоғлик одам айиқ тутиб олди ва кўп азият чекиб, уни қўлга ўргатди. Илгари саёқ юрган айиқ эгасига ром бўлгунга қадар кунда икки мар-

та ўлгунча таёқ ер эди. Очлик азоби ва еган беҳисоб таёғи ичи ва ташини эзиб ташлаганди. Шу сабабли эгаси калтак ўқталса, айиқ ювошлик билан унга бўйин эгарди. Шу тарзда айиқ кўча-кўйларда ўйинчилик қилиб юрар, эгасининг уйига ўтин ташиб келтирар эди. Хўжаси унга ҳаддан кўп юк ортар, айиқ юк ташийверганидан эғнида ҳатто тук қолмаган эди. Хуллас, бу дунёда қанча жабру жафо бўлса, ҳаммасини татиб кўрган эди. Аммо жаҳолати туфайли нафсида такаббурлик ортиб кетди. Гоҳ макру ҳийла ва хусумат тоши билан қоплон бошини янчиб ташлайман, деб хаёл қилар, гоҳ даҳшатли шер йўлиқса ҳам, таом учун унинг қорнини дадил ёриб юбораман, деб ўйларди. У шу сифат ҳар хил хом хаёлларга берилиб юрди. Охир-оқибатда унинг ўзи бир кун итларга ем бўлди. Бундай беҳуда алжирашинг билан халқ орасида сенинг бошингга ҳам ўша айиқнинг куни тушади.

LVII

Шунқор узри

Шунқор шундай деди:

– Эй амрига ҳатто огоҳлар ҳам тобе бўлган тўда раҳбари! Ҳақ менга марҳамат кўрсатиб, барча қушлардан қудратлироқ қилиб яратди. Барча шоҳлар мен билан фахрланади. Менинг номимни қушлар подшоҳи деб атайдилар. Чунки менга тож насиб этган, бошимда олтин тумоғи – зар тожим бор. Менинг барча аҳволимни: қушлар орасида зотимни ҳам, отимни ҳам яхши биласан. Бир шоҳнинг бошида тожи бўла туриб, ўзга шоҳни исташи яхши эмас-ку! Ўзим шоҳ бўла туриб, нечун ўзга шоҳга тобе бўлишим керак?!

LVIII

Ҳудҳуднинг Шунқорга жавоби

Ҳудҳуд унга шундай деди:

– Эй бечора калтафаҳм! Сен бундай хаёл билан яна ҳам кўрқувга тушасан. Сен ўзингни шоҳ деб ҳисоблаб, ҳовлиқяпсан, бу саробий хомхаёл! Кўпгина занжилар аслида туси қоп-қора бўлгани ҳолда халқ орасида улар «кофур» (оқ) деб аталади. Дарвоқе, «султон» ва «шоҳ» исмлари кенг тарқалган, уларни ҳатто паст, тубан кишилар ҳам ўзларига нисбатан қўллайди. Аммо дуч келган одам ўзини эр дегани билан эр бўлаверадими?! Қўлидан келмайдиган ишни бажараман дея оладими? Фақат нодонлар сени шоҳ деб атайди, холос. Бу бутни ёки оловни илоҳ деб аташдай гап. Сенга шахмат шоҳини қиёс қилса ҳам бўлади. У шундай бир шоҳки, уни ҳар бир разил ва пасткаш одам истаган пайтда баланд кўтариб, ерга ура олади. У шоҳ (Симурғ) билан сенинг шоҳлигинг ўртасида ер билан осмонча фарқ бор. Сенга ўхшаб шоҳлик даъво қилгандан гадолик минг марта яхши.

LIX

Ҳикоят

Бир подшо кўнгили ёзиш ниятида бутун юртга катта тўй берди. Жуда катта дабдаба билан ўтди. Бутун мамлакат ва шаҳарлардаги аҳоли бошдан-оёқ ясаниб, кўчаларга чиқа бошлади. Бу тўйда санъаткорлар жуда юксак маҳорат кўрсатиб, осмон қуёши каби порлоқ гумбазли юзта тўрт бурчакли чодир қурдилар. Ҳунармандларнинг ғайрат билан безаши натижасида бу чодирлар бутун мамлакат кўркига айланди. Кўп ажойиб ишлар

сеҳри одамларни ром қилиб қўйди. Ҳар бир одам ўйин-кулги деб найрангбозлик қилди, ғам-ҳасратни доғда қолдириш учун айшу ишратга берилди. Бир беҳаё разил кимса ўзини бўйра шоҳи деб эълон қилди. Унинг бошдан-оёқ кийими бўйрадан бўлиб, садоқ, қалқон ва байроғи ҳам бўйрадан ясалган эди. У бир неча нокас масхарабоз дўстларини ҳам ўзи каби ясантирди. Шу тарзда улар базм майдони томон йўл олдилар. Йўл-йўлакай ҳар хил бузуқ, бидъат ўйинлар кўрсатдилар. Уларнинг бошлиғи эса ўзини гўё мамлакат шоҳи ҳисоблар, ҳар нимаики қилган ҳазил ишларини чин деб билар эди. Ниҳоят, шодлик айёми ниҳоясига етиб, у аблаҳ ўзига таъзия тутди. Уни ушлаб олиб, соябони ва тожини бошига урдилар, бўйра тўнини эса бузиб, куйдириб юбордилар. Бу ҳангомадан шоҳлиги масхара бўлишдан бошқа нарса эмас эканлиги аён бўлди.

LX

Бургут узри

Бургут, яъни Уқоб ўртага чиқиб, шундай деди:
– Эй қушлар хўжаси! Менинг ҳолатим ўзга қушлардек эмас; одамлар қумри ёки булбул каби мени мақтаб, васф этмайдилар. Савлатим баҳайбат, қаҳрим эса ёмон, тоғу тошлар қаҳрамониман! Ҳар кун бир неча каклик менга овқат бўлади, агар бу бўлмаса, тунлари кўзимга уйқу келмайди. Егулик излаб парвоз қилсам, мендан қулон ёки кийик қочиб қутулолмайди. Қорни унча-мунча емиш билан тўймайдиган шу қадар катта бўлган қуш озуқсиз йўлни қандай ниҳоясига етказа олади?! Мен бу сафар давомида кўпроқ хўп қанот қоқдим ҳам дейлик, қорним очгач, йиқилиб қолдим деявер!

LXI

Ҳудҳуднинг Бургутга жавоби

Ҳудҳуд шундай деди:

– Эй қудратли ҳукмдор! Олам аҳли сендек мардона қушни асло кўрмаган! Сени йигитлардек мақтасак ҳам оз, қолаверса сенга паҳлавонлик ярашади. Аммо сенинг ўткир тумшук ва забардаст чангалинг, шавкатли ва саодатли қанотларинг хайф кетмоқда. Эй, баднафс пасткаш! Сен асл мақсадни иста! Ожизлар каби ҳалитдан ноумид бўлма, йўлга тушмай туриб қанотингни четга тортасан. Чангалинг, тумшугинг ва қанотларингга бу уят эмасми?! Сен шулар билан ўзингни тавсиф этдинг-ку! Зўрлигинг ва шавкатинг билан ўзингни таърифладинг-ку! Шунини яхши билки, ўз ширин жонидан кечиб, бу йўлга кирган марднигина ҳақиқий паҳлавон ва қаҳрамон деса бўлади.

LXII

Ҳикоят

Бир зўр паҳлавон бўлиб, унинг ҳеч қандай ҳунари йўқ эди. Чошгоҳда ўн ботмон, кечқурун ҳам шунча овқат ер эди. Бу икки пайт оралиғида яна шунча овқатланиб оларди. У шунчалик кучли эдики, ҳатто маст филга ҳам шикаст етказа оларди. Дафъатан, мамлакат заволга юз тутди. Бутун аҳолиси ўз юртини тарк этиб, ўзга томонларга йўл олди. Йўл қийинчиликларидан беҳабар паҳлавон ҳам уларга ҳамроҳ бўлди. Йўл узоқ бўлиб унда баднафс кишилар нафсини тўқ тутадиган обод жойлар йўқ эди. Таом емаган паҳлавон биринчи кунданоқ офир аҳволга тушиб қолди. Иккинчи кун эса

жисмида мадори қолмади. Учинчи кун у бояқиш биёбонда жон таслим қилди. Яна икки-уч кун машаққат тортгач, ёш болалар ҳам, ҳатто икки букилган қариялар ҳам сабр-тоқат билан йўлни охирига етказишди ва обод бир манзилга етиб келиб, мақсадларига эришишди. Баднафс паҳлавон эса йўл азобга бардош бера олмай нобуд бўлди.

LXIII

Куф (бойўгли) узри

Куф шундай шикоят қилди:

– Мен заиф ва ожиз бир қушман, сафар эса қўрқинчлидир. Бутун умрим бошимга қулаб тушгудек вайронада ўтган. Ҳаётим андуҳ ва ғам, мотамсаро кишилар каби оҳу фиғон билан кечади. Вайрона остидаги хазинага эришиш умидида турли фиғонлар тортиб, ҳатто ўзимдан кетиб қоламан. Барча азоб-уқубатларим беҳуда кетмай, ажаб эмас, бир кун хазинага етишсам. Мен ганж умидида девонаман, кечаю кундуз вайронани макон қилганман. Бу олис сафарга мени ундама! Мен қайдаю Симурғу Қоф тоғи қайда?!

LXIV

Ҳудҳуднинг Куфга жавоби

Ҳудҳуд унга шундай деди:

– Эй макр ва ҳийла бандаси! Сен бу қилмишинг билан ўз жонингга қасд қиялпсан! Кўнглингга амалга ошмайдиган пуч орзу ўрнашиб олган. Бу орзуни қўлга кирита олмайсан. Хазинани топган тақдирингда ҳам, ундан бошингга турли балолар ёғилади. Кутилмаган турли ғам-аламларга мубтало бўласан. Буларни ҳам ўйлаб кўр, эй, ўз бошига ўзи

дard орттирувчи нотавон, сен ўша балолар гирдобиди хору зорлик бўлиб ўлиб кетасан, хазина эса душман қўлига ўтиб кетади.

LXV

Ҳикоят

Бир мамлакатда бир девона киши бор эди. Унинг маскани кеча-кундуз вайрона эди. Ҳамиша ўша вайронанинг бир томонини қазиб, бутун умрини хазинани қўлга киритиш умиди билан ўтказар эди. Ниҳоят, машаққат чеккандан сўнг омади чопиб, хазинани топиб олди. У қазийётган чуқурда бир эшик кўринди. Ичкари киргач, катта бир саройга дуч келди. У ерда Фаридун, йўқ, балки Қорун хазинасига тенг қирқта хум турар эди. Телба бу бойликни кўриб ҳушидан кетиб қолди. Шу орада бу ерга бир аблаҳ киши етиб келди. У хазина олдида ҳушидан кетиб ётган девонани кўрди ва ҳеч бир иккиланмай пичоқ санчиб, унинг ҳаётига нуқта қўйди. Ҳолбуки, унинг яшашдан мақсади хазинани қўлга киритмоқ эди. Аслида эса у бору йўқ сармоясидан – ҳаётдан жудо бўлди.

LXVI

Ҳумой узри

Иззатли Ҳумой ўз узрини шундай бошлади:

– Эй биздек сарсон-саргашталар раҳнамоси! Менинг иқболим шунчалар баландки: ҳатто ўз соям билан кишиларга шараф тахти ато эта оламан. Башарти, Парвардигори олам зотимга шунчалик шараф бахш этган экан, яъни менинг соям ҳатто гадони шоҳ даражасига кўтарса, яна шоҳ ахта-

ришимнинг не ҳожати бор?! Ўзимни машаққатга чоғламоқнинг нима кераги бор?! Ундан кўра соямдан шоҳларга паноҳ бериб, ҳавода учиб юрганим яхши эмасми?!

LXVII

Худҳуднинг Хумойга жавоби

Худҳуд унга шундай деди:

– Бу сўзларинг сафсатадан ўзга нарса эмас. Бу гаплар фақат девоналарга ярашади. Айтишингча, гўё зотинг баланд бўлиб, сени кўп шарафли этибди. Гўё сенинг соянг шарофати билан гадолар шоҳликка эришар эмиш. Шунчалик ҳам гумроҳлик бўладими? Шоҳлар тарихига назар сол: ким шу асно тожухта эгаси бўлган? Сенинг соянг билан шоҳ бўлган бирон-бир одам борми?! Бу нотўғри афсона сени беҳуда шод қилибди, шундай бузуқ эътиқодга ошно этибди. Бу даъвоинг рост бўлган тақдирда ҳам, борди-ю сенга бу фазилат беҳосдан келган бўлса ҳам, соянг тушган киши Тангри таоло қудрати билан шоҳ даражасига кўтарилса ҳам, бундан сенга нима фойда?! Барибир ит каби даштларда қолган суякларни, тўғрироғи, ғажиб ташланган қоқшол устухонлар билан тирикчилик қиласан-ку! Эй бетайин хаёллар асири! Дикқат қил, бу воқеа сенга ибобарт бўлсин.

LXVIII

Ҳикоят

Уммон соҳилида савдо билан шугулланиб, денгиз савдосидан бойишни кўзлаган савдогарлар кўплаб учрайди. Улар пасткаш ғаввосларга беш-ўн дирҳам бериб, катта фойда умидида бўладилар. Ўз жонларини юз ранж ўтига дучор қилган бу ғаввослар

денгиз қаъридан садаф излайдилар. Улар топган садаф ичида хоҳ минг дона бўлсин, хоҳ подшолар тожини безовчи дури шоҳона бўлсин, барибир бу ғаввосга ҳақ тўлаганнинг мулки ҳисобланади. Савдогар шу асно ҳақиқий ғавҳарни қўлга киритади, ғаввос эса арзимайдиган бир-икки чақага эга бўлиб қолаверади. Ғаввос-ку, оз бўлса ҳам ўз ҳақини олади, аммо сен бечорага ўша ҳам йўқ. Ит каби суяк билан нафсингни тўқ тутиб юраверасан. Оқил бўлсанг, бундай беҳуда гапирма, чунки бу айтганларинг бошдан-оёқ ҳақиқатга хилоф.

LXIX

Ўрдак узри

Ўрдак шундай сўз бошлади:

– Эй саодатли зот! Мен сув билан тирикман. Сувдан чиқсам, қуруқликка тушган балиқ каби танг аҳволда қоламан. Ҳамиша сув ичида таскин топиб келдим, шунинг учун ҳам ўзимни пок тутиб юришни одат қилиб олганман. Сув туфайли покликни қозондим, шунинг учун ҳам васфига ҳусн эгаси лойиқ бўлди. Агар бир лаҳза тиниқ сув ичида бўлмасам, унинг ҳажрида юз оҳу воҳ қилгим келарди. Сув ичида мавждан жойнамоз соламан ва ўша кўзгуда мақсадим чирой кўргизади. Асл мақсадим сув бағрида, бас, бошқа ёққа учиш мен учун хато.

LXX

Худҳуднинг Ўрдакка жавоби

Худҳуд шундай деди:

– Барча сўзларинг хато. Ақлу идрокингни сув тамомила ювиб кетибди. Сувда жойнамоз соладим дединг, Бойўғли ҳолидан балки ғофил эдингми?! Мен сувда доимо покман деб лоф урма! Сувда

ўзингни гуноҳлардан ҳоли деб ҳам ҳисоблама! Агар чиндан ҳам пок бўлсанг, нега кечаю кундуз сувга шўнғийсан?! Кимки баднафси учун фисқу фасодга зўр берса, улардан қутулмоқ учун сувга шўнғийди. Бу қандай гап, қандай ҳолки, туну кун сувга шўнғийсану сира пок бўлмайсан?! Агар ҳақиқий мард бўлсанг, олдингда фано (йўқлик) денгизи турибди, унга шўнғигину ўзингни ёрга ошно қил!

LXXI

Ҳикоят

Ҳинд денгизида бир савдогар бор эди. У савдо-сотик ишларида жуда моҳир эди. Унинг кўнглига мўмай даромад орттириш муддаоси ўрнашиб олиб, сувга фарқ бўлиш хаёлига ҳам келмасди. Бир мамлакатда ўн кун турмас, савдоси тутагач, яна денгиз оша йўлга тушар эди. У денгизни ҳар хил офатлардан ҳоли деб ўйлаб, йиллар мобайнида савдо қилди. У Макка атрофини денгиз йўли орқали неча бор айланиб ўтар, бироқ унинг яқинига етгач, зиммасидаги ҳаж фарзини адо этмай қайтарди. Кишилар унга ҳажни ҳам бажариш керак, деб айтар эдилар. Аммо пул ҳирси савдогарни у томон боришга йўл қўймас эди. Бир кун денгизда бўрон кўтарилди. У тушган кема гоҳ осмонга сапчир, гоҳ денгизга шўнғир эди. Савдогар савдо ишларига фарқ бўлганидек унинг кемаси ҳам денгизда фарқ бўлди. Денгизда сузиш хаёли ҳаж сари йўл бермади. Охир-оқибат у катта наҳангга ем бўлди.

LXXII

Хўроз узри

Хўроз ўз узрини шу тарзда ошкор этди:

– Эй қушлар раиси ва тож эгаси! Иккаламизга ҳам ҳақ тож насиб этган, лекин ҳар биримизнинг

зиммамизга бошқа-бошқа ишни юклаган. Сенга у раҳбарликни ато қилиб, қушларга раису пешво қилди. Менга эса элни тонг ва оқшомда муттасил тоат қилишга чорлаш учун дилкаш куй берди. Бутун ёввойи ҳайвонлар ва қушларни яратувчи мени бир ерда муқим турадиган, сени эса сайр қилиб юрадиган қилди. Чунки хўрознинг эрликда омади юришиб, бу соҳада илғор бўлганидан ҳақ унга бир неча гўзал келин ато этди ҳамда унга дуч келган томонда кезишни тақиқлаб қўйди. Шундай бўлгач, хўрозга Симурғни излаб Қоф тоғига бориш не даркор?!

LXXIII

Худҳуднинг Хўрозга жавоби

Худҳуд шундай деди:

– Бирон кимса ўз ҳолидан баён қилиб, бир сўз айтса, бу бесабаб бўлмайди. Дарҳақиқат, шундай қуш ҳам борки, у қанот қоқиб учмасдан туриб, еттинчи осмондаги сидра дарахтининг шохи устида макон тутати. У анжуманни ўзига хилватгоҳ макон этади, лекин сайр этадиган ери доим ўз ватани бўлади. У заминдан Аршга парвоз этиб, сидра дарахтига қўнса ҳам бу парвозини элга ошкор этмайди. У Симурғдан бир нафас ҳам айрилмайди, унинг васлидан кўнглида ўзга олам жилваланади. Унинг ҳажридан жонига шикаст етмайди, шакли эса унинг васлида доим нақшланиб туради. Боши узра эҳсонли тожу ўзи васл Меърожида жилва қилади. Васлдан мамнун бўлади, аммо дамини ичига ютади ва ўзгалардан ҳолини яширин сақлайди. Васлнинг юз минг дуридан қалби тўлиб тошса ҳам, оғзи садаф янглиғ ёпиқ туради. Сен эса, овози ёқимсиз қуш, ундай қуш эмассан! Балки ҳар хил ёлғон ва беҳаё сўзларни сўзлагувчисан! Кечаю

кундуз ҳаддан ташқари фисқу фужурга берилиб, беҳуда гавго ва қичқиришлар билан вақтингни зое қиласан. Юз хил ёмонликлар қиласану яна ўзингни яхши санайсан. Айни дамда эса шунчалик сусткашлик аён этдингки, бу ишинг билан, сен, эй макиён, ўзингни хўроз деб атама!

LXXIV

Қушлар Худҳуддан ўзларининг Симургга нисбатларини сўраганлари

Шу асно ҳар бир қуш Худҳудга ўз узрини баён қилди ва Худҳуд уларга тегишли жавоб қайтарди. Худҳуд сўзлари қаршисида қушлар ожиз қолиб, бошқа узр айтишга уларда майл қолмади. Уларнинг барчаси Худҳуд олдида бечораҳол бўлиб, шундай савол бердилар:

– Эй зотига раислик гавҳари, бошига тўғри йўл кўрсатиш тожи муносиб қуш! Сен неча биёбонларни кезиб чиққансан, маслак йўлида имкон борича эътиқодда маҳкам тургансан ва бу йўлнинг хавф-хатарини бошдан-оёқ биласан, хавфнинг олдини олишда юқори мақомга эришгансан. Биз эса зору забун ва ожиз бир тўдамиз, шўрпешоналигимиз сабабли қора бахтимиз ҳаммамизни хор айлади. Бу сир кўнглимизга равшан бўлмади, чунки жаҳолатимиз кўпдан-кўпу илмимиз оздан-оздир. Агар у камолот осмонидаги порлоқ қуёш бўлса, биз зарра каби саргаштаю сарсонмиз, аҳволимиз афсусланарли ҳолатда. У олий чархдан ҳам юқорироқда ўрин тутди; унинг даргоҳи кенглик ичра Аршга қадар бўлган олис масофадан ҳам кенгроқдир! У тўққиз фалакдан ҳам зиёда, биз эса оддий бир хасдан ҳам камроқмиз. У билан бизнинг ўртамиздаги нисбат нимадан иборат? Ё бу нисбат

ичра ҳикмат недир? У подшоҳ шоҳларнинг шоҳи бўлса-ю, биз йўлда ётган тупроқдек гадоларнинг гадоси бўлсак. Биз учун бу мушкул жумбоқ: бунинг мавҳум сир-асрорларини бизга аён эт, ақлимиз уни идрок этишдан ожизлик қилмоқда. Биз бир ҳақир бўлсагу, у олий бир зот бўлса, айтгин-чи, қатранинг денгизга нисбати не бўлади?

LXXV

Худҳуднинг қушларга жавоби ва Симург зухуридан хитоби

Худҳуд қавмга шундай жавоб берди:

– У бир олижаноб шаҳаншоҳдир. Унинг бутун олам гўзаллиги мужассам зоти аввал махфий бир хазина эди. Унинг бу гўзаллигини намоён қилувчи кўзгу йўқ эди. У ўз жамолининг кўринмоғини орзу қилиб, аста-секин жилвалана бошлади. Бу жилваланиш жараёнида қуёш каби юз туман минг соя ошкор этди. Соялар қанчалик покиза жилвагар бўлса, уларга шунчалик кўп эътибор берди. Оламдаги барча қушларнинг шакли, билгилки, унинг ҳикматга тўла соясидан иборатдир. Сен бу ҳикматдан воқиф бўлдинг. Сен билан Симург ўртасидаги нисбат, яъни уйғунлик мана шунда. Сен бунинг маъносини яхши тушунсанг, эй нозикфаҳм жондош, уни ўзгаларга ошкор этиб, фош қилма. Бу сир кимга кашф бўлса, у хаёлга чўмади ва ўзининг ҳақ эканлигига ишончи комил бўлиб, ҳайратдан «Оллоҳ сақласин!», дейди. Чунки ҳаққа чўмиб, у билан бир бутунликни ташкил қилганини ҳақдан бўлак яна нима дейиш мумкин? Яъни уни Ҳақ бир пайваста бўлган деб айтиш керак! Сен ўзингнинг кимга соя эканлигингни ва ўзингнинг туб негизингга яқин эканлигингни фаҳмлаб олдинг. Агар

Симурғ ўз соясини истаб, жилва этмаганда, соя эгаси бўлмас эди. Борди-ю Симурғ ўзини яширин тутишни хоҳласа, унинг сояси ҳеч қачон аён бўлмасди. Бинобарин, соянинг ошкор бўлмоғи соя берувчининг мавжудлигига далил бўла олади. Сенинг кўзларинг Симурғни кўра олганда, кўнглинг кўзгудек мунаввар бўлмас эди. Бундай кўзга эга бўлмасдан туриб, унинг юзини кўриш мумкин эмас, бундан бошқача бўлмайди. У ўз ҳуснига ошиқ бўлишларини истаб қуёш каби бир кўзгу пайдо қилди. Токи бу кўзгуда ўзи жилва ва ноз айлаб намоён бўлсаю, ҳуснига ошиқ бўлганларни билса. Эй дил аҳли, бу кўзгу кўнгул бўлиб, ҳақ унда муттасил жилва қилади. У ўз ҳуснининг жилвасини намоён этди, сен эса унга ўз кўнглинг билан ойинадурсан, яъни кўнглинг орқали уни била оласан.

LXXVI

Ҳуснини намоиш қилишга кўзгуни восита қилган шоҳ ҳикояти

Жамоли тўлин ой каби бир шоҳ бор эди. Дунёдаги барча моҳпайкар гўзаллар унга маҳлиё эрдилар. У эса уларнинг шоҳи эди. Унинг қоматидан сарв ҳам ҳижолат тортар, оразидан қуёш ҳам шарманда бўларди. Оламни унинг гўзал юзи овозаси тутган эди. Ҳамма ўша офатижон ҳуснни кўришга ошиқарди. Унинг ҳуснининг овозаси оламни тугтиб, ишқининг яғмоси жон ичра туташган эди. Тенгсиз чирой соҳиби юз минг марта ортиқроқ нозу истифнога ҳам эга эди. У ногаҳон майдонга от ўйнатиб чиқса борми, унинг ҳуснини кўрган одам шу заҳотиёқ жон таслим этарди. Шу тарзда у жавлонгоҳдан сайр этиб чиққунча йўли ҳалок бўлган эл билан тирбанд бўлиб кетар эди. Хусусан, ҳусни-

дан бу оламга гавғо тушар, зулмидан жон мулки талон-торож бўларди. Халқ унинг қатлидан беҳад қирилди ва у ўз жамолини элга кўргазмоқни хаёл қилди. Унинг ҳукми билан бир кўзгу ясаб, тахти олдида ўрнатдилар. Қаср ёнида эса кўзгу акси тушадиган юлдуздай чарақловчи бир манзар ясатди. У ойинага қараб, ўз ҳуснига назар солар ва эл ҳам ўша манзар воситасида ундан баҳра олар эди. Токи бундай кўзгуни ясамагунларича, унга кўз ташлаган киши унинг ҳуснидан баҳраманд бўлмади. Шундай қилиб, ҳам унинг ўзи ўз ҳуснидан баҳра топди, ҳам унга қараган кишилар баҳраманд бўлди. Сен бу кўзгуни кўнгил деб хаёл қилгин, унда ўша жамол ўз аксини кўрсатди. Қасрни инсон танаси, ундаги кўзгуни кўнгил деб бил ва бу кўзгудаги шоҳ ҳуснига назар ташла. Токи кўзгута жило берилмас экан, шоҳ унга ўз аксини солмайди. Унинг ҳусни аксини кўзгуда акс этмоқда деб англагин ва ўзингни унинг қаршисида томоша қилиб турган деб ҳисоблагин. Кўзгу қанчалик тиниқ бўлса, акс ҳам шунчалик равшан намоён бўлади.

LXXVII

Искандарнинг элчиликка борганлиги ҳикояти

Бир кун Искандар ўзини элчи қилиб тайинлади. Унинг бу иши Симурғ (қушлар подшоси)га нома элтувчи кабутарни эслатарди, яъни у шоҳ мактубини олиб борувчи элчи вазифасини бажариши лозим эди. У бир мамлакатга элчиларга хос тартибда етиб борди ва у ердаги кишиларга «Искандарнинг сўзи будир..» деб айтди. Ҳолбуки, унинг ўзи Искандар эди. У элчилардек сўзлар, ўзи ўз ҳукмини уларга етказар эди. Халқ унинг Искандар эканлигини қаердан билсин?! Ҳамма уни мамлакат ҳо-

кимининг чопари деб ҳисобларди. Элга саноқсиз фармонлар етказиб, элчи сифатида ўз мақсадини амалга оширди. Бу сирни халқнинг мингдан бири ҳам билмади, ҳеч ким бу парда нақшида қандай мақсад бор эканлигини пайқамай қолди. Сен ҳам шоҳ ҳақида фикр юритасан, унга эришмоқни истайсан, аммо қуруқ чўпчак айтиш билан бунга эришиб бўлармиди? Қушлар шу тарзда бу сўзлардаги пардали маъно ва сирларни билиб олдилар. Ҳамма ўз мақсадларига эришиш йўлини билиб, истаган нарсаларига бўлган муҳаббатлари янада ортди. Бинобарин, пешво – Ҳудҳуд илиқ сўзлар билан бегоналарни ошно этади. Яна қушларнинг барчаси унга шундай савол билан мурожаат қилишди:

– Эй тўғри йўл кўрсатиш амрида соҳибкамол! Биз ҳаддан ташқари зор ва заиф, жони кучсиз, тани озғин ва нимжон бир тўдамиз. Кўзлаган ишимиз ниҳоятда улкан, манзил эса жуда олис, унда хавф-хатар кўп. Биз бу йўлни қандай босиб ўта оламиз.

LXXVIII

Қушларнинг бу йўл аҳволи ҳақидаги саволига Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд қавмга шундай жавоб берди:

– Бунга оид тўғри фикр қуйидагича: яъни бу йўлдаги энг олий сифат ишқдир, ишқ аҳли эса маслаҳатга муҳтож эмас. Кимки ошиқ бўлса, у ўз жонидан хавотирга тушмайди! Ёки иймондан кечиб, кофир бўлишдан ҳам тоймайди! Агар ошиқ ўз жононига эришмоқчи бўлса, бу йўлда жону жаҳондан воз кечмоғи ҳеч гап эмас! Гўё кимнинг йўлида чоҳ учраб қолгандай, жон ҳам ошиқ йўлидаги тўсиқдир. Ошиқ киши ҳатто тан ва жондан ҳам, ақлу ҳушу куфру иймондан ҳам мосуво, яъни юксак бўлади.

Ишқ оламга ўт солувчидир, жонни ёндирувчи ҳам - ишқ! Унинг шавқи ўти куфр ва иймонни куйдиради. Ошиқ бўлган киши ору номусдан ҳам, мазҳабу иймондан ҳам, исломдан ҳам воз кечади. Ишққа фақат шавқ, шам каби ёниш ва дард муносибдир. У чақмоқ каби жаҳонни қамрайди. Кимни дард ва ишқ истило қилган бўлса, унинг учун жон тарк этмоқ авлодур! Кимнингки жонон томонга ройи бор, жонга офат етмоғидан не парвойи бор?! Ишқ иши ғамли кечаларда дард чекиш ва ёнишдир; жаҳонни шуълалантирувчи оҳ унга шам вазифасини ўтайди. Ишқда ёнишдан фақат дард пайдо бўлади, чунки дардга эга бўлмасдан туриб, жонни фидо қилиш мумкин эмас. Эй мутриб, дардли бир қўшиқ айт! Соқий, бедардлигимдан ҳалок бўлмоқдаман! Мени зор этиш даражасига олиб борадиган дард жомидан тут, токи ундан ишқ дарди кўнглимга таъсир этсин! Мен уни ичиб, жондан кечай, ақлу ҳушу дину иймондан кечай! Кофирлар майхонаси ичра маскан тутай, белимга зуннор боғлаб, бўйнимга бут осай! Майхона пири олдида ўзимни маст айлаб, Қуръонни ўтда куйдирай ва бутпараст бўлай! Ишқ майхонаси ичра ўзимни хос қилиб, жонимни иймон оридан халос этай! Бутхонада кўнғироқ товушини тинглаб, бутга сажда қилиш учун ер ўпай! Белимга зуннорни маҳкам боғлаб, бу ишларим билан кофирларни хурсанд қилай!

LXXIX

Ҳикоят

Шайх Санъон (ибн Саққо) – XI–XII асрларда яшган тарихий шахс бўлиб, унинг оташин севгиси ҳақидаги қисса Шарқ мамлакатларида машҳур. Бадий адабиётда бу қиссани биринчи бўлиб Фа-

ридиддин Аттор 1221йилда «Мантиқ ут-тайр» асарида назмда берган даргоҳга етишганлардан бўлиб, кўнгли ғайб сирларидан огоҳ эди. У Каъбада авлиё кишилар ва қавмни етакловчилар орасида худди Пайғамбар ўз саҳобалари билан тургандек турарди. У халойиққа тўғри йўл кўрсатувчи бўлиб, Каъбадаги барча шайхларнинг шайхи эди. Унинг остонасида шоҳлар гадолик қилар, огоҳ кишилар ҳам унга қулиқ қилишдан фахр этишарди. У бирон-бир ҳожатманд ҳақиға дуо қилмоқчи бўлса, малаклар қўл очиб, «омин», – дерди. Унинг мақсади қаршисида улар юз кўрсатиб, кўнглининг кўзгусида жилваланиб турар эдилар. Унга яқин кишилар ва муридларнинг сони тўрт юзга етар, уларнинг ҳар бири Жунайд (Бағдоднинг машҳур шайхларидан, 910 й.в.э.) ва Боязид (Тайфур бинни Исо бинни Одам. Йирик шайх, тайфурия тариқатининг асосчиси, 961й.) ларга тенг келарди. Агар у бир дуо қилса, ҳатто офат дудидан қорайиб кетган олам ҳам ёришиб кетарди. Агар бирор киши бирон-бир дардга мубтало бўлган бўлса, у дуо қилгач, бу бало даф бўларди. Унинг шукуҳидан чархи аълога шикаст етар, Арши аъзам ҳам унинг ҳиммати олдида паст турарди. Ақлига Аршнинг ўзидан хабар келиб, улар ваҳий ёки илҳом каби воқеликка айланарди. У тушида бирор нарса кўрса, бу воқеа бошдан-оёқ ўнгида ҳам юз берарди. Унга бир неча тун бир тушни қайта-қайта кўргиздилар. Бу тушдан сабру қарор ипини уздилар. Уйғониб, ўзининг бу ҳолига тавба қилар, кўзини юмиб, уйқуга кетса, яна ўша туш қайта такрорланарди. Тушида бир беғона жойда сайр қилиб юрар, маълум бўлишича, бу жой Рум мамлакати экан. Бу ерда у бир бутхона ичида маст ҳолда турар, мастликдан ўша ибодатхонадаги одамлар каби бутпарастликка юз тутган эди. Бу тушни ана шу тарзда бир неча бор кўргач, сирлар хазинаси бўлган Шайх:

– Бу балодан сақланиб бўлмайдиганга ўхшайди. Зотан, Каъба ёки оташпараастлар ибодатхонасида турган одам пешонасида ёзилганини кўрмасдан иложи йўқ. Тезроқ ўша мамлакатга йўл олиш, тақдир қаёққа етакласа, ўша томонга кетиш лозим. Ўша ерга ҳам бир бориб кўрайлик. Бошимизга нимаики келса «ё насиб», деб қисматдан кўрамиз, – деди. У вазиятни мушоҳада қилиб, ўша юртга боришдан ўзга чора топмади. Кета туриб Каъбага юзини қўйди ва юз ҳаяжон билан видолашмоқ мақсадида тавоф қилди. Минг ҳасрат билан ҳарам тавофини қилиб бўлгач, Рум иқлими сари йўлга тушди. Ҳамсуҳбатлари унинг бу ҳолидан хабардор бўлгач, бу сафарда унга ҳамроҳлик қилдилар. Тариқат пири йўлда давом этар, тўрт юз муридлари ҳам унга ҳамроҳ эди. Йўлда машаққатли ҳар хил савдолар Шайх кўнглига гулгула соларди. Ҳар дам у ўзга бир ҳолатга тушар, бу оғир аҳволдан қутулиш чорасини топа олмас эди. Унинг бу ҳолига дўстлари ҳайрон қолишар, уларнинг ақлу ҳуши бошидан учарди. Яқин кишилари ундан «Сенга нима бўлди?» деб сўрашар, аммо Шайхнинг бу ғалати аҳволдан воқиф бўлмасдилар. Улар ўз саволларига жавоб топа олмагач, Шайхдан ҳам кўпроқ изтироб чекардилар. Хуллас, улар шу тарзда мақсад сари, қайси мақсад, балки беҳад шиддат сари йўл босдилар. У юртга етиб келган заҳотиёқ Шайх кўнглида юз хил тўполонлар туғён ура бошлади. Улар кезиб юрганларида ногаҳон ғалати бир бутхона намоён бўлди. Унинг тоқи осмон гумбазига етар, жуфту тоқида эса кўпгина сирлар яширин эди. Бу бинонинг тошлари ғам ва машаққат тоғидан келтирилган, ғиштлари дарду бало тупроғидан ясалганди. Бу ғиштлар юз хил мураккаб усуллар билан ҳар хил рангдаги бўёқлар бериб пиширилган ва турли гўзал нақшлар билан терилган эди.

Бино болохонасининг айвончасидан фитналар қараб турар, улар кишиларни чорасиз ҳолга солиб, улардан қутулишнинг сира иложи бўлмасди. Бинонинг ҳар бир дарчаси ишқ зиёси билан ёришиб турар, лекин бу дарчаларда турли балолар маскан тутган эди. Кунгуралари иймонга раҳна солар, барчаси ишқ доғини ошкор этар эди. Ҳар кунгурага терилган тошлар ишқ тифидан кесилган бошларга ўхшарди. Бу тошлар дин аҳли бошини учуриб юбориш, олам узра тошбўрон қилиш учун мўлжаллангандек эди. Дарвозаси фитна тўдаси юриб ўтадиган жой, фитнагар тоқи эса бу ҳунарда фалакдан андоза оларди. Бу дарвозанинг ҳалқа ва занжирлари юз минг найрангдан иборат бўлиб, улар савдо ҳалқасига ўраб, девона қилар, телбадек занжирига боғлаб ташлар эди. Бу бинода ишқ ўти ёқилган юзта оташкада бўлиб, уларнинг ҳар бирида юз туман савдойи мавжуд эди. Улардан чиқаётган қора тутунлар бутхона устини худди куфр ва исён зулмати каби қоплаб ётарди. Бу кўҳна дунё бетиним чарх уриб айлангани билан бу хил ажиб бутхонани ҳанузгача кўрмаган эди. Бу ерга келганда Шайх жисмида ҳарорат кўтарилди, кўнгли изтиробдан бетоқат бўла бошлади. Ҳар дам унга хасталик юзланиб, кўзи ўнгида қандайдир ўзга олам намоён бўла бошлади. У ҳар паришонҳол юрганида, кўзи беихтиёр бир тарафга тушди. Унинг қаршисида юзига парда тортган гўзал пайдо бўлди. Бу парда гўё унинг қуёшдек юзини беркитиб турган уфқдаги камалакка ўхшарди. Шу пайт шамол келиб, унинг юзидаги пардани кўтариб юборди ва бу қуёш нури ҳар томонга ёйилиб кетди. Уни қуёш деб атама, балки юз қуёш ҳам унга девона бўлиб, унинг ҳусни шами атрофида парвонадек эди. Бу гўзал қизнинг қадду қомати суратдаги руҳнинг ўзгинаси бўлиб, ундан ҳар лаҳза руҳда ўзга

ҳолат юз берарди. У ҳур суратли ажойиб бир паризод, гул ёноқли озода бир сарв эди. Кўриниши руҳни ўзига мафтун этар, шакли шамойили эса кишини юз хил шаклга сола оларди. Суратидан ҳур ва парилар ҳам хижолат чекар, талъатидан шарқ қуёши ҳам уяларди. Юзи офтобдай нур сочар, сочи зулмат каби қоп-қора эди. Бу нур ва зулмат гўё куфр ва иймондан нишона берарди. Юзи узра мушк таратувчи зулфи ёйилган, бу зулмат ичра нурнинг яширинганини эслатарди. Сочи нур аҳлига зулмат олами бўлиб, унда савдо аҳлининг буюк диёри бекингандек эди. Янги ой девонани ҳайратга солгандек, унинг қоши ҳам савдойи кишилар учун янги ой бўлиб кўринарди. Қошининг тоқи – қабоғидаги кўзи худди ўша бутхона тоқи остида турган гўзал қиз каби офатижон эди. Кўзи теварагида фитна аҳли каби киприклари ҳар тарафга саф тортиб турарди. Кўзининг пастида «бало» сўзининг остида ёзилган нуқта²⁵ каби бир ҳоли бор эди. Ўша бало остида ва юз устидаги холларни бу икки сўзга қўйилган нуқталардан мисол деб бил. Оғзи ғайб сирларидан нишона берар, аммо ўзи ғайб аҳли каби бенишон эди. Лаби хаста жонлар учун малҳам бўлар, нутқида Исоий Рухуллоҳнинг афсунгар нафаси бор эди. Масто на қилувчи лаби ёқут каби қизил рангда бўлиб, ширин сўзларидан хаста жон озиқ оларди. Унинг кулгичларида юз минг жон асир, бақбақасининг чуқурчасида эса юз Юсуфи Канъон тутқун эди. Агар у бу чоҳга тушганларни қутқариш учун зулфидан каманд ташласа, бу каманд уларни янада кўпроқ ўзига банди этарди. Иягининг айланаси бақбақа остидаги «нун»га ўхшайди, гўёки оби ҳайвонга гумбаз бўлиб хизмат қилади, аммо у қадар баланд эмас. Ҳам

²⁵ «Бало» сўзининг арабча ёзилишига ишора.

унинг қадди ниҳолида жон жилваланади, ҳам хиром айлаб юришидан оби ҳайвон жилваланади. Кўзи билан лаблари ажаб санъатлар кўрсатишар, агар бири кишиларни ўлдирса, иккинчиси ўша ўлганларни тирилтирарди. Жисми гулгун бўлиб, кийган кўйлаги гўё гул узра гул эди, уни кўрган заҳотиёқ юз минг кўнгил тоқатсизланиб, ўзини йўқотарди. Кўйлагига ранг-баранг гўзал нақшлар солинган бўлиб, уларда Рум ва Фаранг усталарининг жон чекиб меҳнат қилганлиги кўриниб турарди. Кўйлакдаги қатл этувчи қизил ранглар неча кишиларни ўлдирса, лекин ундаги атирдан ўлган кишиларга қайтадан жон кирарди. Дин аҳлига қирғин келтирувчи кофирдек қотил кўзидан барча баҳра олишни истарди. Кимки унинг сочи зуннорини хаёл қилса, бу соч унинг дину иймонини поймол этарди. Хусну латофатда жон аро эр тутгудек ёқимли, балки бир қултум сув билан ютгудек сўлим ва гўзал қиз эди. Хуснининг шуъласи давронга ўт солса, оташин лаълидан жонга ўт тушарди. Ақлу ҳуш эгалари ундан оташгоҳ ишқини топар, ишқидида зоҳидлар куйиб кул бўларди. Хуллас, тарсо қизи гўзал қиёфада худди қуёш айвонидаги Исо қизи каби қаср устида турарди. Бундан Шайх кўнглига чақмоқ чақилгандек бўлиб, унинг жони шуъла денгизида фарқ бўлди. У қаттиқ ҳаяжондан «лаҳавла...»²⁶ дуосини ичида қайта-қайта такрорлаб, «тавба» деб ёқасини ушлади. Аммо у шўх ўз рухсорининг шуъласи билан Шайхнинг тавбаю дуосини куйдириб юборди. Шайх ўзидан кетиб йиқилаёзди. Яхши ҳам ҳассаси уй устуни каби уни суяб қолди. У шундан сўнг бирпас орқасини деворга тираб турди ва бу гаройиб гўзалдан ҳайратга чўмди.

²⁶ «Лаҳавла» – «Лаҳавла вала қуввата илло биллаҳил алийюл азийм» – «Буюк ва олий Оллоҳдан куч ва қудрат йўқ», бу кўрққанда, ҳаяжонга тушганда ва жаҳл чиққанда ўқиладиган дуо.

Аммо ҳаяжоннинг зўридан ҳассаси ва жисмига шикаст етиб, ҳолдан кетганча ерга қулади. Охир-оқибат унинг тоза жонига ишқ тушди, ишқ томирларида қон каби югуриб, бутун вужудини қоплаб олди. У гоҳ беҳол бўлар, гоҳ ўз ҳолига келар, ҳамроҳлари эса унинг бу аҳволдан лол қолишарди. Улар бир-бирларига ҳайрат билан боқишар, Шайхнинг бу ҳолатидан бошларини қуйи солишар, гоҳо умидсизларча тиззаларига урардилар. Шу тарзда унинг ҳоли оқшом тушгунга қадар ҳайрон қоларли даражада кечди, балки бу ҳолдан унинг ўзи ҳам саргардон кезар эди. Тун зулмати кунни қорайтириб, атрофни ўша бутхонадаги куфр каби қоронғилик қоплади. Шайхнинг бошига шу тун каби қора қисмат тушган, унинг рўзгорига ҳам, унга тобе кишиларга ҳам қора мусибат тушган эди. Уларнинг ҳаммаси ўша муғ дайри тупроғида, қайси тупроқ, балки балолар тоғида қолишди. Шайхнинг бошига жуда оғир кун тушди; ялдо кечаси каби будай қора тунни ҳали ҳеч бир одамзот кўрган эмасди. Тун осмонда бахтсизлик пардаларини ёйди, ҳар ёнга юлдузлардан михлар қоқди. Чарх кўз ёшини оқизишга дуд хизматини ўтаб, самовот теварагида аралаш-қуралаш бўлиб кетди. Фалак айланишдан тўхтаб, барқарор тоғ каби тевранмай қолди. Чарх дард аҳлига зулм кўрсатиб, тоғ-тоғ қайғуларни ижод этиб турарди. Дунёни ўша тоғлар билан яшириб, унга юз туман минг тошлар ҳам ёғдирарди. Осмон кўзларидан юлдузлар каби беҳисоб кўз ёшларни сочиб, Шайх аҳволига мотамдан тутарди. Бундан барча олам аҳли мотам тутган, улар қора кийган эди. Шайхнинг бошига бу каби қаттиқ иш ҳеч тушмаган, у ниҳоятда эзилган ва ғоят заиф эди. У золим ишқ зулмидан зор ва беҳол бўлиб, бутхона тупроғида хору зор бир аҳволда ётарди. Ишқ унинг жисм ила жонига ўт ёққан,

куфр дину иймонига ўт солган эди. У кўз ёш тўкканча ётар ва лекин ҳар дамда оғзи қурир, чунки кўнглидаги ўтнинг шуъласи оғзидан чиқмоқда эди. Ишқ унинг рўзгорини қаро қилган бўлса, тун гўё йўқу борини ҳам қаро қилган эди. Шу тариқа юз хил бало жонига насиб этгандан, у ғариб ўз ҳолига йиғлаб, шундай деди:

– Ҳар дам қайғу-мусибатим ортиб бормоқда. Эй фалак! Менга нелар қилмоқдасан! Тинчлигимни бузиб, ишқ сари бошладинг, юз ёнар ўт ичра мени ташладинг! Аввал равшан куёшни кўргузуб, кейин уни яширганча, ғам шомига тутқун этдинг! Ғам шомигина эмас, балки осмон бўшлиғидаги яратилиш чехрасини қаро қилдинг! Ғам дўзахининг дуди билан олам қорайиб кетди, унинг шуъласини кўнглим ўти билан ёритдинг. Оллоҳ-Оллоҳ! Не кечадур бу кеча?! Ё Раббий! Шундай ҳам машаққатли кеча бўладими?! Мен бошимдан кўпгина қийин кечаларни ўтказганман, аммо бу каби уқубатли кечани ҳаргиз кўрмаганман! Бу тун эмас, балки дўзах ўтининг дудидир. Ё фалакнинг оҳидан иборат қоришмадир! Бундай тун, ё Раб, ҳеч кимнинг бошига тушмасин, унга ҳеч кимса мендек гирифтор бўлмасин!.. Билолмай қолдим: тун балосидан гапирайми ёки кун балосидан гапирайми?! Жисмим, аъзойи баданим, сезгиларим ва ақлу ҳушим ишқдан шундай парда ёпиндиларки, гўё уларнинг ҳеч бири мавжуд эмасдек, ишқ зулмидан ҳаммаси нобуд бўлгандек. Ҳатто гавдамда тобу тоқат қолмаганидан кўйида кўз ёши сингари равон бўлишга куч топилмайди. Бошимни чексиз ғамдан қутқармоқ учун тошга уриб тилка-пора қилмоқликка қувват қани?! У қуёш нурларидан нур олмаққа, у ой юзликка назар солмоққа кўз қани?! Қул шоҳнинг қошида тавба-тазарру қилгандек, ўша даргоҳга суртмоққа юз қани?! Кўксимга тош

ургани, бошимга тупроқлар сочгани қўл қани?! Ўзимни қўлга олишга, ақлдан озишимга тўсқинлик қиладиган ҳуш қани?! Ишқ тадбирларини айтиб берадиган, вайрон бўлган кўнглини тиклайдиган ақл қани?! Дардимга чора қиладиган ёки бағрим порасига даво берадиган сабр қани?! Ҳолим ғамини ейдиган кўнгли қани? Ахир у ҳам ҳозир ўлик сониде-ку!.. Бир нафас ургучалик тағин жон қани?! Кўнгли каби уни ҳам излаб топа олмайман!.. Менга бу йўл не балолик йўл эди? Ахир бундан баттарроғи бўлиши мумкин эмас-ку!! Умрни бу янглиғ хору зор кўргунча ҳаргиз тирик бўлмаганим яхшироқ эмасмиди?! Бу бешафқат чақмоқ тушиб, вужудимдан асар қолдирмаса нима қиларди?! Дўстлар, менга мадад берсангиз нимангиз кетарди?! Жам бўлиб, мен зорни ўлдирсангиз!.. Токи бу олам оримдан, башарият аҳли эса афғону зоримдан қутулсин. Биродарлар, жонимга қатл тигини уринг! Куйдириб, кулимни ҳар томонга совуринг! Токи жаҳонда бу қадар расво бўлмайин! Ҳар дам юз марта ўлгандан кўра бир ўлиб қутилай! Шайхнинг бу мусибатли ҳолига дўстлари ҳайрон қолишар, унинг дардидан ҳар дам қон йиғлашар эди. Бу ғамгин ва чорасиз кишилар бир ерга тўпланиб, ҳар бири Шайхга турли насиҳатлар бера бошлашди. Шайх улар пандини фаҳмламас, нозик сўзлар маъносини ҳам англамас эди. Улар Шайхга ақл мезони билан хитоб этган бўлсалар, Шайх уларга ишқ йўсинида жавоб қайтарар эди. Улардан бири деди:

– Эй дин арбобларининг бошлиғи! Сенинг хоки пойинг яқинлар аҳли, яъни ҳақиқат аҳлига сурма ўрнидадир. Инсон ҳаётида бундай кўргиликлар бўлиб туради, ахир, ундан фақат ўзини қўлга олган кишигина нажот топади. Шайх деди: Эй фарзанд! Ўзлик қаёқда дейсан, у бўлганда мен ҳам уни забт этмасмидим? Бири деди: Бу шайтоннинг иши. Ун-

дан фақат зикр тушиш йўли билангина қутулса бўлади. Шайх деди:

– Бунинг учун хотиржамлик ва собитлик зарур, мен эса паришонҳол аҳволдаман, зикр тушиш ҳам наф бериши даргумон?.. Бири деди: Эй сир аҳлининг пешвоси! Бу балони даф қилиш учун намоз ўқиш керак. Шайх деди: Бу маънида сўз айтма! Мен телбаман, телбага эса ақл ўргатмайдилар. Бири деди: Ўрнингдан тур-да, таҳорат қил ва кишиларни тоат-ибодат қилишга ишорат қил! Шайх деди:

– Кўз ёшимдан ўзга сувим йўқ, бағримдан ҳар дам кўзимга қон ёшлар келади! Бири деди:

– Ғусл қилиш керак, у кўнгилни пок этишдан ташқари ғамдан қутқаради. Энг тўғри йўл ана шудир! Шайх деди: Мен йўқлик денгизида ғарқ бўлдим. Мендан яна нима истайсан?! Бири деди: Тасбеҳингни қўлга олиб, бу паришон ҳолатдан ўзингни қутқар. Шайх деди: Тасбеҳимнинг тори узилди, унинг ўрнига зуннор ипини боғладим! Бири деди: Мисвок – тиш ковлагичга эътибор қил, уни оғзингга солиб, суннат бажо келтир! Шайх деди: – Мисвокка ҳеч бир ҳожат йўқ, оғзимга ҳайрат бармоғимни солиб олганман. Бири деди: Бирор хатолик юз берган бўлса, тавба-тазарру билан ер ўпиб, сажда қил! Шайх эса кўзларидан қон ёшини оқизиб шундай деди: – Муҳаббат даргоҳидан сира бошимни олмайман! Бири деди:

– Сафар билан Румга келдик, энди яна Катба бағрига қайтмоқ даркор. Шайх деди:

– У ерда излаганимни бу ерда топдим, энди нима учун орқага қайтиб, беҳуда машаққат чекишим керак?! Бири деди:

– Сахро сари юзланиб, Батҳо²⁷ сари отланиш вақтидир. Шайх деди: – Мен уни бу ерда топдим. Рум борида Батҳони нима қиламан? Бири деди: –

²⁷ Батҳо – Макка шаҳрининг иккинчи номи.

Сафаримиз тамом бўлди. Ватан сари йўлга тушсак яхши бўларди. Шайх деди:

– Лутфу марҳаматли Оллоҳ, мурувват билан шу бутхонани менга ҳақиқий ватан этибдир. Бири деди:

– Агар бошқа шайхлар бу ишдан хабар топсалар, бизни таъна-маломат қиладилар-ку?! Шайх деди:

– Улар билан ишим йўқ. Истаган кишим ҳаробат ичидадир. Бири деди: – Сенинг аввалги важду ҳолатинг – эътиқодинг қани? Зухд ва ибодатда ўтказган покиза вақтларинг қани? Шайх деди:

– Ҳолатим – бутхонада турмоқдан иборат. Собиқ ибодатларимнинг юзтаси бунга садқа! Қавм ўша кечаси юз тўлганиб, Шайх аҳволидан изтироб чекарди. Улар Шайхга таъналар қилишар, аммо Шайх буларга парво қилмасди. Улар Шайхга ўтитлар беришар, аммо у буларни фаҳмламас эди. Эрталабгача бутхонадаги кишилар ғавғо қилиб, дин аҳли, яъни мусулмонларнинг бу ҳолини томоша қилдилар. Улар дин аҳли расм-русумларини ҳазил-масхара қилиш билан ўз динлари тариқатидан лоф уриб, мақтаниб қўйишарди. Улар гумроҳлик андишасига бориб ўз Лот (бут)ларидаги «ло»ни «иллаллоҳ» сўзининг «ло»-си билан тенг деб ҳисоблашарди. У кишилар учун ўзларининг бахтсизликка дучор бўлганликлари бир сари бўлса, бутхона аҳлининг бу савдодан севиниши бир сари бўлиб тушмоқда эди. Шайх яқин кишилари билан бутхона кишиларининг ёнини олар, бундан унинг мусулмон биродарлари хижолат тортарди. Тонг ёришгунга қадар бундай мудҳиш ҳол мусулмонларга кўп малоллик етказди. Ёруғлик қоронғиликни енггач, бутпа-растлар ўзларининг катта кўнғироғини чалдилар. Насроний қизи ўз чехрасини намоён қилган эггидек, чарх қуёш нурларини оламга кўргизди. Бутхона аҳли орасида Шайх ишқи ва аҳволи ҳақида можаро кўзгалди. Улар бут-

хона ичида тўпланиб олиб, бутхона аҳлига қувват бағишловчи бу ҳолдан шод бўлишарди. Мусулмонларнинг бундай хижолатлари тобора ортиб, ниҳоят, улар номусга чидай олмай, Шайхни ёлғиз ташлаб тарқалиб кетишди. Бечора Шайх бутхонадаги болаларга ҳам масхара бўлди, улар Шайхнинг бу ҳолдан мазза қилиб кулишарди. Кекса Шайх ошиқу зор, ғариб бир ҳолда кўзини тарсо қизи томонга тикканча йўл узра ётарди. Кишилар уни таҳқирлаб ва масхаралаб босиб ўтса ҳам, у мутлақо парво қилмас эди. Чеккан азобу уқубатларига ғойибу ҳозирларнинг ҳам, инграшидан мўмину кофирларнинг ҳам раҳми келарди. Шайхнинг кундуз кунини қаро қилган ва уни ислом динидан чиқариб, кофирлар бутхонаси ичида расво айлаган ўша оламга ўт солувчи тарсозода парда орқасидан ошиқу зорига, гирифтorigа яширинча боқиб турарди. У Шайхни ақлу ҳушидан жудо поймол бўлиб ётганини кўрса-да, ўзини билмасликка солар, унинг ҳолини тушунишни ўйламасди. Гарчи у Шайхнинг динига қасд қилиб, унинг жонини талон-торож этган бўлса-да, ўзини гўллик ва нодонликка солиб, ҳеч нарса билмагандек тутарди. Ҳолбуки, унинг фироқида наинки Шайх жони ўртанар, балки бору йўғи шу ўтда ёнарди. Эртадан кечгача бағри чок-чок бўлиб, кечдан тонг отгунча айрилиқдан ҳалокат ёқасига бориб қоларди. Шу тарзда унинг машаққатли ҳар бир нафаси ортиқ туюларди. Бир ой мобайнида аҳволи шундай кечди. Унга ҳаддан зиёда ранжу дард юзланиб, ғам ичида қолган жисми тупроқ билан тенг бўлаёзганида, ўша золим кофир, ишвагар гўзал яна ўша жойида кўринди. Нозли ҳусни билан бутун оламга ўт солганча ўз гирифтори ҳолидан хабар олмоқчи бўлиб, савол берди:

– Эй ислом эли – мусулмонлар етакчиси, дин ва ислом аҳлига тўғри йўл кўрсатувчи пир! Сен ҳамми-

ша Каъбани тавоф қилардинг, нечун бутхона эшигида ватан тутдинг?! Сени мусулмон элининг мадакори дейишарди, кофирлар бутхонасига нечун асир бўлдинг?! Агар сафар аҳли бирор ерга тушиб, у ерни манзил этса, бир кеча ўша ерда бўлиб, эртасига бошқа ёққа кетади. Сен Шайх эса бир ой-дан бери бу ерда тунаб, бутхона тупроғини маскан этдинг. Кофирлар бутхонасида яшашдан ва зулмат аҳлидан тилаган мақсадинг нима экан? Шайх жаҳонни безатадиган бу жамолни кўриб, унинг бу жон бахш этувчи сўзларини эшитгач, ҳаяжондан бутун аъзоларини қалтироқ босди. Жисми гоҳ буюкилар, гоҳ тик бўларди. Ҳушини йўқотиб, ўзидан кета бошлади, жисмида ҳаётдан асар ҳам қолмади. Бутхона эли уни ўлди деб гумон қилишди ва минг йил олдин ўтганлар билан тенг бўлди деб ҳисоблашди. Шайх шу аҳволда бир кеча-кундуз ўликдек ётди. У санам эса Шайхнинг бу ҳолига афсусланиб тикилар, бошқа кофирлар ҳам ҳайрону лол эди. Ҳаттоки қон тўкувчи ўша қотилнинг ҳам унга раҳми келди. Куфр ва дин аҳллари Шайхнинг бошига йиғилиб, комил ишқига офаринлар айтишди. Унинг бошини тупроқдан кўтариб қарасалар, ҳали баданида жони бор экан. Шайхнинг ишқи одамлар кўнглига жуда қаттиқ таъсир этди, санамнинг муносабати ҳам ўзгарди. У ўз ишқи билан қатл этилган Шайх олдига қадам қўйди. Хастанинг димоғи мақсад исини сезгач, гулчеҳрага қараш учун аста кўз солди. Унинг юзида на ранг, оғзида на сўз қолди. Шу тариқа у бир муддат гунг ва лол бўлди, тили сўз айтишга ожизлик қилди. Висол завқи уни ўз ҳолига келтиргач, золим кофир гўзал қиз унга шундай савол қилди: – Биз Шайхдан ҳол-аҳвол сўраб, унинг қандай кайфиятда эканлигини билмоқ учун савол берган эдик. Аммо Шайх ҳийла билан ўзини беҳуш кўрсатиб, бизга бирон

сўз айтиш учун оғиз очмади. Энди у яна ўз ҳолига қайтди, бизнинг юқоридаги саволимизга жавоб берсин. Шайх бу сўзларни эшитгач, оҳ уриб, кўзидан шашқатор ёш тўкиб, – деди:

– Эй кўнглимга қиёмат солган! Сен мендан ҳолаҳвол сўраганингдан кейин арз қилмоқдан ўзга иложим йўқдир. Арзимни бирон такаллуф билан тутиб бўладими, ахир?! Чунки бу ортиқ махфий сир эмас, энди дардимни ичимга ютганча, уни сенга аён қиламан. Бутхонада сенга зор бўлдим, ишқингга гирифтор бўлдим, жонимга ҳар хил балолар юзланди – ҳаммасига юзингни кўриш боисдир. Ажойиб жойда чеҳранг жилваланиши билан худди тўртинчи осмондан қуёш порлагандек бўлди; менда не чидам қолди, не сабру тоқат, ўша соатдаёқ ақлу ҳушимдан ажралдим. Ўз ҳолимни қисқача изҳор этиб, сени дардимдан хабардор айладим. Агар чора қилсанг – сен учун осон, агар қатл қилсанг ҳам мен учун тенгсиз тортиқ бўлади. Мен ўз ҳолимни билдирай, деб сенга арз қилдим. Қатл этасанми ё раҳм қиласанми – сенинг ўзинг биласан! Шўх париваш деди:

– Эй олий сифатлар эгаси бўлган муршид! Аҳли ислон ичра уят йўқ эмиш! Ахир сен каби ислон элининг бошлиғи ҳам шундай телбавор сўзлар айтадими? Сенда на ҳаё бор экан, ва на адаб! Сен ғалати экансан, айтган сўзларинг эса яна ҳам ғалатироқ!.. Эй, пешво! Кимки, ишқ аҳлидин бўлса, уни фақат одобли ва ҳаё кони деб билгил! Эй, муслмонлар пири! Бу хил одобдан ташқари сўзларни дадил айтиш ҳатто ёш болаларнинг ҳам қўлидан келмайди! Ахир сени Шайх деб атайдилар-ку, оқ соқолингдан уялсанг бўлмайдими?! Ёшинг тўқсон билан юзга бориб қолибди. Сени қари деса ҳам, ёш деса ҳам бўлади... Ёш бўлсанг, ҳанузгача ақлинг кирмабди, қари киши эса бу хил сўзларни

ҳазон фаслида айтиши ярашмайди. Ахир сен ёш эмассан, ҳайрон қоларли даражада қарисан-ку, ақли ҳушдан айрилиб, мункиллаб қолган чолсан-ку! Сен шундай сўзлар айтдингки, одам бола-си бундай гапларни айтмайди. Эй беқарор Шайх! Шак-шубҳасиз: айна паллада сенинг тилинг билан кўнглинг бир эмас. Чунки ишқ аҳли ўз сирларини махфий тутиб, унинг фош бўлишидан эҳтиёт бўлади. Айниқса, маъшуқа олдида бу хил сўзларни айтиб, ишқини бу хил шошиб-тошиб баён қилиб бўладими? Ишқ дардига йўлиққанлар шундай йўл тутадиларми? Зухду тақво элининг сабру тоқати, чидамлилиги шундоқ бўладими?! Гўзал талъатли маҳваш шу хил сўзларни айтгач, Шайх уятдан ўзини кўярга жой топа олмай қолди... Бечора Шайх кўп хижолатлар чекиб, шундай деди:

– Эй инсон сифатли ҳурзод! Ишқ мени зору забун айлаб, ақлимни ўғирлади, ўзимни телба-демона қилди. Эл девона кишидан ақл кутадими? Ё савдойи ва сеҳрланган одамдан адаб талаб этадими? Агар телбалик туфайли адабсиз сўз айтган бўлсам, мени кечир; чунки у пайт мен ўзимда йўқ эдим. Аммо нима деган бўлсам, уларнинг ҳаммаси рост. Тонмасанг текшириб кўришнинг мумкин. Эй, нигор, таним зор бўлиб кўнглим пора-пора бўлган бир пайтда, қандай қилиб сенга сертакаллуфлик билан сўз айта оламан?! Сен сўраган пайтда қай ҳолатда бўлсам, шундай жавоб қайтардим. Бари бир уни яшириб бўлмайди, борича айтдим. Чунки ишқ дардига гирифтор бўлгани ҳолда ошиқ эмасман ва ёр васлини истамайман, дея олмайман-ку, ахир! Бинобарин, Шайх айтган сўзларидан тонмади. Маъшуқасидан узр сўраш, ёлворишга ўтмади. Шунда у шўхи саркаш деди:

– Эй, нодонлик чоҳига ботган шўрпешона! Агар қисматга рози бўлсанг: кимки менинг васлимни

таманно айласа, у тўрт ишни бажариши шарт: у май ичиши, маст бўлиб, зуннор боғлаши, Қуръонни ўтда куйдириши ва бутпарастлар динига кирмоғи керак. Бу тўрт вазифа ишқнинг шарти – шукронасидир. Унинг яна иккита жаримаси ҳам бор. Чунки бу фонийликнинг тўрт йўли бўлса, яна икки йўл ўша тўртнинг ифно²⁸си демакдир. Улардан биринчиси – бир йил давомида хинзирбоқарлик, яъни чўчкабоқарлик қилиш бўлса, иккинчиси – шу давр мобайнида оташгоҳ ўтининг парвонаси бўлишинг, яъни оташгоҳда ўт ёқишинг, яъни гўлаҳлик қилишинг лозим. Агар Шайх бу бутхона аро чин ошиқ ва ўз ишқига содиқ бўлса, буни исботлаш учун шукрона ҳам, жарима ҳам шундан иборат. Бундан ҳам ортиқ балолар бўлармикан? Агар менинг васлимга сен талабгор бўлиб, ёнингда бўлишимни истасанг, бу айтганларимнинг ҳаммасини адо этмоғинг керак. Шундагина менинг висолимга ета оласан. Бордию бу ишларни бажаришга қурбинг етмаса, эрта кунни кеч қилмасдан, йўлингдан қолма! Шайх деди:

– Эй хаста жоним офати! Кўнглимни ишқинг оташи ўртамоқда. Шавқинг шуъласи вужудимни чулғаб, ишқинг чақмоғи ўриш-арқоғимни куйдирмоқда. Мен ғарибу девонаман, ақлу ҳушу сабрдан бегонаман. Амр айласа гар парирухсор ёр, девона ошиқига не ихтиёр! Неки истасанг, буюр, чунки сен ҳокимсан! Агар бажармасам, жафо тигин бўйнимга ур! Шайх шундай ёлворди. Унинг сўзлари шўх паривашга ва бутхона аҳлига маъқул тушди. Бутхонани жаннат каби ясатиб, ихлос билан безадилар. Унинг тўрига зебу зийнат зиёда осмон баробар юксак ва гўзал тахт ўрнатдилар. Шўх насроний қизи тахтга шавқ билан чиқди, уни кўргани сайин Шайхнинг ишқ шавқидан юраги ўйнаб, жони оғзига келарди. Иймони юзини қора қилиш

²⁸ Ифно – фанода бутунлай йўқолиши, ўзини маҳв этиш.

учун Шайхни тўпланган одамлар ўртасига олиб кирдилар. Бутпарастлар, хусусан, маҳаллий аҳоли ҳам, жаҳонгашта сайёҳлар ҳам, барча шу ерда жам бўлди. Ўнлаб хумларда май ҳозирланди, ҳар хил газакларини ҳам тайёр қилиб қўйилди. Улар атрофида бутхона кўнғироғи ва арганунлар. Шайх воз кечган дин мотамига куйлар чалар эдилар. Оламда сира бундай иш бўлган эмас эди. Роҳиблар чор атрофда саф тортиб ўтирар эди. Огоҳ муршиддан Қуръонни сўрадилар, оташгоҳдан ўт олиб келиб қўйдилар. Зуннор ва салиб муҳайё этилгач, ошиқ дилни телба қилувчи тарсо қизи юз афсун билан ўрнидан турди. Юз минг ноз билан тахтдан тушиб, Шайх олдига эъзоз билан юриб келди. Унинг ёнида ўтириб, қадаҳ тўла май ичди. Шайхнинг ҳуши бошидан учди. Соқий қадаҳдан сархуш бўлгач, яна бошқатдан қадаҳни лиммо-лим тўлдириб, уни Шайхга тутди ва шундай деди:

– Охирига қадар ич, эй олижаноб киши! Билки, бир томчи қолса ҳам, ҳисобга ўтмайди! Ишқ дардига мубтало Шайх истар-истамас дилнавоз тутган майни ичар экан, кўзларидан ёш думалар, ислом ва иймондан қўлини буткул ювган эди. У шундай шаробхўрлик қилдики, бошидан дуд чиқиб, май ўтида бутун борлиги кул бўлди. Шайхга бир неча давра май тутганларидан сўнг, унинг ишқи ақлининг кушандасига айланди. Бода унинг ақлу идрокини ўтмас қилиб қўйгач, у қизга васлдан муддао изҳор этди. Шўх тарсо қизи эса: «Энди шартлардан биригинаси бажарилди, холос», – деб айтди. Шайх унга: «Эй шўх, яна нима қолди, айтгил, ҳар не ислагингни бажаришга шайман!» деди. Соҳибжамол маҳваш куфр аҳлининг улуғларига ишора қилди. Уларнинг барчаси куфр ишларининг устаси бўлиб, Шайх иймонини куфрга тақдим этдилар ва уни ўз динларига киритдилар. Эғнидаги пирлик хирқа-

сини ечиб яланғочладилар. Бу ҳолатни кўрган бир мусулмон йиғлаб турарди. Шундан сўнг уни май ҳовузида чўмилтирдилар. Шайх ҳам ҳеч нарсадан ҳайиқмасдан майга шўнғишда давом этаверди. Кейин унга кофирлар кийимларини кийдирдилар. Белига зуннорни маҳкам танғиб, тасаввуф пешвоси бўлган Шайхни кофир қилдилар. Сўнгра хору зор эзилган Шайхни бутхонага олиб кирдилар. У маст ҳолда бутга сиғинди, пирлик хирқасини оловда куйдирди ва «Каломуллоҳ»ни ўтга ташлади. Шу аснода пешма-пеш узатилаётган қадахдан маст бўлди, ҳам ўзини мастона бутпараст қилди. Қисмат унинг бошига солмаган ҳеч бир расволигу шармандалиқ қолмади. Ишқ Каъба сиру асрорини шу тарзда йўққа чиқариб, Шайхни бутхона болаларига масхара қилди. Ёш фаранг болакайлар маст-аласт дин пешвоси билан ҳазил-мазаҳ ўйнашар; бир пайтлар азизу мукаррам бўлган Шайх эса ўзини билмай ётар; башарти ҳушёр тортса, яна май тутар эдилар. У туну кун шу тарзда ҳушсиз ғирт маст ҳолда карахт бўлиб ётар, кунни ҳам, тунни ҳам фарқлай олмасди. У бир саҳар ўрнидан турди-да, фиғону фарёд кўтарди.

– Эй кўнглимга изтироб солиб, вужудим биноси-ни хароб қилган! Ишқ жабру зулмини бунёд, дину иймонимни барбод этган! Куфр элининг дини шундайми?! Сўзни бир жойга қўйиб шартлашиш натижаси шуми?! Эл мақсадини шу тарзда амалга оширадиларми?! Ваъдага шундай вафо қиладиларми?! Барча истакларингни бажарттирдинг, юз минг бало чақмоғини бағримга урдинг. Қани айтчи, қайси истагингни амалга оширмадим?! Қайси шартингни бажо келтирмадим?! Вафо қилиш ўрнига ўзингни билиб-билмасликка солмоқдасан. Васлга эришувимга бепарволик қилмоқдасан. Мен ҳам ғарибу ҳам қари, ҳам хастаман, куфр занжи-

ри билан маҳкам боғланганман. Менга кечаю кундуз май тутиб, берган ваъдаларингни унутдинг! Даъволарингни шу тариқа исботлайсанми?! Ўзинг чўқинадиган бутлар – «Манот» ва «Лот» қаҳрига йўлиқишдан кўрқмайсанми?! Шўх тарсо деди:

– Эй Шайх! Бунча кўп таъна қилаверма! Барча шартларга рози бўлдингми, уларни адо эт, ниҳоясига етказ. Васлга суюнчи бўладиган тўрт ишни бажардинг. Яна ишқнинг икки жаримаси қолди. Эй улуғлар фахри, бу жарималар қуйидагича: бу бутхона атрофида сира жирканмасдан роппа-ро-са бир йил кечалари оташгоҳда ўт ёқасан. Кундуз кунлари эса асло тап тортмай чўчқа подасини қабул қилиб оласан ва кечга қадар чўчқа боқиб, бу ердаги кишиларга чўпонлик қиласан. Бир йилдан кейин сенга висол насиб этади. Ўшанда мен висол базмини муҳайё қилиб, сенга пешвоз чиқаман ҳамда куфрона йўсинида тўй бошлаб, васлим билан сени шод қиламан. Агар ишқ қоидасига амал қилиб, барча шартларни бажармасанг, бу йўлга қадам қўйма, яъни айтилган жарималарни адо этмасанг, кофирликдан воз кечиб, динингни қабул қил ҳамда ибодатхонани тарк этиб, Каъбага қайт! Неча кун муттасил айш қилиб, май ичганинг ўзингга сийлов. Куйдирилган эски кийимларинг-нинг ҳам баҳридан ўт, уларни ҳатто эсламай қўя қол. Ёки ўз кийимларинг нархини талаб қилсанг, майли, пулини олиб, чўнтагингга сол, йўлда бирон кунингга яраб қолар. Бу ерда нимаики кўрган бўлсанг, кўрмадим деб гумон қил ёки ҳавас майхонаси томон от чоптирмадим деб ўйла! Шайх маҳваш сўзларини эшитгач, қалбида яна ишқ тугён айлаб, фиғон қилди:

– Эй ишқинг шиддати жонимда бўлган, хотирим ороми, кўнглим қуввати! Ҳар неки истагинг бўлса, буюр – қулингман. Агар бажармасам, майли, мени қатлга ҳукм эт! Аммо ҳижрон сўзини айтма, мени

васл уйидан бенасиб этувчи сўзга йўлама! Шундай деб у ўрнидан ирғиб турди-да:

– Сурувни келтиринг, «қўй»ни чўпон ҳузурига еткизинг! Мен гумроҳга мадад ва илтифот қилиб, оташгоҳ сари йўл бошланг! – деди. Хуллас, «қўйлар»ни, яъни чўчқаларни чўпон ихтиёрига топширдилар, унинг иккинчи тилагини ҳам бажо келтирдилар. Шайх кундуз кунлари чўчқа тўдасига эргашиб, уларни боқса, тунни оташгоҳ атрофида ўтказарди. Кечқурундан тонг отгунга қадар унинг иши ўт ёқиш бўлиб, куфр оловини равшанроқ ёндирарди. Саҳар пайти бутхонада қўнғироқ чалинган, яъни қаро зулмат тунни ёришган, у девоналикдан гулханга йиқилган одамдек дудга беланганча кулдан чиқиб келарди. Қўнғироқ оҳангиданг масту аласт бўлиб, куфр элининг одат ва тартибида хиргойи қиларди. Шу асно тўнғизларга рўпара бўлар, юздан ортиқ тўнғизни боқиш билан банд бўларди. Шайх шу асно зулмат гирифтори ва асири бўлиб қолди. Муридлари бу аҳволдан уни халос этиш учун кўплаб чора-тадбирлар қилиб кўришди, аммо бу тадбирлар унга қилчалик ҳам таъсир этмади. Улар Шайхни халос қила олмаган, чорасиз тарқаб кетишди. Шайх ёлғиз қолди. Муридлари хижолатга ботиб, Каъбада қочоқлар каби яшириндилар. Шайхнинг бир содиқ муриди бор эди. У ишқ жомидан ҳаддан зиёд кўп май ичиб, ғойибона ишқ шароби билан мастона эди. Муршиди бўлган Шайх карвонни қай томон бошласа, бу шогирд аксарият унга ҳамроҳ эди. Шайх Румга отланганда, у ўзга мамлакатда сафарда эди. Бу қадами қутлуғ йўловчи сафардан қайтиб, Каъбага келар экан, кўпгина манзиллардан ўтди. Етиб келгани ҳамон Шайх даргоҳидан паноҳ истаб, хонақоҳга юзланди. Бироқ бахтга қарши, хонақоҳ хароб, унинг пири йўқ эди. Хонақоҳдаги тўрт юз тақводордан

бирортаси ҳам кўринмасди. У бунинг сабабини суриштирган эди бўлган воқеани: Шайхнинг Рум сари йўлга чиққани ва бу ерда унинг бошига не савдолар тушганини сўзлаб беришди. У Шайх муридларининг халифаси, яъни бошлиғи бўлгани учун ўз маслакдошларини олиб келгани одамлар юборди. Шу асно ҳиммат билан барчасини бир ерда жамлади ҳамда улардан Шайх аҳволини ба тафсил суриштирди. Унга Шайхнинг туш кўргани ҳамда Рум воқеасию, бутхона ва тарсо қизи зулмини айтиб беришди. Шайхни ишқ дарди йўлдан оздиргани ва инону ихтиёрини бой берганини, бода ичиб, ринду маст бўлганини; динни тарк этиб, бутпараст бўлганини; яна оташгоҳни маскан этганини ва «Каломуллоҳ»ни ўтга солганини ҳамда бутпарастлар зуннорини белига тўрт айлантириб боғлаганини, айна паллада кечалари оташгоҳда ўт ёқиб, кундуз кунлари эса чўчқа боқаётганини ҳикоя қилиб беришди. Шунда барча кўнгил сирларининг хабардори бўлган ринд уларга деди:

– Эй, ор-номус бобида тўнғиздан ҳам баттар гумроҳлар! Шайх сизнинг пирингиз, сиз эса унга мурид эдингиз. Унинг йўл-йўриқлари барчага нажот умидини бахш этарди. Тариқатда фақру фано тариқатига кўра муридлик шарти шундай: қутлуғ табиатли муршиднинг муридлари ҳам унга ўхшаш бўлиши керак. У яхши-ёмон кунларда нимаики қилса, сиз унга эргашмоғингиз зарур. Сиздай вафосизларга фақр тартиби қоидалари ҳайф! Аъло суфийлик хирқасию салласи ҳам ҳайф! Дориломон кезларда лоф уриб, Шайхга содиқлигингизни исбот этишга тиришасиз. Шайх оғир савдога йўлиқса, ўзингизни четга оласиз. Шайхингизга бевафолик қилиб, Қиблагоҳингизни бутхонага ташлаб келибсиз. Унинг бошига савдо тушганда, Оллоҳдан қўрқмай, элдан уялмай, уни ёлғиз қолдириб,

орқага қайтибсиз. Ўз пешвонгизни қолдириб, хизматидан, балки дийдоридан юз ўгириб, қайтиб келибсиз. Боз устига, ўзингизни яхши фикрли, тўғри иш тутувчи деб ҳисоблайсиз, бир-бирингизни яна «дарвиш» ҳам атайсиз. Зухду тасбеҳу ридонгиздан уят сизга! Кавуш, салла ва ҳассангиздан уят сизга! Агар Шайх итбоқарлик қилиб, бир неча ит парвариш этганда эди, унга чархдан бундай жафо етган пайтда итлардан вафо кўрган бўлмасмиди?! Ахир итлардан баъзилари санқиб кетса, баъзиси қолар, унинг атрофидан жилмасдан турар эди-ку! Шайхнинг ғанимлари билан гоҳ уришиб, гоҳ унинг хароб ҳолига ачиниб улишар эди! Бинобарин, бевафо одамдан вафодор ит яхши. Сизда мардоналик, ихлос даъво пайваста оқиллик, донолик бўлганда, Шайх бошига бундай бало тушганда, яъни у биров ишқига мубтало бўлиб, ўзини ҳар жафога дучор этганда, сизлар ҳам йўл тутмоғингиз лозим эди. Аммо барчангиз унга ҳамдардлик қилишдан бош тортиб, фақр ичра юз номардлик кўрсатдингиз. Одам «ёрман» деб лоф ургани билан чинакам мард бўла оладими? Қила олмайдиган ишга қўл урадими? Жону дардга дармон шогирд шундай сўзларни айтар, барча муридлар оғзига толқон солиб олгандай лом-мим демай жим ўтирарди. У уларни койигач, «Бир ерда ўтиришдан наф йўқ», деб Рум сари, дин ва иймон офати бўлган манзил томон йўлга чиқди. Жамоат ҳам уни қўллаб, хоҳлар-хоҳламас унга йўлдош бўлишди. Чўлу биёбонлардан ўтиб, чўчқабоқар Шайх турган манзилга етиб бордилар. Шайхда на ислом, на иймон маслагидан асар қолган; на ақл, на зухду тақводан нишон қолган эди. Бу телба ошиқ шаробдан маст телба ҳолда эди. Шайх ўз олдига келганларни танимай, улардан юзини тескари бурди ва чўчқалар томон қаради. Суфий солик буни кўргач, Шайхнинг ҳолига ачи-

ниб кўнгли бузилганча оҳ урди. Ҳасрат кўзёшларини тўкиб, ўзига ҳамроҳ жамоатга деди:

– Оллоҳга ҳамду сано айтиб, бу ерда турмасдан орқаларингга қайтинглар! Камолот соҳиби муршидимиз – Шайхнинг нигоҳи ишқ ғавғосидан хиралашиб қолибди. У шаҳарга қайтиб, оташпараастлар бошлиғини топди ва даҳр зулм этган одамларга ўз мақсадини айтди. Шундан сўнг у ҳалол, чин ошиқ даргоҳида кеча-кундуз илтижо ёшларини тўка бошлади. У шайх халос топишини тилаб, муножот ва дуо билан банд бўлди. У бу мақсадда собит бўлди, зотан Шайхга садоқатли эди. Изтироб билан кўп дуо қилди, ниҳоят Оллоҳ дуосини қабул этди. Бир кеча илтижо билан кўз ёшларини тўкиб, йиғлаш зўридан хастаҳол бўлди. Тонг пайтида кўзи юмилиб, қуш уйқуси элитди. Туш кўрди: бир ажойиб нур кўзга ташланиб, нур орасидан қуёш балқди. Бу шундай қуёш эдики, юзта қуёш зарра каби бунга етишиш учун саргардондир. У набийларнинг сўнгги вакили, пайғамбарлик муҳр-узуги, ҳошимийлардан чиққан олам сарвари, Муҳаммад Мустафо с.а.в. эди. У табассум қилиб келар, жон бағишловчи лаблари сўзга мойил эди. Ҳазрати Муҳаммад с.а.в. шу асно намоён бўлгач, содиқ мурид унинг ҳузурида юзтубан тушиб, ўз эҳтиёжини арз эта бошлади. – Эй хастаҳолларни лутфу марҳамат билан қўлловчи пайғамбарлик тахти соҳиби!.. Сенга ҳолатимни баён этишга ҳожат йўқ: чунки мунаввар кўнглингга барчаси маълум. Пайғамбарлар султони лутфу карам билан деди:

– Эй умидинг боғида гулдай очилган одам! Сидқу тўғри ниятингга офарин. Сен шунчалик ожизона ёлвордингки, ишларни саранжомловчи Илоҳий ожизлигинг ва ёлворишларингни қабул этди; нолаю, ўртанишларинг илоҳий даргоҳида қабул бўлди. Оллоҳ ўз махфий ҳикмати намоишида бу йўлга кирганларга шундай тўсиқлар қўядики, уларни

енгиб ўтмай нажот топиш имкони йўқ. Шайхингиз ҳам жуда кучли синовга йўлиқди. Бундай аҳволга ҳеч бир иймон талабгори тушмаган эди. Ҳақ нажот каромат қилди, шод бўл. Шукроналар айтиб қайғудан озод бўлгин. Сенга кўп азоб-машаққатлар юзланди. Сен туфайли ҳақ пирингга илтифот қилди. Оллоҳ пайғамбари бу сирларни шарҳ этгач, ёлворган киши кўзларидан шодлик ёшлари қалқди. Шодлигидан бир оҳ тортиб ҳушидан кетди: хаста-жонлик туфайли ўзидан кетиб йиқилди. Мушкин тонг шамоли эса бошлади. Тун мушки ичра ойдинлик ёйилди. Нотавон шогирд кўнглига ҳуш юзланиб, идроки мавжланганча, сакраб ўрнидан турди. Оллоҳ фарзини тўғри адо этиб, беадад ҳамду санолар айтди. Ҳамроҳлари ундан аҳволни сўраб, вазиятдан огоҳ бўлгач, ҳаммаси унга йўлдош бўлди. У майсалар ва сув юзидаги шамол каби Шайх томон ошуфтаҳол елиб борарди. Гоҳ баландлик, гоҳ пастликлардан оша ишқибоз Шайх олдига етиб келди. Бу пайтда Шайхда ҳам гумроҳлик даф бўлиб, ғойибдан огоҳлик етган эди. Мадад гулшанидан эсган насим унинг кўнглига катта таъсир кўрсатганди. Кўзларидан афсусу надомат ёшларини тўкиб, пущаймон алангасида ўртанарди. Кофирлар кийимини улоқтирган, белидаги зуннорни узиб ташлаган эди. Куфр путур етказган тийра кўнглини тўғри йўл топиш шами мунаввар этган эди. Шу асно бу гуруҳ етиб келгач, Шайх кўнглига улуғлик етишди. Шайхни бу ҳолатда кўрганлари ҳамоно улар юз шукр айтиб, шодмон бўлишди. Улар дедилар:

– Эй висол соҳиби бўлган муршид! Сенга қувончли мужда шуки, Расули акрам²⁹ мададкоринг бўлди. Шайх юз берган бу ҳолдан воқиф эди. У ўз жамоасига бу ҳақда сўзлаб берди ҳамда ҳамжиҳатлик

²⁹ Расули Акрам – Муҳаммад с.а.в.

бобида мардона содиқ доно шогирдини бағрига босиб қучоқлади. Шайх унга деди:

– Эй саодатли фарзандим, жоним риштасига пайвандим! Садоқат кўрсатишда феълу атворингни ўзгартирмадинг, ёрлик бобида камчилик кўрсатмадинг. Не тил билан сенга ўзимнинг ташаққуримни баён қилайин? Бу садоқатинг мукофотини Оллоҳнинг ўзи зиёда қилиб берсин! Шогирд ҳам кўзларидан севинч ёшларини тўкиб, пирининг пойидан бошини кўтармас эди. Бу икки ошуфтаҳотирлар тинчланмагунча ўзгалар ҳам изтироб чекиб, нима қилишни билмай каловланиб қолди. Ҳамфикр дўстлари дедилар:

– Эй азиз устозимиз! Бу давлатни бизга Оллоҳнинг ўзи насиб этди. Бу хатарли манзилни тарк этиб, Каъба водийсига ошиқайлик. Шайх покланиб, эгнига хирқа кийди, буни кўрган кишилар завққа тўлдилар. Улар ихлосу эътиқод билан ҳарам – Каъба сари йўлга чиқиб, дашту саҳролардан ошиб ўта бошладилар. Шайх Батҳо сари йўлга тушаверсин, биз тарсо қизига қайтайлик. У пари ширин уйқуда ётарди. Уйқусида туш кўрди. Тушида Шарқ қуёши осмондан пастга тушиб, шўхга Исо пайғамбардан шундай хабар етказди:

– Эй вафодорликда хому норасо! Замон аҳлининг муршиди Шайх Санъон сенинг бутхонангга меҳмон бўлиб келди. Аммо сен мезбонлик одатига риоя қилмасдан, меҳмоннинг бошига не кунларни солмадинг?! Ҳозир у бутхонада меҳмон бўлишни тарк этиб, мезбонлик қилиш учун Каъбага йўл олди. Унинг ортидан етиб, унинг ислом динини қабул қилгин, ундан кечирим сўраб, унинг жуфти ҳалоли бўл! Насроний қизи Шайхнинг фидоси бўлишни истаган ҳолда уйғонди. Қилган ишларини эслаб, армонли кўнглига ўтлар туташди. У оҳ урганча Каъба тавоф қилиш мақсадида йўлга тушди. Унинг кўз-

ларидан осмондаги юлдузлар каби ёшлар тўкилар, Мажнуннинг севгилиси Лайли каби зор йиғлаб борарди. Шайх ўз одамлари билан ел учирган тоза гул барги янглиғ шитоб билан кетиб борар эди. У беҳол бир ҳолатда қадам ташлар, чарх эса қилган номаъқул ишлари учун ундан қасос олар эди. Айниқса, бу кек ва хусуматнинг биёбонда шиддати ҳаддан ошиб, қизни ваҳима, қўрқув ва ҳайрат даҳшатга сола бошлади. У бу ниҳоясиз дала-даштда хасталик ва ожизликка чалинди. У шундай деди:

– Ё Раббим! Ожизу саргашта бир ҳолда кўз ва кўнглим қонига беланганман. Заифу бечорадурман, раҳм қил! Бекасу оворадурман, раҳм қил! Гарчи гуноҳ ва жинойтдан ўзга бисотим йўқ бўлса ҳам Сендан бошқа паноҳим ҳам йўқ! У кимсасизлик ва ёлғизлигига чора топа олмай зор-зор йиғлади. Ниҳоят, нозанин минг уқубату машаққат дастидан ҳолсизланиб, тупроққа юзтубан тушди. У йиқилгач, ҳушдан кетди. Унинг хору дардманд бўлгани кўплаб фаройиб сирлардан огоҳ бўлган Шайхга аён бўлди. Унга ҳамроҳлик қилган содиқ муриди ҳам бу синоатдан хабар топди. Ой юзлига, ожиз ва ғам чекувчи ой жамолга ана шу синоат юзланди. Ундан узоқда кетиб бораётган қудратли ринд – Шайх бирдан ортга қайтди. Унга ҳамроҳ гуноҳкор каттаю кичик ҳам Шайх билан ортга қайтди. Бу ғофил кимсаларнинг ҳар бирида юз хил хаёл пайдо бўлди. Улар: «Ё Раб, бу орқага қайтишнинг сабаби нима экан?» – деб ўйлар эдилар. Шайх ва унинг сирдошлари ўша сарвиноз ётган жойга етиб келди. Шайх бу ҳолни тўла англаб етган бўлса ҳам кўз ёшларини тия олмади. У тезлик билан ҳушсиз ётган нозаниннинг бошини ўз бағрига олди. Қиз юзига Шайх киприкларидан ёшлар оқиб туша бошлади. Гул барглари узра гулоб сочилгач, маст уйқуда ётган наргис очилгандек бўлди. Қиз Шайх

қўйнида ўз бошини кўргач, ҳасрат билан йиғлай бошлади. Заифликдан ноласи билинар-билинемас чиқар, юзи узра бағридан сизган парча-парча қонлар оқар эди. Қиз Шайхга деди: – Эй шиори тақво ва паноҳи дин сиймо! Сендан қайси тил билан кечирим сўрай оламан?! Бадбахт бебош болалар дарахтга тош отишади, сарбаланд дарахт эса уларга соя солиб туради. Агар гул бутасида юз минг тикан бош кўтарса, ҳар бир тикандан баҳор булутлари шарофати билан гуллар очилади. Иймоним комилки, гуноҳим қанча кўп бўлса, сенинг лутфу эҳсонинг ундан ҳам ортиқ. Қилган беадабликларимни билиб, сендан узр сўраш мақсадида қора юз билан ҳузуригга келдим. Ўша пайтда нимаики ёмон иш қилган бўлсам, булар менинг ўзимнинг ёмонлигим, юртим ва динимнинг ёмонлиги туфайлидир. Олдинда яна анча сирлар айтмоқчи эдим, аммо умр ошиқиб шошилмоқда, фурсат эса ниҳоятда оз... Шу тахлит у ўзининг ислом динига бўлган шавқини баён этиб, Исо пайғамбар айтган нишоналарни бирма-бир баён қилди ва ниҳоят деди:

– Пойма-пой сўзларимни тугатаман. Тезроқ иймонимни келтир, бир нафаслик вақтим қолди... Шайх юзига кўз ёшларини оқизиб, ўзининг тарсо ёрига иймон тилади. Қиз яширин иймонга ошно бўлгач, оҳ урганча Шайх олдида ўз жонини топширди. Бундан яна дин аҳли аро ғавғо тушиб, улар фарёду вовайло чека бошлади. Куфр ва дин ичра шундайин бир-бирини тушуниш сабаб бўлиб, фаройиб иш юз берди. Ишқ билан боғлиқ бу хил ажойиботлар, қизик ҳолатлар кўп. Бу ажойиботлар турфа ўйинлар кўрсата олади. Ишқ бир уммондирки, унинг поёни йўқ. Ундаги ҳар бир ҳубоб бепоён осмон билан баробар. Ишқ бир оламдир, аммо ниҳоятда кенгдир; ишқ бир осмондир, аммо жуда юксакдир. Унда энг кичик Суҳо юлдузи

чархни тескари қилади, унда пашша анқони ожиз эта олади. Агар ишқ ўтининг бир учқуни етса, юз яшиндан кўп зарар етказади. Ишқ уммонидеги ҳар бир қатра ҳеч шубҳасиз олам юзини бало сели билан хароб қила олади. Агар ишқ тиги юз минг қирғин зоҳир этса, на қасос, на хун пули тўлаш наф бермайди! Ишқдан кўп офат чеккан одам ўз жонини фидо қилиш билангина чора топади. Ишқнинг бўстони ғоят ҳайратланарли, унинг сувлари ва ранглари бегуноҳ ошиқлар қонидандир. Ундаги ҳар бир киприк юз минглаб жонга ниш уради. Билгилки, ўша қотил ҳинду – ишқнинг одати ўзи шунақадир. Унинг бир турфа ҳоли юз туман кўз қорачиғини худди ортиқча нуқта мисоли йўқ қилиб юборади. Ишқ мулкида гадо ва шоҳ баробар, майхонада раҳбару гумроҳ тенг ҳисобланади. Ишқ аро дарду балодан, зулму ситаму жафодан ўзга ҳеч вақо йўқ! Ишқ эътиқоди мустаҳкам Шайхни шайдо этиб, олам аҳли ичра расво қилди. Менга ҳам ишқ ўз қудратини кўрсатиб, кўнглим мулкини талон-торож этди. Агар хароб ҳолимни Шайх аҳволдан баттар демаса ҳам, ҳар ҳолда ундан кам ҳам эмас. Кел, Навоий, сўзни қисқа қил, ишқ аро кўп даъволар изҳор қилмагил. Агар имкон топсам, ишқим шарҳини назмга солиб, бир дoston ёзайин. Шунда сўзимнинг чинлиги ёки лоф эканлиги инсофли одамга яққол билинади. Алқисса, Шайх айрилиққа учрагач, бутхонадаги ишларини тугатди ва Каъбага боришга ҳозирлик кўрди. У ёрини ишқ айвонида дафн этиб, дин ва иймон аҳли қабристонига қўйди. Каъбадан бутхона сари қандай отланган бўлса, шу асно бутхонадан Каъбага қайтди. Бу ерда у Оллоҳга ўтмишдаги ишларидан узр сўраб муножот қилди ва ниҳоят узрлари қабул бўлиб, қазо уни ўз ёрига қўшди.

Қушларнинг пешволикка қуръа ташлаганлари ва қуръа Ҳудҳуд номига тушгани

Қушлар бу ажойиб ривоятни эшитгач, барча ҳориб-чарчаганларини унутдилар. Ишқ завқу шавқи қўлларидан ихтиёрларини тортиб олиб, барчаси ишқ дарди билан бемор бўлди. Улар яшин каби тезлик билан йўл босар эди. Ғарбдан Шарққа шитоб этиб бориш улар учун ҳеч гап эмас эди. Барча ошиқиб, шошилинич равишда ҳаракат қилар, уларга ҳар дамда бир хавфли водий рўпара келарди. Аммо улардан баъзилари бу қаттиқ йўлни босиб ўтишга қодир бўлсалар, баъзилари зор ва заиф, ожиз эдилар. Бундайлари тўдадан айрилиб, йўлда қолиб кетар, баъзилари эса адашиб, ўзларини турли томонга уришарди. Қавмнинг сардори бўлмоғи шарт. Сардор қавм ҳолидан хабардор бўлиб туради. Агар бундай бошлиқ бўлмаса, қавмнинг боши бирикмай, барча ночор аҳволга тушиб қолади. Агар чўпон қўйни яйловларга бошлаб, вақтида суғориб турмаса, қўйларнинг барчаси нобуд бўлиши ҳеч гап эмас. Муайян жамоатнинг йўлбошловчи пешвосиз сафарга отлана олмайди. Сафар ниҳоятда оғир ва йироқ бўлгани сабабли қушларнинг ҳаммаси иттифоқлик билан дедилар:

– Бизга эсли-ҳушли бошлиқ керак. У барча қушлар ҳокими бўлсин. Чунки биз заифмиз, сафар эса жуда машаққатли. Тўдага ҳам раҳбар, ҳам ҳамроҳ бўладиган бир бошлиқ лозим. Сафарга отланган қўйи ва олий табақа қушларнинг ҳаммаси бир овоздан бу ишни Ҳудҳудга юклади. Уни бу вазифани бажаришга ундадилар, аммо унинг табъи амалдор бўлишдан андиша қилиб, қушларга деди: – Майли, мен тўдани йўлга бошқариб, қавмни ўз билганимча бошлаб борайин. Ўзга таклиф бўл-

са, қабул этардим, аммо бу масъулиятни зиммамга ололмайман. Агар бажара олмасам, орамизга ни-
фоқ тушади деб кўрқаман. Худхуд бу ишни қабул
қилмади. Ундан ўзга қушларнинг барчаси эса нодо-
ну ношуд эди. Қушлар кўрдиларки, иш расво бўл-
моқда. Шунда қуръа ташлаш муқаррар бўлди. Ҳар
бир қуш номига қуръа ташланди. Қуръа Худхудга
тушди. Натижада, унга бу вазифадан бош тортиш
учун уйдирма тўқиш, йўқ демоқликка баҳона то-
пиш учун ҳеч бир асос қолмади. Чунки унинг иами
ҳамма қушларникидан ортиқ эди. Уни бошлиқ дея
тан олиб, бўйсунишга аҳду паймон қилишди. Худ-
худ раҳбарликни қабул қилгач, қушларнинг ҳамма-
си ўз муддаосига эришиб, шундай дейишди:

– Биз энди сенга тобемиз: сен бизнинг бошлиғи-
мизсан. Нимаики мақсадинг бўлса, амалга оши-
райлик. Сен бизга бош қўмондонсан, бизлар эса
сенга қўшинмиз. Қай томон бошласанг, ўша ёққа
орқангдан эргашиб борамиз.

LXXXI

*Бир водийга келгач, қушларни ҳайрат лол этган-
ни ва бир қушнинг Худхудга савол бергани*

Худхуд бошлиқ бўлгач, улар парвоз қилиш учун
осмонга кўтарилишди. Бир неча кун қанот қоқиб,
бир ерга етиб келишди. Уларнинг рўпарасида
ниҳоясиз водий пайдо бўлди. Уни кўргач, қушлар
жонларидан умидларини узишди. Бу водийда кул-
фат беҳаду беадад, ўзи ҳажр туни каби чексиз узун
эди. Ҳатто унга қарашнинг ўзиёқ умр ва жонга
офат етказар, аммо қушларнинг бу воҳани босиб
ўтмоқликдан ўзга чораси йўқ эди. Унинг ҳайбати,
кўрқинчи сўз билан ифодаб бўлмас даражада
уқубатли бўлиб, қушлар кўрқиб кетди. Бу ҳали ҳеч

ким бориб етмаган ва ҳеч бир қуш учиб ўтмаган
номаълум бир водий эди. Буни кўрган қушларнинг
жисми сусайиб, қанот-қуйруқлари шалпайиб қол-
ди. Шунда бир қуш Худхудга савол берди: – Оё, бу
йўл нима учун бўм-бўшдир? Худхуд бир оз фикр
юритиб, шундай жавоб қайтарди:

– Бу йўл улус ғавғосидан холи бўлиб, шоҳнинг
иззати, мартабаси ва эҳтиёжсизлигини кўрсатиб
туради.

LXXXII

Ҳикоят

Боязид бир кеча ўз хилватидан чиқди. У юмшоқ
табиатли эди. Ойдин кеча. Ҳаммаёқ ой нуридан
равшан. Осмон юлдузлар чаманидан гулшан яса-
ган. Кўм-кўк денгиз каби мовий осмонда порлоқ
юлдузлар чарақлар, уларнинг нур сочиши пок ин-
жуни эслатарди. Етти қават осмон бир олий қаср-
га ўхшар, коинот бутун юксаклиги ва кенглигини
намоиш қиларди. Унинг чарх уриб айланиши ва
бир ерда ором топиб туришию тузилиши ва чи-
ройини идрок этишга ҳам ақл ожизлик қилар эди.
Олий даргоҳ ичида огоҳ пир бўлган Боязид би-
рон-бир махлуқ жинсидан асар кўрмади. У қанча
ҳаракат қилиб қидирмасин, шаҳар, тоғ ва дашт
аро кезиб юрмасин, бирон-бир кимсанинг мутлақо
нишонасини топмади, ўзидан ўзга нотавонни уч-
ратмади. У шундай деди: «Ё Оллоҳ! Нима учун бу
манзил дард ва шавқ аҳлидан холидир?» Шунда
унинг кўнглидан ҳушини элтувчи бу сирдан шун-
дай воқиф этди: «Бу ер иззат ва улуғлик даргоҳи
бўлиб, унга дуч келган одамнинг келиши мушкул.
Шоҳга аталган махсус жой иззати поёнсиз бўлиб,
ҳар гадонинг унга маҳрам бўлиш имкони йўқ. Та-

лаб аҳли³⁰ бу йўлда умрлар мобайнида жон чекса-да, улардан биттасининг бу давлатга етмоғи амримаҳолдир».

LXXXIII

Водий қийинчиликлари ҳақида қушларнинг Худхудга саволлар бергани ва унинг жавоб айтгани

Йўлбошловчи Худхуд шундай дегач, саёҳатчи қушларни кўрқув босди. Улар чексиз балога йўлиқиб, ниҳояси йўқ оғир дардга мубтало бўлишди. Олдинда йўл кўрингани билан поёни йўқ эди. Бу йўлнинг дарди ҳаддан ортиқ эдию, аммо дармон топилмасди. Ранж ўти кўкка туг чекарди, алангасидан Арши аъло ҳам, унинг Курсиси ҳам куйиб кетгудек эди. Бу водийда истиғно шамоли шу даражада кучли эсар эдики, бундан ҳатто юксак осмоннинг бели синиб кетгудек бўлар эди. Бундай оғир йўлни жисм билан жонлари ғамга мубтало бўлган бечора қушлар қандай ҳам босиб ўта олар эди? Буни ҳатто тасаввур қилиш ҳам қийин. Кўрқувдан уларда жондан асар ҳам қолмади. Бу қийин аҳволга таслим бўлган қушлар бир ерга йиғилиб, Худхудга кўпдан-кўп ожизлик ва ёлвориш изҳор этган ҳолда шундай дедилар.

– Эй бошлиқ ва ҳаммадан улуг зот! Ҳақ сени бизга раҳбар этиб тайинлади. Бизнинг ожизона арзи додимизни тингламоғинг фарздир. Чунки сен бу йўлдан яхши хабардорсан ва биз каби йўлсиз адашганларни тўғри йўлга бошловчисан. Биз бу йўлда кўп мушуқларга дучор бўлмоқдамиз, улардан сени хабардор қилмоқчимиз. Ҳар биримиз сенга ўз сўзларимизни айтиб, ранжу қайгудан ўзимизни халос этишни хоҳлаймиз. Сен ҳамма-

³⁰ Талаб аҳли – суфийлар, дарвешлар.

мизнинг мушуқлимизни осон этиб, уларни муфассал шарҳлаб бермоғинг керак. Ҳар бир сўзнинг тафсилоти бўлсин ва хотирда муҳрланиб қолсин. Улар шубҳаларга барҳам бериб, кўнглимиздаги чигалликларни ёзсин. Ҳаммамизнинг кўнглимиздаги мавҳумликларни тугатиб, ҳар хил мушуқ ҳолатлардан қутқарсин. Дилимизда қилдай ҳам иккиланиш қолмасин. Йўлни босиб ўтувчининг кўнгли тинч бўлмоғи лозим. Бирмунча вақт бир манзилга қўниб, гала кўнглини ҳар хил хатарлардан тинчлантир. Ҳар ким сенга ўз мушуқли ҳақида гапирса, уни ҳал этмоқ учун жавоб айт. Кўнгиларда ҳеч бир хатар, хотирларда хавотирдан ҳеч бир асар қолмагандан сўнг хотиржам йўлга тушайлик ва бу улуг мақсадни амалга ошириш учун жазм этайлик. Акс ҳолда йўл бир кун-икки кунлик эмас, бинобарин, унинг поёнига етиш қийин. Бундай йўлни босиб ўтиш учун кўнги ҳам бўлмоғи лозим. Бу хил йўлга шубҳа билан кириш яхши эмас. Бу гап пешвога маъқул тушиб, у: «Кимнинг саволи бўлса, шу ерда ҳам бўлсин», – деди. Шу тарзда у галанинг илтимосини қабул қилиб, бир кенг манзилни топиб, унга қўнди. Бошқа қушлар ҳам у билан бирга қўнди. Билим манбаи бўлган муршид улардан савол сўради.

LXXXIV

Бир қушнинг саволи

Худхуд: «Кимда қандай мураккаблик бўлса сўрасин», дегандан сўнг бир қуш сўради:

– Эй қушлар ичида азиз! Сен ва биз барчамиз бир жинсданмиз. Ҳаммамизнинг қаноту патимиз бир-биримизникига тенгдир. Аммо айт-чи, сен нима учун пинҳоний сирлардан хабардорсану биз беҳабармиз. Ўртаимиздаги бу тафовутни бошдан-оёқ шарҳлаб бер. Бунинг сабаби нимада?

Ҳудҳуднинг жавоби

Ўз қаршисида турганларга Ҳудҳуднинг жавоби шундай бўлди:

– Чунки менга Сулаймоннинг назари тушган. Ҳақ таоло унга назар солиб, уни ҳам пайғамбар, ҳам тож эгаси этган, унга лутф этиб, оламдаги барча жинлар, инсонлар, ёввойи ҳайвонлар ва қушларга шоҳ этиб тайинлаганди. Шундай улўф давлат соҳиби ва тахт эгасининг илтифотига мен каби ҳақиру фақир сазовор бўлгандим. Мендаги бу қадар юксак иззат, бошимдаги улўфвор тож шу туфайлидир. Зеро, пок юракли кишилар кимга ихлос билан назар солса, уларнинг назари тупроқни кимёга айлантиради.

Шайх Нажмиддин Кубронинг сўзи ва итга тушган назари ҳақида

Шайх Нажмиддин Кубро замона пешвоси эди. Агар у бирон кишига ихлос билан назар солса, кўзи валилик зиёси билан ёришар ва шу ондаёқ ўзлигидан айрилар эди. Бу борада шундай мақомга юксалдики, унинг назари тушган одам валий бўлар эди. Бир куни суқр вақтида унинг назари бир итга тушди. У ошнолик шаробини татиб кўргач, итлик сийратидан воз кечди. Шайх пойига бошини қўйиб, умидворлик билдирди ва шу тариқа итлар орасида сарфароз бўлди. Бу ит шаҳарнинг қайси томонига қадам қўймасин, бошқа итлар атрофини тўда-тўда бўлиб ўраб олишади. У қаерда ўтирса, итларга шоҳ бўлар, итлар эса теварагида сипоҳлардек саф тортиб турарди. Кунлардан бир кун қазодан итнинг

бошига ажал етди. Шайх уйи яқинида қабр қазиб, ўша ерга дафн қилдилар ва қабрини худди инсонларники каби белгилаб қўйдилар. Итлар унинг мотамида кўп фиғон тортиб, қабри атрофида макон тутди. Ҳозир ҳам унинг қабрига сиғинувчилар юз қўйиб, сидқ юзасидан ниёзмандлик қилишади. Унинг қабри шу кунларда ҳам ҳокими бахтиёр Хоразмда мавжуд. Оламда бундан ҳам қизиқроқ воқеа бўлганми? Яъни саодат аҳли итга кўз ташласаю бу назар итга яхши натижа етказиб, унинг зотига кишилик асарини берса! Бу иноят унга фақат инсонийликдан нишон бериб қолмай, валилик нури нашъасидан ҳам дарак берган бўлсин! Агар валидан итга шундай ҳиммат етган бўлса, қушга ҳам Пайғамбардан шундай марҳамат етишига ажабланмаса ҳам бўлади. Агар қушга ҳам Пайғамбар лутф кўрсатса, оламдаги барча қушлар унга тобеъ бўлса, не ажаб?! Шу қабилдаги қисса қадимдан ҳам мавжуд, бунга «Асҳоби Каҳф»³¹ воқеаси далил бўла олади. Зотан, Оллоҳ иноят этса, бу иноят ит ёки қушга насиб этса нимаси ажабланарли, ахир!

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи фарёд билан шундай деди:

– Эй барча қушларга етакчи ва амир! Йўл қаттиқ, мен эса заиф ва нотавонман. Пашша анқо томон йўлга равона бўла олмайди-ку. Ҳар нафас бу

³¹ «Асҳоби Каҳф» – Қуръони Каримнинг «Ғор кишилари» сурасига ишора этилган бўлиб, унга кўра, уч азиз киши бир золим подшо зулмидан қочиб, ғорга яширинган. Улар билан бирга «Қитмир» номли бир ит ҳам бўлган. Ит мазкур кишиларга вафодорлик кўрсатиб, ғорга киргани учун номи ўша азиз кишилар қаторидан ўрин олган.

йўлда юз хил қайғу дучор бўлмоқда, ҳар дам унда юз минглаб азобу уқубат зоҳир бўлмоқда. Унда бало тоғидан сўқмоқлар бор. Йўлдаги гардлар кўзга ажал тупроғини сепеди. Тоғ узра увиллаган шамоллар тошларни тупроқ каби совуради. Шер ҳам бу йўл азмига журъат эта олмайди-ю, заиф ва хаста бир чумоли бу йўлни қандай уддалай олсин?

LXXXVII

Худхуднинг жавоби

Худхуд унга деди:

– Эй заиф ва муҳтож! Ҳимматинг пасту разил ва хор экансан! Жисм мажруҳ ва заиф бўлгани билан ҳиммат юқори бўлса, нега ғам чекиш керак?! Зотан, бу, бешак, ишқ ишидир: кимки ошиқ бўлмаса, инсон саналмайди. Бунда асосий омил ишқ, ошиқлик ҳар қандай ҳавасманднинг қўлидан келавермайди. Нотавонлик, ошиқларнинг ишқдан беҳонумонликлари ошиқлар учун далилдир. Ошиқларга нотавонлик касби кор бўлиб, ёр учун жонни фидо қилиш унинг доимий фикридир. У бору йўқдан ўзини фориг билиб, фақат ёр ишқини нажот манбаи билиши шарт. Ҳар кишига ишқ ва ҳиммат ёр бўлса, у хоҳ соғ, хоҳ хаста бўлсин, ишқ йўлидан қайтмайди. У фақат ишқ ичра жон беришни мақсад қилиши керак, чунки ишқ туфайли барча мушкуллар раво бўлади. Агар унинг ишқ йўлида ўлмоқлик мақсади бўлса, жонига офат етишидан наф кўради. Кимда-ким бу дунёга кўнгил қўйса, дунёпарастлик хасталигига чалинган бўлса, бу яхши эмас. Ишқ аҳли бу хил заифликни маъқулламайди. Агар ҳар бир кишига ишқ туфайли касаллик ва ожизлик этса, бу уни ўз муродига етказиш воситаси ҳисобланарди. Бинобарин, ишқдан асосий

мурод ўлиш бўлар экан, касаллик ҳам ўлимга яқин бир ҳолат саналади. Зеро, касаллик кишининг жон тарк этишига сабаб бўлиб, ундан чекиниш ажабланарли бир ҳолдир. Ишқ йўлида жон тарк этиш талаб этилгач, бунга нима боис бўлса, ёқимлидир. Агар касалликнинг ниҳояси жон тарк этиш бўлса, бу хил заволга жону жаҳонни фидо қилса ҳам арзийди. Агар сен жаҳон мулкида минг йил умр кўрсанг ҳам охир-оқибатда бир кун дарду ҳасрат билан ўлиб кетасан. Токи ўлимдан қочиб қутула олмас экансан, бира тўла бу истак билан ўлганинг яхшироқ эмасми?! Агар умид ёр йўлида ўлиш бўлса, шуни билгилки, бу абадий ҳаётнинг нақ ўзидир!

LXXXIX

Шайх Абу Саид Абулхайр ҳикояти

Бу йўлда сайр қилувчи меҳналик шайх Абу Саид Абулхайр³², ёр васлидан хайрли насибага эришди. Аввалида у ишқ дардидан юраги ўртаниб, юз хил балодан азобда эди. Ҳатто оғир касалликка чалинди: бутун вужуди оғриқ исканжасида қолди. Касаллик азобидан у бетиним оҳу воҳ чекарди. Ишқ чақмоғидан жонига ўт тушиб, бу ўтнинг алангаси вайрон жисмини чирмаб олган эди. Тунлари у уйқу билмас, кундуз кунлари ҳам ором топмас, ишқдан ўзга дарду ҳасрати йўқ эди. Кундуз унинг фикру зикри ёрда бўлар, ҳажрида ҳаддан зиёд оҳу фиғон тортишни одат қилган эди. Кечалари, шаҳар ва боғлардан бош олиб чиқиб кетар, ўзини дашт ва тоғларларга урарди. Бир ташландиқ жойда вайрона бўлиб, бойқушлар манзилидек хароб кулба эди. Унда беҳад чуқур бир қудуқ бўлиб, сувига хурсандчилик кишиси фарқ

³² Абу Саид Абулхайр – Хуросонлик Шайх, 1408 йилда вафот этган.

бўлган эди. Шайх шу қудуқ ичига бошини осилтириб ётар, ишқ тугёнидан зору афгор бўларди. Шу тахлитда кўзларидан қатра-қатра қон томгунча тонгга қадар иши оҳу фиғондан иборат эди. У ишқда ўлмоқни истар, аммо иложини топа олмас, шундай бўлса-да, ишқ иштиёқидан кўз юммай, ўз аҳдидан воз кечмасди. Бу азоб унинг жисмини қилтириқ қилиб, нолалар эса танг ҳолатга тушириб қўйган эди. У ҳижрон ичида бир неча йил шу ҳолатда кун кечирди ва ниҳоят, унга висол жоми насиб етди. Ишқ дардига чинакам содиқлар шундай бўлади. Киши ўлмай туриб, бу давлатни топа олмайди.

ЖС

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Бир қуш шундай деди:

– Мен умримда кўп гуноҳ қилдим. Хиҷолатдан ҳолим танг. Ифлос ишлар мени нобуд қилиб, бу ғам эзиб юборди, эндиликда йўл босишимга тўсқинлик қилмоқда. Зотан, ахлатга қўнган чивиннинг қанчалик жирканч эканлиги ҳаммага маълум. Унинг пок Симурғга қандай алоқаси бўлиши мумкин? Симурғнинг пок васлига эришмоқ учун поклик керак. Булғанч жиноят ичида ҳаёсизлик қилиш билан унга етишиб бўлмайди. У пок бўлса, мен нопокман. Унинг васлини исташга андиша қилмоқдаман.

ЖСИ

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд унга деди:

– Сен гуноҳга ботганингни бўйнингга олдинг. Шунин билгилки, бу дунё абадий туриш манзили эмас. Кимки мавжуд бўлса, қисмати охир-оқибат

ўлим бўлади. Агар сен ўз гуноҳинг билан ўлмоқчи, халқ аҳволига кулмоқчи бўлсанг, жуда нодон ва ғофил, ақлли кишиларга нисбатан жоҳил экансан. Қилган гуноҳларингдан фориғ бўлишни орзу қилдинг, эй ҳавасманд, бу анча осон. Гуноҳлардан фақат тавба қилиб қутилиш мамкин. Исёну гуноҳ зулмати аро фақат тавбагина чироқ бўлиб нур сочади. Гуноҳ балчиғидан фориқ одам йўқ, бундай бегуноҳ бўлган эмас. Ҳақ Одам авлодини гуноҳсиз қилиб яратган эмас. Эй беҳабар киши, агар сен гуноҳ иш қилмасанг, Оллоҳ афву раҳмат билан кимнинг гуноҳидан ўтади? Агар кимнинг юзи гуноҳдан сарғайган бўлса, тавба уни бу шармандалиқдан халос этади. Раҳмат денгизи мавж-ланган пайтда сен ҳам мен каби юз минг марта пок бўласан.

ЖСИИ

Одам Сафий Алайҳиссалом ҳикояти

Дунёдаги барча инсонларнинг отаси бўлмиш Одам Атони одил ва мангу тирик Ҳақ яратди. Бошига тўғри йўл топиш тожини кийдириб, бу тожни пайғамбарлик гавҳари билан беади. Уни шу қадар юксак иззат ва мартаба эгаси қилдики, барча малоикалар учун унинг хоки пойига саждагоҳ айтилди. Осмон чўққиси у юрадиган йўл ғубори, жаннат боғи унинг жилвагоҳи эди. У шу қадар юксак шараф ва эътиборга сазовор бўлди. Ҳақдан унга «Сафий» – «пок» деган лақаб берилди. Аммо қудратли Яратувчи тақдир этиб, унинг юзи гуноҳ ва исён билан қора бўлди. Ундаги шунча ҳурмат ва муҳтарамлик қўлдан кетиб, иши номақбул ҳисобланди. Шунда унинг кўксига рад панжаси билан зарба берилди, жаннат боғидан ҳайдалди. Унга бу хил юзи қароликлар насиб қилиб, Ҳиндистон мулкига ғариб бир аҳволда келиб тушди. У йиллар да-

вомида ҳижронда ёш тўкиб, оҳу нолалалар билан ғавғо солиб юрди. Жони қилган гуноҳидан хас каби ўртанди. Азоб чекиб юрганда тавба уни бу қийин аҳволдан қутқарди. Раҳмат боғидан яна майин шабада эсди ва у юз минг азоб-уқубатдан халос бўлди. Тавбаси қабул этилиб, у ўзининг аввалги ҳурматли мавқеини эгаллади. Шундай одамнинг мушқули осон бўлгач, сен унинг олдида ким бўлибсан, эй муродига етмаган заиф. Тавба қил ва тавба билан нажотга эриш, сафарга азм айлаб, мақсадингга ет!

ХСІІІ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш сўради:

– Эй тож кўрки! Менинг феълу атворим ўзгарувчан. Ҳулқим расо эмас. Баъзан фисқу фасод ишлар билан шуғуллансам, баъзан тақводорлик қиламан. Гоҳи эгрию гоҳи тўғриман. Гоҳо майхона аҳли билан улфат бўлсам, гоҳо Оллоҳга муножот қилувчиларга кўшиламан. Гоҳ Каъбани тавоф қилувчи Оллоҳпарастман, гоҳ бутхонада бутга сифинаман. Ҳолатимда барқарорлик йўқ, шунга кўра ҳаддан зиёд изтироб чекаман. Бу ўзгарувчан шум мижозим ва бу хил нафратланарли одатим билан тўғри йўл топа олмасам керак, деган хавотирдаман. Чунки бу йўлда якранг, яъни барқарор эътиқодли бўлмасам, ўзимни кашф қила олмайман, дейман.

ХСІV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд унга шундай деди:

– Дарҳақиқат, бу хил бемаъни хислат барчанинг феълида бор. Буларнинг барчасига нафс ва руҳ са-

бабчидир. Агар буларнинг бири боғланса, иккинчисидан очилади. Кимки нафсониятни инкор қилса, унда руҳоният голиблик қилади. Ҳар бир киши бундай шарафга эга бўлса, у киши пок саналиб, ўз вақтини хуш ўтказган бўлади. Борди-ю кишининг мижози ўзгарувчанликка мойиллашса-ю, сен каби шармандаликка дучор бўлса, бундай киши риёзат чекиш туфайли касалликдан даво топади ва табиати барқарор бўлади. Нафс кимнидир шундай хатарга йўлиқтирса, устоз тарбияси билан нажот топади. Чунки устоз муршид ҳар қандай иллатлар табиби бўлиб, халойиқ уни «пир» ҳам деб атайди, эй зийрак. Агар суфийлик йўлидаги толибга нафсдан турли тубанликлар юзланса-ю, натижада феълида ёмонлик пайдо бўлса (талаб аҳллари гоҳида бунга мубтало бўлади), пир уларнинг ҳар бирига турли даволар қилиб, иллатини даф этади ва толиб шифо топади. Сен айтган қусур ҳам шундай касалликлардан. Бунинг тадбири эса риёзат чекмоқдан иборат. Сен ҳам бу ишга ўзингни чоғлаб, бу қаттиқликка белингни боғласанг, умид улдирким, бир олий марҳамат кўрсатилиб, сени бу хил номусга қолишдан халос этади. Шунда бу қийинчиликлардан нажот топиб, ҳақ йўлида пок йўловчи бўла оласан.

ХСV

Шайх Абу Туроб Нахшабий ҳикояти

Пок табиатли, ҳақиқатни рўёбга чиқарувчилардан бири, ҳаққа восил бўлган Абу Туроб Нахшабий бир муридга назар солиб, унда зебу зийнатга маҳлиёликни пайқайди. Чунки бу мурид тоза матодан хирқа кийиб юрар, хирқаси қизил, яшил ва сариқ нақшлар билан зийнатланган эди. Унинг нафси гўзалликка, кийинишда зеболикка кўпроқ мойил эди. Пир бундан қутулиш учун унга кўпгина риёзатлар

буюрди, аммо унинг сўзлари бефойда бўлиб қолаверди. Ундаги бу сифатнинг даф бўлмаганини кўрган пир охир-оқибатда шундай буюрди: «Уни ёмон нафси барҳам топгунга қадар ҳар кун қушхонага олиб боринглар!» Шундан сўнг бир саватга қўйнинг ичак-чавоғини барча ахлат ва нажосатлари билан солиб, мурид бошига қўйди ва маҳкам ушлаб туришларини буюрди. Токи бу машаққат ва ранждан у кўп қон ютсин. Уни шу тахлитда салласидан ифлос томчилар томаётган ҳолда Насаф бозоридан ўтиши ҳақида кўрсатма берди. Унинг ўжар нафсини тузатувчи ушбу тадбир бир неча кунга чўзилди. Шундан кейин унинг хирқасида гўзалликдан асар ҳам қолмай, барча зеболиги бурнидан чиқди. Бу машаққат унинг нафсини ҳалок қилгандан сўнг комил муршид яхшилаб ювиниш лозимлигини буюрди. Шу тариқа уни бу касалликдан қутқариб, бу хатардан эсон-омон ўтказди. Турар жойини васл айвонига ҳамнишин қилгандан кейин нимаики истаган бўлса, ўшанга эришди. Сен ҳам нафсингни азоблагин, бунинг эвазига хазинани қўлга киритасан. Акс ҳолда ўзингни ҳалок бўлдим деб ҳисобла ва ўзгарувчанлик дўзаҳида ўлдим, деб санайвер.

ХСVІ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Савол берувчи қуш деди:

– Эй қутлуғ табиатли! Нафс менга золимлик кўрсатиб, чексиз душманлик қилади. Нимаики яхши иш буюрилган бўлса, бунга хилоф йўл тутади, унинг ножўя ишларини ҳеч бир кечириб бўлмайди. Токи нафсим душманлик қилар экан, бу машаққатли йўлни қандай босиб ўта оламан?

ХСVІІ

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд деди:

– Эй ҳирсга берилган нотавон! Нафс зулми кўнглингни жароҳатлабди. Туну кун нафсинингга қул бўлиб, ўзингни бемаъни ҳангома билан овутасан. Нафс неки амр этган бўлса, унга бўйсунгансан. У сендан баланд келиб, сен унга мағлуб бўлгансан. У буюрмасдан туриб, бирор марта ўзингча нафас олмагансан. У нимага мойил бўлса, бекаму кўст бажариб келгансан. Умрингни нафс фармонига сарф этгансан. У қаерни орзу қилса, ортидан эргашгансан. Нафс сени эшак каби нўхталаб миниб олган. У сени қаёққа етакласа, ўша ёққа кетасан, «юр» деса юрасан, «тўхта» деса тўхтайсан. Агар сен ёш болалик чоғингда унинг асири бўлиб, беҳуда ўйин-кулги билан ғафлатга чўмган бўлсанг, йигитлик чоғингда ҳам ундан айрилмадинг, бир лаҳза ўз ҳолингга боқиб, ўйлаб кўрмадинг. Мана қарилкка қадам қўйдинг, аммо ўз одатингни ташламай, фисқу фужур ва гуноҳ билан шуғулланасан. Бутун умринг ғафлат ва итоатсизликда ўтди. Энди юз минг армон билан ўлиш маҳалинг етди. Умринг ўтиб кетса ҳамки, Оллоҳ амрини сира ёд этмадинг, адашиш ва ёмонликдан бошқа йўлни тутмадинг! Бутун оламни қидирса сен каби умрини беҳуда ўтказган нодон кимса топилмаса керак! Тириклик чоғингда бу хил ғафлатга ботдинг, ўлганингдан кейин, кўр, қандай ҳолатга тушар экансан.

Ҳикоят

Бир золим подшоҳ бўлиб, доимо маст-аласт юрар, ниҳоятда беҳаё, босқинчи ва қонхўр эди. Ҳаром нафси уни ҳар хил ёмон ишларга буюрар, у эса ҳеч бўйин товламай, уларни бекаму кўст бажарарди. Бир куни у айш жомидан нўш этаётиб, кўчадан ўтиб бораётган жанда кийган иккита дарвишни кўрди. Улар бир-бирларига ҳам дўст, ҳам ўртоқ, ҳам ҳамдам, ҳам сирдош, ҳам ғамхўр ва шафқатли эдилар. Шоҳ улардан бирини ўз ёнига чорлаб, шериги тўғрисида шундай савол берди:

– Айтчи, ўртоғингга муносабатинг қандай? Дарвиш шоҳга шундай жавоб қилди: – Бизнинг муносабатимиз дўстлик, ҳамдамлик ва ҳамфеъл бўлиб, ўзаро ҳамкорликдан иборат. Ғофиликдан маст подшо яна шундай савол берди: – Эй йўл соҳиб! Айтгин-чи, мен яхшиманми ёки сенинг ўртоғингми? – Иккингизга оид нимаики аён бўлса, ўшани баён қиламан. Ҳар иккаласидан хабардор бўлгач, эй тож эгаси, улардан ўзинг ҳукм чиқарасан. Сен халққа шоҳ бўлсанг ҳам аслида ҳақ йўлида гумроҳсан. Ҳақ амрига хилоф иш қилиб, кечаю кундуз умрингни ғафлатда ўтказмоқдасан. Шеригим эса дарвиш ва гадо бўлса ҳам, Ҳақ амрини ҳаммиша бажо келтиради. У бирор марта тўғри йўлдан ташқари қадам қўймаган. Вақтини ҳақ амрини бажариш билан ўтказди. Сен шоҳсан-у, аммо нафсингга мағлуб ва хорсан, у гадо бўлса ҳам, нафсини ўзига асир этган. То тирик экансиз, ҳар иккингизнинг умрингиз шундай кечади. У гадо ва сен шоҳнинг яшаш тарзингиз шундай. Ўлганингиздан кейин эса у – шоҳ, сен эса – гадо бўласан. Чунки сен масту телба эдинг, у эса тўғри йўлдан борувчидир. Йўл пири бу сўзларни айтгач, шоҳ сесканиб,

ғафлатдан уйғонди. Аввал маст бўлган бўлса, энди ҳушёрлик тортди, ғафлат уйқуси бедорлик билан алмашди. Шундан сўнг у шоҳликнинг зарбоф кийимларидан ор қилиб, ечиб ташлади ва дарвешона жанда кийди. Ҳақдан кўнглига огоҳлик етиб, дарвишлик чинакам шоҳлик эканини англаб етди.

ХСIX

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи деди:

– Лаънати иблис макр ва найранглари билан мени домига туширмоқ учун қасд қилади. Мени бир зум ҳам ўз ҳолимга қўймай, кўнглимга турли оламларни рўбару қилади. Ҳар лаҳза бошимга хилма-хил ҳаёллар солади, ундан қутулмоқликнинг ҳеч имкони йўқ. Оқибатда унинг айтган ишларини бажаришга мажбурман. Унинг васвасаларидан шундай ночор аҳволдаманки, ақлим қутулишга ожизлик қилмоқда.

С

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд деди:

– Токи нафсинг мавжуд экан, ҳар бир ишингда иблис ғолиблик қилади. Нафс кўнглингга солган ғурурдан дилингга путур етади. Ҳатто буни кўрган шайтон ҳам ҳайрон бўлиб, ҳайрат водийсида саргардон кезади. Қайси бир ишдан нафсинг ўз истагига эришса, шу асно шайтон ҳам ўз мақсадига етади. Агар сен ўз нафсинг ҳукми билан бирон иш қилсанг, буни кўрган шайтон иржаяди. Сен ўзингни шайтонга хор бўлдим деб атама, балки у сенинг нафсингни ўзига омил қилиб олган. Дунё парастликка оид барча ишлар ва воқеаларнинг

бошдан-оёқ шайтонга дахли бор. Ҳақ нафсингни шундай яратганки, унга юзта шайтон қилмишлари жо бўлган. Нафсингнинг макр-ҳийлаларидан ҳатто юзта иблис ҳам шарманда бўлади. Сен бу янглиғ нафсга ошно бўлганинг ҳолда нима учун шайтондан гина қиласан?!

СИ

Ҳикоят

Хирақоний³³ ҳузурига ўз сулук ва тоатидан ноумид бир мурид келиб деди:

– Иблис менга кўп ҳунарлар кўрсатиб, кўнглимга ҳар ишда йўлтўсарлик қилмоқда. Ундан намозимга қусур, қилган барча зикру тасбеҳларимга юз хил путур етмоқда. Комил муршид жавоб берди:

– Эй зулмкор, жабринг тиғи билан шайтоннинг кўнгли яраланди! У ҳам сендан шикоят қилиб, жабру зулмингдан шикоят қилди. У айтдики: «Менга ҳақ аввалдан макр билан кишилар ҳолини танг қилишни қисмат этган. Мен одамларни гуноҳлар сари бошлайман, иллатлар даштига етаклайман. Сен тарбия қилган муридда бу сифатлар мендагидан ҳам ортиқ! Қачонки одамларнинг энг ёмони бўлган шу муриднинг кўнглига бирон-бир вас-васа солай десам, менга мақбул турфа ёмон иш билан унинг кўнгли олдиндан машғул эканлигини кўрардим. Ҳатто менинг ҳаёлимга келмаган ифлос ишлар ҳам унинг хотирида маҳкам ўрнашиб олган бўларди». Шайтон сен ҳақингда шу гапларни айтиб, бизга ҳам кўп «таҳсинлар» айтди. Бу макр ва ҳийла-найранглари учун сенга ҳам кўпдан-кўп

³³ Хирақоний – Абулҳасан Хирақоний, хуросонлик машҳур шайхлардан. Асли исми Али бинни Жаъфар, лақаби Абулҳасан. Эроннинг Хирқон деган жойида туғилгани туфайли Хирақоний деб юритилган. 1023 йилда вафот этган (Харақоний деб ҳам юритилган).

рахмат. Чунки шайтоннинг ўзи таълим берган пирингга раҳмат деб айтиб кетди. Мурид:

– Шайтон тухмат қилибди, аслида ўзи мени ёмон ишларга рағбатлантирар эди, – деди. Шайх эса:

– Жуда яхши ишлар қилиб, сен шайтон билан тортишмоқдасан. Мен эса даъволарингизни эшитиб, холис ҳукм чиқарувчи ҳакам бўлдим. Сенга ҳам шайтондан юз марта уят бўлсин!!! – деди.

СИ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Савол берувчи деди:

– Эй қутлуғ жамол эгаси! Кўнглимда молу дунёга чексиз иштиёқ уйғонди. Уни қўлга киритмоқ хаёли жонимга қувонч бағишлайди, кумушу зарнинг жаранглаган товушини эшитсам, кўнглим ҳузурланади. Қўлимда бир нафас олтин-кумуш бўлмаса, мени ўша заҳотиёқ ўлди ҳисоблайвер.

СИ

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд унга деди:

– Эй ҳақиқатдан йироқ! Жонингга сармоя дарди фироқ доғини солиб қўйибди. Ҳирс жоми кўнглингни маст айлабди, сен бу мастликдан ер билан тенг бўлибсан. Одам ҳам шундай сўзларни айтади-ми?! Ахир бу ҳақиқий инсоннинг иши эмас-ку! Асл инсонлар молпарастлик, давлатпарастликдан ор қиллади. Бундай тубан иш фақат сичқонларга ярашади. Сичқон тинмасдан ер қазиб, доимо замин қаърида хору зор умр ўтказади. Шум ҳирси туфайли ер тагидан турли тешиклар кавлаб, бу ёмон хислатидан ниҳоятда кўп машаққат чекади. Шу тариқа доимо

уй сари тешик очади. Аммо ногаҳон бурчакда писиб ётган бир мушук чиқиб, уни роҳат қилиб овлайди ва мазза қилиб иштаҳа билан этини еб, қонини симиради. Ёки йиллар мобайнида тупроқ тагида хазинани кўриқлаб ётган илонга ўхшайсан. Чарх бунинг эвазига унга лойиқ жазо беради, яъни у кўзга кўринган заҳоти, боши янчиб ташланади. Сенинг ҳам шундай хислатинг борки, эй ифлос, бу билан сен илон ёки сичқонни эсга соласан. Уларнинг оқибати нима бўлгани ўзингга маълум. Билгилким, сендаги бу хислат яхши эмас. Сийму зарни севган одам унга қул бўлиб, бойлик афсунидан маст бўлади. Ёки фараз қилки, фақат жоҳил ва нодон, маст кишигина сийму зарни бут ҳисоблаб, унга сиғинади. Бундай кишини жаҳолат билан исломни тарк этиб, дўзахга равона бўлган, деб айтиш мумкин. У жаҳон богида токи тирик экан, умрини шундай машаққат билан ўтказди. Олтин-кумушга тамомила ҳирс қўйиб, маҳлиё бўлади, аммо охирида расволик билан ўлиб кетади. Майли, сени сичқон демай, балки Қорунга тенг деб ҳисоблай; илон демасдан, Фаридун деб ҳам атай. Аммо оқибат нима билан тугайди? Улар нима қилдилару сен нима қила олардинг?! Бари бир улар каби бутун бойлигини қолдириб, нариги дунёга равона бўласан! Бинобарин, беҳуда хаёлни бошингдан чиқариб ташла! Миянгни эзиб ётган бу қаттиқ тошдан қутқар! Ҳақиқий эр бўлсанг, асл мақсадни кўзлагил, нимаики сўзласанг, ўшандан сўзлагил. Номуносиб иш билан шуғулланма, чунки ундан сенга зарар етиб, охири жонингнинг заволи бўлади.

CIV

Ҳикоят

Басра шаҳрида очкўз киши бор эди. У нодонлик билан олтин-кумуш йиғишга муккасидан кетган эди. Ҳотам Той саҳоват ва карам кўрсатишда қан-

ча ном қозонган бўлса, у динор ва дирҳам йиғишда ундан машҳурроқ эди. Бу хасис ва пасткаш минг машаққат билан битта-битталаб кумуш йиғар эди. У катта хазина тўплагач, уларни ерга кўмди. Бу тубан табиат яна шунга тенг келадиган бойликни тўнига гир айлантириб тикиб олди. Яширган беҳисоб олтинлари ўша шум ҳирсли кишининг кўзига ҳатто кундуз кунлари ҳам осмонда ярақлаган юлдузлар каби кўринар эди. У ўзича, олтинларини танимнинг қуввати, жонимга сиҳати деб, ҳисобларди. Бир куни у савдо-сотик қилиш учун дарё соҳилига келди. У ерда савдо қилган молидан тушган ҳаром пулларга таом олиб еди. Шундан сўнг, кўлини ювиш учун дарёга энгашди. Аммо тўнига тиккан олтинлари оғирлик қилиб, уни сувга тортиб кетди. Хасис киши ана шу ёмон феъли туфайли дарёга чўка бошлади. У сувдан чиқмоқчи бўлиб, изтироб билан чунон талпинар, биров келиб қутқарар, деган умидда бақириб-чақирар эди. Аммо одамлар ёрдамга етиб келгунга қадар у дарёга чўкиб бўлди. Чунки олтиндан бўлган лангари беҳад оғир эдики, шу сабабли у сув тубида садаф ичидаги гавҳардек қолиб кетди. Унинг жонига офат етказган нарса, албатта, ўзи йиққан сийму зар эди. Шунингдек, унинг яшириб қўйган хазинаси ҳам талон-тарож бўлди. Олтин-кумуш йиғишнинг оқибати шундай мудҳиш тугади. Сен бундай жирканч ишлардан қўлингни торт! Уларга зинҳор майл кўрсатма, чунки бу фано денгизи – дунё доимо даҳшатли тўлқин уриб туради.

CV

Яна бир қушининг Ҳудҳудга саволи

Бир савол берувчи сўради:

– Эй олий мартаба эгаси! Мен жаннатдай масканда истиқомат қиламан. У ердаги ҳар бир дарахт

беҳишт тўбисига ўхшайди. Ҳар тарафида кавсар каби зилол чашмалар оқади. У ернинг суви минг дардга даво, ҳавоси эса оромижондир; саҳнида жонга озиқ бўладиган мевалари кўп. Майдони жаннат боғи каби кенг, ўртасида улкан бир қаср бунёд этилган. Қаср ичи ажойиб нақш берилиб зарҳал билан безатилган, ташқариси эса гавҳарлар билан зийнатланган. Бу қасрда хушсурат, сийрати ёқимли бир подшо дам олади. Менинг манзилим ана шундай ажойиб гулшанда. Ўша ерда мен шоҳ васлига эришганман. Унинг суҳбатлари бир лаҳза ҳам менсиз ўтмайди. Туну кун унинг энг яқин улфати ва суҳбатдошиман. Шундай фаровондан кечиб, Симурғни истаб йўлга чиқиш мақсадга мувофиқми?

CVI

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд унга деди:

– Эй хаёллари пуч! Сен айтган барча нарсалар аслида ҳеч нарсага арзимади. Гарчанд гулшан зебо ва дилкаш бўлиб, унинг суви ва ҳавоси аъло туюлса-да; шунингдек, у ерда тўбига ўхшаш дарахтлар жилва қилиб, гуллари юз хил ишва билан кишини ўзига мафтун этса-да, сен шуни билки, у ердаги оппоқ очиладиган настарин ва бошқа гуллар вафосиздир. У ернинг сарв билан сунбули мангу эмас. У ернинг баҳорини бир кун куз мавҳ этади ва гуллар қора тупроққа қоришади. Бу даврон чархи у ердаги қасрни ҳам хаста ошиқ кўнгли каби вайрон қилади. Жафо келтирувчи рўзғор эса бу қаср шоҳини тахтдан қулатади. Унинг боғида гулчехралардаги сингари вафо йўқ, шоҳи ҳам бағритош гўзаллар каби абадий эмас. Бас, шундай экан, сен булар олдида ким бўлибсан, эй заиф бан-

да. У боғдаги бирор гул тиканининг санчилишига ҳам чидай олмайсан-ку! Ҳақиқий мард бўлсанг, бақо Қофига йўл ол ва у тоғ чўққисида турувчи шоҳ васлига эриш! Чунки бу гулшан камолига ўша сабабчидир. Боғнинг хазонга юз тутиб, завол топиши ҳам ўшандан. Унинг жамоли шоҳга зеболик ва бахт ато этади. Шоҳнинг тахтдан ағдарилиши ва яксон бўлиши ҳам унинг улуғлиги шарофати. Шоҳ қасрининг обод бўлиши ҳам унинг ҳикмати, сўнгра вайрон бўлиши ҳам унинг қудратидир.

CVII

Ҳикоят

Карахликдан донг қотган бир қаландар бўлар эди. У эртаю кеч банг истеъмол қиларди. Кўринишдан бу оламдан этак силкиган дарвишларга ўхшар, аммо бутун сир-асрори ёнидаги банг идиши – журъадонида яширинган эди. Бангдан маст бўлган дамларда ўзини қўярга жой топа олмай, ҳар доим айш қилмоқ ҳақида турли хаёллар сурарди. Кунлардан бир куни у бир вайронага кириб, бангдан, одатдагидан кўпроқ тортди. Бузуқ деворга суянганча сирлар оламида сайр қила бошлади. Ўзини хаёлан гўзал гулшан ичра шод ҳолда кўрди. Атрофида айшу ишрат ашёлари муҳайё эди, гўё ётган маскани олий қаср бўлиб, бу қаср биноси машҳур мусаввир Моний суратхонасидек безатилган эмиш. Ўзи тахт узра Жамшиддек хуррам, ёнида офтобжамол гулчехра ҳам бор эмиш. У олиймақом подшо айшу ишрат билан машғул бўлиб, ҳар лаҳза гулчехра ёридан баҳра олаётган эмиш. Шу хаёллар билан у ўзини кошонада ҳис қилиб, вайрона ичида ётар эди. Вайронада заҳарли чаён бор эди. У вайронада нишини ҳар томонга санчган ҳолда у ёқ-бу ёққа юрар эди. Хомхаёл қаландар алаҳсира-

ган ҳолда хаёлий гулчеҳрасининг лабидан бўса олаётиб эди, шу пайт лабига чаённинг найзаси санчилди. Қаландар беқарор ҳолда чинқирганча ўрнидан турди, изтироб ва алам ичра қараса, ёнида на гулшан, на қасру тахт ва на хушбахт соҳибжамол бор эди. Шу тарзда унинг беҳуда хаёллари барҳам топди, бироқ у лабидан ажал нишини еган эди. Қилган барча ишлари хато эканлигини англади, аммо бу пушаймонлик унга фойда келтирмади. Сен ҳам шунга ўхшаш аҳволга тушгансан, миянгни саробий хаёллар чулғаб олган. Аммо бир кун ажал нишини еб, сесканганинча ғафлат уйқусидан уйғонасан. Бироқ у пайт қанча оҳу фиғон кўтарма, қилча наф бўлмайди. Ўшанда ўзининг кимдан йироқ тушганингни яхши англайсан, лекин жонингда айрилиқ доғи муҳрланиб қолади.

CVIII

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир савол берувчи деди:

– Эй тенги йўқ! Кўнглимни бир парининг ишқи асир этди. Унинг рухсорини бир он кўрмасам, олам кўзимга қоронғи бўлиб кетади. Усиз бир нафас ҳам қарорим йўқ, дард ва ғам чекмакдан бошқа иложим йўқ. Юзига термилиш мақсадимдир. Васлини кўргачгина кўнглим ором топади. У билан шунчалик пайвастаманки, ундан айрилишни тасаввур ҳам қилолмайман. Унинг ширин овозини эшитмасам, руҳим қуши жисмим билан видолашади. Кўнглим ҳижронида хаста, ҳаётим васлига боғлиқдир. Ундан жудо бўлсам жонимга алам юзланади, туну кун кўнглим фақат фарёд чекади. Бир дақиқа ҳам ундан айрила олмайман. Ундан айрилганим – ўлганим! У санамни нечун тарк этишим керак?.. Айрилиб ундан қайга бораман?!

CIX

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд деди:

– Эй, ёниш ва куйишга мубтало! Кўнглиннга мажозий ишқ ўт солибди. Бироқ ҳақиқий ишқдан йироқлашибсан. Дилингни айрилиқ доғи ўртабди. Кўнглин асл муҳаббат йўлидан чекиниб, ўткинчи ишқ сўқмоғидан юришни савоб деб билибди. Мангу ҳаёт чашмасидан бебаҳра қолиб, ифлос кўлмакдан ташналикни қондирмоқчи бўлибсан. Кўнглин порлоқ дурдан ғофил қолиб, оддий шудрингга мойил бўлибди. Чарақлаган қуёшдан юз ўтириб, омонат шам ва машъал нурини қабул этибсан. Зоҳирий шаклга алданиб, маъни жамолидан бе-насиб қолибсан. Чеҳра асосан балғам ва қондан таркиб топгандан кейин, ташқи ҳуснинг нима ҳам бўлар эди?! Чигил ҳури³⁴нинг юзини не учун васф этасан? Унинг чиройидаги оқу қизиллик балғам ва қон туфайлику! Ташқи гўзаллик бевафо, у доим бирдек ва абадий эмасдир. Шу сабабли беш кунлик чеҳра ошиқу шайдо бўлишга, ишқида расво бўлишга арзимади. Кимда-ким боқий гўзалликка эга эмас экан, ундаги гўзаллик бировдан муваққат олинган бўлади. Бугун чиройли кўриниб, ҳеч қанча вақт ўтмай хунук бўлиб қолса, бундай гўзаллик ёқимли ҳисобланмайди. Сен шундай баркамол ҳусну чиройни севгилки, унинг қуёши ҳеч қачон завола топмасин. Агар унинг сен каби юз минглакб ошиғи бўлса ҳам, улар унга ошиқликка лойиқ эмасдилар. Унга ишқ аҳлининг ҳар бири юз жонини фидо қилса ҳам озлик. Чунки унинг ҳусни юз минглаб ошиқларга арзийди.

³⁴ Чигил ҳури – туркий қабилалардан бири, бу қабила қизлари гўзаллиги билан машҳур бўлган.

Ҳикоят

Арастунинг бир шогирди устозининг ҳар бир дарсида ҳозир бўларди. Файласуф унга алоҳида эҳтиром кўрсатиб, барча шогирдларидан ортиқ ҳурмат қиларди. Ёшлигидан тарбиялаб, унга ўзи билган барча махфий илмларни ўргатган эди. У олимнинг тўрт юз йирик оқил шогирдлари орасида барчасидан ортиқ бўлиб, фақат Арастудан кам эди. Донишманд мазкур шогирдини келажакда Искандарга яқин мулозим этишни мўлжалларди. Бирон ёққа кетсам, Искандар ҳузурида фарзандим каби ўрнимни босади, деб ўйларди. Хуллас, бу шогирд фалсафа илмида юксакликка эришиб, ҳатто йигинларда Афлотун билан ҳам баҳслашадиган даражага етди. Кунлардан бир куни кўчада кетиб бораркан, бир гўзалнинг ишқига гирифтор бўлди. Кофирлар ибодатхонасидан чиққан бу гўзал ой юзли ва кумушбадан, тошюрак кофирлар каби золим бўлиб, ноз билан юз динни талон-тарож этувчи ва ҳикмат аҳлини зору шайдо қилгудек ниҳоятда чиройли қиз эди. Файласуф шогирд унинг домига илингандан сўнг, кўнгли унга ошиқи зор бўлди. Васлига етишмоққа бел боғлаб, орага кишилар қўйди. Ниҳоят, кўп молу маблағ сарфлаб, у дилрабони ўзига мойил қилди ҳамда ўз никоҳига олди. Бу қизнинг васлига етишгач, кофирлар каби бутпараст бўлди, яъни у гўзал қиз олдидан нари кетмади. Кечаю кундуз кўзини ундан узмасдан, мафтун бўлиб, китобга қарамай қўйди. У гўзал маҳвашга шу қадар мубтало бўлдики, ҳаттоки устозидан сабоқ олишни ҳам эсидан чиқарди. Устоз уни бу аҳволдан халос қилиш учун насиҳат қилиб кўрди. Бироқ бу насиҳатлар кор қилмади. Устознинг илму ҳикматлари зое

бўлиб, неча йиллик чеккан заҳматлари бекор кетаётганини кўрди. Беназир файласуф қанча ўйлама-син, бу дардни даволашнинг иложини топа олмади. Ниҳоят, махфий чора қўллаб, у гўзалга кучли дори берди. Гўзал дорини ичгач, оҳу фиғон тортганча йиқилди, аҳволи вақт ўтган сайин тобора ёмонлаша бошлади. Йигит уни тузатиш учун турли чоралар қўллаб кўрди, аммо улар ҳеч бир фойда бермади, санам касалликдан тузалмади. Бу мушкулотга мубтало бўлган йигит чора топмоққа ожиз қолгач, устози ҳузурига ғамгин ҳолда кириб борди. У бошини маломат билан қуйи солганча, кўп хижолат чекиб, ўз ҳолини баён қилди. Устоз шогирдининг аҳволини кўриб, даволаш учун бемор қошига келди. У шогирдига деди:

– Сен хизматга боравер. Искандарга қуллигининг бажо келтир. Мен беморингни даволаб, париваш ёрингни тузатаман. Шогирд устоз сўзларига амал қилиб йўлга тушди. Устоз касални даволашга киришди. У меъдани тозалайдиган беҳад кучли бир дори тайёрлаб, касалга берди. Хаста бу дорини ичди. Устод ўз маҳрамларига, касалнинг ҳолидан воқиф бўлиб, тоғора ушлаб, эшик тагида туринглар; у ни-маики қайт қилса, тўкиб юбормасдан, бир хумчада асранглар, деб буюрди. У шу сўзларни айтиб, ташқарига чиққани замон дори ўз кучини кўрсатди. Қиз ичидан касаллик келтириб чиқарган балғамларни суриб чиқарди. Қиз узлуксиз қайт қила бошлади. Бу пайтда устоз ташқарида эди. Хастанинг на бир мадори, на жисмида бир қатра қони қолди. Ундаги балғам, сафро, савдо ва қон даф бўлгач, суманбар мажолсиз ҳолга тушди. Кечқурун йигит уйига қайтди. Донишманд унга: «Кириб, ёрингга боқ!» – деди. Шогирд уйга кириб, ўзининг аввалги шўх ва дилкаш ёрини кўрмоқ истади. Аммо қараса, маҳбубаси ўрнида буришиб кетган бир нохуш жисм ётибди.

Йигит уни таний олмай: «Менинг ёрим қани? Сарв бўйли лоларухсорим қани? – деб сўради. Аксарият илмларни эгаллаган донишманд олим буни эшитиб: «Мен берган идишни келтиринглар, нозанинни ошиғига етказинглар», – деди. Идишни олиб келдилар. Унинг ичи турли ахлат, макруҳ қусиқлар билан тўла бўлиб, сассиқ ҳид бурқсиб турарди. Шунда устоз шогирдига қараб:

– Ма, ол, сенинг паризодинг шудир! Гул юзли сарвиқоматинг ҳам шу! Сен мубтало бўлган чирой шундан бўлак ҳеч вақо эмас, сен шунга ошиқ ва мафтун бўлган эдинг, – деди. Бу сўзларни эшитган йигит устози олдида хижолатда қолди. Устоз уни бу қийин аҳволда кўриб деди:

– Эй фарзанд, эҳтиёж туфайли унга эмас, аслида сенга илож топдим. Сен яна ошиқсану у маҳбубангдир, у яна сени шайдо айлаган ёринг бўлиб қолади. Аммо бу хил ошиқлик, эй тушкунликка учраган кимса, пок ишқ аҳли олдида уятлидир!

СХІ

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир савол берувчи фигон тортиб, деди:

– Эй яширин сирларни билувчи! Мен бу йўлда ўлиб қолишдан қўрқмоқдаман. Манзилга етиб бормасдан бурун жон таслим этишим мумкин. Бундай жуда хатарли хавфга қандай бардош бера оламан?

СХІІ

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд унга деди:

– Эй хаста дили ожиз! Бу оламда абадулабад қола олмайсан. Кимки бу дунёга келган бўлса,

оқибат этак силкиб кетади, кўкси ажал тигидан ёрилади. Маърифат аҳли исботлаганки, ҳар банданинг ҳаёти охир ўлим билан тугайди. Фақат орифликдан йироқ ғафлат босган кишиларгина ҳар бир киши бошида муқаррар заволадан беҳабардир. Минг йил яшасанг ҳам, бир зум умр кўрсанг ҳам, барибир ажал сенга омонлик бермайди. Авлиё ҳам бу гирдобдан қочиб қутулмайди, пайғамбар ҳам бу қисматдан халос бўлмайди. Одам ҳар қанча ваҳимага тушмасин, қанча қайғурмасин, ажалдан асло нажот топа олмайди. Унга чап бериб қутулиш йўқ; пора бериб ҳам халос бўла олмайсан, ажал тиги ўз жаллодлигини қилади. Йиғласанг ҳам, ёлворсанг ҳам шу йўлдан бормасликдан ўзга иложинг йўқ. Зоҳид ва ярамас ҳам, шоҳу гадо ҳам бу йўлни адо этади. Шунинг учун ундан қўрқиш одамга ҳеч фойда келтирмайди, балки ортиқча ташвиш чеккани қолади. Ўлмоқликдан бошқа илож йўқ экан, тақдирга тан бермоқ керак.

СХІІІ

Ҳикоят

Нақл қиладиларки, юксаклик чўққисининг юлдузи, Сулаймон пайғамбар кунлардан бир кун тахтда дам олиб ўтирар эди. Дев ва парилар фармонига мунтазир, оламдаги барча махлуқот: инсонлар, ёввойи ҳайвонлар ва қушлар хизматида қўл қовуштириб турарди. Буларнинг барчаси учун унинг фармони эъзозли бўлиб, ҳамма-ҳаммаси унинг эҳсонидан умидвор эдилар. Сулаймон шоҳнинг олдида бир оқил одам хомуш жим турарди. Шу пайт пайғамбар қошига бир малак учиб келди. У осмон жаллоди – жон олувчи Азроил эди. У пайғамбарга таъзим қилиб, салом бергач, арз қилди: – Эй қарамли кишилар фаҳри! Илоҳиёт ҳикмати

Йигит уни таний олмай: «Менинг ёрим қани? Сарв бўйли лоларухсорим қани? – деб сўради. Аксарият илмларни эгаллаган донишманд олим буни эшитиб: «Мен берган идишни келтиринглар, нозанинни ошиғига етказинглар», – деди. Идишни олиб келдилар. Унинг ичи турли ахлат, макруҳ қусиқлар билан тўла бўлиб, сассиқ ҳид бурқсиб турарди. Шунда устоз шогирдига қараб:

– Ма, ол, сенинг паризодинг шудир! Гул юзли сарвиқоматинг ҳам шу! Сен мубтало бўлган чирой шундан бўлак ҳеч вақо эмас, сен шунга ошиқ ва мафтун бўлган эдинг, – деди. Бу сўзларни эшитган йигит устози олдида хижолатда қолди. Устоз уни бу қийин аҳволда кўриб деди:

– Эй фарзанд, эҳтиёж туфайли унга эмас, аслида сенга илож топдим. Сен яна ошиқсану у маҳбубангдир, у яна сени шайдо айлаган ёринг бўлиб қолади. Аммо бу хил ошиқлик, эй тушкунликка учраган кимса, пок ишқ аҳли олдида уятлидир!

СХІ

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир савол берувчи фиғон тортиб, деди:

– Эй яширин сирларни билувчи! Мен бу йўлда ўлиб қолишдан қўрқмоқдаман. Манзилга етиб бормасдан бурун жон таслим этишим мумкин. Бундай жуда хатарли хавфга қандай бардош бера оламан?

СХІІ

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд унга деди:

– Эй хаста дили ожиз! Бу оламда абадулабад қола олмайсан. Кимки бу дунёга келган бўлса,

оқибат этак силкиб кетади, кўкси ажал тифидан ёрилади. Маърифат аҳли исботлаганки, ҳар банданинг ҳаёти охир ўлим билан тугайди. Фақат орифликдан йироқ гафлат босган кишиларгина ҳар бир киши бошида муқаррар заволадан беҳабардир. Минг йил яшасанг ҳам, бир зум умр кўрсанг ҳам, барибир ажал сенга омонлик бермайди. Авлиё ҳам бу гирдобдан қочиб қутулмайди, пайғамбар ҳам бу қисматдан халос бўлмайди. Одам ҳар қанча ваҳимага тушмасин, қанча қайғурмасин, ажалдан асло нажот топа олмайди. Унга чап бериб қутулиш йўқ; пора бериб ҳам халос бўла олмайсан, ажал тифи ўз жаллодлигини қилади. Йиғласанг ҳам, ёлворсанг ҳам шу йўлдан бормасликдан ўзга иложинг йўқ. Зоҳид ва ярамас ҳам, шоҳу гадо ҳам бу йўлни адо этади. Шунинг учун ундан қўрқиш одамга ҳеч фойда келтирмайди, балки ортиқча ташвиш чеккани қолади. Ўлмоқликдан бошқа илож йўқ экан, тақдирга тан бермоқ керак.

СХІІІ

Ҳикоят

Нақл қиладиларки, юксаклик чўққисининг юлдузи, Сулаймон пайғамбар кунлардан бир кун тахтда дам олиб ўтирар эди. Дев ва парилар фармониға мунтазир, оламдаги барча махлуқот: инсонлар, ёввойи ҳайвонлар ва қушлар хизматида қўл қовуштириб турарди. Буларнинг барчаси учун унинг фармони эъзозли бўлиб, ҳамма-ҳаммаси унинг эҳсонидан умидвор эдилар. Сулаймон шоҳнинг олдида бир оқил одам хомуш жим турарди. Шу пайт пайғамбар қошига бир малак учиб келди. У осмон жаллоди – жон олувчи Азроил эди. У пайғамбарга таъзим қилиб, салом бергач, арз қилди: – Эй карамли кишилар фахри! Илоҳиёт ҳикмати

ниҳоятда махфий бўлиб, ақл ҳайратга тушади. Олдингда турган мана бу азиз кишининг куни битган. Унинг умр паймонаси тўлгани ҳақида юқоридан ҳукм келди, мен унга қатл тифини санчиб, Ҳинд иқлимида жонини олишим керак. У эса сенинг олдингда турибди, бундан бағоятда ҳайратдаман ҳам дам-бадам ўзимдан ваҳимага тушмоқдаман. Азроил шу сўзларни айтаверсин, пайғамбар олдинда турган бояги нотавон киши шоҳга таъзим қилиб, кўзида ёш билан деди: – Эй улуғ пайғамбар! Бугун ўз ҳолимга беҳад ҳайронман, ўлим ваҳимасидан бениҳоя паришонман. Ҳимматингни дариф тутма: мен бу мамлакатда бўлмайин, чунки кўзим ваҳимадан қоронғилашиб кетмоқда. Шунда Сулаймон шамолга: «Уни истаган жойига олиб бориб қўй! Қаерни ихтиёр этса, ўша ўлкага етказ ва кўнглидан хижилликни даф қил!» деб буюрди. Шамол уни барча аъзойи баданига гавғо солганча тез учиб олиб кетди. Бояги киши шамолга Ҳиндистон томонга учини ишорат қилди ва шу ерга етгач, ундан нарига ўтмади. Ва шундай деди: «Шу ерда менга дам бер, чунки бу ўлка менга ёқиб қолди». Шу сўзларни айтиб, суворий пастга тушди, унинг тез учувчи оти – шамол ўз йўлида давом этди. Шу пайт бу ерга Азроил етиб келди ва Оллоҳ қудратига кўп офаринлар айтиб, уни марҳумлар сафига қўшди. Кимки ҳатто шамол билан бирга елиб-югуриб ҳам Азроил чангалидан омон қола олмайди.

CIV

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи сўради:

– Эй зоти пок! Мен умрим бўйи зўр бердим, аммо мақсадимга ета олмадим. Қўрган-кечирганим фа-

қат дарду ҳасрат бўлди. Бу йўлдан борувчи эса дунё машаққатларини кам тортган шоду хуррам одам бўлиши керак. Мени эса тирикчилик ташвишлари ғамгин қилиб қўйган. Жоним ҳар доим бир ғам билан жароҳатланади. Қайси кўнглихушлигим билан бу йўлни босиб ўтай, ахир? Кўнгли шоду хуррамлар борадиган жойга мен бора оламанми?

CXV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд деди:

– Эй ғамгин табиатли! Қисмат сенга ғамни баҳона қилиб кўрсатишни ёзибди. Бу водийни босиб ўтишда ҳақиқий мардлар ғамни йўл озиғи деб билдилар. Йўл азобини тортиш мардларнинг иши. Йўлда ғамсиз одамни одам атамайдилар. Мардлар ғамгинликдан шод бўлади, бу хил тутқунлик улар учун озодлик билан тенг. Машаққат остида ётган бу жаҳон бошдан-оёқ ғам манзилидир, унда ҳар бир одам бирон-бир ғамга мубталодир. Олам аҳли кўнглида ғами бўлса, муҳими одамлар ғамидир. Аммо аҳли яқинлар йўл ғамидан доимо ҳазир бўладилар. Агар кишиларга аввалги ғам, яъни олам ғами ман этилган бўлса, одамийлик учун кейинги ғам – одам ғамини ейиш мақсадга мувофиқдир. Бордию сен бурунги ғам қўлида хору зорлик тортган бўлсанг, эй ғамгин, бу йўлга кириб, ўзингни хурсанд қил. Сўнггисидан ғамгин бўлсанг, шод бўл, чунки кўнгли ундан обод бўлади. Муҳаббат аҳли ғамдан шод бўлади, бинобарин номурод бўлмоқлик улар учун аини муроднинг ўзидир. Мақсадга етишмоқ учун йўл ғамини чекиш керак, фақат шу ғамгина кўнглига нажот бағишлайди. Кимда бу ғам йўқ экан, у чинакам одам эмасдир. Чунки бу йўлни фақат ғам озуқаси билан босиб ўтиш мумкин.

Ҳикоят

Мисрда бир олиҳиммат киши бўлиб, у маъно оламининг соҳиби давлати эди. У айш-ишрат учун барча нарсаларга эга эди. Ҳатто тасаввур қилгандан юз карра ортиқ имкониятлар соҳиби эди. У жаннатмакон қасрда яшар, ҳурлар каби гўзал бир маҳбуба бошида парвона эди. Лекин у олий сифатли пок зот буларнинг барчасига ҳушламай қарарди. Ҳажр зиндонида қолган Юсуф каби у ҳам доимо дард ва ғам чекарди. Ундан сўрадилар: – Эй, қайғуга ҳамроҳ пок зот. Бизга бу яширин сирингни ошкор қил! Сенда кўнгил очувчи барча имкониятлар муҳайё бўла туриб, нечун хотиринг хуррам эмас? Нечун ғамдан ўзга нарсани кўнглинг ҳамдам этмайди. У деди:

– Йўл аҳли учун бу жаҳон зиндондир, чунки унинг истагани кўздан яширинган. Инсон кўнгил истаганига етишга қадар барча йўлни босиб ўтиши лозим. Одам зиндонда ҳам шод бўладими?! Киши ғамхонада беғам ўтира оладими? Мен ҳақиқий ёримдан айрилиқда армон чекаман, шунинг учун ҳатто Эрам боғида ҳам ўзимни зиндонда деб ҳисоблайман. Унинг васлига етишмагунимча ғам ташвишидан халос бўла олмайман.

CXVII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи сўради:

– Эй беназир! Мен ҳақ амрини бажо келтирувчиман. Мен унинг фармонига доимо мунтазирман, бундан у қаҳр қиладими, эҳсон кўрсатадими, мен учун фарқи йўқ. У ҳар қандай иш буюрса, мен уни

адо қиламан, рад этса ҳам, қабул қилса ҳам унинг ўзи билади. У нима буюрса, ёзу қиш ўшани бажараман, рад ёки қабул қилиши билан менинг ишим йўқ. Менинг одатим амрига итоат этиш бўлиб, уни адо қилсам, ўзимни бахтли деб биламан.

CXVIII

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд деди:

– Бу сўзларинг яхши, аммо бу ҳақда сенинг ўзинг айтмай, балки сен ҳақингда бошқалар сўзлаганида яна ҳам яхши бўларди. Чунки доимо барҳаёт Парвардигор кишилар учун бу йўлда камолотга эришмоқни насиб этган. Кимки унинг фармонига итоат қилиб, уни бажарса, бу йўлда унинг мартабаси улуг бўлади. Кимки унинг амридан бўйин товласа, у рад этилиб, унинг иззатли қасридан узоқлаштирилади. Унинг фармони бажарувчи эса келажаги қутлуғ, мақбул киши саналади. Бундай одам Яратганнинг амрига итоат қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди ва бусиз бир сония ҳам ором билмайди. Бироқ Худога умрбод итоат қилиб, унинг амру ҳукми билан тоат-ибодат қилса ва ўзининг бу иши билан фахрланиб мақтанса, ҳамда кибру ҳавога берилса, жонига офат етади. Унинг эртаю кеч қилган озу кўп – барча тоат-ибодати, бору йўғи – ҳаммаси ҳеч бўлади. Кимки ўзининг қилган ишларини рўкач қилмасдан, унинг олдида бору йўғини тенг тутса ва манманликка берилмаса ҳамда қилган тоатларини бир қора чақадек деб билса, у киши бахт-саодатга эришади ва ўз тақво ҳамда ибодатларидан наф топади. Бундай киши ўз тоат ва тақводорлиги мевасини тотиб, бу иш шарофатидан баҳраманд бўлади.

Ҳикоят

Оллоҳ Одамни яратмасдан илгари, унинг тана-сига руҳ шабини киритмасдан бурун барча малоикалар тоат ва тақвога ружу қилиб, унинг одоб ва русумларини бажо келтиришар эди. Уларнинг барчасига Азозил (Иблисининг жаннатдан қувилмасдан аввалги исми) бошлиқ эди. У буларнинг барча мушкулларини осон қилувчи муршиди, яъни устози эди. У ҳақ амрига итоат қилиб, неча минг йил тоат-ибодат билан машғул бўлди. Унинг бу борада қилган ишларини тавсифлашда тил ожизлик қилади, ҳатто ақл билан тасаввур қилиш ҳам амримаҳол. Нақл қилишларича, бутун ер юзаси ва коинотдаги тўққизта олий фалакда у нотавонлик билан сажда қилиб юз қўймаган бирорта бўш жой қолмаган эмиш. Оллоҳ Одамни яратди ва уни ўзига маъшук этиб, ўзи унга ошиқ бўлди. Барча инсонлар ичида энг яхшиси ҳисобланган Одамга ҳамма малоикалар сажда қилсин деб буюрди. Малоикалар ҳазрати Инсонга сажда қилдилар. Бироқ неча минг йил ибодат қилиб, унинг амри билан тақво ва тоат айлаган Азозил ғурурланиб, Одамни писанд этмади ва унга сажда қилишдан бош тортди. Оқибатда Оллоҳ малоикалар тўдаси ичидан уни рад этди. Кўнглидан ибодат завқини чиқариб олиб, бўйнига лаънат тасмасини боғлади. Унинг неча минг йил қилган ибодати зое бўлиб, ўзи Ҳақ даргоҳидан қувилди. Шуни яхши англагилки, Илоҳ бу йўлда фақат ўзини ўйлаб, манманликка берилишдан ҳам ортиқроқ гуноҳ йўқ деб ҳисоблайди. Ўзни кўрмоқ – тоатни кўрмоқ билан тенг бўлиб, қилган ишларини кўнглига келтириш – миннат қилиш демакдир.

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи шундай деди:

– Эй сарафроз! Кимки ҳақ йўлида пок ошиқ бўлса, у қандай наф топади. Бу мен учун жумбоқ бўлиб қолмоқда, шуни шарҳ этиб берсанг. Чунки мен бу йўлда покликка эришдим. Ожизона сизиниб, шунга муяссар бўлдим.

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд деди:

– Бу мушкул бўлиб, Оллоҳ кимнинг ёри бўлса, ўшанинг иши осон кўчади. Ҳар бир олий табиатли киши бу давлатни қўлга киритса, бу йўл учун ундан зиёда озук йўқ. Яъни бу йўлнинг озукаси безуқаликдир. Киши ҳар қандай озукқа банди бўлишдан озод бўлмоғи лозим. Лекин унинг шартли шуки, агар бу йўлга кирган киши бошдан-оёқ тоат ва зуҳдини, фойда ва зиёнини, бору йўғини – ҳамма-ҳаммасини жам этиб, Ҳақ йўлида фано ўтида поклансин ва ўзи завқ билан уларни куйдириб, кулга айлантирсин. Бу кулни бошдан-оёқ ҳавога совуриб, улардан ҳеч асар қолдирмасин. Сўнгра оҳу-фигонга зўр бериб, кўнгил чамани сари найсон шамолини эсдириб, қилган барча ишларини мутлақо кўнглидан чиқариб ташласин. Нимаики иш қилган бўлса, ҳаммаси кўнглидан чиқиб кетсин. У ўз вужудини шу тариқа йўқ қилгандан кейингина бу йўлга қадам қўйса бўлади. Айтадиларки, агар у яхши воқиф бўлса, бу йўл бир қадамдан иборатдир. Бу қадам йўқу борини ҳеч бир асар

қолдирмасдан ёқиб юбориш демакдир. Бу қадам қўйилгач, у матлубга етишади, ҳижрон ўртадан кўтарилиб, маҳбуб билан қовушади.

СХХII

Ҳикоят

Шоҳ Иброҳим ибн Адҳам³⁵нинг иши бу йўлда таслим бўлишдан иборат эди. У Ҳақ йўлида дин муршиди бўлиб, садоқатли ошиқ ва покиза инсон эди. Бу йўлда у мулки, тахти ва мамлакатини тикиб, бошидаги тожидан воз кечди. Юз минг илтижо билан эғнига жанда кийди. Ҳалол ошиқ бўлган бу ринд сафарга чиқди. Балхдан Нишопур томон йўл олиб, у ерни вайрон, бу ерни обод айлади. Бу гавҳар ўша конда мақом тутиб, етти йил бир тоғда яшади. Бу ерда кун бўйи рўзадор бўлар, шомдан азонгача эса ибодат қиларди. Кундузи водийда ўтин ва хасларни йиғар эди. Сўнг уларни бозорга олиб бориб сотар ва тушган пулга шом учун ифторлик олар эди. Кўп риёзат чекиш оқибатида, жисми қилтириқдай бир ҳолга келди. Кунлардан бир кун у ўтин орқалаб, азоб-уқубат чекканча шаҳарга бораётган пайтда бир гуруҳ руҳонийлар унинг дин йўлида нималарга эришганини имтиҳон қилиш учун йўлини тўсдилар. Улардан бири уни бир мушт урди. Шунда фақирлик ва йўқлик йўлига кирган шайх уларга деди:

– Сиз истаган нарсa Балхдан бу ёққа йўл тутганларингда ўша томонда қолиб кетди! Имтиҳон қилувчилар: «Ҳали у етилмабди, бу ўтин остида ҳануз хом экан. Чунки Балх ҳали ҳам унинг ёдидан чиқмабди. У яна бир неча йил шундай машаққат чекиши зарур, шояд мулки унинг хаёлидан кўта-

³⁵ Балхлик шоҳликдан воз кечган Шайх, 777 йилда вафот этган.

рилгай», – дейишди. Орадан бир йил ўтди. Яна ўша икки-уч киши уни синамоқчи бўлиб, йўлда учратди. Улар имтиҳон шартини бажо келтириб, унга бир мушт туширдилар. Аммо бу сафар султондан ҳеч бир садо чиқмади. Бу ҳолни кўрган имтиҳон қилувчилар унинг додига етиб «У ўз мақсадига эришибди, энди ўз мазҳабида камолга етибди», – дедилар. Шукрлар айтиб ўзларини султонга таништирдилар. Кейин улар бир-бирларига ҳамдаму ҳамкор бўлиб, Каъбани зиёрат қилишга жўнадилар. Шундан сўнг шоҳга чин шоҳлик етишди, йўловчилар ҳам бундан огоҳ бўлдилар. Унинг кўнгилида бирон-бир дунёвий истак бўлганда, илоҳий сирлардан беҳабар қолаверарди. Дунёпарастлик дардидан батамом қутилгач, парда кўтарилди, у уйнинг тўрига йўл топди. Эй енгил-елпи ҳавас қули, кимки шундай фидйи бўла олса, билгилки, уни чин ошиқ деб атайдилар!

СХХIII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи сўради:

– Эй ҳушёр! Мен беҳад баланд ҳиммат эгасиман. Юқори ҳимматли бўлишдан бирон наф бўлса, мен ҳам фойда кўришим керак. Ўзим заиф бўлсам ҳам ҳимматим ниҳоятда улкан. Эй, маънолар хазинаси, бу хусусда сен нима дейсан?

СХХIV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд жавоб берди:

– Агар бу сўзинг рост бўлса, бундан кўп наф топасан. Агар камбағал кишиларнинг ҳиммати ба-

ланд бўлса, шунга яраша иззат ва мартабалик бўлади. Ҳиммат бир гавҳар бўлса, инсонни садаф деб ҳисобла, бу садаф ўша гавҳар туфайли шараф топади. Ҳимматли одамга тахт ва амалнинг кераги йўқ, мол-мулк ва дунё ҳам кўнгил қўймайди. Кимнинг нақд молу мулки бўлмаса ҳам, ҳиммати бўлса бас, шунинг ўзи унинг учун катта давлатдир. Зеро, ҳиммати баланд киши, ҳар қандай ишни бажара олади. Ҳиммат ҳақиқий инсонни эътиборли қилади, бунга мансаб, мулк ва хазинанинг ҳеч бир даҳли йўқ. Инсонда мол-дунё бўлса-ю, ҳиммат бўлмаса, у ақлли кишилар наздида ҳеч қандай обрў-эътибор топа олмайди. Кимки олиҳиммат бўлса, бу хислати унга иқбол ато этади. Шоҳга Оллоҳ паст ҳиммат ато қилган бўлса, ундай шоҳдан олиҳиммат гадо яхши. Зотан, шоҳ ҳиммат бобида паст бўлса, у ҳимматли гадодан мағлуб бўлади. Инсонлардаги гўзаллик ҳиммат туфайлидир, ёмон нафснинг жазоси ҳам ҳимматдандир. Паст ҳимматли баланд бахт топса ҳам, у тоғлик толеи паст кишидек қадрли бўла олмайди. Ёлланма чўпон мингта қўйни боққани учун маълум ҳақ олиб, қўйларга посбонлик қилади. Агар бўридан бу қўйларга хавф-хатар етишса, бундай ҳолда у чўпондан бир ит яхши! Хазинаси бор ҳиммати йўқ кишига ана шу чўпон ва қўй ҳодисаси мисол бўла олади. Унинг хазина қоровули ва қўйга қўйилган чўпондан фарқи йўқдир. Оқибатда бир ринд табиатли ҳимматли киши бу бойликни қўлга киритиб, уларни бир гадога ҳадя қилиб юборади. Ринд ҳақиқий ҳиммат ва карам эгаси бўлса, унинг учун бутун бир хазинани ҳадя қилиш бир пулни харж этишдек оддий бир ишдир.

Ҳикоят

Ҳикоят айтувчилар ўз асарларида ҳимматли кишилар ҳақида шундай нақл ёзиб қолдирганлар: қиёмат куни ҳар ким ўз қабридан бош кўтариб чиқади. Зоҳид ҳам, фосиқ ҳам, гадо ҳам, бой ҳам Маҳшар томон йўл олади. Бунда олий мақоми муршид бўлган Жом Шайхи маст Зинда Пили Аҳмади Жом³⁶ каби қадам ташлаб, дўзахда ётган кишиларга ибрат кўзи билан бир-бир назар солибди. Қараса, одамлар турли қийноқ ва азобларга дучор этилган экан, бундан унинг ҳиммат денгизи туғёнга келибди. У одамларни бундай дўзах азобидан халос қилмоқ учун Оллоҳга шундай муножот қилган экан: — Эй Оллоҳ! Барча дўзах аҳлини: хоҳ у кексаю ёш, хоҳ у юқори ёки қуйи табақа вакили бўлсин — барчанинг гуноҳидан ўтгил! Уларни ёрлақаб, марҳамат кўрсат ва ҳаммасини дўзахдан озод қил! Бу ишни қилиш сен учун осон, уларнинг бору йўқлиги сенга барибир. Бунга рози бўлмасанг, менга шундай жисм ато этгилки, у билан бутун дўзахни тўлдириб юборай. Агар мақсадинг одамларга азоб бериш бўлса, у ҳолда бу нота-вонлар ўрнини, майли, мен эгаллай! Юксак ҳиммат эгаси бўлган олижаноб ринд шафоат кунда ҳаққа шундай хитоб қилар экан. Кимки бундай ҳиммат эгаси бўлса, эвазига шунга лойиқ мукофот ҳадя этилади. Ҳиммат ҳумойи ўз қанотларини ёйгач, ундан юз туман минг халқ нажот топади.

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи сўради:

³⁶ Форс-тожик мутасаввуф шоири, вафоти 1141 йил.

– Эй пок сайр этувчи, инсофли одам қандай савоб топади? Ҳақ менга инсофли бўлишни қисмат этиб, жонимни шундай неъмат билан сарафроз қилди. Инсофли одам Оллоҳ ҳузурига ета оладими?

СХХVII

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд шундай деди:

– Бу яхши гап. Инсофу диёнати барча эъзозлайди. Инсоний фазилатлар кўп, аммо энг шарафлиси инсофдир. Инсофсиз кимса инсон саналмайди. Одамзот учун инсофсизликдан ортиқ нуқсон бўлмайди. Инсофлилик ҳақиқий мардларнинг иши, ҳар ким ҳам инсофли бўла олмайди. Ноинсоф киши – одам эмас. Одам инсоф талаб қилмайди, бироқ инсофли бўла олади. Бинобарин, ҳақиқат аҳли ўзгалардан инсоф талаб қилмайди, чунки уларнинг ўзи инсоф эгасидир. Агар кимки ўзи инсофли бўлмасдан, ўзгадан инсоф талаб қилса, у ўтакетган ноинсофдир.

СХХVIII

Ҳикоят

Олий насабли диндор – Хожа Муҳаммад Порсо³⁷ Маккани зиёрат қилмоқ учун Каъба томон йўлга чиқди. Хожа Абу Наср (вафоти–1460 йил) унинг хизматкори, ходими, фарзанди ва энг яқин кишиси эди. Улар мақсадга мушарраф бўлгач, бунинг учун қайта-қайта шукроналар айтдилар. Барча фарзу қарз амалларни адо этдилар, мақсад – халқнинг ҳажини дуо орқали қабул эттириш эди. Халқ

³⁷ Хожа Баҳоуддин Нақшбанднинг шогирди. 1419 йилда вафот этган.

ҳамжиҳатлик билан бу ишни қабул этишни Хожага топширган эди. Олти юз минг ҳақни изловчи мусофирлар Хожадан дуо қилишни илтимос қилишди. «Қудсия» ва «Фасл ул-хитоб» каби асарлар муаллифи Хожа жамоатга шундай жавоб берди:

– Менга бунинг ўтинар экансиз, бажонидил қабул қиламан. Аммо бу ишни бажарувчи киши ҳеч шубҳасиз фазлу камолда юксак ва инсоф бобида яккаю ягона бўлиши керак, шунинг учун бу вазифа менга эмас, балки Абу Насрга муносибдир. Яхшиси, сизларнинг ҳақингизга у дуо қила қолсин. Шу асно дуо қилишни Хожа Абу Насрга таклиф қилди. Унинг бу инсофли эҳсони одамларга манзур бўлди. Хожа Абу Наср минбарга чиқиб, эл ҳақиқа дуо ўқиди. Халқ ҳожатини чиқариш учун Оллоҳ олдида муножотлар қилди. Хожа эса минбар ёнида чин дилдан узлуксиз равишда «омин» деб турди. Дуо ниҳоясида Хожа Абу Насрга шундай деди:

– Эй қудратли Оллоҳ! Агар менинг дуоларим мустажоб бўлмаса, пастда турганнинг «омин»ини зое қилмагил! Бу сўзлари эшитган олти юз минг киши фарёд чекиб, каттаю кичик зор-зор йиғлади. Одамлар уларга офаринлар айтиб, инсофли ота ҳам, ўғилга ҳам қойил қолишди. Хуллас, инсон учун инсофдан яхши фазилат бўлмайди, бунинг фақат маърифатсиз кишилар англамайди.

СХХIX

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи сўради:

– Йиғинда кимгадир адабсизлик қилиш жоизми? Сидра дарахти устида ўтирган юксак мартабали қушга оддий бир қуш бургутдай ҳамла билан адабсизлик қилса, оқибати нима бўлади? Ёки бу такаббурлик ҳисобланадими?

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд деди:

– Бу саволингга жавоб беришда икки ҳолатни кўзда тутмоқ керак: кимки шоҳга беадаблик қилувчи мазкур олий даргоҳнинг махсус кишиси бўлмоғи лозим. У ўзлик бандидан халос бўлиб, «ўз»га «у»лик билан мансуб бўлмоғи керак. Шунда бу ҳар қандай сўз айтса у дегандек бўлади, яъни «бу»лик ва «у»лик ўртадан кўтарилади. Четдан қараганда бу журъатдек туюлса-да, лекин маъно юзасидан у ваҳдат – бирликни билдиради. Ёки киши ишқ савдосида паст, ҳам ошиқ, ҳам ошуфта ва маст бир мажнун ҳолатида ихтиёри ўзида бўлмасин. Аммо сўзларида саркашлик қилмасин: на кибр ва на гаразга йўл қўйсин. Улар фақат муҳаббат билан пайваста бўлса, нур устига аъло нур. Бундай киши ҳақ билан мутлақликка эришади-да, ҳақдан ўзга калимани айтмайди.

СХХХІ

Ҳикоят

Бир олисифат девона бор эди. Халқ унга «Мажнун ал-ҳақ» («Ҳақ йўлидаги девона») деб лақаб қўйганди. Чунки ҳақ ёди унга маҳбуб, унинг фикру зикри билан тун-кун мағлуб эди. Бирор сўз айтмоқчи бўлса, доимо ҳаққа хитоб этар, жавобини ҳам ҳақ тилидан берар эди. Бир баҳор айёмида у байтуллоҳ — Каъбани зиёрат қилиш учун сафарга чиқди. Йўлда кўп машаққат тортди, жисми озор топди. У минган улов ҳам ғоят заиф эди. Атрофга қоронғилик тушиб, ёмғир ёға бошлади. Девона ортиқ йўл юриш мушкул эканини билди. Яқин

ўртадаги бир вайрона кулбани кўрди ва эшагидан тушди. Эшагини Оллоҳга толпшириб: «Эй Оллоҳим, эшакдан хабардор бўлиб тур!» – деди. Уловини ташқарига қўйиб, кулбага кирди. Бир оздан сўнг уйқу ғолиб келиб, боши остига бир кесак қўйганча уйқуга кетди. Эшак ташқарида қолди. Девона уйқуга кетгач, баҳор булутлари шаррос қуя бошлади. Кулбага ҳам чакки ўтиб, телбанинг уйқусини ўчириб юборди. У ўрнидан туриб, ёмғир тинишини кулбада кутди. Ниҳоят, ёмғир тиниб, телба ташқарига чиқди. Қараса, эшаги йўқ! Бундан у беҳад изтиробга тушиб, Оллоҳга ғазаб билан хитоб қила бошлади:

– Эшагимни сенга ишониб топширгандим, сен эса бағоятда яхши карам кўрсатиб, уни қойил қилиб асрадинг! Эл сенинг уйингга меҳмон бўлиб борсаю, эшагини водийга қўйиб юбориб, ихтиёрингга топширса, сен эса бепарволик билан ғафлат ичра унга қарашни унутиб қўйсанг?! Эшагимни асрамоқни ўзингга ор билиб, қоронғи тунда уни кўринмайдиган қилиб қўйдинг!!! Телба аччиқланганча ғўлдираб, йўқолган эшагини пасту баланддан қидирарди. Шу пайт чақмоқ чақилиб, бутун оламни ёритиб юборди. Қараса, эшаги ўтлаб юрибди. Телба уни кўриб, қувониб кетди ва эшагига миниб яна йўлга равона бўлди. Қаҳридан тушиб, Ҳаққа лутф билан меҳрибонлик намоён қила бошлади:

– Эй менинг жисм аро жоним, Оллоҳ, сенга юз жоним фидо бўлсин! Гарчи ўшанда эшагимга қарамай, кўздан яшириб, бўйнига арқон боғлаган эдинг. Шу ваздан менга беқарорлик юзланди, қаҳрим билан сенга олифталиқ қилдим. Чунки мен эшакни сенга топширган эдим-да, сен эса омонатни менга топширишда ҳаялладинг. Аммо мени ғамгин ҳолда кўриб, табдир ҳам топдинг. Чора топиб, чақмоғингни чақиб, кўз ёритар машъалинг-

ни ёқдинг. Кўзимга эшагимни кўрсатиб, ўз лутфу иноятингни изҳор этдинг. Сенинг бу ишингдан ғазабланишга тўла ҳақли бўлсам ҳам, лекин сен қилиш мумкин бўлмаган ишларни қила оладиган, тушуниш қийин нарсаларни тушунадигансан; шунинг учун менга ҳиммат қилиб, йўқолган нарсамни топиб бердинг. Натижада айтган гапларим учун мени мажолсиз бир ҳолга солдинг, шармандаи шармисор этдинг. Сен нима қилган бўлсанг, мен тамом унутдим. Сен ҳам орадан кўнгилсизликни кўтар, лутфингни изҳор қил. Ўтган ишни унутиб, ҳозир мен қатъий бир фикрдаман, сен ҳам унутсанг яхшироқ бўларди. Ахир мен сени ҳеч қачон хижолатга солиб қўймайман. Сен ҳам мени уялтирмагин. Мен сени афв этдим, сен ҳам менадан кўнглингни соф тут! Девона шу сўзларни айтиб, ҳар дам ўзини ўзи мақтар, Оллоҳга ҳам турли меҳрибончилик кўрсатар эди. Телба айтган бу сўзлар гарчанд номақбул бўлса-да, муҳаббат туфайли содир бўлгани учун мақбул эди. Агар ҳар бир мажнун Оллоҳ билан шу асно самимий сирлашса, у беиболик ва эркалик қилмоғи мумкин. Чунки бундай кишилар Оллоҳга суюклидир. Суюкли кишининг эса ҳар бир қилган иши ёқимлидир.

СХХХІІ

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир савол берувчи деди:
– Эй йўл кезувчи! Мен ўзгадан бутунлай озод ва ҳоли бўлганман. Оллоҳ зикри билан ҳамиша шодман, зора бир кун унинг висолига етсам, дея умидворман. Мен ундан шу тариқа бир нафас ҳам айрилиқда бўлмаганим ҳолда, нимага унинг ҳузурига сафар қилишим керак?

СХХХІІІ

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд унга деди:

– Бу сўзларинг – қуруқ даъво. Уларнинг маъно билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ҳеч бир киши ўзини мақтаб, бунчалик лоф урмаган эди. Сен ою йил зўр бериб, ўз-ўзингни муттасил мақтамоқдасан. Сен, ҳақ билан бир бутунман, бу унинг учун маъқулми ё номаъқулми, деддинг. Аммо бу гапларни айтган билан рост гапирган бўлмайсан. Унинг олдида қандай ҳолат бўлишини ҳам билмайсан. Сен қуруқ даъво билан лоф ураверма. Қолаверса, бу сўровинг ҳали унга маъқул келиш-келмаслиги ҳам номаълум. Сен нима деган бўлсанг, у эътибор қилмайди. У нимани лозим кўрган бўлса, шуни мўътабар тутмоқ керак. Агар у иноят қилиб, сўзларингни қабул қилмаса, ҳар қанча гапирганинг билан кифоя қилмайди. Бу хил бемаъни сўзларни айтгандан кўра, унинг лутф ва эҳсонидан умидворлик афзал.

СХХХІV

Ҳикоят

Шайх Боязид Бистомий сирлар хазинасининг покдомони ва маъни аҳлининг мамлакати тахтида йирик аллома бўлиб танилган. У бу дунёни тарк этди ва нариги дунёнинг жаннатмакон ерида базм қурди. Бир кун бир муриди уни тушида кўриб, сўради:

– Эй муҳаббат аҳли ичида сархушлиқда ягона бўлган зот! Ҳаёт бағишлаб, адолат кўрсатувчи Оллоҳ сенга нима марҳаматлар қилди? Бизга ҳолингдан хабар бер. Сендан айрилиқда кўп алам чекдик, ўз аҳволинг ҳақида гапириб, бизларни тинчлантир.

Комил муршид деди:

– Лаҳад қатъи макон бўлган замон савол берувчи малоикалар ҳозир бўлдилар. Улар: «Сенинг яратувчинг ким ва абадий мураббийинг ким?» деб сўрадилар. Мен дедим: «Бу сўзни мендан сўраманг, агар саволларингизга жавоб бермасам, айбга буюрманг. Яхшиси, унга бориб, сўраб кўрингчи, у бандалик қилишимга йўл берармикан? Агар у мени ўз қулигига қабул этса, шунинг ўзи сизларнинг саволингизга жавоб бўлади. Бинобарин, мени Парвардигор даргоҳида банда деб англаг, иқбол ва юксаклик тахтининг қули деб билинг. Агар у мени қабул этиш бахтидан ноумид қилса, ҳажрида мудом овораман. Унда мени рад этилганлар қаторида деб билинг ва кўнглингиз нимани истаса, ўшани қилинг! Улар ўз саволларига шундай жавоб олган ондаёқ юқоридан олий хитоб келди: «Эй, савол берувчилар! У жуда ҳикматли сўзлар айтди ва бу билан бизнинг энг яхши, мақбул бандаларимиздан эканлигини исботлади». Хуллас, Парвардигор нури билан кўз равшан бўлмагунча, сўз демоқлик билан рост сўз келмайди».

СХХХV

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи деди:

– Эй рафиқ! Мен камолот уммонига фарқ бўлдим. Нафсда камолотга эришиб, ундан дилим истаган мақсадга муяссар бўлдим. Бу ерда муродим насиб этган экан, йўл азобини тортмоқ мен учун мушкулдир.

СХХХVI

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд шундай деди:

– Эй мақсади нафратланишга лойиқ! Кўнглингга гафлат жаҳолат ва гурур солибди. Зеро, сен ўз хаёлингга мағрур бўлиб, асл ишдан узоқлашибсан. Сендаги бу хаёл наинки самарасиз, балки мутлақ беҳуда хаёлдир. Нуқсонли одамгина ўзини комил ҳисоблайди. Ўз нуқсонини исбот қилган, тан олган эса ҳақиқий комил саналади. Камолотга эришганлар ўз камолоти ҳақида мақтанмайди, аксинча, нуқсонли кишилар мақтанчоқ бўлади. Сен нуқсон чоҳига фарқ бўлгансан, ўзингни олим деб атаганинг билан аслида жоҳилсан. Камолга етганман, дея мақтаниш жаҳолатдан ўзга нарса эмас. Кимки ўзини комил деб ҳисоблар экан, у, албатта, нуқсонлидир. Чунки ундаги бу нуқсон унга камолотга эришиш учун йўл бермайди. Зеро, қуёш ҳам туш пайтида ўзини баркамол кўриб, энг юксак нуқтага кўтарилдим, деб ўйлайди, аммо шу ондаёқ унга завол юзланади, яъни у пастга ина бошлайди. Бинобарин, у чиндан ҳам камолотга юксалган эди, аммо бу билан мақтангани заҳотиёқ заволга юз тутди. Ўзини комил деб ҳисоблаган нуқсонли киши гўё ёмон одамнинг ўзини яхши кишига нисбат этганидек бир гап. Бундайларни тузатиш қийин. Чунки уларнинг биноси кибр билан гурурдан қад кўтарган. Эй нотагон, шуни билки, сен гумон қилган камолот аслида нуқсондан бўлак ҳеч вақо эмас.

Ҳикоят

Хожа Абдуллоҳ Ансорий⁴¹ қилган ишларнинг мингдан бирини ҳам ақл шарҳ эта олмайди. У шундай деганди: «Кўнгилхушлиги ва унинг фақр йўлида ҳурматга сазовор бўлиши – дилда ҳам, тафаккурда ҳам Яратгандан ўзга бўлмаслигидир. Шундай сифатга эга кўнгилни кўнгил деб билгил. Йўқса, денгиз ёки кон бўлса-да, ундан воз кечгил. Парвардигори оламга маскан бўлган кўнгил – кўнгилдир, йўқса, гулшан бўлса ҳам гулхандир».

CXLI

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир савол берувчи сўради:

– Эй бахтиёр зот! Унинг ишқини ихтиёр этиб, ногаҳон унинг васли билан шоду хуррам бўлсам, ундан ёлвориб нима сўрай? Унинг васлига етган замон аввал ундан нимани сўрашни билмоқчиман.

CXLI

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд шундай деди:

– Эй шиори хомлик, ҳуш водийсида беором бўлиб, ақлингдан айрилибсан-да! Зотан, фақат Парвардигори олам сенга мақсаду мақсуддир, ундан ўзга бору йўқ нобуддир. Талабинг муяссар бўлса, севиқли ёринг висолига етдим, деб билгин. То йироқ экансан, кўнглинг уни ҳавас қилади, жонингда ундан ўз-

⁴¹ Машҳур мутасаввуф шайхлардан, 1005 йилда Хирот шаҳрида туғилган. 1093 йилда вафот этган. Мақбараси Хирот шаҳрида.

гага талаб йўқ. Орадан фироқ кўтарилиб, унинг висолига эришсанг, бундан зиёда яна нима истайсан?! Тану жондан мурод – ёлғиз Унинг ўзидир, ундан ўзга яна қандай мурод бўлиши мумкин? Уни топгудек бўлсанг, бошқа тилаклардан кўнглингни уз, бору йўлингни унинг ишқи йўлида бахшида қил!

CXLI

Ҳикоят

Абу Саид⁴² висол дарёсига фарқ саодатманд кишилардан эди. Уни васф этишга ақл ожизлик қилади. Унга Харроз – маҳсидўз лақаби нисбат берилган, кеча-кундуз иши матлуб билан сирдош бўлиш эди. Бир кун Маккада дуо вақтида бир гуруҳ кишилар ҳақдан мурод истамоққа майл қилдилар. Ўша авлиёсифат кишилар ҳақ сирларидан огоҳ бўлиб, тақво ва тоат-ибодатлар билан ҳақни истаб муножот қилишар, барчалари у даргоҳга ошно бўлмоқ учун Каъбани тавоф қилар эдилар. Лекин ҳақиқат хазинасининг сири ва васл боғи гулларининг гулшани бўлган Абу Саид бу пайтда талаб аҳли ичра хомуш, кўнгли бирлик жомидан беҳуш эди. Эл дуо ўқиётган пайтда ногоҳ уларга қараб, айтар эди:

– Оллоҳим! Халқ ҳар ниманики талаб қилаётган бўлса, мен машаққат чекмасдан топишга эришдим. Эл сени ўзига матлуб деб, сенга етишмоқни истайди, мен эса сени аллақачон топганман. Бу ҳолатим билан гўё сени қидиришдан кўз юмган кишига ўхшайман. Мен сендан бир нафас ҳам айрилиқда эмасман, зероки, топилган нарсани орзу этиш бемаъниликдир. Мен-ку васлинг билан мақсадимга эришганман, бу талаб аҳлини ҳам муродига етказгил!

⁴² Абу Саид – исми Аҳмад бинни Исо, 899 йилда вафот этган.

CXLIV

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи деди:

– Эй билимдон! Бу сафар кўнглимизни жароҳатлади. Энди йўл юриб шоҳ базмига ошно бўлсак, айтгандек, унга беҳад бебаҳо ҳадя ҳам олиб боришимиз шарт. Шоҳга қандай совға маъқул келаркин, шундан бизни огоҳлантирсанг.

CXLV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд деди:

– Бу жуда ўринли савол. Дарҳақиқат, шоҳнинг олдида бирон совға билан борилса, айти муддао. Совға учун шундай нарсаси топиш керакки, у ниҳоятда ноёб, балки лаъл билан безалган тоза дурдан ҳам қимматбаҳо бўлсин. Аммо у хазинада қимматбаҳо нарсалар шунчалик беҳисобки, уларнинг олдида ҳар қандай дуру гавҳар ҳам ўз қадрини йўқотади. Унинг қимматбаҳо хазиналари деганимиз бу малакларнинг тоату тақволари, ўзини пок тутувчиларнинг шарофатли нафасларидир. У ерда тарки дунё қилган мўминларнинг ибодатлари бисёр. Тақвою тоат жавҳарлари у ерда зиёдадир. Пайғамбарлар чеккан риёзатлар ҳам, авлиёлар қилган ибодатлар ҳам у ерда беҳисоб. Бу ерда шарафга лойиқ бўлган нарсалар у ерда қора ер билан баробар. Лекин фақат дарду ғам ўтида ёнишу ҳасрат чекиш энг яхши ҳадя бўла олади! Бир зумлик ғамли оҳ тортишдан ортиқ совға бўлмайди. Чунки у жой иззат ва эҳтиёжсизлик кошонаси бўлиб, юз туман минг аршдан ҳам аъло. Унда юксалик, истиғно ва ноз ҳаддан ташқари кўп. Фақат ожизлик

ва заифлик билан ёлвориш топилмайди. Сен ўзинг билан бирга ёлвориш ва дард олиб бор, зор жисмингни ва ғамли жонингни элт; чунки булар у даргоҳда йўқ. Бечоралик ва нотаваонлик билан шоҳдан уларни қабул этишини сўра. Агар сен ўзингни унга ошно қилмоқни истасанг, унинг ҳузурига ёниш, дард ва фано билан бор.

CXLVI

Ҳикоят

Шоҳлар шоҳи бўлган буюк подшо бор эди. У олам аҳли бошида Оллоҳ сояси каби эди. У қуёшдек порлоқ тож соҳиби бўлиб, ундаги гавҳарлар юлдузлардек порлар, мулки ҳам кунчиқишдан кунботишга қадар ястанганди. Унинг бир ўғли бор эди. Бу кўҳна олам унинг каби азамат ўғлонни ҳанузгача кўрмаган эди. У ҳусн осмонининг ёруғ юлдузи, дейилса ҳам, латофат қутичасининг порлоқ гавҳари дейилса ҳам кам. У гўзаллик тунини бегаувчи шам ва малоҳат гулшанидаги сарвиноз эди. Шоҳ унинг ҳуснидан оламга ўт тушмасин деб, уни бир қаср ичида сақларди. Ундан оламга офат тушишини билиб, у отланиб чиқадиган йўлни тўсиб қўйган эди. У бир гулшанда мақом тутган бўлиб, боғ аро худди товусдек хиромон юрарди. Шоҳ унинг ташқарига чиқишини ман этганидан, шу чаманда ўз вақтини айшда ўтказиш билан қаноатланарди. Ногаҳон шоҳ ажал жомини сипқориб, тахтини шаҳзодага қолдирди. Давлат хутбаси шаҳзода номига ўқилди, унинг юксак исми билан танга пуллар зарб қилинди. Кунлардан бир кун кўнгли очиш учун мулкани томоша қилмоққа отланди. От билан жавлон уриб, майдонга офат солгани кирди. От чопиб майдонда наинки чавгон ўйнади, балки

халқ бошини гўй этиб, жон ўйнади. Тулпорини қайси тарафга сурган бўлса, ўша шаҳар ва мулк аҳлида ғавғо-тўполонлар бошланди. Уни кўрган эл девонаю зор, ишқ домига гирифтор бўлди. Шоҳ улуг офатларни солиб, шамол каби шитоб билан ўз гулшанига қайтиб кетди. Шаҳар халқи унинг орқасидан ғавғо чекиб, «Ё Раб!» деб, ишқидан оҳу фарёдларини кўкка етказишарди. Улар шаҳарда қолмай, унинг орқасидан эргашдилар, ҳаммалари унинг қаср ва боғига етиб келишди. Золим шоҳ ўз мулкини хароб қилиб, қасридан пастга тушганча, халойиққа буйруқ қилди: «Бу ғавғо кўтарганларни ҳар томонга тарқатиб юборинглар. Кетмаганларни эса жазоланг!» Шоҳ мулозимлари қанчалик ҳаракат қилмасинлар, одамлар барибир кетмади. Уларнинг одамларни тарқатиш учун қилган барча ҳаракат ва интилишлари фойда бермади. Шаҳар халқи бошдан-оёқ телба бўлиб, балки телбадан ҳам ортиқроқ аҳволга тушиб, кечаю кундуз ошуфта ва девонавор ҳолда шоҳ боғи атрофида қарор тутдилар. Қари ва ёш, ринд ва зоҳид, олий ва паст табақадаги барча оломоннинг иши ишқ ва телбалик бўлиб қолди. Шоҳ элнинг бу қийин аҳволга тушганини кўргач, ўз ҳолига ҳайрати орта бошлади. Бу ғавғонинг поёни йўқ эканлигини кўриб, унга чора топиш мумкин эмаслигини ҳам билди. Халойиқ қошига элчи юбориб, шу хабарни етказишни буюрди: «Менинг ишқимга асир бўлган кишиларнинг ҳаммаси бирон касб эгасидирлар. Ҳар ким ўз соҳасида маҳорат кўрсатиб, ўз ҳунарини кўрсатсин. Барча ўз ҳунари билан шуғуллансин. Агар кимнинг иши кўнглимга хуш келса, у кишини ўз мулозимим қилай. Уни базмларимда улфатим этиб, суҳбатларимда ҳамдардим ва ҳамроҳим қилай. Агар қилган иши кўнглимга ёқмаса бўйнини узиб, кўп азоб-уқубатлар билан ўлдирай!» Касби кори

зулм бўлган шоҳ шундай ҳукм этди. Ошиқлар олдида катта имтиҳон кўндаланг бўлди. Эл унинг ваъдасидан умидвор бўлиб, ўз ишларини бажаришга киришдилар. Ҳамма фозиллар, илму ҳунар эгалари барча ишдан воз кечган ҳолда кеча-кундуз тинмай ҳаракат қилиб, шоҳ буюрган ишга машғул бўлдилар. Олим китоб ёзмоқ ниятида, бастакор янги куй яратиш истагида бўлди. Шоир замонга шоҳи назар қилишга арзирли мадҳия ёзишга уринди. Мунший қилишга арзирли мадҳия ёзишга киришди. Заргар ўз ҳунарини ишга солиб, шоҳга лойиқ олтин камар ясамоқчи бўлди. Кийим тикувчи ўз устахонасига бориб, шоҳ кийиши учун зарбоф тўн тикмоққа иш бошлади. Дурадгор, шундай бир тахт ясайки, бу тахтга саодатли шоҳ чиқиб ўтирсин, деган ўй билан тахт ҳозирлашга киришди. Камон ясовчи ёйим зора шоҳга ёқиб тушса, деб ўз санъати билан банд бўлди. Ўқчи ҳам, эҳтимол, бу шоҳ кўнглига хуш ёқар, деган илинж билан заҳмат чекиб ўқ ясашга киришди. Хуллас, шаҳардаги каттаю кичик – барча кишиларнинг ҳар бири қилган ишим зора шоҳга маъқул тушиб, у мени ўз мулозимлигига чорласа, деган ниятда ўз ишига зўр берди. Улар ўзлари чеккан шунча машаққатлари натижасида ўз ишлари билан шоҳга ёқиб, мурод-мақсадларига эришмоқчи бўлдилар. Халқ қилган ишларни кўздан кечириш учун шоҳ бир кеча ўз саройидан чиқди. Бир-икки хизматкор маҳрами билан худди ўғрилар каби хуфиёна шаҳарга йўл олди. Шу тарзда у эл қилган ишларни бирма-бир кўриб чиқди. У олисфатли шоҳ қайси бир ишга назар ташламасин, ўзига-ўзи: «Бундан бизнинг хазинамизда ҳам бор, балки у ерда бундан яхшироғи ҳам бисёр!», деб айтар эди. Юра-юра охири у бир ғариб – бечора турган жойга етишди. Бу киши ошиқ

бўлиб, ниҳоятда озор чеккан, афтода бир ҳолатда эди. Ишқ уни жонидан ноумид қилган, ҳажр бедоди севган кишисидан умидсиз бир кўйга туширган эди. Бу нотагон ҳар замон бағридан томаётган қонларни кўзидан ҳар томонга оқизарди. Кўздан оққан қон ёшлари билан тупроққа беланганча ётар, бу мушкул ҳолатда қийналган кўнгли ярим сўйилган қушдек изтироб чекарди. Ҳар дам ўзгача бир нолаю афгон қилар, у чеккан оҳу нола ва фарёддан эл кўнгли бузиларди. Ишқ тиғи хаста кўнглини чок этган, кўнглидан ўзлигини сиқиб чиқарган эди. Ишқ жавридан у шунчалик уқубат чеккан эдики, ҳатто бутун бор-буди йўқ бўлаёзган эди. Бу фано уни тупроққа оғушта қилиб, ҳатто баданидаги ҳар битта тукка юз шикаст етказган эди.

У шу ҳолатда ўзига-ўзи дерди:

– Ҳар кимса ўз соҳасида гайрат билан маҳорати камолотини кўрсатади. Эртага улар шоҳ базмида қатнашиб; шоҳ уларнинг ҳар бирига лутфу марҳаматлар изҳор этади. Менда эса оҳу дард чекишдан бўлак ўзга тухфа йўқ. Мен уларга қандай қилиб шерик бўла оламан?! Шоҳда ё лутф бўлади, ё сиёсат. Кошки мен бечорага ҳам у ўз саройига бориш учун рухсат берса. Аммо унинг лутфу эҳсонига лойиқ эмасман, ҳатто қаҳрига ҳам арзимаيمان. Кошки у қаҳри тиғини суриб, ўз қиличини бўйнимга етказса, менга шу шарафнинг ўзи кифоя қиларди! Бундан ўзга мақсадим ҳам йўқ... Лекин мен шунчалик эътиборсизманки, ҳатто мени қатл қилишига ҳам ишончим комил эмас. Эвоҳ, мендаги дарду алам кучайиб, ҳалокатли тус олмоқда, бундан ўз ҳолимга мотам тутмоқдаман! Шоҳ бу ғариб аҳволни кўриб, ғариби зордаги бу афтода аҳвол кўнглига қаттиқ таъсир қилди ва меҳри товланиб, бу вайрона кулбага қуёш каби кириб келди. Унга лутф кўргизиб, кўнглини овлади, балки руҳи-

ни жисмининг уйидан қувлагандек бўлди. Бечора ошиқ бу аҳволни кўргач, чексиз ҳайратдан гунг ва лол бўлиб қолди. Кўнгли бу қувончга бардош бера олмай, меҳмон ҳузурида ўз жонини тортиқ қилди. Билгилки, бу хил ўлмоқ жондан ҳам яхшироқдир. Наинки жон, балки минг тирик ҳаётдан ҳам афзалроқдир. Агар кишига бу хил ўлмоқлик насиб этсаю у ўз жонидан воз кеча олмаса, у одам саналмайди. Ишқ аро бу ёниш ва куйиш унинг руҳи шамини порлаган машъалга айлантиради! Кўрки, кўз ёш тўкиб куйгани туфайли шам қоронғи кечаларда қуёшнинг ўрнини босади! Эй Фоний! Агар мақсадга йўл топмоқчи бўлсанг, оҳ чекиш, ёниш ва дард билан ўзингни хурсанд қил!

CXLVII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир савол берувчи сўради:

– Эй поклик, раҳбарлик бобида салоҳиятли қуш. Олис йўл босиб жуда кўп машаққатларга дуч келдик, охиридан эса ҳамон дарак йўқ. Бу балолар даштини қачон босиб ўтамыз? Асл манзилга қай асно етамыз? Бизни булардан хабардор айла, йўлнинг суръат ва оромини изҳор қил. Унинг қандай бошланиб, нима билан тугагини тушунтириб бер. Аввал биз чекадиган машаққатлар, сўнгра насиб этадиган роҳату фароғатлар ва мақсадлар ҳақида гапиргин!

CXLVIII

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд шундай деди:

– Эй, бу йўлда ҳамроҳ биродарим! Нозик савол бердинг. Сен мазкур сафар кайфиятини, манзил ва

водийларда дуч келинадиган қийинчилик ва шод-ликлар ҳақида сўрадинг. Бу йўл бир неча водий ва манзиллардан иборатдир. Уларни бирма-бир шарҳ қилиб берай, сен воқиф бўл. Олдимизда еттита катта водий турибди. Уларнинг ҳар бирида хавфу хатар ҳаддан ташқари кўп. Бу водийларнинг ҳар бирида сон-саноқсиз манзиллар бўлиб, ақл уларни санаб саноғига ета олмайди. Бу манзилларнинг ҳаммаси аслида еттита катта водийга бирлашади. Мазкур водийлар шарҳини баён қиламан. Дастлаб Талаб водийси бўлиб, унга шарофатли тўғри йўл кўрсатувчигина бошлаб олиб боради. Кейингиси – Ишқ водийси. Сен бу водийда ишқ ўти ичра бору йўғингни ўрташинг лозим. Ишқ сени вужудинг юкидан халос қилгач, Маърифат водийсига қадам қўясан. Сўнгра Истиғно (Эҳтиёжсизлик) водийси келади. Бу водий бениҳоя кенг бўлиб, юксак осмон ҳам у билан тенглаша олмайди. Ундан кейин Тавҳид (Ягоналик) водийси. Ундан ўтиш учун киши ёлғиз бўлмоғи зарур. Ундан ўтсанг, Ҳайрат водийсига дуч келасан, бу ерда яна кўп машаққатларга дуч келасан. Ниҳоят, Фақру фано (Фақирлик ва йўқлик) водийси келади. Сайр қилаётган солиқ шу билан йўлнинг ниҳоясига етади. Бунда сулук аҳли ўз мақсадига эришиб, иш ғаройиб ҳолатда тамом бўлади. Лекин бу водийлардаги манзиллардан ҳеч ким хабар берган эмас. Бу йўлдан кетганлардан ҳеч ким қайтмаган. Беқиёс бу етти водийни тавсифлашда ҳам кўп чалкашликларга йўл қўйилган.

СХЛХ

Талаб водийсининг хусусиятлари

Талаб водийсига қадам қўйсанг, олдинга ҳар дам юз минг дарду алам дуч келади. Ҳар дам унда юзлаб малоллик, ҳар нафас минглаб ўзгача ҳолат

юзланади. Истамоқлик азоби кўнгилни зор этади, лекин топа олмаслик руҳни абгор этади. Бунда жонни куйдириш маҳрумлик, васлга эришиш номаълумлик бўлади. Машаққат ва кулфатлар жисминга ниш санчиб, беҳад улкан дард жонингни пора-пора қилади. Ноёб дурни қўлга киритиш учун зўр берасан, бироқ уни топа олмайсан. Бунинг учун дунёвий ўткинчи ҳою-ҳавасдан воз кечмоқ талаб қилинади. Солиқ ўз йўлида ғов бўладиган молу мулк ва бошқа нарсалардан воз кечиб, фонийликнинг тўрт йўлини баралла улуғламоғи керак. Бу йўлда Яратган васлига иштиёқдан бошқа ҳамма нарсани ташлаб, ўзни мақсад манзили томон бошлаши лозим. Агар олам ҳою-ҳавасидан ҳеч бир нарса қолмаса, феълу атворингда ўзгача фазилатлар пайдо бўлади. У хазинадан вайронингга ободлик келиб, зоти нуридан жонингга ёруғлик этади. Бу ёруғлик сендаги шавқ ўтини тобора алангалатиб, талаб отингга қанот бахш этади. Кўнглингдаги бир талаб ўрнида юз талаб пайдо бўлади. Бу пайт тоғлар кўзингга равон даладек кўринади. Жонингга талаб роҳати этади, машаққату азобдан фориг бўласан. Кўнглинг дур топишга қанчалик муҳаббат қўйса, сен учун ғаввослик қилиш шунчалик осон бўлади. Висол қуёши жамолини кўрсатгач, шоминг тонгга уланиб кетади. Агар бу пайтда олдинга маст фил келса ҳам уни пашша каби писанд қилмайсан. Йўлнинг юз шер ёки арслон тўсса, уларни сен чўлоқ чумолидек кўрасан. У хазинага эришсанг, кўнглингга аждаҳодан хавф етмайди. Куфр ва иймондан холи бўлиб, юксаласан, сўнг рўпарангда бир эшик очилади. Эшик очилиб, ичкари кирганингда, унда на куфр, на дин қолади, уларнинг барчасидан қутуласан. Чунки куфр ёки иймон бу йўлга кирган киши учун маслак эмас. Булар асл йўлда тўсиқдан бошқа нарса эмас.

Ҳикоят

Бир қудратли подшо ўтган эди. Унинг хазина ва бойликлари аскарлари каби сон-саноксиз эди. Унинг жуда келишган бир ўғли бўлиб, гўзаллиги олдида ҳатто Юсуф ҳам қул бўларли даражада эди. Шарқ қуёши унинг ҳуснига асир бўлгани учун оёғи остига бош қўярди. Сарв унинг навниҳол қаддига соя каби, ой эса унинг юзи қуёшига безак бўлгудек эди. У ҳам қуёшдек ҳусн билан оламни забт қилувчи, ҳам ой каби чехра билан осмон тахтида жилванувчи шоҳ эди. Кўзи ҳар боқишда оламни бузар, ишқ аҳлига ўзга олам кўргузар эди. Лаъли лаблари сўз бошласа, жон олар, табассум қилса, жон киргизарди. Бутун олам унга ошиқу шайдо бўлган, агар у қатл этмоқчи бўлса ҳам кишилар бундан ғам чекишмас эди. Кофир ва маст кўзи дин ва иймон аҳлига қирғин келтирар эди. Чақмоқдек учқур отини ҳар томон чоптирар, бу чақин билан жаҳонни куйдирарди. Олам аҳли унга мафтуну шайдо бўлган, лекин у одамларга ҳаддан ортиқ нозу истиғнолар қилар эди. У халқ сари кўзининг учи билан бир қиё боқса, зулми тигидан туман минг кишининг қони оқарди. Одамларнинг ўлмоғига у парво қилмас, балки зулму истиғно билан дарҳол қатл қилиб қўя қоларди. Унинг кўчасига йўлашдан ҳатто шамол ҳам жон ҳовучлар, у томонга эсмоқдан жонига қўрқув тушар эди. Шамол унинг гулшанига эса олмагани сабабли у ердаги гулбарглар гуллардан танбеҳ оларди. Бир куни у саҳро кенгликларини айланиб қайтиш учун отланди. Дашт узра юз туман мажнун зор ётар, барчаси унинг ишқи шиддатидан беқарор эди. Лекин унинг юзига боқиш учун уларда имкон йўқ, у томонга қа-

рашдан улар баҳраманд бўла олмас эдилар. Ҳамма яхши-ёмон унинг васлига эришмоқни истар, лекин бунга етишмоқ мумкин эмас эди. Ногаҳон саодатли шаҳзода саҳродаги элга назар солди. Кўзи улар орасидаги ишқ занжирига мубтало бўлган икки хаста ошиқи зорга тушди. Шаҳзода ўз мулозимларига буйруқ қилиб, бу икки девонасифатни ҳузуримга олиб келинг, деди. Улар икки мубталони ушлаб, подшо қасри томон от солдилар. Шоҳ улардан бирини зиндонга маҳбус қилиб, иккинчисини ўзига итбоқарлик хизматига тайинлади. Униси зиндонда ётган бандилар билан хору зор, буниси занжирланган итларга гирифтор бўлди. Улар шу қийин аҳволда бир қанча вақт ўтказиб, азоб тортдилар. Бир дардманд киши уларнинг биридан: – Азоб-уқубатда ҳолингиз не кечмоқда? – деб сўради. У деди:

– Шу ҳам азоб бўлдимиз? Турган-битгани роҳатку! Машаққат чекиш қаёқда дейсан? Унинг ишқи лиммо-лим кўнглим билан кўчасида ит бўлишга ҳам рози эдим. Унинг итларига хизматкор бўлсам ҳам аслида итларига бошлиқман. Униси деди:

– Унинг ишқи кўнглимга азоб бериб, башарти турар жойим гўр бўлса ҳам рози эдим. Зиндонда кишанланиб ётган бўлсам ҳам, лекин васлидан умидворман. Ҳушсурат шоҳ уларнинг бу сўзларини пана жойдан туриб эшитмоқда эди. Улар шу тарзда ўз истакларига содиқ ва ишқ йўсинига мувофиқ эдилар. Бу сўзларни эшитган қуёш каби шоҳ чексиз хурсанд бўлиб, ишқ изҳорлари унинг кўнглига мойдай ёқди. Уларга катта ихлос кўрса-тиб, иккаласини ўзининг энг яқин маҳрамларига айлантирди. Улар ўз талабларига садоқатли бўлганликлари учун шундай мартабага эришдилар.

Ҳикоят

Бир қудратли подшо ўтган эди. Унинг хазина ва бойликлари аскарлари каби сон-саноксиз эди. Унинг жуда келишган бир ўғли бўлиб, гўзаллиги олдида ҳатто Юсуф ҳам қул бўларли даражада эди. Шарқ қуёши унинг ҳуснига асир бўлгани учун оёғи остига бош қўярди. Сарв унинг навниҳол қаддига соя каби, ой эса унинг юзи қуёшига безак бўлгудек эди. У ҳам қуёшдек ҳусн билан оламни забт қилувчи, ҳам ой каби чехра билан осмон тахтида жилва-ланувчи шоҳ эди. Кўзи ҳар боқишда оламни бузар, ишқ аҳлига ўзга олам кўргузар эди. Лаъли лаблари сўз бошласа, жон олар, табассум қилса, жон киргизарди. Бутун олам унга ошиқу шайдо бўлган, агар у қатл этмоқчи бўлса ҳам кишилар бундан ғам чекишмас эди. Кофир ва маст кўзи дин ва иймон аҳлига қирғин келтирар эди. Чақмоқдек учқур отини ҳар томон чоптирар, бу чақин билан жаҳонни куйдирарди. Олам аҳли унга мафтуну шайдо бўлган, лекин у одамларга ҳаддан ортиқ нозу истиғнолар қилар эди. У халқ сари кўзининг учи билан бир қиё боқса, зулми тифидан туман минг кишининг қони оқарди. Одамларнинг ўлмоғига у парво қилмас, балки зулму истиғно билан дарҳол қатл қилиб қўя қоларди. Унинг кўчасига йўлашдан ҳатто шамол ҳам жон ҳовучлар, у томонга эсмоқдан жонига қўрқув тушар эди. Шамол унинг гулшанига эса олмагани сабабли у ердаги гулбарглар гуллардан танбеҳ оларди. Бир куни у саҳро кенгликларини айланиб қайтиш учун отланди. Дашт узра юз туман мажнун зор ётар, барчаси унинг ишқи шиддатидан беқарор эди. Лекин унинг юзига боқиш учун уларда имкон йўқ, у томонга қа-

рашдан улар баҳраманд бўла олмас эдилар. Ҳамма яхши-ёмон унинг васлига эришмоқни истар, лекин бунга етишмоқ мумкин эмас эди. Ногаҳон саодатли шаҳзода саҳродаги элга назар солди. Кўзи улар орасидаги ишқ занжирига мубтало бўлган икки хаста ошиқи зорга тушди. Шаҳзода ўз мулозимларига буйруқ қилиб, бу икки девонасифатни ҳузуримга олиб келинг, деди. Улар икки мубталони ушлаб, подшо қасри томон от солдилар. Шоҳ улардан бирини зиндонга маҳбус қилиб, иккинчисини ўзига итбоқарлик хизматига тайинлади. Униси зиндонда ётган бандилар билан хору зор, буниси занжирланган итларга гирифтор бўлди. Улар шу қийин аҳволда бир қанча вақт ўтказиб, азоб тортдилар. Бир дардманд киши уларнинг биридан: – Азоб-уқубатда ҳолингиз не кечмоқда? – деб сўради. У деди:

– Шу ҳам азоб бўлдимиз? Турган-битгани роҳатку! Машаққат чекиш қаёқда дейсан? Унинг ишқи лиммо-лим кўнглим билан кўчасида ит бўлишга ҳам рози эдим. Унинг итларига хизматкор бўлсам ҳам аслида итларига бошлиқман. Униси деди:

– Унинг ишқи кўнглимга азоб бериб, башарти турар жойим гўр бўлса ҳам рози эдим. Зиндонда кишанланиб ётган бўлсам ҳам, лекин васлидан умидворман. Ҳушсурат шоҳ уларнинг бу сўзларини пана жойдан туриб эшитмоқда эди. Улар шу тарзда ўз истакларига содиқ ва ишқ йўсинига мувофиқ эдилар. Бу сўзларни эшитган қуёш каби шоҳ чексиз хурсанд бўлиб, ишқ изҳорлари унинг кўнглига мойдай ёқди. Уларга катта ихлос кўрсатиб, иккаласини ўзининг энг яқин маҳрамларига айлантирди. Улар ўз талабларига садоқатли бўлганликлари учун шундай мартабага эришдилар.

Ишқ водийсининг тавсифи

Талаб водийсидан кейин Ишқ водийсига қадам қўясан. Ишқ сўнмас машъалдир. Уни машъалдема, бутун оламни ёндирувчи аланга дегил. Ишқ ҳар кимга ҳам насиб этавермайди. Самандардан бўлак қайси жонзот ўт ичида юра олади? Ишқ аро ботирлик ва қаландарлик лозим, аланга уммонида самандар бўлмоқ керак. Оташ бағрида куяётган парвона каби ошиқу девонанинг иши ҳам куймоқликдан иборат. Доноликни раъноларнинг иши деб айтма, парвона бўла олишга капалакнинг ҳадди сифмайди. Капалак ёш болаларга ўз ҳусни ва зеболигини кўрсатиб, гуллар узра жилва қилиб учиб юради. Аммо у жанда кийган девонанинг ишини қила олмайди. У парвона каби оловга ўзини ура олармиди?! Капалак турли ранг ва холлари билан кўзга чиройли кўрингани билан парвона каби ёниб куя олмайди. Азалдан ишқ аро кул бўлмаган ҳар бир қушнинг отини булбул деб бўладими? Ишқ ичра куйиб-ёнмаганни ишққа берилган дема! Ким жонини фидо қилмас экан, уни ошиқ деб санама! Ишқ аҳли ўртаниб ёниш билан ўзини шод этади, бунга ўртаниш билан эришиб бўлмайди. Ишққа мубтало ошиқнинг қалбидан чиққан ўт вайронани ёндириб юбуровчи аждар дами каби қудратлидир. Ошиқлар кўнглига оташин оҳ чекиш бегона эмас. Ахир оташгоҳдан дуддан бошқа яна нима чиқиши мумкин?! Ишқдан тушган ёлқини бутун ҳавони ёндириб юбуровчи чақмоқ каби оламни ўртаб юборади. Ишқ ўтида ҳақиқий пок ошиқ ўртанади, бу ўртаниши чақмоқ тушган хирмонга ўхшайди. Сен ошиқ кўнглини оташзада деб айтма, аксинча

уни ишқ оташкадага айлантирган. Киши оташкадага тушса, ўртанмасдан бошқа иложи йўқ. Кимки ишқ аро ўтга айланса, ажабланманг, чунки ўтга нимаики тушса, у ҳам ўт бўлиб ёнади. Ишқ аланга каби вужудини чулғаб олади, негаки, олов атрофида айланган киши ёнмай қолмайди. Ишқ билан ўйнашиб бўлмайди. Жисмингга олов туташса, у сени қуюндек саргардон қилади. Ишқ аро фақат ўртаниб ёниш лозим, ўт аро куймасдан ўзга чора йўқ. Ишқ осмонидан қайси ёққа чақин тушса, у шу ондаёқ жонни аланга селобига фарқ қилиб юборади. Ишқ чақмоғи хонумонни куйдириб юборади, хонумон нима деган гап, ҳатто жумла жаҳонга ўт қўяди! Ошиқнинг асосий иши жон тарк этиш деб билгил. Ёр учун ёнмоқни ўзинг учун арзимас иш деб англагил.

Ҳикоят

Асмаъий⁴³ ҳаж сари кетаётиб, бир манзилда даҳлатлар ва гулларнинг ўсиб ётганини кўрди. Бу ердаги майсазор ва гулзор ўртасидан мангулик чашмаси каби бир булоқ шарқираб оқиб ётар эди. Бу ердан ўтган ариқ ошиқ жонидек покиза ва равшан бўлиб, ундан ошиқларнинг кўз ёшлари каби тиниқ сувлар оқарди.

Асмаъий сув ёқасида бирмунча вақт ҳордиқ чиқарди, кўнгли ғамлардан халос бўлди. Таъби шу ерга нақшланиб, булоқ бошида хат ёзилган бир тошни кўрди. Унда: «Эй Ҳижоз аҳли, бу сирнинг чорасини топсангиз. Агар кимдир ишқ дардига мубтало бўлиб, ишқ сабру қарорини олган бўлса, не қилсин?» деб ёзилган эди. Асмаъий кўлига қа-

⁴³ Асмаъий – араб тилшунос олими, 828 йилда вафот этган.

лам ва сиёҳ олиб, бу хат тагига ёзди: «Кимки, бу ҳалокатли гирдобга тушиб, ундан пок чиқмоқчи бўлса, муҳаббат азобларидан кўрқмасин». Асмаъий юқоридаги саволга шу жавобни ёзиб, бу манзилни тарк этди. Эртасига яна шу жойга келиб: хат битилган тошга назар солди. Қараса, олдинги котиб ўз қалами билан яна ёзибди: «Агар озурда жон ошиқ ўзи пок бўлсаю яна ишқини яширин сақласа, лекин қалбидаги муҳаббат жуда шиддатли бўлиб, унинг тоқати тоқ бўлса ҳамда васлга эҳтиёж сезса, бундай пайтда у нима қилсин? Бунинг иложини топа олмаса, найласин?» Асмаъий бу фавқуллодда сирдан огоҳ бўлгач, сеҳрли қалами билан ёзди: «Ишқ ичра мен насиҳат қилган ўша дардли ва нотаваон киши бу насиҳат-ларимдан ўз мақсадига эришмаган бўлса, ўлсин ва ишқ ўти ичра ўзини халос қилсин». Бераҳм насиҳатгўй бу ҳалокатли жавобни ёзиб, булоқ ёнидан тезда жўнаб кетди. У бир кун бошқа жойда ҳаяллаб, эртасига ўз туясини яна ўша томонга ҳайдади ва ошиқ жавобини билмоқчи, ғойибдаги ҳасратли ошиқ яна нима деб хитоб қилганини кўрмоқчи бўлди. Келса, ҳаётидан воз кечган, афти-ангоридан хору зорлиги ошкор бўлган, рангидан беморлиги кўриниб турган, ўз аҳволи билан эл кўнглини буза олгудек руҳсиз бир киши булоқ ёнида ётибди. У ишқ ичра тортаётган барча азобларига нуқта қўйиб, бошини тошга чунон урибдики, бу зарбадан тош синиб кетибди. Қони булоқ сувини лоладай алвон қилиб оқар, тошдан боши пастга тушганча ўлиб ётар эди. Насиҳатгўй берган ўгит сабабли ошиқ ўз жонини тарк қилиб, уни ҳижрон азобидан қутқарган ва ишқ аро гўё ўзидан кетиб ётган экан. Асмаъий бу фаройиб ҳолни кўргач, беҳад изтиробга тушди. Тўнини йиртиб, салласини ерга урди, ўз насиҳатига амал қилган ошиқи зор учун мотам тутди.

У бундан ортиқ бирор қаттиқ фожиани кўрмагани туфайли фарёд тортиб, аччиқ-аччиқ йиғлади. Кўнгли қон бўлди, ерни қазиб, марҳумни қабрга қўйди. Ошиқ шаҳид бўлгани учун унинг жисмига қонли либоси кафан бўлди. Эй Фоний! Ишқ ичра фонийлик шундай бўлади. Агар сабри тоқатинг тулаган бўлса, худди шу каби жон таслим қил. Бу хил ўлмоқни Оллоҳ кимга насиб қилса, унга юз минглаб жонни фидо қилса ҳам арзийди.

СЛИИ

Маърифат водийсининг васфи

Ишқ водийсидан кейин Маърифат водийси келади. Бу водийнинг ниҳоятда бепоён дашт эканлигига кўз ташла. Кимки бу водийга кирса, у ердаги аҳволнинг ихтилофли эканлигини кўради. Бу шундай водийки, уни юз минглаб турли йўллар кесиб ўтади, аммо улардан бири иккинчисига сира ўхшамайди. Бутун ва бўлак ўртасидаги қарама-қаршилиқ ҳам шу ерда мавжуд. Тараққиёт ҳам, таназзул ҳам шу жойдадир. Унда сен беҳисоб йўловчиларни сарсону саргардон, ҳар бири ўзга бир йўлдан кетиб бораётган ҳолда кўрасан. Уларнинг ҳар бири ўзи кетаётган йўл билан фахрланади, ҳар бири йўлни ўз йўли томонга буради. Бири хуш тутган йўлни иккинчиси хоҳламайди, ҳар бирининг кўзига ўзиники яхши кўринади, бошқасини эса назарга илмайди. Унда пашша ҳам, фил ҳам йўловчи, унда пашша ҳам, Жаброил ҳам учади. Мусо ҳам, Фиръавн ҳам унда йўловчи, аммо билгилки, уларнинг иккаласи бирдек эмас. Маҳдий ва Дажжол ҳам бу йўлдан ўз мазҳабларида собит одимлайди, бироқ Исони у минган уловга тенглаштириб бўлмайди. Аҳмад ва Абу Жаҳл ҳам у

ерда кўринадилар, буниси нурга фарқ бўлса, унис зулмат исканжасида. Бу ерда барча яхши-ёмон сайр этади; унда мўмин ҳам, кофир ҳам йўловчи. Агар бу ерда оташпарастиллар ўз Лотиға талпинсалар, Каъба аҳли – мусулмонлар эса ёлғиз Оллоҳға сиғинадилар. Куфр аҳли Лотни огоҳ деб айтсалар, лекин ислом аҳли «ла илаҳа иллоллоҳ» дея такбир айтадилар. Бунда зиддият бўлмасдан иложи йўқ, чунки йўлларнинг ўзи бир-бирига хилофдир. Йўлбошловчи Пайғамбар ҳам бу ҳақда шундай деган: «Кимки ҳаққа эришмоқ учун сафарга отланса ва бу йўлнинг сон-саноксиз кўп эканлигини кўрмоқчи бўлса, уни халқ олаётган нафасга қиёс этсин». Бу йўлларнинг барчаси қуйқали бўлмагандек, уларни тоза ҳам деб бўлмайди. Одамзот эътиқодида ихтилоф бўлмоғи табиий бир ҳолдир. Жумладан, гадо ҳам, шоҳ ҳам ҳар бири ўзга йўл билан сулукни адо этади. Бунда ҳаракат қилинса, нафи яхши бўлади, бунда сифат ва камолотга эришмоқ лозим. Бунда солиқлар ўртасида тафовут бўлади, унис меҳробга бош қўйса, буниси бутга сиғинади. Ҳар кимнинг билими ўзига сифат бўлиб қолади. Маърифат мана шундай турли тафовутларни келтириб чиқаради. Ҳар бир киши ўз соҳасида камолга интилиб, бу водий ичида кезиб юради. Сулук тартибида шу хил турли ўзгаришлар мавжуд бўлгани билан бу йўлга кирганларнинг мақсади биттадир. Улар бораётган йўл агар эгри ёки тўғри, йироқ ёки яқин бўлса ҳам, бу йўлда баъзилар ўлиб кетган, баъзи бировлар йўлдан адашган, баъзилар эса турли сўқмоқларда овораю сарсон кезсалар ҳам, бу йўлни босиб ўтмасдан туриб, мақсадга эришиш мумкин эмас. Маърифат қуёши юз кўрсатгач, ҳар ким ўз мақсадига эришмоқ учун ўз сулуки ҳолига натижа истайди ва ўзи шуғулланаётган аъмол воситасида нақдни қўлга киритмоқни хоҳлайди. Чунки у покиза нур ёруғ

шуъла сочгач, бу шуъла ҳар кимнинг камолга эришувини ёритиб туради. Кимки бу йўлда машаққат чеккан бўлса, у ўз сулуки ниҳоясида хазинага эришади. Сулук ичра ихтилоф кўп бўлиб, улардан кўпи қуйқали, софи эса оздир. Бу соф табиат эгалари сирасига Пайғамбар шарияти қонун-қоидаларига ҳамиша амал қилганлар киради.

CLIV

Ҳикоят

Бунга мазкур можаро жуда яхши мисол бўлади. Нақл қилишларича, бир гуруҳ кўрлар бирон сабаб билан: мусофирлик ёки асирлик туфайли Ҳиндистонга бориб қолибди. Сўнгра фалакнинг гардиши билан яна ўз юртига қайтиб келибди. Бир киши улардан: «Ҳиндистонда филни кўрдингларми?» – деб сўрабди. Улар «Ҳа», – деб жавоб берибди. «Кўрган бўлсангиз, таърифлаб беринг», – дебди ўша киши. Улар аслида филни кўрмаган, у ҳақда ҳатто яхши сўраб ҳам олмаган эди. Ҳар бири филнинг бир аъзосини пайпаслаб, маълум тасаввур ҳосил қилган эди, холос. Бинобарин, филнинг оёқларини ушлаб кўрган киши фил устунга ўхшар экан, деса, қорнини пайпаслаган, йўқ, у беустун, – деди. Хартумини ушлаган, фил аждаҳога ўхшаш дарранда экан, деса, тишларини таърифлаган киши эса, фил иккита суякдан иборат, – деди. Қуйруғидан хабар топган киши филни осилиб турган илонга қиёс этди. Филнинг бошини пайпаслаган киши уни бир қоянинг тумшуғи деб атади. Филнинг қулоғига қўл тегизган киши уни, қимирлаб турган икки елпигич экан, деди. Уларнинг барчаси кўр бўлгани боис шу тариқа турли сўзлар айтдилар. Улар айтган сўзларнинг барчаси тўғри бўлса-да, уларнинг

ҳаммаси нуқсонли эди, уларда тартиб йўқ эди. Шунинг учун ҳам филбонлик соҳасида устод ҳисобланган етук донишманд, ўзи ҳинд бўлган киши улар айтган сўзларни тинглаб, нақл қилганларга таъна қилмади ва шундай деди:

– Ҳар бир одам фил ҳақида билганини айтиб, фил ҳақда тасаввур берди. Улар бир-бирларига зид фикрларни айтган бўлсалар ҳам кечиримлидир. Чунки уларнинг ҳар бири ўз билганича сўз айтди, аммо улардан ҳеч бири филни кўрган эмас эди. Лекин улар айтган сифатларнинг барчаси жамланса, улардан фил ҳақида муайян тасаввур ҳосил бўлади. Теран мушоҳадали киши тўғри тушунгани учун ҳеч иккиланмасдан кўрлар айтган барча сўзларни рост деб эътироф этди.

CLV

Истиғно водийсининг баёни

Кейинги водий Истиғно водийси бўлиб: у ерда юқори ва қуйи табақали кишиларнинг ҳаммаси тенг саналади. Истиғно шамоли ҳар лаҳза шитоб эсиб, оламга тўполонлар солади. Истиғно булутидан ёғган ёғиндан юз минглаб оламини сув олиб кетади. Етти денгиз унда бир қатра ёмғир каби, етти осмон унинг олдида кўкнор донаси каби кичик. Етти дўзах олови бу яшин олдида бир учқунга тенг бўлса, саккиз жаннат унинг олдида бир шудринг мисол. У ердаги чумолилар шер билан овқатланади, пашшаси эса филни ов қилади. У ерда етти иқлимни забт этган жаҳонгир шоҳ ҳам оддий гадо билан баробар. Қотиллик тиғи юз минг қўшини билан саф тортиб туради. Оқсувсар мўйнасидан тикилган қимматбаҳо кийимлар у ерда назар-писанд қилинмайди. Самони ҳам ютиб юбора оладиган

баҳайбат аждаҳо Марям⁴⁴нинг нозик ипи билан баб-баравар туради. У ерда минглаб малоикалар тўдаси эътибордан қолиб, ногоҳ Одам шараф тожини кийди. Юз минг жисм ўз руҳидан бегона бўлганда, Нуҳ кемада одамларни офатдан сақлаб қолди. У ерда Намруд⁴⁵ни сон-саноқсиз пашшалар чаққанидан тортиб, Халил⁴⁶нинг ўтни чечакка айлантиргани ҳам; ёки юз минг бегуноҳ боланинг бекордан-бекорга қони тўкилишию Калимуллоҳ⁴⁷нинг шарафланиши ҳам; ёки юз минглаб дин аҳлининг ўз эътиқодидан воз кечиб, зуннор боғлаганию Масиҳ нафасидан жон таскин топганигача; ёки бу кўҳна золим дунёнинг юз минг қон тўкишидан Муҳаммад⁴⁸нинг бир тун Арш узра сайр қилганига қадар – ҳамма-ҳаммаси, бору йўқ – дин аҳлию кофирлар қавми – барчаси бирдай тенг ҳисобланади. Агар Заҳҳок⁴⁹ минг йил улусдан қон тўккан бўлса ҳам, ёки Масиҳ ўлган баданга жон ато этган бўлса-да, ёки Бухтуннаسر элга зулму қасос солган бўлса ҳам, ёки Нўширавон⁵⁰адолат эгаси бўлса-да,

⁴⁴ Марям – «Минг бир кеча» ҳикояларининг қаҳрамонларидан, моҳир ва эпчил каштачи аёл.

⁴⁵ Намруд – Иброҳим Халилуллоҳни ўлдиришга буйруқ берган золим шоҳ. Уни пашшалар талаб ўлдирган.

⁴⁶ Халил – Иброҳим алайҳиссаломнинг лақаби. Золим шоҳлардан Намруд уни ўтга ташламоқчи бўлганда, Худонинг амри билан омон қолган. Катта гулхан, ўт, гулзорга айланган.

⁴⁷ Калимуллоҳ – Оллоҳ билан сўзлашган Мусо пайғамбарнинг сифати.

⁴⁸ Муҳаммад – ҳазрати пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо с.а.в.

⁴⁹ Заҳҳок – қадимги тарихга кўра, Жамшид қатлидан сўнг тахтга Заҳҳок ўтиради. У золимлиги билан ном таратади. Шунга кўра, Заҳҳокка қарши темирчи Кова кўзғолон кўтаради. Кўзғолонга пешлодий шоҳларидан Фаридун ҳам қўшилиб, Заҳҳокни енгадилар.

⁵⁰ Нуширвон ёки Ануширвон – Шарқда адолат тимсоли ҳисобланувчи афсонага айланган шахс. Милоддан олдин ўтган Эрон шоҳларидан бири.

бу ерда иккисига бир хил ҳукм чиқарилади, деб билгин ва кел, бу эҳтиёжсизликни томоша қилгин! Бу ерда юз минг қуёш йўқолиб кетса ҳам осмонда бир зина кам бўлди деб ҳисобла. Агар ерга юз минг теран денгиз сингиб кетган тақдирда ҳам, сен уни бир қатра ғойиб бўлди деб сана. Агар юз минглаб ҳуру пари куйиб кул бўлса, сен бир пашшанинг синган қаноти куйди деб бил. Шамол бу тўққиз қават фалакни совурса, бир эпкин хашакни учирди деб ҳисобла. Ёки Қоф каби азамат тоғнинг йўқ бўлишини ер юзидан бир дона қумнинг йўқ бўлмоғига тенглаштир. Жаннатда ўсадиган сидра ва тўби дарахлари йўқолиб қолса, ўрмондан бир япроқ камайди, холос, деб бил. У ерда гумроҳ ва огоҳ тенг бўлади. Майхона кўчаси билан байтуллоҳ – Оллоҳнинг уйи, яъни Каъба ҳам у ерда бир мақомда туради. Агар эътиқоди юксак ёки эътиқоди паст оташпараст бўлса-да, барибир у ерда Каъба билан бутхона бир ҳисобланади. Унда минг яшар фил эрталаб туғилган ёш филга ёки бу улкан дунё бир кичик кўкнор донасига тенг. Куфр билан дин ҳам у ерда тенг миқдорда бўлиб, бунда солиқ беҳад қийинчиликларга дуч келади.

CLVI

Ҳикоят

Икки шахмат устаси шахмат тахтасини очиб, икки томонга ўтирди ва ўртага шатранжи кабир – катта шахмат доналарини тўкишди. Ҳар тарафдан бир шоҳ тахтага терилди, уларнинг расмана шоҳлар каби хизматкорлари, лашкарлари бор эди. Ҳар бирининг биттадан тўғри юрувчи вазири бўлиб, яна биттадан эгри юрувчи фарзинлари ҳам бор эди. У икки шоҳдан бири Рум аҳлига (оқлар донаси) шоҳ

бўлса, иккинчиси эса занжи аҳлига (қоралар донаси) кишварпаноҳ эди. Устод шоҳ ва бошқа доналарни териб, уларга зебу оройиш берган ҳолда тахтада саф торттирди. Шундан сўнг рақиблар майдонга от солиб, жавлон уриб, турли ўйинлар кўрсатдилар. Бу ер гўё уруш майдони ва ўраб олинган қалъага ўхшар эди. Бир томон иккинчи томонни мағлуб этишга қаттиқ киришганди. Уруш сафларида фил ҳам, жирафа ҳам, рух, айиқ ва кашшофа? ҳам бор эди. Пиёда аскарлар отлиқ суворийлар олдида тез ва чаққон урушмоққа ҳаракат қилишар эди. Қўшинлар уруш низомларига биноан бир-бирларига турли ўйинлар кўрсатиб, жанг қилдилар. Бир томон ўз лашкарларини пистирмада беркитган бўлса, иккинчи томон бу қўшин сафларини бузишга уринарди. Ўртада ажойиб, қизик ўйинлар намоён бўлмоқда, балки беҳад ҳийла ва тадбирлар кўрсатилмоқда эди. Бунда паҳлавонлар ва қўмондонлар ҳам бир-бирларига ҳужум қилишарди. Бу ҳолат гўё икки забардаст шоҳнинг қўшин тортиб, бир-бирига қарши уруш олиб бораётганига ўхшарди. Бунча қўшин ва дабдаба, қалъа, майдонда от чоптириб, жавлон уришлар, чекиниб қочишлар, ҳам ўнг қанот, ҳам чап қанотда, ҳам қўшиннинг илғор қисмида ғавғо-тўполонлар билан жанг бўлмоқда эди. Ҳар бир қўмондоннинг ўғли жангнинг олдинги сафида борар, отасидан олдин урушга кирар эди. Уруш майдони босиб ўтилагач, отасининг ўрнини босар эди. Бир пиёда бир ёқдан келиб, тез айланувчи чарх ёрдамида майдонда жасорат кўрсатар, ёлғиз ўзи бутун қўшинни даф эта оларди. Уруш майдони турли тасодифларга тўла бўлиб, қасдлашган икки шоҳ уруш қилаётгандек эди. Уларнинг ҳар бири ихтиёрида гўё уруш учун туғилган юз минг жасур йигит бор эди. Бу хил жанг майдони камдан-кам учрайди. Одатий урушларда бунчалик шиддат бўлмайди ҳамда жангчи-

лар бунчалик қурол-яроғга эга бўлмайди. Шунчалик маҳобат, жанг майдони, ўзаро душманлик ва уруш – агар ўйинчи доналарни йиғиштиришга аҳд қилса ва шахмат тахтасининг бир четини кўтарса – барчаси дафъатан барҳам топиб, йўққа чиқади! Шунда на уруш ва на душманликдан, на жанг олиб бориш тартиб-қоидаларидан асар қолади. Мазкур ҳолату вазиятлар, яъни жанг майдонида икки томоннинг бир-бирига ҳужум қилишлари, чуқур ўйлаб кўрилса, ўткир фикрли одам наздида барчаси ҳеч нарса ҳисобланади. Юз ёшга кирган хаста канизак каби улар ҳеч нарсага арзимаيدи. Шоҳу пиёдалардан иборат барча шахмат доналарни ҳатто бир парча бўзга боғлаб, ўтга ҳам, сувга ҳам улоқтириш мумкин. Чунки ўйин тутагач, шахматчи учун шахмат доналарининг бир-биридан ҳеч қандай фарқи қолмайди. Бинобарин, шахмат доналари халтага солингач, «шоҳ» қуйи тушиши, «пиёда» эса юқори кўтарилиши мумкин! Буларнинг барчаси наинки истиғно нишонаси, балки унинг бир кўринишидир. Бас, сен бу тамсилга назар сол, асл истиғнони бундан юз минг марта зиёда деб бил. Агар сен бунинг маъносини англай олсанг, барчасини шунга қиёс қилгин!

CLVII

Тавҳид водийсининг таъриф

Кейингиси Тавҳид (Ягоналик) водийси. Унда беҳуда ўй-ташвишлару ашёлардан тамомила холи, ёлғиз бўлиш лозим. Зотан, водийда сайр қилишни истасанг, ёлғизлик асосий қоида бўлади. Бу водийдаги сайринг ниҳоясига етгач, юз мингта қушни битта қуш деб биласан. Бунда уларнинг барчасининг мақсади ягоналик, барчасининг куй ва навоси ёлғизлик бўлади. Тарки дунё қилувчилар шу ҳолатга эришса, улар учун ягона бирликда намоён

бўлиш асосий иш бўлиб қолади. Чунки бирни бирга кўпайтирилса, бир бўлади, бунинг сир-асрорини англашга ақл ожизлик қилади. Бу мушкул муаммога дуч келсанг, билки, бирдан ўзга барча нарса ҳечдир. Бир бўлу, бир кўру, бир де, бир тила! Бунда ҳеч қачон иккиликка майл қилма! Чунки иккилик бу йўлда ортиқчалик қилади ва бирлик, ягоналик сирларини билишдан четга чиқиш ҳисобланади.

CLVIII

Ҳикоят

Мансур тавҳидда юқори мақомга эришиб, доимо «анал-ҳақ» дея такрорларди. Дин арбоблари унга бу ишинг иймони бутун, эътиқоди собит мўмин-муслмонлар иши эмас. Кўпгина сулук аҳли ҳам бу мақомга юксалган бўлсалар ҳам одоб сақлаб, вазминликни қўлдан бермаган. Сен ҳам ўзингни улардек тут, бундай даъво қилма, нафсингни ҳалокатли дор сари бошлама, деб кўп насиҳат қилдилар. Аммо у ниҳоятда мастона ҳолатда бўлгани сабабли «анал-ҳақ» дея такрорлаб ҳузурланарди. Бир кун қизиқ ҳолатга тушиб, хаёли ҳар томон қоча бошлади. Унинг хаёлига Расулуллоҳ келди. Унинг ёдига Муҳаммад пайғамбарнинг Буроқ отга миниб, осмонни сайр этгани тушди. Ҳазрати пайғамбарга бирлик гавҳаридан тож насиб этиб, ваҳдат пиллапоysi Меърож бўлганлигини ҳамда унга юксак осмон икки қош орасидек яқин бўлгани кўнглидан кечди. Қолаверса, Ҳазрати пайғамбаримизнинг «лимааллоҳ» – софлик яқинлигига эришгани ва Оллоҳдан унга хитоб келиб, «Эй дўст, истаган мақсадинг недур?» деб сўралганда, у Оллоҳ лутфидан умидворлик билан осий умматининг гуноҳидан ўтишни истаб келганини айтганини хотирлади. Зотан, Парвардигори оламнинг лутфу марҳамати чексиз, гуноҳлари

бисёр бандалар эса лутфу марҳаматидан умидвор. Парвардигорнинг ўзи ҳабиби Расулуллоҳдан илтимос этгану яна «истагил» деб, беқиёс лутф кўргизгандек эди. У, араблар, шоҳи шу асно осий умматнинг гуноҳини авф этишни илтимос этди. Азалдан то абад ҳар кимки эгри йўлдан юриб гуноҳларга қўл урган бўлса, барчасининг гуноҳларини афв этгайсан. Эҳсонингни аямай, барчани раҳмат этгил ва ҳамманинг гуноҳидан ўтгил, деб айтди. Нима учун у, содиқлик ва софлик кони, фақат одамларнинг гуноҳини кечиришни сўраш билан кифояланди экан? Мансурнинг кўнглидан шу фикрлар кечиб, ҳамиша ўйлаб юрар эди. Бу андиша уни эзиб, ожизлик ва ҳайрат қўлида лол этар эди. Бир куни Расулуллоҳни туш кўрди. Расули акрам қуйидаги сўзларни айтиб, мушкилини осон қилди:

– Эй телбаликда зўр бериб, ваҳдат лофи билан «анал-ҳақ» – деювчи! Билмадингми, ўша оқшом олий буржларда кезиб юрганимда менда ҳеч қандай «менлик» ҳаёли йўқ эди, балки бу сўзни айтишнинг ҳеч бир эҳтимоли мавжуд эмас эди! Чунки у даргоҳга элтган ҳам, йўл бошлаган ҳам, истаган ҳам, бағишлаган ҳам фақат Парвардигори оламнинг ўзи эди. Сен калтабинлик билан бу борада сўқирлигинг ва нодонлигингни ошкор этдинг. Чунки Тавҳид водийси ёки яккалик ва ёлғизлик гулшанида «менлик» ва «сенлик» томон йўл очдинг, аммо қодир Парвардигор бу хил иккиликдан пок ва жуда ҳам юксак. Деган ҳам, берган ҳам, инъом қилиб сочган ҳам, терган ҳам унинг ўзидир! У ёзув «менлик» рангидан пок эди, нағмасида ҳам иккилик оҳанги йўқ эди. Мен у ерда «сенлик»ни теран мулоҳаза қилиб, иккилик моҳиятини англаб етганман. Сендаги бу ҳолат, шуни билки, гилайликдан, битта нарсани иккита қилиб кўришдан ўзга нарса эмас. Бу ҳаёлни хотирингдан чиқариб, йўқ қилиб ташла!

Ҳайрат водийсининг сўзи

Таҳвид водийсидан ўтилгач, Ҳайрат водийси намоён бўлади. Бу водийда киши бошига жабру жафолар тушмасдан олдин минг оҳ ва юз минг афсус чекиш бошланади. Ҳайрат тилни гунг ва лол этади. Киши кеча ва кундузга қанча боқмасин, унинг кеча ёки кундуз эканлигини сезмайди. Ўзининг йўқлигини ҳам, борлигини ҳам билмайди, эртага нима бўлишини ҳам англамайди. Нимагаки назар ташламасин, ҳайратдан донг қотиб, гунг ва басир каби сарсону саргардон бўлади. Йўловчилар бу водийга қадам қўйгани ҳамона ҳайронлик ҳамиша ҳамроҳи бўлади. Тавҳид борасида нимага эришган, ёлғизлик ва ажралиш водийсида нимагаки улгурган бўлса, барчаси ғойиб бўлади. Ҳатто ўзининг борлигини ҳам унутади. Агар ундан, сен бормисан ёки йўқмисан, деб сўрасалар, у буларнинг ҳеч бирига жавоб бера олмайди, хитоб қилиб, ўзини билдира олмайди. У ўзининг ўртада, ё бир тарафда ёки ташқарида эканлигини ҳам, чеккада ёки кейин, ёхуд олдинда турганлигини ҳам англамайди, ҳайрат уни буларнинг барчасидан четда тутати. У ўзининг фоний ёки боқийлигини ҳам, маст ёки соқийлигини ҳам англамайди, мавжудлиги ёки мавжуд эмаслиги ҳам, маълум ёки номаълумлигини ҳам билмайди. Шу тариқа, ҳар ёққа боқса, чексиз ҳайратга тушади, ўзини ҳайрат ичида фарқ бўлган ҳолда кўради. Ўзига ўзи, ошиқ эканлигимдан ажабланаман, аммо кимга ошиқ бўлганимни билмайман, – дейди. Ҳар бир заррага зарралар орқали боқиб, уларнинг борлиги ёки йўқлигини исбот этишдан ҳайратга чўмади. Фаройиб ҳолатларга тушади, улардан биттаси тугамасдан мингтасига дучор бўлади.

Ҳикоят

Жаҳонни забт этган шаҳаншоҳ бор эди. Унинг ҳузурида юзлаб султонлар бош эгиб турарди. Мамлакати чексиз бўлиб, барча унинг ҳукмига бўйсунарди. Унинг ҳаммадан яшириб юрадиган бир гавҳари бор эди. Бу гўзалнинг ҳусни олдида ҳур ва парилар ҳам лол бўлиб қоларди. У гўзаллик бўстонида нозикниҳол, наинки нозикниҳол, балки меҳр-муҳаббатга мушарраф сарв эди. У жон бўстонидаги дилга хуш келувчи шам, йўқ, шам эмас, балки ёруғ қуёш машъали каби эди. Ноз чашмасидаги унинг кўзлари жонга бало келтирар, даврон ундай офатижон кўзни ҳанузгача кўрмаган эди. Зулфи ва холи фитнанинг анбар ҳидларини таратар, бу фитнага дуч келган киши омон қолмас эди. Унинг лаъли лаби бениҳоя фасиҳ нафас уфурарди. Буларни қуёш билан Масиҳга қиёс қилса бўлади. Унинг васлидан наинки неча давлатманд кишилар, балки тахт эгалари бўлган олий шоҳлар умидвор эди, аммо бу мурод ҳеч кимга муяссар бўлмай, ҳеч бир кўнгил ҳали васлидан масрур бўлмаганди. Бу гўзал қизнинг ўзи ҳам эл билан ҳамнафас бўлишни хоҳламасди. Иккала томон ҳам бундан ўзини тортар эди: яъни даврон ичра тоқ бўлган шундай гўзал қизга ким ҳам жуфт бўла оларди? У шундай феъл-атворли бўлгач, эл харидор бўла олармиди? Иттифоқо, бу гўзал қиз бир кеча туш кўрди. Тушида бир хушсурат йигит кўнглига ғулғула солди. Унинг бор-буди фаришталар каби покиза ва тоза эди. Ҳусн осмонида шарқ қуёши каби порларди. Ҳусни саҳифасига мушк ҳидли бир хат битилган, ундаги хол эса ўша хат устидаги нуқтага ўхшарди. Шўхлиги ва раънолиги сарвнинг ўзгинаси, нозиклиги ва зеболиги эса гулни эслатарди. Бу йигит

қуёш чироғи бўлса, қиз мунаввар тўлин ой эди. Иккаласи бир тахт устида ўтириб, дам-бадам висол жомини ичишар, бир-бирларининг васлидан баҳра олишарди. Гул юзли бу уйқудан кўз очиб, ўрнидан турди. Кўнглидан ороми бутунлай йўқолганди. Ҳар дамда шайдолиги ортиб, бу аҳволда ҳоли хароб бўлиши аён бўлиб қолди. У ҳар доим бу тушни қайта кўришни орзу қилар, лекин кўзидаги уйқуни кўз ёши олиб кетган эди. Унинг кўнглида осойиш қолмаган, тинчлиги бузилган, кечасию кундузи ором нималигини билмас эди. Кунлардан бир кун у ҳажр дарди малол келиб, ўзининг олий қасри томига ошуфтаҳол чиқди. Кўнглига таскин бериш учун ҳар томонга қарар, сабри ва тўзимли бўлишни истар эди. Ногаҳон ўтли оҳ тортганча, шоҳ базм қурган томонга кўз ташлади. Бу ерда тушда кўрган йигитни кўрди ва оҳ уриб, ўзидан кетди. Бу шоҳ хизматкорлари ичидаги ёш бир навжувон йигит бўлиб, ошуфталар кўнглига фитнаю тугёнлар солувчилардан эди. Йигит ҳам шу пайт қиз томонга қаради ва шу заҳотиёқ кўнгли ишқ ўқиға нишон бўлди. Унинг зор жонига ҳаяжон тушиб, мажруҳ танини ҳам исканжага олди. Кўнгил мулки ичра қўзғолон тушиб, жонига қасд қила бошлади. Унда на хуш қолди ва на сабр, онгу шуури ҳам ғойиб бўлди. Оқшомгача шу аҳвол давом этди. У ўзининг на ўлик, на тирик эканлигини биларди. Тун қоронғилиги ерни қоплагандан сўнг нолаю фигонга зўр берарди. Тонгга қадар фақат оҳу фигон чекар, қонли кўз ёшлари тўфонга ўхшар эди. Тонг қуши саҳар сирини фош қилгач, эртдан кечгача йигитнинг юрак-бағри яна ҳам кучлироқ ўртанарди. Ишқ йигитнинг ҳам, қизнинг ҳам кўнглига ғалаён солган, гўё ишқ икки мамлакатда ғавғо қилмоқда эди. Йигит қиз ишқида бағри қон бўлса ҳам, минг бир азоб билан сабр қилар

эди. Аммо ой юзли қиз беқарор бир ҳолга тушиб, ишқдан беҳад зор бўлганча ҳолдан кетиб боради. Кўрдики, қўлидан ихтиёри кетиб, йигит ишқиде бемаҳал нобуд бўладиганга ўхшайди. Ниҳоят, бирон чора топишга киришди. Чунки оташин ишқи яшириб бўлмайдиган даражага етган эди, шунинг учун бирон тадбир қўлламасдан ўзга илож қолмаганди. Унинг икки яқин маҳрами бўлиб, шодлик ва ғамли онларида доимий ҳамдами эди. Улар ҳар бир ишнинг чорасини топишга уста, ҳар иккаласи ҳам ғаройиб ҳунарлар кўрсатувчи уддабурон ва афсунгар жувонлар эди. Улар макр ва афсунни пухта эгаллаган, ҳатто пашша билан филни қовуштира оладиган даражада моҳир эдилар. Буни шундай бажарар эдиларки, бунда пашша ўзини кичик деб билмас, фил ҳам ўзини йирик жуссалик деб ҳисобламас эди. Уларнинг ҳар бири ҳийлакор, афсунгар ва фирибгар бўлиб, ҳатто ишқ лашкари билан ҳам баравар жанг қила оларди. Улардан бири хушнама руд асбобининг моҳир чалувчи созанда, иккинчиси эса хонанда эди. Улар соз ва куйни моҳирлик билан ижро этганларида, чалган куйлари Зухра буржи томон маскан топиш учун кўкка кўтарилар эди. Агар улардан бири соз куйи билан кишининг жонини олса, иккинчиси ўзи чалган нама билан ўлган баданга жон бахш этарди. Буниси соз чалиб, униси қўшиқ айтса, буни эшитган оқиллар ҳам ақду ҳушидан ажралар эдилар. Ой юзли гўзалнинг ишқ изтироблари ортгач, ўша икки канизагини хилватга чорлади. Аччиқ-аччиқ йиғлаган ҳолда уларга ўз ҳолини ва ишқ қандай қаттиқ аҳволга солганини айтди. Тушда кўрган йигити уни маҳзун қилганини ҳам, ўнгида кўрганлиги эса девона этганини ҳам, у йигит ишқидан зор бўлиб, волаю беихтиёр бўлганини ҳам бир-ма-бир айтиб, деди:

– Сиз менинг севимли дугоналаримсиз. Мени бу аҳволдан қутқаришда ёрдам беринг. Акс ҳолда бу сирим тикани халқ ўртасида гул бўлиб очилади. Бу ишқ ўти эса танимни кулга айлантиради. Аммо бу куйиб-ёнишдан ҳеч ғам чекмайман, агар ўлиб кетсам ҳам аламзада бўлмайман. Бироқ шу вақтга қадар тоат-ибодатда лоф уриб келдим, энди бу сиримни элга ошкор этсам, номусдан ўламан-ку! Отамнинг ҳам бундан номусга қолишини сира истамайман, буни ҳатто тасаввур ҳам қилолмайман. Чунки у фалакнинг шоҳидек бир инсон шаънига бу жуда катта доғ бўлиб тушади. Ахир отам учун мендайлардан юзтаси ўлса ҳам ҳеч нарса эмас, дарёда бир хас чўкканчалик гап. Шундай улуг шоҳнинг беномус бўлишига тоқат қила олмайман, шу туфайли ғамим тобора зўрайиб бормоқда. Мен сизга ўз ҳолимни баён этдим, энди ўзингиз биласиз: хоҳланг ўлдилинг, хоҳланг чорасиз ҳалимга бирон чора топинг! Илгари асов бўлган бўлсам, энди ишқ қўлида хорман, илгари шаддод бўлган бўлсам, энди ожиз бўлиб қолдим. Ғамли аҳволимга раҳмингиз келсин, нолаю фарёдимага шафқат қилинглар! У иккаласи бу нидони эшитгач, малика олдида минг бор таъзим айлаб дедилар: – Шундай бир чора топамизки, нозанин йигит энг яқин улфатингга айланади! Биз қилган бу ишни ҳеч бир одам билмайди. Қайси бир одам, ҳатто ўша гўзал йигитнинг ўзи ҳам англай олмайди. Аммо сен бир неча кун сабр-тоқат қилгин, ҳар дам оҳу нола қилаверма! Токи мақсадинг ишни хуфиёна амалга ошириш экан, биз ҳам шу тарзда иш тутамиз. Ой юзли гўзал қизнинг кўнглида йигитнинг васлига етиш умиди пайдо бўлиб, сабр ва чидамли бўлишга аҳд этди. Икки доно канизак чуқур ўйлаб, ишга киришдилар ва йигит билан борди-келди қила бошладилар. Улар йигит билан суҳбатлашиб, унинг

кўнглида ҳам шундай ният борлигини билдилар. Шунчалик макр ва фириб ишлатдиларки, оқибатда бечора йигитни тузоққа илантиришди. Улардан бири унга она, иккинчиси эса сингил тутинди. Йигитга: «Барча дардларингга чора топамиз. Аҳволингни аён қилмасанг ҳам, армонингни билиб олдик. Агар ўша қизнинг ишқи кўнглинг мулкини вайрон этган бўлса, биз уни обод қиламиз, ҳижрон дарди барҳам топиб, унинг висолига етасан!» – дейишди. Йигит бу сўзлардан хурсанд бўлиб, уларга жонини бахш этишга ҳам рози бўлди. Иккаласи нима деса, жон-жон деб итоат этар эди. Уддабурронлар ҳийла ва алдовни қизитиб, йигитни қуш каби қўлларига кўндириб олдилар. Йигитни ўз уйларига таклиф қилдилар. Ошиғу беқарор йигит уларникига шод бўлиб борди. У ерда шоҳона базм туздилар. Ишқ асири бўлган йигит май ича бошлади. Маст бўлиб қолгач, бор ҳасратларини айта бошлади. У ишқ ва ошиқликнинг ўти ва дуди, васл ва ҳижроннинг фойдаси ва зиёни ҳақида сўзлар, канизаклар эса уни яна ҳам шайдо қиладиган сирларни ошкор қилиб, кўп нарсаларни шарҳлаб берардилар. У бу сўзларни эшитиб, мақсад жомини ичгандек, номурод кимса ўз муродига етгандек бўлар эди. Шаробхўрлик ва суҳбатлардан сўнг ёш йигит ишқ аро шундай нотавабон ҳолга тушдики, гунгу лол бўлиб, эс-ҳушини йўқота бошлади. Канизаклар эса ҳуш олувчи ҳушнағма созни олиб, дилкаш қўшиқ бошлаб юбордилар. Ошиқ йигит қўшиқни эшитиб, ҳушидан кетди. Гўё у ақлу ҳушдан жудо қилувчи май ичган эди. Тун беҳад қоронғи эди. Ҳушидан кетган йигит канизаклар қаршисида ётар, икки зийрак қиз мақсадларига эришган эди. Улар сусткашликка йўл қўймай, ғайрат билан ажиб кажава ҳозирладилар. Йигитни кажавага солиб, тезлик билан ой юзлининг базмига етказдилар. Бу ерда шодлик қилиш учун зарур бар-

ча нозу неъматлар муҳайё бўлиб, ширин лабли ой-жамол уларни хилватда кутмоқда эди. Икки чоратопар канизак кажавада кумуштан сарвни унинг ҳузурига етказдилар. Уни маҳваш тахти томон олиб бориб, ойни хуршидга топширдилар.

Ой юзли қиз мақсадига эришгач, йигит юзига гулоб сепишни буюрди. Атир ҳидлари таъсиридан ҳушсиз йигит кўзини очди ва жаннатмисол қасрда ётганини кўрди. Ёнида ҳур ва париларга ўхшаш гўзал қиз – ўша кўнглини зор айлаган ой юзли жонона турарди. У шу заҳотиёқ ўрнидан сакраб туриб, ажиб ҳолатда яна қайта ерга ўтирди. Теварак-атрофига ҳайронлик билан боқа бошлади. Пойида шоҳона катта тахтни, ёнида кулиб турган бахтиёр дилбарни кўрди. Ўзига ўзи: «Ё Раб! Не ҳол экан бу ҳол? Тушимми, ўнгимми ва ёки хаёл?!» – деди. Ой юзли ширин сўзлар билан таскин берди ва висол расмини бажо келтириб: «Эй ҳушидан ажралган, бу туш эмас, шукр этиб, энди васл жомини ичгин!» – деди. Шу сўзларни айтгач, пари қўлига жомни олиб ичди ва қадахни яна тўлдириб, йигитга узатди. Нафис либос кийган Узро каби гўзал чеҳрали соқий ҳушини йўқотган йигитга кетма-кет қадахда шароб ичирар эди. Май жоми уят ўтига сув сепиб ўчиргач, улар бир-бирларига пардасиз сўзлар айта бошладилар. Шу тарзда ғамли ошиқ ва мунгли маъшук ишрат оғушида пайваста бўлдилар. Улар шундай бирликка эришдиларки, ўртадан иккилик деган нарса кўтарилиди. Имкон бор ҳар қандай кўнгил очишни бу икки ҳамнафас бир-бирларидан топдилар. Улар шундай адабсиз ишлар қилдиларки, буларни шарҳлаб ўтириш одобдан эмас. Ҳам йигит муштоқ, ҳам қиз муҳтож бўлиб, улар юзга юз, оғизга оғиз қўйган эдилар. Қолган ишларни ҳам шунга қиёс этса бўлади. Охири нима билан тугаганини ҳам шундан билиб олиш

мумкин. Сахарга қадар улар шу хил айшу ишрат қилиб, висол шаробидан қайта-қайта маст бўлишди. Субҳидам тун сирини фош қилиб, ер устидаги мушкдек қоронғилик устига оппоқ кофур сепла бошлади. Тонг оқариб келмоқда эди. Май ҳам уларга кучли таъсир қилиб, базм қилувчиларнинг ҳушини олиб қўйган эди. Бундан безовта бўлган икки канизак парда орқасидан куй чалишни бошлаб юборди. Улар базм қилувчиларнинг ақлини ўғирлаб, йигитни яна беҳуш ҳолга келтирдилар. Бу унга таъсир қилиб, у беҳол бўлганча ерга йиқилди ва идрокни йўқотди. Устамон канизаклар сўнг ошиқни тагин кажавага солиб, оёғидан маҳкам боғладилар. Уни ўзлари олиб келган ўша аввалги кошонага олиб бориб қўйдилар. Ғам тиканидан озор чекувчи ошиқни яна ўз ғамхонасига етказдилар. Йигит мастлик уйқусидан халос бўлгач, димоғига тонг ели урилди. У кўз очиб, мулоҳаза юрита бошлади. Бўлиб ўтган аҳвол, юз берган ҳодисалар бирма-бир унинг хаёлида гавдаланар эди. Маҳбубасини эслаб, ичидан мунгли бир оҳ отилиб чиқди, аъзойи баданини тошга уриб, соғ жойини қолдирмади. Ўзини қўйгани жой топа олмасдан ёруғ олам кўзига қоронғи бўлди. Кўзларидан юлдузлар каби ёшларини шашқатор тўкиб, оҳу дард чекар, атрофга ғавфо солар эди. Васл базмини сира унута олмай телбалардек нолалар қиларди. У ўз ўзига шундай дерди: – Ё Раб! Не тадбир айлайин?! Кимга ўз ҳолимни баён қилайин! Буни ҳеч кимга айтмай, сукут сақлай десам, тоқатим етадими?! Ўзимни тутиб туришга қувват топа оламанми?! Ҳолатимни яширин тутишни ёки ошкор этишни ҳам, сўз дейишимни ёки тек туришимни ҳам билмайман. Бу дардимни айтган билан адо қилиб бўлармиди! Менда унинг мингдан бирини гапиришга ҳам имкон йўқ. Бироқ буни сир тутишни истасам,

жонимдан жудо бўлишим ҳеч гап эмас... У ғавфою нола чекар, на танида руҳ, на бошида ҳуш қолганди. Унинг ҳайратланишидан ҳар лаҳза жони ўртанар, одамлар эса ҳайрон бўлар эди. Кимдир савол берса жавоб бериш ўрнига фақат шундай дер эди:

– Мендан бунинг сабабини сўраманг, шунча куйганим ҳам етар, яна куйдирманг! Ҳолимни баён қилиб бера олмайман, ўз бошидан ўтказмаган одам буни тасаввур қила олмайди. Ё Раб! Ўша бахту иқбол қуёши билан васл базмида саодатга эришган мен эдимми?! Бўлган воқеаларни ҳикоя қилсам, одамлар ишонармикан?! Ҳайратим жонимни ўртар – найлайин?! Жисми вайронимни ўртар – найлайин?! Аввал висол танҳолиги, бирлиги ичра мақсадга эришиб, маъшуқам билан қовушдим. Сўнгра ҳижрон азобида қолиб, армон билан ҳайратга чўммоқдаман. Ё Раббий! Ниҳоятда ғаройиб ҳолатга тушиб қолдимки, ҳеч кимсанинг бошига бундай савдоларни солмагин!

CLXI

Фақру Фано водийсининг сўзи

Ҳайрат водийсидан кейин Фақру Фано водийсига ўтасан. Бу водийда фақат хомуш, гунг, кар ва беҳуш бўласан. Бинобарин, бу водий чуқур денгиз каби тўфон гирдобиди бўлиб, унда юз минглаб олам фарқ бўлади. Даҳшатли бўрон қутурган тўлқинлари билан минг хил нақшлар пайдо қилади. Бу нақшлар дам-бадам йўқолиб, яна минг хил турли янги мавжлар пайдо бўлади. Бу ҳодисага диққат билан назар солсанг, мавжда вужуд йўқ эканлигини кўрасан, чунки денгиздан ўзга барчаси нобуд бўлувчидир. Ҳақ вужуди ана шу чексиз денгиздир, унинг юзидаги мавжлар эса бу оламдаги турли-туман нарсалардир. Маъно аҳллари эътибор қилувчи

Дарвиш шайхга бу ҳолни маълум қилгач, шайх боринг, у нечта идишни синдирса ҳам олиб бориб бераверинг, деди. Нечта обдаста тутқазган бўлсалар, ҳаммасини тош билан уриб синдирди. Ниҳоят, ундан узр сўраб, бу ердаги идишларнинг барчасини уриб синдинг, хонақоҳда яна сенга бергани биронта ҳам идиш қолмади, деб айтдилар. Шунда у деди:

– Агар идиш бўлмаса, орқангизга қайтинг ва шайхингизга айтингки, у ўз соқолини бу ерга олиб келсин, токи мен буюрилган фарздан қутулайин! Шайх бу ҳаёсиз сўзларни эшитгач, ўрнидан сакраб туриб, у томонга қараб юрди. У шундай дер эди: «Эҳ, бу қандай хуш соату бахтиёр ҳолат! Қарангки, бир қассоб ўғлига соқол битсаю йиллар давомида у соқолига оро бериб, ювиб тараса ва вақти келиб унинг бу соқоли шундай бир ишга яраб қолса! Унга бир дарвиш илтифот кўрсатиб, ўзини қайғудан қутқарса!» Шайхнинг бежирим оппоқ соқоли бор эди. Уни ҳовучига тутамлаганча дарвешнинг олдига йўналди. Бу ғофил ва ҳаёсиз, балки идроки йўқ бир телба эди. У шайхдаги бундай фонийлик хислатини кўргач, ортиқча алжираш учун ўзида қувват топмади. Шайх оёғи остига ўзини ташладию, ерга бош қўйганча ҳушидан кетди. Фонийликка эришган солик унга назар солиб, ундаги ўзликдан асар ҳам қолдирмади. Гумроҳни шу тарзда камолга етказиб, мисни олтинга айлантирди. Ҳар бир киши ранг, нақш ва бўёқдан – ўзлигидан чиқмай туриб, бундай ишни қила олмайди. Эй Фоний, сен ҳам ҳақдан ана шундай йўқлик тила! Бу хил йўқ бўлиш билан абадий борлиқни қўлга киритасан!

Комил Фанога эришмоқ ҳақида Хожа Баҳоуддин Нақшбанд сўзлари

Олижаноб фазилатлар соҳиби ва мўътабар зот, ҳақ равшанлигининг султони ва тўғри йўлнинг гул солувчиси бўлган Хожа Баҳоуддин Нақшбанд олам узра тахт қурибгина қолмай, йўқлик мулкида ҳам подшо бўлди. Бу авлиё сайр пайтларида ўзини турли нарсаларга қиёслар эди. Аммо ҳамма нарсадан ўзини кам кўриб, ўзини сарву гул олдидаги хору хас каби тутар эди. Бир кун унинг кўзи ифлос қўтир итга тушди. Шайх ўзини у билан қиёслаб, кўзига ёш олганча нола чека бошлади:

– Бу ит вафодорлар тоифасидан, мен эса ундай эмасман. Ўзимни у билан тенг деб айта олмайман. У ўз эгасига ҳамиша вафо қилади, мен эса Яратган эгамга фақат жафо қиламан, холос! Соҳибназар шайх шундай дер экан, ит унинг олдидан ўтиб кетди. Ерда ит қолдирган изларни кўрган Шайх яна қиёслашни давом эттириб деди:

– Мен ортиқманми ёки бу из ортиқми? Яна ўзига ўзи деди:

– Эй инсофсиз! Бу из вафо аҳли оёғининг нишонидир, сен эса вафосизлик сари талпинасан! У шундай дея, итнинг изларига эҳтиром билан боқди. Ҳақ аҳли ўз вужудини ана шу хил инкор қилади, борлигини шу йўл билан йўққа чиқаради. Уларда шу асно ўзликдан асарқолмагач, фано жомини сипқорадилар. Улар фақат Парвардигори олам аввалу охир боқий ва якка-ягона эканига қайта-қайта иймон келтирадилар. Шу асно ўзлигидан бутунлай воз кечиб, мутлақ борлиққа, Яратган эгамнинг висолига восил бўладилар.

Парвоналар тўдаси ҳақиқий шам шарҳида

Бир кеча парвоналар жам бўлиб, шамга етишмоққа ҳаракат қилишди. Қанотларини ўтда ёқишга ҳозирлаб, «Биз шам нурини излаймиз. Агар уни топсак, хоссаларини баён қилайлик. Айнан нима эканлигини аниқлайлик», – дедилар. Парвоналардан бири қанот қоқиб, шам ҳақиқатини билиш учун йўл олди. У юқоридан қоронғи кечада бир тўда парвоналарни кўрди, ўртада шам ёнар эди. Парвона шам нури билан кўзини мунаввар қилиб ёна туриб, шам ҳақидаги сўзларини оламга ёйди. У шам ҳақида сўзлар, лекин бошқалар англамас, сўзлари бошқа парвоналар қалбига етиб бормас эди. Парвона ҳар қанча ёниб сўзламасин, эшитувчилар ҳеч наф топмади. Унинг сўзлари фойда бермагач, бошқа парвона шамга қараб парвоз қилди. У шам базмига кириб бориб, нурига диққат билан назар солди. У ҳам қанча ёниб сўзламасин, парвоналар тўдасига мақсад аён бўлмади. Яна бошқа парвона ҳам бу ишга уриниб, шам узра кўп айланди. Ундан ҳам мурод ҳосил бўлмади, мушкул ҳал бўлмади. Бундан изтиробга тушган барча парвоналар мақсад сари шитоб билан талпиндилар. Шам атрофида парвона бўлиб, қанот-қуйруқларини куйдирдилар. Фақат шам ёғдусида куйгандан кейингина улар ўз мақсадларига эришди, аммо буни баён қилиш мушкул бўлиб, ҳатто макруҳ ҳисобланарди. Зотан, одам шуъла хоссаларини баён қилиб бера олмайди, куймасдан моҳиятини англамайди. Парвона бу ҳақиқатдан хабар топгач, аъзойи бадани кул бўлиб, ундан асар ҳам қолмади. У қўрқмасдан ўзини шуълага ургач, жисму жонига ўт тушиб, покиза бўлди ва ўзи ҳам шуълага айланди. Чунки унга мақсад

аён бўлиб, ортиғини баён қилишга ҳожат қолмади. Бинобарин, мақсад йўлида жон фидо қилди ва бу фанода айна муддаонинг ўзига эришди. У ҳақиқатдан огоҳ бўлди, шунинг ўзи етарли бўлиб, бошқа сўз айтишга ўрин йўқ эди. Одамлар парвоналарнинг бу ҳолига диққат қилса, уларга икки сир аён бўлади. Биринчиси шуки, куймасдан туриб, унинг мушқули осон бўлмайди; шам билан бирликка эришмасдан, пайваста бўлмасдан муродига ета олмайди. Токи фано ўтига ўз вужудини солиб, бу шуълада бору йўғини ўртамас экан, мақсад нури насиб этмайди, талпинган висоли юз кўрсатмайди. Иккинчидан, бундай чақмоқ уни оташ денгизига фарқ қилгач, сўз айтиш имкони қолмайди, бунинг сирини сўз билан баён этиш унинг учун амримаҳол ҳисобланади. Бунда куймасдан туриб, моҳиятни англаб бўлмайди, бироқ кимки куйса, ўзгалар унинг ҳолини билмайди. Эй Фоний! Фано ҳақида лоф уришни бас қил! Васлга эришмоқчи бўлсанг, яхшиси, фано ўтида куй! Шам ўтига айланган парвона каби ўзинини шуълага девонавор ур! Вужудингдан асар, борлиғинг ўриш-арқоғидан нишон қолмагач, мақсад ичра тилаганингга етасан! Буни одамлар билмаса билмай қўя қолсин!

CLXV

Шайх Суфён Сурийнинг фанодан сўнгра бақога эришмоқ ҳақида айтган сўзи

Шайх Суфён Сурий⁵² эътиқодли диндорларнинг пешвоси эди, Оллоҳ қабрини абадулабад нурли қилсин. У маърифат ҳақида сўз юритаётган пайтда бир шогирди сўради:

⁵² Шайх Суфён Сурий – машҳур мутасаввуф шайхлардан, исми Абу Абдуллоҳ бинни Саид, 783 йилда вафот этган.

– Агар одам Оллоҳга етишмоқчи бўлса, бу мақсадга қай йўсинда етади? Шайх жавоб берди:

– Бу йўлни минг бир манзилдан иборат, деб бил. Уларнинг ҳар бирида дард ва офатлар бор. Бу олов ва нур ўртасидаги етти денгиздан ташкил топган бўлиб, ҳар бири чексиз даражада кенгдир. Бу денгизлардан ўтмоқчи бўлсанг, домига тортувчи улкан наҳанг пайдо бўлади. У шундай даҳшатли наҳангки, бир дам тортса, икки оламини бус-бутунча бор мавжудотлари билан қўшиб ютиб юборади. Бу наҳанг истигно денгизида бўлиб, унинг атрофида сузиб юради.

CLXVI

Қушларнинг фано водийси сўнгида бақо мулкидан нишон топганлари

Савол-жавоблар тугаб, гап-сўзларга ниҳоят барҳам берилди. Буларни эшитган қушлар ақлбо-вар қилмас мушкул ҳолга тушдилар. Улар бу ишнинг ниҳоятда мушкуллигини, бу жамоанинг уни бажаришга қодир эмаслигини фаҳмлаб етдилар. Бинобарин, бор умидларини узиб, туганмас қайғуга мубтало бўлдилар. Улар Худҳуддан бундай даҳшатли сўзларни эшитгач, қалбларидан оҳу фиғон кўтарилди. Бу ишнинг ўта мушкул сиру асроридан бўлиб, чексиз ваҳимага тушдилар. Бу ваҳима шу оннинг ўзидаёқ уларнинг бир қанчасини ҳалок қилди. Жон ваҳимасига дучор бўлганлари нобуд бўлгач, қолган қушлар ҳайратга чўмганча йўлга тушдилар. Улар йиллар тинимсиз парвоз қилиб, дуч келган балолардан кўрқмадилар. Ўзликларидан халос бўлгунга қадар пасту баланд кўп йўлларни босиб ўтдилар. Бу йўлда шунчалик кўп қийинчиликларга дуч келишдики, уларни баён этишга тил

ожиз. Фақат сен ҳам йўлга отланиб, шундай йўлни босиб ўтсанг, ундаги қийинчиликларни англашинг мумкин. Улар бу йўлда қанчалик кўп қон ютганини ўшанда биласан. Пировардида, бу зор қушлар гуруҳидан ранж топган ушбу мажруҳ тўдадан озчилик қисм танлари ниҳоятда қийналган ва жонлари ўртанган ҳолда мақсад манзилига етиб келди. Чунки йўл чексиз ва узоқ бўлиб, унда офат кўп, дард, ранж ва машаққат эса бениҳоя эди. Шунинг учун бу қушлардан баъзилари йўлда жон таслим қилди, баъзилари оғир хасталикка дучор бўлиб, ярим йўлда адашиб қолди. Қушлар рўпарасидан аччиқ азобу уқубат шамоли эсиб, бу мусофирларнинг умр ипларини кесар эди. Йўлда уларни балога дучор қилувчи ҳодисалар ҳадсиз-ҳисобсиз эди, шу сабабли уларнинг аксарияти нобуд бўлди. Оқибатда юз минглаб қушдан фақат юз минглаб машаққатни енгиб ўта олган ўттиз қушгина омон қолиб, охирги манзилга етиб келди. Улар шунчалик ҳориб-чарчаган эдиларки, танларида ҳатто ҳаёт нишонасидан асар йўқдек эди. Жисмларида бирорта ҳам бутун парлари қолмаган, патлари пайраха ўтин каби парча-парча бўлиб тўзиб кетганди. Танлари йўл азобидан мадорсизланган, жонлари дард ва машаққат чекишдан хароб бўлганди. Улар сўнгги манзилда олиймақом бир жойни кўрдилар. Бу шундай жой эдики, ақл кенглигини англашга ожизлик қиларди. Бутун осмон, ҳатто у ердаги оддий хасдан ҳам кичикроқдир. У ерда эҳтиёжсизлик булутидан жала ёғар; момақалдиروқ даҳшатли гумбурлаб, тез-тез чақмоқ чақилиб турарди. Гўё оламга бало тўфони ёғилиб, осмонни офат чақмоғи кул қилиб юборгандек эди. Бу ерда етти осмон бир ҳовуч тупроқча, жаннатда ўсадиган сидра ва тўби каби дарахтлар эса хас каби қадрсиз эди. Барча қушлар лолу ҳайрон, ожизликдан зору паришон бўлдилар. Улар бу

ерда юзта ёрқин қуёш ҳам зарранинг юздан бирича қадрсиз эканини кўрдилар. Бундан уларнинг қанот-қуриқларига ўт туташиб, чексиз надомат билан «во ҳасрато» айта бошладилар.

– Биз ўттизта хомхаёл қуш кўнглимизга бўлиши мумкин бўлмаган иш савдоси тушиб, жонимизга ҳар доим ўлим ваҳимаси солиб, бу йўлни босиб ўтиш учун минг бир машаққатни бошдан кечирдик. Умримизни ўтказиб, оҳ, шу мақсадга эришдикми?! Бу даргоҳ жуда азим ва кўрқинчли эканки, бу ерда на сонимиз ҳисобга олинади, на саноғимиз! Улар шу сўзларни айтиб, оҳу фарёд ура бошлашди. Бу ҳол сарсонликда овора бўлган қушларнинг кўнглини бузиб, ҳар дамда янги бир умидсизликка юз тутар эди. Хуллас, овора ва саргашта қушлар ўз ғамларига чора топа олмай, учиб учун қувватлари, оғир дард туфайли қўниш учун тоқатлари қолмаган бир пайтда ногоҳ парда орқасидан иззат элчиси давлат қуши каби уларнинг олдига етиб келди. У бу юз бало ипи билан боғланган ва ҳайратда қолган хаста қушлар тўдасини кўриб, улардан ҳол-аҳвол сўраб деди:

– Ҳой, бу тўда қандай жамоат?! Бу минг балога мубтало бўлиб, балодан ўзга нарса топмаганлар ким экан? Бу паришонҳол ва саргардон, қадр қийматда тупроқ билан тенг бўлганлар ким бўлди? Бу хил таҳқирларга маҳкум бўлиб, бу ҳақоратдан кўзига ҳеч нарса кўринмаганлар ким?! Қушлар унга шундай дедилар:

– Биз хор ва зор, беҳуда чиранган ожиз ва бегътибор бир гуруҳмиз. Шоҳ висолига талпиниб йўлга чиқдик, бу йўлда жонимизни турли азобларга гирифтор қилдик. Минг машаққат билан унинг дастгоҳига етишни орзу этгандик. Биз шоҳи бўлмаган бир қўшин эдик. Шаҳаншоҳсиз қўшин қандай қўшин бўлади? Умр бўйи йўлда машаққат тор-

тиб, минглаб хорликлар кўриб, шу тариқа неча юз минг бу йўлга мансуб бўлган тўда (улар шунчалик кўп эдики, бундан инсон ақли ожиз қоларди) шу йўлга кириб, ҳалок бўлишди. Бу даргоҳга фақат биз ўттизта қуш етиб келдик. Симурғ яхши-ёмон кунда ҳолимиздан огоҳ бўлиб, бизга йўлбошчилик қилди. Агар шоҳ бизларни маъқул кўрса, биздек зору интизор қушлар унинг хизматини бажонидил адо этар эдик! Элчи қушларнинг сўзларини эшитиб, шундай деди:

– Эй гумроҳ тўда! Сизлар ақлингизни бой берибсиз! Сизлар паришонхотирликка учраб, саробий хаёллар домига тушиб қолибсиз. Шу аҳволда қайси тил билан шоҳ номини зикр қилмоқдасиз? Бу фикр қаёқдан кўнглингизга келди? Сизлар ҳеч нарсага арзимайдиган, балки ундан ҳам паст турадиган бир гуруҳсиз. Шоҳ эса сизларнинг бу пойма-пой андишангиздан минг чандон юксакда туради. Ҳеч нарсага арзимайсиз-у, яна қизишиб, бекордан-бекорга ҳовлиқасиз! Ўзингизни мавжуд деб тасаввур қиласиз! Сизда аслида на сон бор, на ҳисоб бор ва на вужуд! Борман деб даъво қиласиз, аммо йўқсиз! Кўнглингиз хомхаёл билан тўла, барча ниятларингиз амримаҳолдир! Бу шундай муаззам жойки, бу ерда ҳатто юз минг қуёш ҳам кичик бир зарра каби нур соча олмайди. Бу ерда юз минг қутурган фил бир ўлик пашшадек гап! Бу жойда сиз на борсиз, на йўқсиз, балки борлигингиз йўқлигингиздан ҳам камдир! Бундай беҳуда сўзларни айтмасдан, тезда орқангизга қайтинглар. Агар яна бирор гапингиз бўлса, айтиб кетинглар! Бу сўзларни эшитгач, қушларнинг ҳуши бошларидан учиб, уларга ожизлик юзланди, ҳатто тиллари гапга айланмай қолди. Ҳаммалари бир-бирларининг пинжиги кириб, умидсизлик ўтида ёна бошладилар. Улар ўзларига ўзлари шундай дер эдилар:

– Эвоҳ! Шунча заҳмату машаққатларимиз беҳуда кетди! Афсус, минг афсус! Агар шоҳ шундай олий даргоҳга эга бўлса, биз каби бир неча ҳақиру фақирлар унга қандай юзланади? У биздек фақирларни назарига илармиди? Ҳайф шунча умид билан ҳаракат қилганларимиз! Ҳайф абадий давлатга эришамиз деб қилган орзуларимиз! Қушларнинг барчаси чуқур қайғуга, чексиз ҳасрат ва армонга гирифтор бўлдилар. Улар:

– Биз каби ғамли, орзу ва умидларидан йироқ тушган бир гуруҳ бор эканми?! – дея фигон тортди.

CLXVII

Қушларнинг фанога эришишдан умидсизликка тушиб турганларида Ҳудҳуднинг тўғри йўл кўрсатганлиги туфайли уларда қувват ҳосил бўлгани

Шунда Ҳудҳуд уларга деди:

– Эй бечора, хонумону мулкидан бегона ҳам овора тўда! Шоҳ марҳаматидан умидингизни узманг, чунки унинг хислатларидан биттаси лутфу марҳамат қилишдир. Башарти, унинг висолига эришиш қийин экан, ишқида ўлмоқ ҳам яхши ишдир. Биз бу иқболни қўлга киритиб, унинг даргоҳига етиб келдик. Шу саодатнинг ўзи ҳам биз учун олий мартабадир. Ниҳоят унинг ишқида барчамиз ҳалок бўлсак ҳам розимиз. Бу сўзларни эшитган қушларнинг барчаси юраксизлик қилиб, Ҳудҳудга шундай деди:

– Эй доноларнинг доноси! Биз барча балоларга сабр қилиб, жамики буйруқларингга итоат этдик! Сен қай томон бошласанг ҳам сендан айрилмадик. Нимаики амр этган бўлсанг, қаршилиқ кўрсатмадик. Аммо васл чоғи бизга айрилиқ ғами юзланди. Бу сен айтган сўзларга тўғри келмайди-ку! Ҳудҳуд уларга шундай деди:

– Сиз тушкунликка тушманг ва асло озор чекиб, ранжу уқубат тортманг! Биз бу йўлга қадам қўйиб, юз хил бало-қазони чекишга жазм этган маҳалимизда мақсадимиз шоҳга эришмоқ ва унинг даргоҳига етишмоқ эди. Токи бу мақсадга етиб, унинг даргоҳига йўл топган эканмиз, ўзингизни асл мақсаддан йироқда деб гумон қилманг. Агар ошиқ ишқда ҳақиқий камолотга эришган бўлса, унга ҳижрон ҳам, висол ҳам тенг ҳисобланади. Чунки ёрнинг хоҳиши ошиқ учун азиз бўлиб, ёрнинг истагини сўзсиз қабул қилади. Ёр васли насиб этмаган экан, сиз учун унинг ёди билан яшаш етарли эмасми?! Ҳар бир киши ёр ёди билан жон берса, унинг бу ўлими мангу ҳаёт билан тенгдир.

CLXVIII

Ҳикоят

Мажнунни даштда бир киши учратиб қолди. У ўзи билан ўзи сўзлашмоқда эди. У киши Мажнундан сўради:

Сен ким билан гаплашяпсан?

– Эй бахтли одам, мен Лайли билан гаплашмоқдаман, – деб жавоб берди.

Мажнун. Ахир у сендан жуда узоқда-ку!

– Эй ғофил, Лайли менинг жонимда! Уни ёди жонимга дармон экан, уни олисда бўлгани билан унута оламанми? Кимки ишқда камолот касб этса, унинг фикру зикрига маъшук ёди пайваста бўлади. Сиз ҳам чинакам ошиқликка даъвогар бўлсангиз, муҳаббат дарду ҳасратларини ҳам шодлик дея қабул этинг!

Қушларнинг олий фанога эришиб, бақо васлига етгани

Мусофир қушлар қўплаб уммонлару дашту саҳро-лардан ошиб ўтиб, манзилга етиб келган эдилар. Улар туну кун йўл юришдан сира ҳормасдан, ҳар қандай бало дуч келса ҳам ҳайиқмасдан ўз истакларига эришганларида, бу мағлуб тўдага олий жамолни кўришга тўсқинлик қиладиган парда тортилди. У ўз улуғворлигини намоён қилиб, қаршилиқ кўрсатса ҳам, бенаво қушлар ўз аҳдларидан қайтмадилар. Улардан баъзилари иродасизлик қилганларида Худҳуд тўғри йўлга бошловчи сўзлари билан уларнинг тушқунлик ва умидсизликка тушишига йўл қўймай, бу борада анча ваъзлар айтди. Худҳуднинг сўзларидан уларга жон кириб, мушкуллари янада осонлашди. Чунки уларга содиқлик ва ихлос қўйиш ёр бўлди, ёрни исташда эса бу икки ҳолатнинг фойдаси кўп. Улар улуғлик қошида тубан, хор бўлган бўлсалар-да, Худҳуд уларни ғам емасликка чорлаб, кўпгина далиллар келтирди. Уларнинг кўнглида мардоналик устувор бўлди, зотан комил йўлбошчиси ҳам оқил ва доно эди. Ниҳоят, садоқат ва ихлосмандлик шарофати билан иккинчи фанога эришдилар ва ёр васлига ошно бўлдилар. Васл боғидан марҳамат шабадалари эсиб, тўғрироғи, Масиҳнинг покиза нафаси келиб, улар олдида ниқоб бўлиб турган барча пардаларни бирма-бир олиб ташлади. Нур ва зулматдан иборат ҳамма пардалар бартараф қилинди. Васл боғида шодлик ва мақсад гули очилиб, унинг муаттар бўйидан кўнгишлар яйради. Қушларнинг дилларидаги шикасталик йўқолиб, васл гулзорида мақсад ва шодликка эришдилар. Бу гулшанда ҳар бир гул гўё бир кўзгу каби эди. Қуш-

лар қаёққа қарасалар, ўзларини кўрар эдилар. Бу ерда яна нур ва покизалик, ошкора ва яширин нарсаларнинг ҳаммаси бор эди. Бу одамларнинг кўзгуга ёки тиниқ, зилол сувга термилганини эслатарди. Ҳамма нарса бошдан-оёқ равшан кўзга ташланар, кўзгу ёки сувда одамнинг акс этишига ўхшар эди. Бу ўттизта қушнинг шунча кўп машаққат ва ранж чекиб, бу ерга етиб келганидан мақсад Симурғ висолига ноил бўлиб, фанодан шундай юксак бақога эришмоқ эди. Аммо улар қаёққа қарасалар ўзларини кўрдилар. Оллоҳ-Оллоҳ! Бу қандай ажойиб сўзки, Симурғни орзу қилган ўттизта қуш ўзларини ўша Симурғ сифатида кўрдилар! Садаф гавҳарга айлангани каби «ман араф» сири⁵³ зоҳир бўлди. Эй кўнги! Бу нозик маъноли сўзлар қушлар тилидир, балки рамзу тимсол сирларидан огоҳлар тилидир. Бу сўзларни тушуниш қийин, муаммо, бироқ риёзат натижасида ойдинлашади. Чунки риёзат инсондаги ҳайвоний хислатларни йўқ қилади. Одам шу асно ўз нафсониятини инкор эта олса, унда руҳий покликдан бошқа ҳеч нарса қолмайди. Сен бу ҳикматга хилоф иш қилма!

Одамзот манглайига шундай азизу мукрарамлик битилганки, ўзидаги иллатларни бартараф этиб, фиръавнликка тақлид этмаса, унда Мусога ўхшаш энг яхши сифатлардан ўзга сифат қолмайди. Ёки феълидаги Абу Жаҳлиқни йўқотиб, шараф ганжини қўлга киритса, Ҳабибуллоҳдек юксак шарафга эришади ҳамда борлик ва йўқликдан огоҳ бўлади. Ваҳдат меърожига чиқиб, поклик сирларидан хабардор бўлади. Кўзи васл нуридан шундай ёришадики, бу пайтда орадан «менлик»

⁵³ Ман(ъ) араф – (бирова билади) кимки ўз васфини билса у ўз хожаси (Оллоҳ) ни ҳам билади; кимки ўзини таниса, у ўз хожасини ҳам танийди (унинг зоти олам васфлари билан зийнатлидир).

ва «сенлик» йўқолади. Парвардигор ўз қудрати билан денгиз мавжларини юзага келтиради. Мавж нақшидан денгизга не зиён етади? Денгиз, хоҳ у мавжли бўлсин, хоҳ мавжсиз, ўз сувлари билан денгиз саналади. Сувсиз мавж ҳосил бўлмайди. Мавжнинг бору йўқлиги денгизга боғлиқдир. Буни чуқур ўйлаб кўрсанг ёки ишқ сирларини диққат билан мулоҳаза қилсанг, Оллоҳ сифати билан бирлашиб кетганингда, огоҳ хотиринг билан шу сўзларни айтишга журъат этасан: яъни, яратилган ҳамма нарсадан асосий мақсад, Тангри таоло, ёлғиз сенинг ўзингсан! Сендан ташқарида ҳеч нарса мавжуд эмас! Сен ўзинг барча мавжудотларнинг мухтасар тафсилсан ҳамда борлиқ мушкилларини тушуниб етувчисан! Бинобарин, тафаккур қилиб, нимани истамоқчи бўлсанг, фақат ўзингдан истагил! Сен жаннат боғчасидаги ажиб бир гўзал қушсан ва шаараф бўстонида покдомонсан. Лекин Симурғ истаган у қушлар галаси сулук ичра риёзат билан сайр қилиб, бу йўлда ўзларини қобил этдилар ва талабдан васл ҳосил қилдилар. Сенда ҳам у имконият тарзида мавжуд бўлиб, агар ёмон феълнингни тузатсанг, мақсадга эришасан! Агар бу йўлда ўзингни қобил этмай, пасту баланд сўз айтсанг, дорга осилишинг турган гап. Кимки бу ҳикматдан огоҳ бўлса, билгилки, бундай сўзларни айтишга тил ожизлик қилади. Бунда сўз ўзгача-ю маъно ўзгачадир. Сўзга зўр берган одам унинг маъносини англамайди. Менга қандай маъно аён бўлган бўлса, уни қуш тили билан баён қилдим. Айтган сўзларим фақат ўз зоҳирий маъносида тушунилмасин, ундаги чуқур маъноларнинг юзларига парда тортилмасин. Бу сўзларимни фақат қуш тилини билганларгина фаҳмлай оладилар. Фаҳмлагач, теран мазмундан қаттиқ ваҳимага тушадилар. Аммо зийрак қуш бу сўз тагида нималар борлигини дарҳол англайди. Бу сўз барча

сўзлар ичида энг мавҳумидир, у забонсиз одамларнинг тилидир. Шарт шуки, англаган одам зинҳор ўзгаларга баён қилмасин, чунки тилидан бошига бирор офат етиши мумкин. Эй Оллоҳ! Мен бу сўзларни айтиб, тавба-тазарру қиламан. Айтиб бўлмас сўзларим учун сенинг ўзингдан паноҳ иштайман. Бу фикрларни ўзимча баён қилмадим, балки Аттор сўзларини шарҳ қилиб бердим. Сўзимга офат тушишидан ўзинг асра, кимга пайравлик қилаётганимни ҳисобга ол. Агар мен хатога йўл қўйсам, устоз Фаридиддин Аттор нуқсонсиздир, чунки у кўплаб баркамол асарлар яратган. Баъзида илҳом шавқи билан ғалати фикрлар айтган бўлсам, уларни комил устоз сўзларидан илҳомланиш деб бил. Мен унинг шогирди бўлиб, сен ҳақингда бу сўзларни айтдим, узримни қабул қилиб, гуноҳларимдан ўтгайсан.

CLXX

Ўз мулоҳазаси қусури узрига тамсил

Бир паришонхотир девона бўлар эди. У бир гўзалнинг ишқида оғир аҳволга тушган эди. У кўнги қўйган жонона наинки давронга офат солувчи, балки ишваси билан барча жонларга қирон келтирувчи эди. Хусн бобида ҳур ва парилар ҳам унга тан берган, унинг чиройи олдида ой ва қуёш ҳам хира тортар эди. Оламни унинг ҳусни ғавғоси тутган, овозаси турли шаҳарлар ва мамлакатларга тарқалган эди. Ниҳоятда гўзал бўлса ҳам, асосан, у икки ҳунари билан машҳур эди. Биринчидан, у бағоят билимдон ва зукко, иккинчидан, жафо қилишга бешафқат эди. Ишқда мажнунтабиат ошиқ бир кун маъшуқасини ёдга олиб, юзини гулга, қаддини сарвга, қиёфасини товусга, юришини қирғовулга қиёс қилди. Девона шуларни айтиб

турганда, ой юзли дилбар келиб, унинг сўзларини панада туриб эшитди. Сўнгра унинг қошига келди ва шундай деди:

– Сен айтган бу таърифлар мен учун киноядан бошқа нарсалар эмас. Мен улардан ниҳоятда ор қиламан. Қоматимни сарв деб айтдинг, аммо сарв менинг қаддим каби хиром эта оладими?! Юзимни гул деддинг, лекин қайси гулда мен каби юз ба-лолик кўз ва қош бўлади! Қиёфамни товусга қиёс қилдинг, қачон товус одамларнинг ақлу ҳушини олибди?! Юришимни қирғовулга ўхшатдинг, аммо қай бир қирғовул ошиқлар қатлига сабаб бўла олган?! Ой юзли гўзал ғазаб билан шу сўзларни ай-тиб, унга хитоб этди. Ошиқ тили калимага келмай аранг деди:

– Мен хато қилдим, ниҳоятда хижолатдаман, ле-кин аслида сени васф этувчи гуноҳкор бандаман! Ойжамол шу заҳотиёқ:

– Бор-будингни йўқ қилиб юбораман! – дея унга ғазаб қилди. Девона ўзини унинг пойига ташла-ганча зорланиб ёлворди:

– Эй ҳусни билан парилар ва ҳурларни хижолат-га солган. Мен сен тўғрингда нима деган бўлсам, барчаси сенга муҳаббатим, ихлосим ва дўстлигим туфайлидир. Уларда ҳеч қандай шикоят, ўринсиз таъна-дашном-лар ва киноялардан асар ҳам йўқ. Аммо сени мақтаб, васф этишда камчиликка йўл қўйибман: буни тан оламан. Ўзинг марҳамат кўр-сатмасанг, ҳолим хароб. Мен айтган бу сўзларни нодонликка йўйсанг, уларнинг барчасини жаҳолат ва билмасликдан деб ҳисоблагин. Чунки уят мен телбани ҳалок қилмоқда, агар сен ҳам ўлдирмоқчи бўлсанг, бу менга оғир заҳмат бўлиб тушади! Телба ўз айбини бўйнига олиб, узр сўрагач, париваш ҳам лутф кўргазиб, унинг бир қошиқ қонидан кечди.

Ҳикоят

Ҳақиқат аҳли пешволаридан Хожа Абдуллоҳ Ан-сорий шундай деган: – Киши созини руд оҳангига мослаб, бу оҳанг билан ёқимли қўшиқ айтса, куй ва қўшиқдан мақсад Оллоҳни васф этиш бўлса, эй, пок эътиқодли, билгинки, унинг бу иши ғафлат оҳанги билан Қуръон тиловат қилишдан яхшироқдир. Агар қўшиқ ва нағмада огоҳлик мавжуд бўлса, бу тоат вақтидаги гумроҳ-ликдан яхшироқ саналади.

Ўз камчиликларини афв этишни ёлвориб сўрага-ни ва гуноҳларидан ўтишни илтимос этгани

Эй, барчага лутфу мараҳмати беадад Парвар-дигори олам! Барча саҳоват аҳли сен туфайли мавжуд. Сенинг лутф ва эҳсонинг поёну ҳадсиз, мурувват ва инъомларинг сон-саноқсиздир. Сени васф этиб нелар ёзмадим, улар жозибали бўлма-са, сендан кечирим сўрайман. Наинки мен, балки неча буюк алломалар васфингни йиллар давомида куйласалар ҳам, инсоф билан ўз ожизликларини бўйинларига олишлари лозим. Мендек ошуфтаҳол девона Фоний агар сен ҳақингда бир неча сўз айт-ган бўлса, хато ва нуқсонларини лутфу марҳамат билан афв қил, ёзган яхши-ёмон ёзувлари учун ке-чир. Мен нима ҳақида қалам сурган бўлсам, сендан ёздим, сендан ўзга ҳақида сўз юритмадим, менга шунинг ўзи кифоя. Ортиқ ёки кам десам ҳам сен-дан дедим, чин ёки ёлғон айтсам ҳам сендан айт-дим. Сиру асрорларинг қанчалик аён бўлган бўлса, уларни қуш тили билан баён қилдим. Айни паллада чала сўйилган қушдек ақлу ҳушимни йўқотиб, қуш

тили билан сенга ёлвормоқдаман. Чунки барча қуш ҳам булбул каби бийрон бўлавермайди. Агар булбул лутф билан ажойиб дostonлар айтса, қарға ёқимсиз куйларни ҳаддан оширади. Бинобарин, барча қушнинг куйлаши дилга хуш келавермайди, барча қушнинг нағмаси дилкаш бўлавермайди. Мен улар тилидан сўз айтдим, албатта, барча қушнинг сайраши бир мақомда бўлмаган. Тўти ва майна одам каби гапира олсалар ҳам ҳар бирининг нутқи ўзгачадир. Улар сайрашида тафовут мавжуд бўлиб, бири ҳақ ҳақида сўзласа, иккинчиси бут ҳақида гапиради. Берида шаккоклик, иккинчисиди диндорлик мавжуд. Аммо Фонийнинг куфру дин билан иши йўқ. Чунки у ҳар нима айтган бўлса, сен туфайли айтди! Сен унинг хатоларига бағрикенглик қилгин, токи у ҳам фано базмида бир қултум май ича олсин! Унга фано жомини насиб этганингда, бақо иқболини бермоқликни ҳам унутма!

CLXXIII

Шайх Фаридиддин Аттор васфи ва Навоийнинг унга пайравлик қилгани тавсифи

Эй Фоний! Яна бир гўзал асар ёзиб, қушлар суҳбату саёҳатинни ажойиб йўсинда баён қилдинг. Қушлар тилини англаганлардан бири Сулаймон пайғамбар эди. Кейин вазири Осаф⁵⁴ ундан таълим олиб, қушлар тилини ўрганди, аммо бу тилининг сир-асрорларидан у ҳеч кимни хабардор этмади. Бу иккаласидан ўзга киши бунинг уддасидан чиқмади, бошқалар қуш тилини билмаганликлари учун фаҳмига етмас эдилар. Фалак шитоб айланиб бир неча минг йил ўтди. Ниҳоят сайру саёҳатда

⁵⁴ Осаф – Сулаймон пайғамбар даврида яшаб ўтган шахс. Мазкур пайғамбарнинг яқинларидан ҳисобланган ва улур қароматларга эга бўлган.

чаққон, нутқи бийрон ва ақли ўткир омадли қуш майдонга чиқди. Уни қуш дема, балки фано Қофининг анқоси де, барча қушлар тилининг доноси де! У бу йўлнинг бошловчиси ва авлиёлар қибласи бўлиб, кўнгли тўғри йўл кўрсатиш учун зиёлангандир. У ҳақиқат сирларини кашф этишда ягона ва тенги йўқдир, ҳикматларидан ҳақиқат ақли баҳраманд бўлади. Бу киши илму фан аҳлининг йўл кўрсатувчиси, маърифат бозорининг Атторидир. У бу гулшанда пайдо бўлганда гўё қушлар ҳам нутқини ундан ўрганганди. Қуш тилини Осафдан ҳам, ҳатто Сулаймондан ҳам яхши англарди. Чунки улар қуш тилини билган бўлсалар-да, лекин бундан элга бирон-бир наф етмади. Ҳақ Аттор тилини бийрон қилгани учун эса «Мантиқ ут-тайр» дostonини яратди. Бу тилни тўла баён этиб, илоҳий сирларни шарҳлади. Ибтидо ва интиҳо ҳақида чиройли сўзлар хазинасидан кўплаб гавҳарлар сочди. Бу гавҳарлар билан замона аҳлининг қалбини маъмур хазина каби бойитди, барча одамлар баҳраманд бўлдилар. Хазинадаги тилсим очилгач, ҳар одамга бу гавҳарлардан муайян улуш тегди. Асарини кўпчиликка қуёш каби ошкор этиб, сўзларидан Жамшид жоми каби садо чиқарди. Барча лабташналар бу шаробдан сипқорди. Ўзгалар бу ҳақда сўз айтишдан ожиз қолдилар. Қуш тили билан шундай ҳикматли каломлар айтдики, унинг бу сўзлари бийрон тўти такаллуми каби барчага манзур ва маъқул бўлди. Унинг асарини форсийзабон халқлар фаҳм этиб, ундаги барча сирли нозикликлардан огоҳ бўлдилар. Аммо соддадил, оқкўнги турклар бу тилни етарли даражада билмаганликлари сабабли қуш тили билан форсча ёзилган бу асарни тушуниш бахтидан маҳрум қолдилар. Улардан кўпчилигининг қўлида қушлари бўлса-да, лекин уларга қуш тили тушунарли эмас эди. Мен

ёзу қиш Аттор дўконидан қанд ва шакар олиш билан шуғулландим, балки бу дўконда тўти янглиғ макон тутиб, шакар ушатар эдим. У қуш тили билан менга неки хитоб қилган бўлса, тўти каби жавоб қайтарар эдим. Тўғрироғи, унинг гапга чечан пок руҳининг қуши Арш боғидан келиб, кўнглимга ўрнашиб олгандек эди. У менга қуш тили мушқуларини ҳал этиб, қушлардай сайрашда устодлик қилар эди. Шу асно Аттор достонидан илҳомланиб, мазкур асаримни туркий тилда ёздим. Гўё барчани ром қилиб мастона сайраётган қуш каби кўп куйларимни туркона созга ҳамоҳанг қилдим. Каминани наинки қуш, балки минг хил достон куйловчи булбул деб айтгин, ҳар бир достоним ўзгача янги оҳанг билан яратилган. Достонларим гулдан илҳомланиб битилган бўлиб, ҳатто нолаю афғонларимда ҳам гулнинг гўзаллиги васф этилади. Мен асли минг хил оҳанг билан нола чекувчи булбулдирман. Ҳар бир фиғонимни бир достонимда жо қилганман. Ушбу гулшанга мастонавор қадам қўйиб, баланд пардаларда куйладим. Куйларимни эшитган ҳар қандай сайроқи қуш ҳам улардан қусур топа олмас эди. Шайх руҳидан менга мадад етиб, бийрон булбулдай беармон сайрадим. Кимки бу мутаносибликка назар солса, ҳаёлига беихтиёр Қақнус⁵⁵ қуш келади.

⁵⁵ Қақнус – «Лисон ут-тайр» достонидаги қушлардан бири. Бу қушнинг тумшуғида кўп (суқба) тешиклари бўлиб, улар орқали ҳар хил ёқимли куй ва оҳанглар чиқарган. Қақнуснинг жуфти бўлмас экан, умри бўйи чўп, ўтин йиғиб, умрининг сўнгида жуда чиройли ва узоқ куйлар экан, унинг жозибали сайрашидан ўзи йиғган ўтинга ўт кетиб, ўзи ҳам, ўтин ҳам куйиб кул бўлар экан. Ўт кулидан янги «Қақнусбачча», яъни унинг боласи чиқиб, у ҳам ўз йўлида отаси қилган ишларни давом эттирар экан.

*Ўзини шайх руҳи мадади билан унга ўхшатма
достон яратганига Қақнус тамсили*

Қақнус деган бир ажойиб қуш бор эмиш. У Ҳиндистонда мақом тутиб, ўша ерда сайр қилар экан. Бу келишган ва бақувват қушдир. Унинг ҳар бир парида ўзгача нақшлар ва ранглар жилва қилади. У ажойиб кўриниши билан бирга, ажиб бир тумшукқа ҳам эга. Тумшуғида бир талай тешиклар бор. Агар жонга ҳузур бахш этувчи дилкаш наво куйалмоқчи бўлса, тумшуғидаги ҳар бир тешикдан янги бир куй таралади. Агар астойдил куйласа, эшитган одам ҳушидан ажралади. У жуфтсиз танҳо яшайди. Ҳеч бир қуш унга тенг кела олмайди. У кишилар оёғи етмайдиган олис ўрмонда, дарахт бошида яшайди. Бир кун Фисоғурс⁵⁶ ўша ердан ўтаётганда, унинг унлари қулоғига чалинибди. У бу куйдаги турли садоларни эшитиб, уларни ажратган ҳолда мусиқа фанини кашф этибди. Қақнус ўрмонда жуда узоқ ҳаёт кечириб, умр бўйи ўтин йиғади. Хўлу қуруқ бу ўтинлардан беҳад улкан хирмон ҳосил бўлади. Умри поёнига етгач, умрбод жамланган ўтинлар хирмони устига чиқиб, ниҳоятда ҳазин дилкаш наво билан сайрайди. Бу куйни эшитган ўрмондаги барча қушлар ва ваҳший ҳайвонлар атрофида йиғилади. Мунгли ноласи қаттиқ таъсир этиб, кўпчилиги ҳалок бўлади. Бу куйлари ниҳоясига етгач, охирида ажиб ўтли наво

⁵⁶ Фисоғурс – Пифагор, қадимги юнон файласуфи ва математиги, эрамиздан олдинги 571 – 479 йилларда яшаган. Пифагор тарафдорлари эрамиздан олдинги IV асргача илм-фанга, айниқса математика, астрономия фанлари тараққиётига ўз ҳиссаларини қўшганлар. Айтишларича, Фисоғурс ўрмон яқинидан ўтиб кетаётганда Қақнус қушнинг куйлаганини эшитган. Бу уни мусиқа куйларини, мусиқа асбобларини ихтиро қилишга илҳомлантирган.

тортади. Бу наводан ўзи йиққан улкан ўтинлар хирмонига ўт туташиб, олов ичида қолади. Бу ўт музаффар ялов каби осмону фалакка кўтарилиб, хирмон хашакка чақмоқ тушгандек ловиллаб ёна бошлайди. Бу ўтинлар ёнган сари Қақнуснинг ўзи ҳам улар билан бирга ёниб, парлари худди япроқлардек ўртанади. Ниҳоят, ўзи ҳам, ўтинлар ҳам кулга айланади. Бу ёнғиндан юз туман зарра бир бутун бирлашади. Бу куллар бир тоғ бўлиб уюлгач, ичида бир қақнусбачча – Қақнус боласи бекиниб ётади. У аста-секин қимирлаб кул ичидан бош кўтаради, кейинчалик хилма-хил нақшларга эга қанотлар чиқаради. Парвоз қилиб, атрофга назар ташлайди ва ўрмонни кўради ҳамда ўтин йиғи бошлашга киришади. У ҳам умр бўйи ўтин тўплаб, охирида бир дилкаш ун тортади. Унинг умри поёнига етгач, у ҳам ўз отаси нима иш қилган бўлса, ўшани такрорлайди. Фаридиддин Аттор ўша аввалги қушга ўхшайди. У ҳам умр бўйи куйлаб яшади. У шундай ажойиб дилкаш наво билан сайрадики, унинг куйи барча ваҳший ҳайвонлар ва қушларни мафтун этди. Барча унинг офат навосидан нобуд бўлиб, хирмон ва унинг эгаси каби кулга айланди. Аммо ўша кул ичидан наинки чўғдек ялтираб, балки чўғ ичидан самандар⁵⁷ каби чиқиб келган бир қуш боласи бор эди. Аввалги қуш қандай умргузаронлик қилган бўлса, бу ҳам шундай ҳаёт кечирди. Бу ҳам яна хирмон жам этди ва унинг ҳам умри ниҳоясига етди. Гулшан ва даврондаги ҳар хил қушлар, фақатгина қушлар эмас, балки ваҳший ҳайвонларни ҳам ўз атрофида йиғди. Тумшуғидан юз хил наво чиқарди, бу наволарнинг барчаси илоҳий яширин сирлар ҳақида эди. У ҳам ўзига, ҳам хирмонга ўт солиб, ўзини ва ўзгаларни куйдирди. Мен уни ота, ўзимни ўғил деб атамай, у олий мартабали шоҳ, мен унинг бан-

⁵⁷ Самандар – доимо ўт, олов ичида яшайдиган ҳайвон. У ўт ичида пайдо бўлиб, ўт ичида яшайди ва ҳалок бўлади.

даси, қулиман. Чунки аввал у бу оловда куйиб, барча оламга ўт солди. Сўнгра бу ўтдан биронта кимса менчалик куйиб-ёнмади, оламни ўртовчи ва дунёни ёритувчи шуъла бўлиб порламади. Қуш тили воситасида гулхан пайдо қилиб, ҳам ўзимни, ҳам элнинг кул бўлишини билдим. Дунё отамдан нимаики кўрган бўлса, менга ҳам у насиб бўлди. Олам элини ҳам, ўзимни ҳам ўртадим. Сўзни ҳам қуш тили билан баён қилдим. Тилагим шуки, бу фано ёлқини барча куйганларга абадийлик ато этсин.

CLXXV

Талаб йўли борасида муножот

Ё Оллоҳ! Барча мавжудот сенга интилади, уларга матлубсан ҳам муҳаббат аҳлига маҳбубсан! Икки оламдаги барча мавжудот сени ахтаради, сенга мойил бўлганлар бошқа нарсага хоҳиш билдирмайди. Сендан ўзга ҳатто малак ёки пари ҳам излашга арзимади. Жаннат ва кавсар булогини ҳам, жаннатдаги тўби дарахтию ҳурларни ҳам сенсиз талаб қилиш хатодан бошқа нарса эмас. Жону кўнглимни ўзингга толиб эт! Дард ила ишқингга шавқимни ролиб эт! Ҳам менга талаб завқини восил қил! Ҳам яна талаб топмоқни ҳосил қил! Ўзингдан ўзни кўнглимдан чиқариб ташла! Илоҳий фикру зикрингни қалбим ҳузурига айлантир!

CLXXVI

Тамсил

Бир толиб мурид Каъба зиёрати умидида йўлга чиқди. Бистом шаҳрида уни Боязид учратди. У шайх билан учрашувга мушарраф бўлди. У ердан ўтиб, Каъба томон йўл олди. Бу қалб кўзи басир кимса ҳаж қилгач, орқасига қайтди ва яна Бистом

шаҳрига етиб келди. Ғофил солиқ салом бериб, пир хизматида қўл қовуштирди. Шайх уни кўргач деди:

– Эй йўловчи! Васл истаб қанча водий ва даргоҳларни босиб ўтдинг. Оллоҳнинг уйи ҳақида бизга бирон нишона аюб бер! Огоҳ муршид шу сўзларни айтгач, у:

– Мен кўрган иморат муҳташам, бироқ соҳиби йўқ эди! – деб жавоб қайтарди. Гизли сирлардан ҳам огоҳ шайх ҳожига деди:

– Эй талабдан асло хабар топмаган нодону ношуд! Ахир уй соҳиби йўлда ҳамроҳинг, ҳар қадам қўйганда огоҳинг эди-ку! Сени ўз уйига етказган ҳам – ўша! Олиб борган ва қайтариб келган ҳам унинг ўзи! Сенда буни фаҳмлаш учун фаросат етишмади. Бинобарин, ихлосинг бўлса ҳам, афсуски, нуқсондан холи эмас. Ё, Раб! Мени бу талабда комил этгил! Матлубимдан сира ғофил қилмагил! Эзгу ниятларим йўлида кимки ҳамроҳлик қилса, у ҳамроҳдан менга огоҳлик бергил!

CLXXVII

Ишқ йўли ҳақида муножот

Эй, кўнгилни ишқи билан равшан қилиб, ҳажр тиканзорини гулшан этган! Ишқинг ўтидан ой ва қуёшга ёруғлик етишади, шунинг учун улардан туну кун нур ёғилади. Ишқинг чақмоғи жонларга ўт солади, шуъласидан ободу вайронларга ўт тушади. Ишқинг жонни ўртагувчи бир оташин юлдуз бўлса, унинг сири пок бир гавҳардир. Жонимга ўша юлдуздан нур етказ! Кўнглимни ишқинг бодаси билан маст қил: токи майпараст каби маст бўлай! Бу май билан мени беҳуш айла! Ақлу идроким ҳам барта-раф бўлгач, мени васлингга восил эт!

CLXXVIII

Ҳикоят

Омир қабиласидаги Қайс⁵⁸ни ишқ мағлуб этгач, муҳаббат дардида ақлу ҳушидан айрилиб, ишқ девонаси бўлди. Уни Лайли ишқи шунчалик мағлуб этдики, гўё истовчи ую, бу эса исталгандек эди. У бу ишқ билан шунчалик пайваста бўлган эдики, бунда у мутлақ Лайлининг ўзгинаси эди, яъни ишқда Лайли билан бир тану бир жонга айланган эди. бир киши кунлардан бир кун ундан: «Отинг нима?» – деб сўради. У: «Лайли», – деб жавоб қилди.

– Буни қандай исбот қиласан? – деди ўша киши.

– Ким аслида Лайли бўлса, исботнинг ҳожати йўқ! Бу сенга ғалати туюлса ҳам, мен учун шубҳасиз! – деб жавоб берди. Бундай ошиқликка юз минг офарин! Мени ҳам ишқ ўтига ёндиргил! Ишқ ягоналиги ичра мени ҳам маъшук этгил! Унда ишққа чўмишни менга қисмат этки, ўзлигимга бўлган муносабатим буткул узилсин! Ишқ аро Фонийни нобуд айлагил, сўнгра ишқинг бирла мавжуд айлагил!

CLXXIX

Маърифат йўли борасида муножот

Эй инсонни маърифат кони, кўнглини маърифат жаҳони айлаган! Маърифатни одамларга улашиб, уларга ориф, яъни билимдон деган унвон бердинг. Кимларни маърифатга муяссар этган бўлсанг, уларнинг ҳолатини турлича қилдинг. Бунда ҳар бир кишининг сайр этишини ўз камолига мослаштирдинг. Ҳар бир одамнинг ҳақиқатга яқинлигини турмушига яраша қилиб бердинг.

⁵⁸ Қайс – Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достонининг бош қаҳрамонларидан. Омир – Мажнуннинг отаси бошқарган қабиланинг номи. Қайс – Мажнуннинг асл исми.

Бу биебон йўлини поёнсиз этдинг, бу йўл йўловчи учун чекланмагандир. Ё Раб! Бу йўллардан қайси бирига талабгор солиқ маърифат истаб кирса, у сенга олиб боради! Овора Фонийни ҳам шу йўлга сол! Йўлни босиб ўтгач, висол насиб этгил.

CLXXX

Тамсил

Бир тақводор суфий шоҳ олдидан ўтиб бормокда эди. Шоҳ унга: «Кел, ёнимда бир нафас ўтир, нимаики орзу қилсанг, муҳайё этай!» – дея тақлиф қилди. Суфий деди:

– Оллоҳни таниганимдан буён ундан бошқа ҳамма нарсага ишонқирамай шубҳа билан қарайман. Бу ўткинчи дунёда Парвардигорни тилаб топишдан бошқа арзирли яна нима бор? Зарур бирон нарса сўрасам, уни ҳам менга Қодир эгам беради. Бинобарин, сенга муҳтож эмасман! Ё, Раб! Ўша суфийда қандай фазилат бўлса, Фонийга ҳам шундай маърифатни насиб эт! Додимга етиб, нодонлик, жабр ва зулмдан қутқар! Мени ҳам ўзимга, ҳам ўзингга ориф эт!

CLXXXI

Истиғно йўли адосида муножот

Эй даргоҳинг юз фалакдан ҳам кенгроқ Ҳаллоқи олам! Остонанг минг Зуҳалдан ҳам юксак! Осмон ва юлдузлар сенинг олдингда қандай қимматга эга бўлсин? Уларнинг борлиги йўқлик билан тенгдир! Оламни йўқ қилиш ёки бор қилиш сен учун хакирдан қил суғургандек гап. Оллоҳ-Оллоҳ! Бу не қадар улуг мартаба, бу не эҳтиёжсизликдир. Ҳузурингда бир чўлоқ чумоли ва ўрмон шери бўлса ҳам, бўлма-са ҳам бирдек ҳисоб! Мен ўрмон шери эмас, балки чўлоқ чумолиман. Шунчалик ожизманки, ҳатто у чумоли ҳам мендан юз марта ор қилади. Мен зор-

ни ўзгаларга эҳтиёжсиз эт! Илтижоларимни раво қилиб, кишиларга мени муҳтож этма!

CLXXXII

Тамсил

«Намруд Оллоҳ таоло Халилини ўтда куйдириш учун ўз палахмонини созлади. Тоғ-тоғ тахланган ўтинга олов ёқилди, алангаси самога юксалди. Ишқ гулшанида Оллоҳ далили ҳисобланган Халилуллоҳни бу ўт томон палахмонга солиб отишди. Шу пайт юқоридан ҳукм бўлиб, Халилуллоҳ олдида Жаброил етиб келди. Халил ўтга етганда Жаброил унга деди: – Эй Халил! Сен бу пайт ўзингда нимага эҳтиёж сезяпсан? Қандай лутф-эҳсон кўрсатилишини хоҳлайсан? Сен нима десанг, ўшани муҳайё қилай, нимани истасанг, шуни амалга оширай.

Халил унга деди:

– «Менга ўтни қисмат этган эҳтиёжим нима эканлигини ҳам ўзи билади. Ҳозир сенга ҳеч қандай илтимосим йўқ!» Ё Раббим! Мени ҳам ҳамиша фақат ўзингга муҳтож эт! Одамларга эҳтиёжсиз ҳаёт кечиришни насиб айлагин!

CLXXXIII

Ҳайрат йўли адосида муножот

Эй даргоҳингда ақл лолу ҳайрон, ҳайрат водийсида саргардон бўлган, Парвардигори олам! Нимаики сендан ўзга бўлса, у сенга ҳайрон, ҳайратобод ичра волаю саргардон. Сенинг зотинг бобида баркамол тафаккур ҳам ҳайратга тушади. Зотинггина эмас, балки ҳар бир сифатларинг бобида лол қолади. Дастгоҳингдаги ҳар бир эшилган ришта ақлнинг бўйнига ҳайрат арқони бўлиб боғланади. Илм ва ақл эгалари яратувчилик қудратингга лол, барчасининг ҳайра-

ти ҳар лаҳза ортади. Айни илоҳий ҳайрат маслагиде қўлимдан тутиб, бу ҳайратланиш ичра йўлимни мунаввар қилгайсан! Ҳайрат ичра мени саргардон қилмай осонлик билан ўз васлингга етказгил!

CLXXXIV

Тамсил

Бир камтар ва ҳокисор ошиқ бор эди. У бир бағритош гўзал ишқига мубтало бўлди. Ошиқ қанчалик ўртанмасин, севган дилдорининг дийдори насиб этмас эди. Умрини ҳижрон азобида ёр васлини орзу қилиб, армон чекиш билан ўтказар эди. Унинг ранжу аламу изтироблари ҳаддан ошиб, бемор бўлиб қолди. Чунки севимли ёридан бутунлай умидини узгани боис, жонида қайғу-ҳасрат маҳкам ўрнашиб олган эди. У ўзига ўзи шундай дер эди: – Ё Раб! Муродим шуки, навниҳол ҳурсифатли сарвим қошимга келсаю юзини бир кўрсам, ишқида қанчалар азоб тортаётганимни айтсам! Одамларнинг ошиққа раҳми келар, меҳрсиз дилбарини зулм қилмасликка чорлаб, кўп насиҳат қилишарди. Ниҳоят, маъшуқани ғамгин ошиқ ёнига келтирдилар, бу билан унга гўё қайта ҳаёт бахш этдилар. Нозанин дилбар ошиқ кўнглини вайрон қилганча кириб келди ва хастанинг ҳожатини чиқармоқчи бўлиб:

– Кўнглингда қандай гапинг бўлса, айтгин, – деди. Ошиқ унинг юзига ҳайрат билан тикилганча ҳайкалдай қотиб қолди. Шунчалар ҳайрон бўлдики, тили лол, тани заифликдан беҳол бўлди. Ҳайрат ақлу ҳушини учуриб юборди. Ўз дардини айтмоқчи бўлган ошиқ шу тарзда гунг бўлиб, хомуш қолди. Ҳушига келганда ёри аллақачон кетиб бўлган эди. Бундан касалманд ошиқ тамомила ҳолдан кетди. Ҳайратдан нотавон, заиф ошиқ бир сўз айта олмасдан жонини топширди.

CLXXXV

Тавҳид йўли адосида муножот

Эй зотингга пок бирлик мусаллам бўлган! Ваҳдат аҳди муборақ отингни завқ билан тилга оладилар. Ҳар одамни азалдан якка яратдинг, ажралиш ва ёлғизланишни бунга боис қилдинг. Кимки ўзлигидан буткул халос бўлган бўлса, унинг тавҳидини яхши санадинг. Кимгаким тавҳидни очиб берган бўлсанг, уни мадҳ этиб, ҳатто куфр билан ҳам дўстлаштирдинг. Кимни ваҳдат сари бошлаган бўлсанг, унда фақат сен қолиб «у» ва «бу»ларни инкор қилдинг. Ё, Раб! «Сен» ва «ўзлик» иккилиги, ширкидан мени халос қилиб, соф бирлигинг сари етказ! Менда «менлик»дан нишон қолдирма, мен ҳамма нарсадан этак силкиб, буткул тарки дунё қилай, сен билан то абад пайваста бўлишни мушарраф айлагин!

CLXXXVI

Тамсил

«Бир кеча чинакам ошиқ шоҳ Маҳмуд⁵⁹ маҳрами қа қули Аёз⁶⁰ нинг нима билан машғул эканлигини билмоқчи бўлди. Аёз уйғоқ бўлса ҳам кўзларини юмиб, ўзини ухлаганга солиб, тахт пойига ёстиқ қўйиб ётар эди. Шоҳ Маҳмуд унинг бошига келди. Бир дам унинг ҳуснига назар ташлаб, шавқ ўтида таскин топмоқчи бўлди. У беҳад завқ-шавқ

⁵⁹ Султон Маҳмуд – ғазнавийлар сулоласининг машҳур ҳукмдорларидан, Маҳмуд ибн Сабуктагин Ғазнавий (туғилган йили номаълум – 1030 йилда вафот этган). 999 йилда Маҳмудшоҳ бутун Ҳуросонни эгаллаб, ўзини султон деб эълон қилади. Ҳукмдорлик даврида Ғазна шаҳрида жуда кўп нодир китобларни тўплаган, ўзи паҳлавий ва араб тилларини яхши билган, шеър ҳам ёзган.

⁶⁰ Аёз – Султон Маҳмуд Ғазнавийнинг хос маҳрами ва қули. Исми Абу Нажим. 1057 йилда вафот этган.

билан унга боқди, ишқ уни бошқача тусга киритди. Шоҳ маҳвашининг пойига ўзини ташлаб, завқшавқ билан Аёзнинг оёқларини тавоф қила бошлади. Аёз эса сезиб турса ҳам оёғини тортиб олмас эди. Шоҳ нозанин уйғоқлигини пайқаб деди: – Эй Аёз, сендан жонимда доғ ҳосил бўлмоқда! Мендаги сенга азбаройи шайдоликни кўриб, нега бунчалик беандоза ноз қилдинг? Нега оёғингни йиғиб, ўрнингдан туриб ўтирмадинг? Бизга меҳр изҳор айлаб, бирон сўз демадинг? Хушсурат Аёз деди:

– Эй соҳибназар шоҳ! Менда у дам «менлик»дан асар бормиди? Менда «менлик» батамом ғойиб бўлган, бирон гап айтиш учун мажол ҳам қолмаганди. У дам Аёз йўқ эди, фақат шоҳ бор эди, ҳам унга ошиқ, ҳам унга суюкли эди». Ваҳдат кимнинг кўнглига бундай завқу шавқ солса, у ҳолда султондан Аёзнинг фарқи бўлмайди. У бирлик оламига пайваста бўлади. «Менлик» ва «сенлик»дан унда асар ҳам қолмайди.

CLXXXVII

Фақру фано йўли адосида муножот

Ё Раб, фано аҳли сенинг васлингга эришган, улар висолингдан беармон завқланиш бахтига мушарраф бўлган! Кимки сеннинг тимсолингга абадийликка эришмоқчи бўлса, фоний бўлса, бунга муяссар бўлади. Ҳар бир киши ўзлигидан воз кечмасдан фанонинг фаносини билмайди. Висолинг гулшанига йўл топа олмай, омонат дунёдан боқий бахту саодат оламига ета олмайди. Ё Раб! Фонийга шундай фонийликни насиб этки, абадият хазинасидан бебаҳо бойлик топсин! Аввал унинг «мен»лик даъвосини бутунлай бартараф қилиб, ўзингга яқин айлагин, абадият оламида янгидан ҳаёт бахш этгин. Беадад лутфу марҳаматинг билан топиб эҳтиром, висолингга етсин, вассалом!

CLXXXVIII

Тамсил

Бир комил одам Ҳожатини чиқаришини сўраб, Омоҳга муножот қилди: – Ё Раббано, сенинг пок зотинг аввалу охир ҳамиша барҳаёт. Сенинг зотингга эришмоқ йўлида мени ўзлигимдан тамомила халос қилгин. Ўзлигимдан ному нишон қолдирмагин, фақат сенинг фикру зикринг билан яшашни, висолингга етишни насиб айлагин».

Навоийга ҳам ихлос қўйганлар пировард натижада, Парвардигори олам, сенга меҳр қўйсинлар. «Менлик», «сенлик» барҳам топиб, ёлғиз ўзинг то абад барқарор бўлгайсан. «Сен» ва «мен» деб ажратишлар барҳам топгач, сенинг висолинг насиб этсин!

CLXXXIX

Бу дostonнинг яратилиши ҳақида

Ҳеч эсимдан чиқмайди: мактабда ўқиб юрган пайтларим эди. Синфдошларим дарсликдан бош кўтармай, билим олишга зўр беришарди. Улар «Каломуллоҳ» оятларини тинмай такрорлар, дарсларнинг мураккаблигидан қийналардилар. Муаллим хотирамизни мустаҳкамлаш, зеҳнимизни ўткирлаш ва саводимизни равон қилиш учун шеър дostonлар ўқитар, ёд олдираб эди. Баъзан насрий «Гулистон»ни мутолаа қилсак, гоҳ «Бўстон»⁶¹ каби шеърӣ асарларни қироат қилар эдик. Мен Фаридиддин Атторнинг «Мантиқ ут-тайр» дostonига айниқса алоҳида меҳр қўйдим. Бу асарни такрор-такрор ўқир эдим, ўқиганим сайин кўнглим яйраб эди. Бу дoston шунчалик ром қилиб олдики, бошқа китобларга қарагим ҳам келмай қолди. Ажойиб ҳикоятлар ром қилди, қуш тилидан айтилган киноя ва маъжозий фикр-

⁶¹ «Гулистон» ва «Бўстон» – Шайх Саъдийнинг машҳур асарлари.

лар юрагимга муҳрланди. Достондаги фикрлар, ҳикматлар моҳиятини англашга уринардим, айнан қайси мақсадда айтилганини билишга ҳаракат қилардим. Мазкур достон мутолааси ва мушоҳадаси наинки юрагимни шавқу завққа тўлдирар, ҳатто лолу ҳайрон қиларди. Бинобарин, бу достонни сира қўлимдан қўймас эдим, унга меҳрим тобора ортар эди. Ниҳоят, одамлардан ўзимни четга ола бошладим. Фақат якка-ёлғиз Аттор достони билан сирлашишни ёқтирардим. Оддий одамларнинг ҳаёт тарзи, ғарибона турмушидан беза бошладим. Оқибат бу китобга ишқим росмана шайдоликка айланди. Достонга маҳлиё бўлганимдан, енгил-елпи турмуш кечираётган одамларни тарк этиб, узлатга бош олиб кетишни истаб қолдим. Болалар мендаги бу ҳолатни пайқаб, ваҳима билан ота-онамга маълум қилишди. Ота-онам менинг бу ҳолатимдан ваҳимага тушдилар. Улар: «Бу жуда теран маъноли достонни унинг ёш, ҳали етилмаган ақлу идроки кўтара олмайди. Бу асар оғирлик қилиб, телба бўлиб қолиши ҳеч гап эмас. Кейин уни тузатиб бўлмайди», деган хаёлга бордилар. Оқибатда бу китобни тортиб олиб, яшириб қўйишди, уни ўқишдан мени маҳрум этишди. «Мантиқ ут-тайр»ни ўқишни, бу достон ҳақида мулоҳаза юритишни қатъий ман қилишди. Ота-онам, шояд тез фурсатда ўғлимиз бу аҳволдан қутулиб, ўзига келиб қолар, деган умидда эдилар. Лекин мен бу асарни ёдлаб олган эдим. Уни доимо пинҳона такрорлар эдим. Кўнглим қуш тили билан сирдош бўлиб, ундан бошқа китобларга иштиёқим йўқ ҳисоби эди. Мен туркий шеърият гулшанида ғолибона байроқ билан барча туркий халқларни бирлаштирдим. Тўрт девон билан «Панж ганж», яъни «Хамса» достонларини ҳеч қийинчиликсиз, ортиқ машаққат чекмасдан яратдим. Назмий ва насрий асарларимдаги шеърларим юз минг байтни ташкил қилса,

ажаб эмас. Шеъриятда ютуқларга эришган бўлсам ҳам, бир ният сира тинчлик бермас эди. Парвардигори олам куч-қувват ва мадад берсаю, таржима тариқасида бир достон яратишни ўйлардим. Бироқ бу борада ўзимни ожиз сезиб, мазкур асарни ёзишни кейинга суриб келардим. Оқибат умримнинг асосий қисми ортда қолгани кўнглимдан кечдию, наҳотки бу достонни ёза олмасам, дея хавотирга тушдим. Наҳотки бу мен учун армон бўлиб қолади, тоабад армон билан ўртанаман, деб ўйладим. Ниҳоят, болалигимдан юрагимдан жой олган ниятни амалга ошириш пайти келганини пайқадим. Олтимиш ёшга киришим арафасида қуш тилини баён қилиш учун қаламимни қўлга олдим. Бу борада Шайх Фаридиддин Аттор руҳидан мадад сўрадим, у ёрдам қўлини чўзди. Унинг барҳаёт руҳи кечалари ёр-мададкор бўлиб, туганмас илҳом бахш этди. Файрат билан ишга киришиб, ҳар куни ярим кечага қадар ажиб илҳом билан бетиним ишлар, қирқ-эллик байт ёзардим, Шайх руҳининг мадади билан достонни оз фурсатда ёзиб тугатдим. Бу мураккаб асар бўлгани учун уни ёзиш осон бўлмади. Бироқ Шайх руҳи мушкулим осон қилиб, мендек бир номурод эзгу муродимга эришдим. Ғаввос минг машаққат билан денгиз қаърига шўнғисаю, дурлар олиб чиқа олмаса, денгиз юзида сузиб юрган хас-хашақларни йиғиб олиб, уларни қуришиб, ўтин қилса, бу ўтин билан ғарибона кулбасини лоақал ёритади ва иситади. Мен ҳам, назаримда, Аттор уммонидан пок дурларни топа олмай, фақат хас-хашақларни йиғиб олгандайман. Нима қилайки, қўлимдан келгани шу бўлди, холос! Мафтуну маҳлиё таъбим учун шу ҳам кифоя! Олам аҳлига ўз денгизидаги хазинадан нақд гавҳарлар сочган маҳоратли шоир – устоз Аттордан ўтишга ҳаддим сиғармиди! Унинг каминага бахш этган эҳсонларини васф қилсам ҳам кифоя қилади.

Умидим шуки, ким бу дostonни ўқиса ва ундаги те-
ран ҳикматлар, гўзал байтлардан завқланса, барча-
сини Шайх Аттор шарофатидан деб билсин ва бу
асардан маънавий озик олиб, ўз муроду мақсади-
га етсин. Кўнглида иккилик сари майл бўлмасдан
бизни ҳам устоз Аттор билан бир тану бир жон дея
билсин.

СХС

Тамсил

Бир толиб киши шиддату шахд билан шаҳар
оралаб кетиб борарди. Бир жойда йиқилган де-
ворни кўрди. Одамлар унинг атрофида тўпланиб,
шовқин-сурон соларди. Бинобарин, улар шу катта
кўчадан юришар, бугун эса девор йиқилиб, йўлни
беркитиб қўйган эди. Одамлар:

– Ё Раб! Энди қандай ўтамиз? Эвоҳ, буни ким
тиклайди? Ким бу деворни қайта уради?! – дейи-
шарди. Хуллас, йўл тамоман бекилиб, одамлар йўл-
дан ўта олмай, чорасиз аҳволда қолишди. Барча
ҳасратга ботиб турган пайтда умидвор бир одам ке-
либ қолди. Бу ҳолатни кўргач, ҳаяжон билан фарёд
чекканча, ҳушдан кетди. Бунинг гувоҳи бўлганлар
таажжубга тушиб: «У бекордан-бекорга, асосиз
чинқириб, ўзидан кетди», – дедилар. У ҳушига кел-
гач, талабгорлик ва мақсад даштида овора бу бечо-
радан ҳол-аҳвол сўрадилар. У шундай деди:

– Мен бу ерда тўпланиб турган кишиларни кўр-
дим, аммо нима учун йиғилганликларини билма-
дим. Илгари шу ердан ўтганимда деворга бир на-
зар ташлаб кўярдим. У мудом оғиб борарди. Мана
бугун қулабди. Бу жонсиз девор ҳам охир-оқибат
ўзи мойил томонга қулабди. Мен эса ўзимдан но-
умидман, кўзлаган мақсадимдан ҳам беҳад йи-
роқдаман. Девор менга бу рамзни ошкор этгач,
мендай умидсизга кўнглида ҳам умид пайдо бўл-

ди: Парвардигори олам мени қай томон бошла-
са, ўша йўлда собит айласин! Асосий мақсадим
фақру фано эди, бу мушкулни менга Меҳрибон Ол-
лоҳнинг ўзи осон қилди. Ўзининг равону саодатли
йўлида беихтиёр ҳам бахтиёр айласин.

СХСИ

Бу китобда тахаллус ўзгарганининг сабаби

Кичик ёшимдан сирли хаёллар оғушида шеър-
лар ёзишни одат қилдим. Ҳазаллару дostonларим-
ни, асосан, туркий тилда ёздим. Ҳар бир одам би-
рон ишни қилса, бирорта белгиси бўлади. Кимдир
муҳр босади, бошқа биров эса ёрлиқ ёки тамға би-
лан ўз ишига белги қўяди. Тахаллус шоирлар учун
ўзига хос тамға вазифасини ўтайди. Турли фаро-
йиб сирлардан огоҳ этувчи шоирлар ўз ҳазаллари
ва дostonларини тахаллуси билан безайди. Асар-
ларни одамлар тахаллусга кўра, бу Саъдий⁶²ники
ёки Низомий⁶³ қаламига мансуб ва ё буни Хисрав
Деҳлавий⁶⁴ ёзган, ёхуд бу Жомий⁶⁵ асаридир, де-

⁶² Саъдий – Муслиҳиддин Абу Муҳаммад ибн Мушрифид-
дин. Шайх Саъдий номи билан машҳур (1203, 1210–1292).
Эрон шоири, мутафаккир, файласуф ва олим. Унинг «Бўстон»
ва «Гулистон» асарлари Шарқ халқлари маънавий-аҳқолий ҳа-
ётининг ўзига хос қомусидир.

⁶³ Низомий – Низомий Ганжавий, асли исми Муҳаммад
Илёс ибн Юсуф (1141–1209). Озарбайжон шоири. Шарқда
биринчи «Хамса»навис сифатида машҳур. Унинг «Хамса»си
«Маҳзан ул-асрор» (1170), «Хисрав ва Ширин» (1181), «Лайли
ва Мажнун» (1188), «Ҳафт пайкар» (1196), «Искандарнома»
(1199–1200) дostonларидан иборат.

⁶⁴ Хисрав – Амир Хисрав Деҳлавий (1253–1325). Ҳинд ва форс
шоири, мусиқашуноси, форс, урду ва ҳинд тилларида асарлар
ёзган. Хисрав Деҳлавийнинг ҳазаллари беш девондан иборат бў-
либ, Низомийга жавобан «Хамса» ҳам яратган (1298–1301).

⁶⁵ Жомий – Абдурахмон Жомий (1414–1492). Йирик олим,
файласуф, машҳур шоир. Алишер Навоий «Хамсат ул-му-
таҳаййирин» асарида Жомийнинг ўттиз саккизта асарини са-

йишади. Мен эса туркий тилда асар ёзиб, шу тилда бутун истеъдодимни бахш этиб асарлар яратдим. Истеъдодим булутти мисли дуру гавҳарлар сочганда, шеърларимда «Навоий» тахаллусини қўладим. Жаҳон бўстонида мақсадимга эришдим, бахтиёр одамлар шеъриятимдан куй, наво топиб, баҳраманд бўлишди. Форсий тилда ҳам ижод қилиб, турли назм жанрларида асарлар ёздим. Форсий тилда яратилган ғазалларимга «Фоний»⁶⁶ тахаллусини қўладим. Ниҳоят, «Лисон ут-тайр»ни яратиб, турфа қушлар билан парвоз қилдим. Бу дostonга ҳам «Навоий» тахаллусини қўйсам, мақсадга мувофиқ бўлар эди. Бинобарин, наво қилиш, куйлаш қушларга ҳамиша хос. Сайрашлари қушларнинг дилкаш афғони ва ҳазин дostonларидир. Қолаверса, бу дostonни ҳам туркий тилда ёздим, шу сабабли «Навоий» тахаллуси қўланса, ўринли бўлар эди. Лекин нима учун «Фоний» тахаллуси қўлаганимни билмоқчи бўлганлар учун сабабини айтаман: бу асарни ёзишдан кўзлаган мақсадим асл манбага, Яратганнинг ҳузурига қайтишни тасвирлашдан иборат эди. Бунда, албатта, фоний бўлиш талаб этилади, шу сабабли мазкур дostonим ҳам «Фоний» тахаллуси билан тугалланди. Иккинчи сабаб шуки, ҳикматлар ҳазинабони Фари-диддин Аттор қушлар тилидан дoston айтиб, қушларни сайр эттирди ва уларга етти водийдан учи-б ўтишни ихтиёр қилди. Унинг дostonида қушлар сафар асносида кўпдан-кўп азоб-уқубатларга дуч келади, ниҳоят уларга сафар сўнгида Фано водийси насиб этади. Мен келтирган бу икки таносиб бир-би-

наб ўтган. Унинг асарлари фалсафа, тасаввуф, тилшунослик, адабиётшунослик ва санъатга оид бўлиб, назм ва насрнинг турли жанрларида ёзилган.

66 Фоний – Алишер Навоий ўзининг форс-тожик тилида ёзган асарларида «Фоний» тахаллусини қўллайди. 1496 йилда «Девони Фоний» девонини тузган. «Лисон ут-тайр» (1498–1499) дostonига ҳам «Фоний» тахаллусини қўлаган.

рига мос бўлиб, дostonимда бу тахаллусни қўлаганимнинг сабаби шу билан боғлиқ. Юқоридаги му-таносибликдан келиб чиқиб, дostonимга «Фоний» тахаллусини қўладим. Қизиққанлар учун мазкур сўзларим жавоб бўлади. Бундай дostonларни яратиш учун шоирнинг замони дорилонмон бўлмоғи керак. Замон Султони юртда адолатли тартиб-интизом ўрнатмаган бўлса, тинчлик-осойишталикни ҳаёлингга ҳам келтирма. Замона тинч бўлмас экан, шундай ишни амалга оширишни мўлжаллаганлар ниятига ета олмайди. Давр Султонининг адолати барқарор бўлгандагина, замона осуда бўлади.

СХСИ

Ислом подшошининг дуоси ва кечирим сўраш адоси

У шундай султонки, унинг шарофати билан за-монага тинчлик ёғилади. Унинг саховати ва эҳсо-нига халқ ҳамиша шукроналар айтади. Бу шарқ ва ғарбнинг ҳукмдори, шоҳ Абулғозий Султон Ҳусайн-дир, унинг лутфу марҳамати абадий бўлсин! Унинг фазилатлари, хулқу одоби ва марҳаматини, адо-лат ва инсофини таърифлашга ожизман! Агар мен каби юз минг шоир минг йил давомида унинг фазилатларини таъриф қилса ҳам, васфининг мингдан бири, балки юз мингдан бири айтилмаган, ҳатто юз мингдан бири ёзилмаган бўлади. Унинг мадҳи ва дуосини тамомлаб, қолган гапларни қуш тили би-лан давом этайин. У даврон боғидаги шундай аъло қушки, унинг ҳамроҳи доимо саодат бўлсин! У юк-сак салтанат осмонида беармон парвоз қилсин ва бахт боғида ўзига ошён қурсин! Бу бахт, иззат ва давлат боши узра доимо ҳашаматли паноҳ бўлсин! Адолатли бўстонида юз минглаб қушлар ҳеч қачон зулм тошидан озор чекмасин! Ҳукми то абад дав-ронда барқарор бўлсин! Барча инсонлар ва жонлар

амру фармониинга бўйсунсин! Давлатининг душманлари унга тобе бўлишсин! Барча гуноҳкорларга бағрикенглик қилиб, халққа ҳимоячи бўлсин!

СҲСIII

Бу назм тарихини айтиш ва тавба қилиб, кечирим сўраш

Мен осуда маконда қалам тебратиб, бу дилкаш дostonни ёзим. Ҳазрати Пайғамбаримиз (с.а.в.) Батҳодан Ясрибга отланганларидан сўнг тўққиз юз тўрт йил ўтганда халқ кўнглига ўт солувчи бу асар майдонга келди. Мен бу дostonни шу йил бошлаб, шу йил ниҳоясига етказдим. Тўғрироғи, бир-икки ой бу билан жиддий шуғулланиб, асарни яратдим. Кечалари турли машғулотлардан бўшаган пайтларимда бир-икки соат вақтимни бу асарни ёзишга бағишладим. Файрат билан ижод қилиб, бошлаган ишимни тугалладим. Ё Раб! Бу ажойиб, дилни сеҳрловчи париваш каби севимли дostonни менга насиб этдинг! Уни элга ҳам севимли қил, барча кўнгилларга манзур айла! Унда ифода этилган мақсадни англаш мушкул, бинобарин қуш тилини элга аён қилгил! Кимки ундан баҳраманд бўлиб, ҳиммат билан Фонийни ҳам дуо қилса, унинг дуосини ҳам инобатга олгин ва иккаламиз ўртамиздаги пардани олиб ташлагил! Бироз хато ёки нуқсонга йўл қўйган бўлсам, оқибатда қаламимга хатолик ёки халал етган бўлса, ё Раб, муруват кўрсатиб, барчасини афв айлагин, ёмонроқ чиққан байтларим учун ўзинг ёрлақагин! Эй лутфу карам соҳиби! Агар баногоҳ ўринсиз сўзлар битган бўлсам, барчаси учун тавба-тазарру қилиб, сендан улуғ эзгулик тилайман.

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ
(Меҳрибон ва раҳмли Тангрининг номи билан)

I

Жон қуши мантиғин то қилгай баён,
Тангри ҳамди бирла қилгай бегумон.

Оламу одамнинг халлоқи Худо,
Ягона безавол ҳам боқий Худо.

Қудратли қаламин шайлади шитоб,
Бор оламини барпо айлади шитоб.

Лолу ҳайрон қилиб ақлу идрокни,
Барпо қилди аввал тўққиз афлокни.

Самони безади минг юлдуз билан,
Заминни ҳам кеча ва кундуз билан.

Ой чексиз самонинг тирноғи мисол,
Тирноқ бўлагидай уч кунлик ҳилол.

Само улкан уммон каби беқарор,
Беқарор бағрида замин барқарор.

Булутлар бағрини гарчи чок қилар,
Ер юзин ёмғирлар билан пок қилар.

Кемадай чайқалар бор боғу роғлар,
Кемалар лангари мисоли тоғлар.

Қайнаб тошмасин деб уммонлар ногоҳ,
Улар узра парда тортган ҳам Оллоҳ.

Оташин офтобдай сеҳри зиёда,
Ҳатто қушларга ҳам меҳри зиёда.

Ёмғир сувларидан денгизлар тўлар,
Улар ҳар қатраси гавҳар-дур бўлар.

Бағоят бебаҳо улар ҳар бири,
Султонлар тожини безар кабири.

Ҳиммат билан бағрин кенг қилар Оллоҳ,
Кеча ва кундузни тенг қилар Оллоҳ⁶⁷.

Субҳидам насими бамисли баёт,
Боғларга қайтадан бахш этар ҳаёт.

Исо нафасидай баҳор шамоли,
Кун сайин очилар боғлар жамоли.

Дарахтлар чиройи бағоят нодир,
Сарбаланд чинорлар ям-яшил чодир.

Тонглари нур билан пайваста қилар,
Шомларни ҳам ғоят ораста қилар.

Кун бўйи самода офтоб порлайди,
Тун бўйи қошига ҳилол чорлайди.

Турфа ғаройибот саҳролар аро,
Минг сир ва синоат дарёлар аро.

Дашт ичра Яратган паррандалари,
Денгиз ичра турфа даррандалари.

Дашт ичра қуюнни сарсон айлаган,
Денгизда гирдобни гирён айлаган.

Бир-бирига ғаним олов билан об,
Шамолу тупроқ ҳам қасдма-қасд шитоб.

Улар бир бирига ғаним бўлса ҳам,
Одамзод танида бўлди жамулжам.

Парвардигор чексиз минг карам қилди,
Одам аҳлин ғоят муҳтарам қилди.

Инсон қалбин қилди билимлар кони,
Ҳаттоки ўзининг сирли макони.

Одам аҳлига хос ғаройиб жисм,
Инсон қалбидай йўқ ажойиб тилсим.

Ўзингсан бу тилсим бошида амин,
Офарин сенга, эй жон, минг офарин!

Макон ахтарганда ўзига Раҳмон,
Қабул қилмади ҳеч на ер, на осмон.

Фақат одамзодга маъқул бу хитоб,
Қалбига жо қилди Тангрини шитоб.

Инсонни шу боис мумтоз айлади,
Илоҳий сирларга ҳамроз айлади.

Боши узра қўйди ҳидоят тожин,
Мушарраф айлади шараф меърожин.

Олам ичра қилди инсонни якто,
Ҳуру малакларга ҳам бўлди пешво.

Сажда қилмас фақат шайтондай дарға,
Илоҳий даргоҳдан бўлар бадарға.

Гар шайтон малаклар, ҳурлар сарвари,
Гарчи фармонида олам кишвари,

Гар минглаб йиллар у ибодат қилган,
Тангрининг амрига итоат қилган.

Ерда қолмаган ҳеч бош қўймаган жой,
Ҳатто саждагоҳи минг бир юлдуз, ой.

Эртаю кеч гарчи зикри ҳам Оллоҳ,
Зикрига пайваста фикри ҳам Оллоҳ,

Бетимсол саодат бахш этиб сурур,
Қалби ичра ногоҳ жўш урди ғурур.

⁶⁷ Наврўзда кеча ва кундузнинг тенг бўлишига ишора.

Оқибат инсонни кўзга илмади,
Қошида бош эгиб сажда қилмади.

Тангрига хуш келмай унинг таънаси,
Кўксига босилди лаънат тамғаси.

Итлик қилиш учун токи чоғланди,
Ит каби бўйнидан қаттиқ боғланди.

Одамзодга бўлди то абад рақиб,
Иймон аҳлин қилар муттасил таъқиб.

Лаънатга гирифтор қиёмат қадар,
Адоват гулханин ёқар дарбадар.

Тангри фикри билан гарчи бахтиёр,
Кибру ҳавони то қилди ихтиёр,

То абад лаънати номини олди,
Барча учун ибрат ҳам бўлиб қолди.

Тупроқдан яралган гар одам асли,
Тангри лутфи билан беназир насли.

Илоҳий сирлардан хабардор инсон,
Замин узра ҳақгўй сарбадор инсон.

Такаббурлик қилди шайтонни барбод,
Хокисорлик билан инсон кўнгли шод.

Инсонни мукаррам қилган ҳам Ўзи,
Шайтоннинг бағрини тилган ҳам Ўзи.

Шайтонни минг дардга мубтало қилди,
Инсонни аълодан ҳам аъло қилди.

Барча сир-асрорни билар қодир Ҳақ,
Нени истаса гар қилар қодир Ҳақ.

Қудрати қошида ожиз ҳар киши,
Лолу ҳайрон қилар Тангри ҳар иши.

Яратган ҳар ишин билиб қилади,
Теран ҳикматин ҳам Ўзи билади.

Шаҳаншоҳлар шоҳи назири йўқ ҳеч,
Яккаю ягона вазири йўқ ҳеч.

Сенга минг офарин, эй қодир Эгам,
Яккаю ягона, эй нодир Эгам!

То абад безавол сен ўзинг борсан,
Жумла жаҳон кўрки Парвардигорсан.

Ўзингсан сира ҳам тенги йўқ Раҳмон,
Ҳамиша барҳаёт, мангу меҳрибон.

Меҳринг уммон каби жўш урса ногоҳ,
Ҳар қандай гуноҳдан кечарсан, Оллоҳ.

II

Ўз камчиликларидан шарманда бўлиб, бу уятдан боши тубанлик тупроғига эгилганлиги юзасидан барча ҳожатларни амалга оширувчи ҳакам олдида муножот

Ё Раб, ўз ҳолимга ҳайрон бандаман,
Гуноҳкор ҳам дили вайрон бандаман.

Такаббурлик олди қарорим қўлдан,
Адашдим, во дариг, мен равон йўлдан.

Исён майи билан дилхаста бўлдим,
Ҳатто фисқ аҳлига пайваста бўлдим.

Нафсимнинг дастидан бағоят толдим,
Шайтоний хаёллар домида қолдим.

Беҳуда савдолар бағрим тилдилар,
Жониму кўнглимни яксон қилдилар.

Бир золим парини хўблардан хўб деб,
Ўзимни ошиқу уни маҳбуб деб,

Бағрим ўртаса ҳам минг бор бағритош,
Пойига тап тортмай урар эдим бош.

Лаблари ўт солди, оҳ, жоним аро,
Зулфу холи қилди қисматим қаро.

Такаллуми тилим ҳам лол айлади,
Ишваси ақлимни беҳол айлади.

Висоли ҳар битта дардимга дармон,
Ҳажри ичра бағрим ўртар минг армон.

Ҳажрида ўртаниб шароб ичардим,
Васли учун ҳатто жондан кечардим.

Уни ҳаётимнинг нақши дер эдим,
Усиз ўлим юз бор яхши дер эдим.

Васлига ҳар лаҳза ташна эдим мен,
Фикри-зикри билан ошна эдим мен.

Кўзимга олам тор гар бўлсам жудо,
Гувоҳсан барига ўзинг, эй Худо!

Ҳажрида дардгачалинар эдим,
Тоғиб бер, деб сенга ялинар эдим.

Ёдимга тушса гар бундай бандалик,
Бағримни ўртайди, оҳ, шармандалик!

Жаҳл билан юзим қора қилдим гоҳ,
Ўз бағрим мен ўзим пора қилдим гоҳ.

Буларни сира ҳам тўқиганим йўқ,
Таъмасиз намоз ҳам ўқиганим йўқ.

Ўзим учун топмай бирон зарур тош,
Саждага сира ҳам қўймас эдим бош.

Ҳотам каби бўлмай соҳиби карам,
Гадога бермадим ҳатто бир дирҳам.

Отинг атамадим сира мардона,
Тасбеҳ олмай қўлга неча ўн дона.

Ўз фойдам ўйламай ҳеч иш қилмадим,
Кўнглимни риёдан холи билмадим.

Мен каби сира ҳам инсон бўлмасин,
Инсон не ҳатто дев, шайтон бўлмасин.

Хижолат холимни танг қилар, ё Раб,
Оёғу қўлимни ланг қилар, ё Раб!

Бундан кўра ҳар не бўлганим яхши,
Бундан кўра минг бор ўлганим яхши.

Бағоят самимий айтган ҳар сўзим,
Уддалай олмасман ўзимни ўзим.

Таърифга сифмас ҳеч ночор аҳволим,
Нетарман дафъатан етса заволим.

Дардимга сен ўзинг бўлмасанг дармон,
Насибам то абад бўларди армон.

Ё Раб, ҳиммат билан иноят айла,
Иймону эътиқод ҳидоят айла.

Лутфу эҳсонингга мени хос этгин,
Нафсимнинг зулмидан ҳам халос этгин.

Қалбим ичра шавқинг оловин ёндир,
Сендан ўзга жумла жаҳондан тондир.

Лутфинг билан кўнглим обод айлагин,
Бокира руҳимни озод айлагин.

Жон қуши ниҳоят мардона бўлсин,
Асл гулшанида парвона бўлсин.

Руҳим жаннат ичра ораста яна,
Таним замин билан пайваста яна.

Бошим узра ўзинг қилганда хитоб,
Саволингга топа олмасам жавоб,

Дучор қилма дўзах минг офатига,
Ноил қил пайғамбар шафоатига.

III

*Бу дostonга бахтиёрлар пайғамбари васфи
билан сарлавҳа қўймоқ ва гуноҳкорлар ҳомийси
мадҳи билан зийнат бермоқ*

Расулulloҳ барча Набийлар боши,
Жаҳону жонзотлар у тамал тоши.

Одам Атодан ҳам олдин бор эди,
Набий ҳам бор сирдан хабардор эди.

Оламдан олдин ҳам нури муҳайё,
Бағоят бебаҳо дури муҳайё.

Қутлуғ нурдан топди эҳтиром-эъзоз,
Муҳаммад маъшуқу Холиқ – ишқбоз.

Унинг нури ҳоят озод айлади,
Ниҳоят Одамни бунёд айлади.

Одам Ато ҳоят жамоли ўзга,
Расул нури билан камоли ўзга.

Момо Ҳаввога ҳам ўтди бир сира,
Қоши узра ҳатто қуёш ҳам хира.

Шиш пайғамбар билан туғилди қайта,
У ҳам зиё билан йўғрилди қайта.

Жуфти ҳалолига ўтди ниҳоят,
Фарзандига насиб этди ниҳоят.

Ундан ўтди азиз авлодларига,
Пайғамбарнинг азиз аждодларига.

Ҳиммат қилди жумла жаҳонга Оллоҳ,
Бу нурнинг соҳиби бўлди Абдуллоҳ⁶⁸.

Хонадони сирли нур билан тўлди,
Фаришталар билан, ҳур билан тўлди.

Ниҳоят туғилар фарзанд ораста,
Пайғамбарлик нури билан пайваста.

Пайғамбар демагин, Оллоҳ сояси,
Самодан сарбаланд юксак пояси.

Ислом дини зиё сочар ҳар тараф,
Куфр зулматини қилар бартараф.

Каъба ичра унинг муқаддас жойи,
Офтобдан ҳам аъло, юлдузу ойи.

Бор оламини қилар ҳоят нурафшон,
Барча бутлар бўлар ер билан яксон.

Кофирлардан холи бўлади Каъба,
Иймон аҳли билан тўлади Каъба.

Музаффар ҳилпирар диннинг байроғи,
Қиличдай шароит аъло яроғи.

Муҳаммад Мустафо одам аълоси,
Мўминлар аълоси, олам аълоси.

Мўъжизаси билан тўлар коинот,
Нури билан равшан бўлар коинот.

Лот сингари бутлар шармисор бўлар,
Ягона Яратган барқарор бўлар.

⁶⁸ Абдуллоҳ – Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в.нинг оталари.

Баён қилар бор оламга мардона:
«Парвардигор олам ичра ягона!»

Расулulloҳ баён қилар бу сўзни,
Одамзотга аён қилар бу сўзни.

Зоти олам ичра гавҳар бебаҳо,
Яратгандан тухфа жавҳар бебаҳо.

Ўзи поку хотин, бор издоши пок,
Зоти поку ҳамроҳ ҳар сирдоши пок.

Олам аҳли унга тинмай аломат,
Қиёматга қадар айтар саловот.

Пок авлодлари, асҳобига ҳам,
Чаҳорёрлар, дўсту аҳбобига ҳам.

IV

*У пайгамбарлик Қоф тоғининг анқо қушининг
баландпарваозлиги ва ҳақиқий маҳбуб висолига
етиб, қуш тили билан сўзлашгани ва сирлашгани*

Муҳаммад Мустафо офтоби порлар,
Парвардигор ногоҳ қошига чорлар.

Олам ташвишидан холи батамом,
Хужрасида аста оларди ором.

Фаришта Жаброил ғоят мўътабар,
Яратгандан олиб келар хушхабар.

Буроқ⁶⁹ турар унинг ёнида толмас,
Парвоз қилса яшин ҳам ета олмас.

⁶⁹ Буроқ – тез юрадиган, тез чопадиган ва учадиган отга ўхшаш маркабнинг номи. Пайгамбаримиз Муҳаммад с.а.в. шу маркаб билан Меърожга кўтарилган.

Жаброил дер: «Аё, Набийлар шоҳи,
Тангрининг бир нафас бўлгин ҳамроҳи.

Олмос қанот Буроқ билан учгайсан,
Самовотни лочин каби қучгайсан».

Тулпор жilовини олдию қўлга,
Пайғамбар дафъатан отланди йўлга.

Бургут каби парвоз қилади хурсанд,
Сайёралар бўлар ундан баҳраманд.

Ҳилолнинг ёнидан ўтганда дарҳол,
Тўлинойга дўнар баногоҳ ҳилол.

Иккинчи осмон ҳам бағрин кенг очар,
Аторуд қалами дурлар ҳам сочар.

Учинчи осмонга етгани онда,
Зухра қўшиқ куйлаб бўлар хонанда.

Тўртинчи осмонни нурафшон қилар,
Қуёшни яна ҳам зарафшон қилар.

Бахтсизлик келтирар қай битта юлдуз⁷⁰,
Нур сочар бамисли бебаҳо қундуз.

Саъди акбар томон тушганда йўли,
Зиё билан тўлар ўнги ва сўли.

Бешинчи самога етгани маҳал,
Хитоб қилар: «Оллоҳ нури!» деб Зуҳал.

Яна икки само ичидан ўтар,
Саккизинчи осмон бағрига етар.

⁷⁰ Аслиятда Наҳси Асгар (яъни кичик наҳс, юлдузнинг номи бўлиб, уни кичик бахтсизликлар келтирувчи сайёра деб ҳисоблашган) Саъди Акбарга (яъни Катта бахт, бахт-саодат сайёрасига) айлангани қайд этилган.

Кўзи буржи қўчқор бўлади ногоҳ,
Савр шердай кучга тўлади ногоҳ.

Жавзо хизматига боғлайди камар,
Саратонга бўлар ростгўйлик самар.

Арслон ит сингари гапига кўнар,
Сунбула донлари гавҳарга дўнар.

Тарози сирларин айлагай аён,
Бор заҳарини малҳам айлагай Чаён.

Ишораси Ёйни ҳилол қилади,
Жадйни хиромон физол қилади.

Ҳар сўзидан Далв ҳам баёт топади,
Ҳут эса нутқидан ҳаёт топади.

Файзидан барчаси топар шон-шараф,
Яна парвоз қилар самовот тараф.

Нури билан Аршу Курси ҳам тўлар,
Лавҳу Қалам ғоят муҳтарам бўлар.

Ломакон бағрида жавлон айлагай,
Тангри ҳар мушкулин осон айлагай.

Қушдан тушган каби гўё икки пар,
Буроқ ҳам Жаброил қолар мўътабар.

Олам ташвишидан озод бўлади,
Озод кўнгли ғоят обод бўлади.

Кибру ҳаводан ҳам холи бегумон,
Губорлардан сира ҳам қолмас нишон.

Ўзга бир сиймога айланар аъло,
Тангри васли сари шайланар аъло.

Тўрт унсурдан нишон қолмас сира ҳам,
«Сену мен»ни ҳам тан олмас сира ҳам.

Гўёки ғаройиб чақин бўлади,
Тангрига яқиндан-яқин бўлади.

Етмиш минг пардани қилар бартараф,
Оллоҳ нури билан равшан ҳар тараф.

Яратган Эгамнинг ҳабиби бўлар,
Тангри ўз ҳабибин табиби бўлар.

Қучоғига олар Оллоҳ даргоҳи,
Яратган эгамнинг азиз ҳамроҳи.

Ўртада ҳеч вақо бермайди ҳалал,
Тангрининг висоли ғоят мукаммал.

Кўзлари мунаввар нур билан тўлар,
Қалби ҳам бебаҳо дур билан тўлар.

Насиб этар унга Оллоҳнинг васли,
Тасаввур қилолмас одамзот насли.

Ўзлигин унутар буткул сарбасар,
Ўзлигидан ҳатто қолмайди асар.

Бегоналик ҳисси йўқолар тамом,
Яратган висоли тамом қилар ром.

Кўзи билан кўрар жонон жамолин,
Теран ҳис қилади жонон камолин.

Тўқсон минг каломнинг сеҳри маст қилар,
Меҳрибон Оллоҳнинг меҳри маст қилар.

Умматим гуноҳин кечиргин дейди,
Саодат шаробин ичиргин дейди.

Барча истаклари раво бўлади,
Тангри бор дардига даво бўлади.

Оллоҳнинг қошидан шод бўлиб қайтди,
Қўнига гавҳару дур тўлиб қайтди.

Унинг висолдан масрур у даргоҳ,
Амри билан нурга тўлар бу даргоҳ.

Бебаҳо дур эди боргани палла,
Жўшқин дарё бўлиб қайтар баралла.

Кўз очиб юмгунча содир бўлар бу,
Ниҳоят ҳар ишга қодир бўлар У.

Насиб этар унга сарбаланд мақом,
Оламда ўрнатар тартиб-интизом.

Гарчи гуноҳимиз бизнинг бир талай,
Кўнглимиз хотиржам лекин ҳар қалай.

Қиёматда ҳамроҳ пайғамбаримиз,
Бизга пушти паноҳ пайғамбаримиз.

Расулulloҳ бўлса гар кимга паноҳ,
Бор гуноҳини авф этгин, Ё Оллоҳ!

Минглаб гуноҳкорлар нажот топади,
То абад безавол ҳаёт топади.

Фоний бағрини ҳам тилмагин зинҳор,
Мени ҳам ноумид қилмагин зинҳор.

V

*Мўминлар амири Абу Бакри Сиддиқ (Худо унинг
руҳидан рози бўлсин) таърифида*

Расули Акрамнинг қадрдон дўсти,
Ҳор азобин тортган жонажон дўсти.

Сидқидилдан содиқ одами унинг,
Яхши-ёмон кунда ҳамдами унинг.

Раҳнамоси жумла иймон аҳлининг,
Иймон аҳли неки, жаҳон аҳлининг.

Ҳақиқат аҳлининг ҳам чароғбони,
Мусулмон аҳлининг собит сарбони.

Ҳорда дўсти учун жон фидо қилган,
Пайғамбар ҳам «Дўстим!» деб нидо қилган.

Ҳор ичра дўстига бўлган мададкор,
Унутмаган дўсти ҳам уни зинҳор.

Расулulloҳ ҳорда сақлаганда жон,
Дўсти учун қилган кўксини қалқон.

Ҳор зулмати ичра тортиб ғам-алам,
Ҳазина ҳам топди, оби ҳаёт ҳам.

Илоҳий ҳазина бебаҳо чунон,
Жаҳон вайронида ётарди пинҳон.

Насиб этмаса гар мангулик жоми,
Не учун то ҳамон барҳаёт номи?

Оёғини чақиб олганда илон,
Оби ҳаёт бўлган дардига дармон.

Расул ўз ўрнига имом айлади,
Эзгу ишлар учун уни шайлади.

Ботганида олтин офтоб муқаррар,
Дин уйини қилди ойдай мунаввар.

Сира ҳам сўнмасин бу ой, эй Худо,
То қиёмат қилма нуридан жудо.

VI

Ҳикоят

Абу Бакри Сиддиқ халифа бўлар,
Диндан қайтган қавм ғазабга тўлар.

Улар адоватни шиор қилдилар,
Кимларни жонидан безор қилдилар.

Иймонидан кечиб, ғазаби тошиб,
Закот бекор бўлсин дедилар шошиб.

Абу Бакри Сиддиқ ҳам айтар такрор:
«Пайғамбар низоми ўзгармас зинҳор.

Қарши чиқса бунга қай битта аъзо,
Шубҳасиз берилар энг олий жазо».

Шариат ишида то собитқадам,
Номи тилдан тушмас токи ушбу дам.

Кимлар учун бу иш катта муаммо,
Пайғамбарнинг дўсти уддалар аммо.

VII

*Мўминлар амири Умари Форук (Оллоҳ унинг
руҳидан рози бўлсин) васфида*

Ҳазрат Умар Форук ғоят муҳтарам,
Расулуллоҳ билан ҳамиша ҳамдам.

Ҳақу ноҳақни ҳам қила олган фарқ,
Адолати билан равшан Ғарбу Шарқ.

Бўлмаган ҳеч бундай сиймо жаҳонда,
Не тонг, топилмаса ҳеч бир замонда.

Шариат шартларин қалбга нақш этган,
Одиллиги динга қувват бахш этган.

Ҳотам каби қилар бор будин тортиқ,
Ўзига зарра ҳам олмайди ортиқ.

Сира ҳам чиқишмас разолат билан,
Ер юзин яшнатди адолат билан.

Нафсини жиловлаб ҳар лаҳза, ҳар он,
Жазолаган ҳатто ўғлин беомон.

Динидан меҳробу минбарлар обод,
Адли билан олам, кишварлар обод.

Зарби шариатни бўстон айлаган,
Кофирлар бор будин вайрон айлаган.

Қаҳри билан яксон шоҳлар давлати,
Ундирар бож билан хирож савлати.

«Ё Оллоҳ!» деб шитоб отланди йўлга,
Эронни ҳам ҳатто киритди қўлга.

Лашкари забт этиб кошоналарни,
Вайрон ҳам айлади бутхоналарни.

VIII

Ҳикоят

Мадойин⁷¹ жангида гарчи толдилар,
Қанча молу мулкни тортиб олдилар.

Шаҳаншоҳлар юзлаб йиллаб чекиб ранж
Тўплаган хазина, бор бебаҳо ганж,

Барчасини олиб тинмай елдилар,
Умарнинг олдига олиб келдилар.

Ҳазрат Умар элни лол-ҳайрон қилар,
«Бари давлат мулки!» деб эълон қилар.

«Қўлга кирган шоҳлар дуру гавҳари,
Ғазавот аҳлига берилар бари».

Умар жорий қилар одил қоида,
Мўмин аҳли топар каттакон фойда.

⁷¹ Мадойин – Эроннинг сосонийлар давридаги пойтахти.

IX

Мўминлар амири Усмон Зуннурайн (Оллоҳ унинг руҳидан рози бўлгай) шонида

Халифалар ичра машҳури Усмон,
Бамисли фаришта ҳам ҳури Усмон.

Садоқат уммони, мурувват кони,
Ҳиммату марҳамат, футуват кони.

Мадина аҳлининг шайху имоми,
Пайғамбар ноиби – юксак мақоми.

Қуръон жамловчиси бўлди у лойиқ,
Усмон бинни Аффон атар халойиқ.

Воситачи бўлиб Жабраил шоён,
Пайғамбарга Қуръон ингандан буён,

Омманинг кўзидан мудом яширин,
Билмас эди ҳамма ҳам унинг сирин.

Ҳар ким бир оятни қиларди хитоб,
Каломуллоҳни у жамлади шитоб.

Сураларни равон жамлаб кетма-кет,
Саҳифалаб чиқди ҳатто бетма-бет.

Умнатлар ичида бахти сарбаланд,
Барча ҳавас қилар тахти сарбаланд.

Кимни азиз қилса Оллоҳ меҳрибон,
Хонадонин қилар мангу нурафшон.

X

Ҳикоят

Саодат юлдузи Расул ҳақида,
Тилдан тушмас сира кўҳна ақида.

Хилват бир гўшада оёқ узатиб,
Ўтирарди сўлу соғни кузатиб.

Бири кириб, бири чиқар асҳоблар,
Мукаррам ва ғоят азиз аҳбоблар.

Бир нуқтадан кўзин узмас пайғамбар,
Пинагини сира бузмас пайғамбар.

Салобатли Усмон киргани ҳамон,
Расулulloҳ ҳушёр тортди бегумон.

Пайғамбар ҳам қадр-қимматин билар,
Ҳаёли Усмондан андиша қилар.

Токи Пайғамбар ҳам эъзозлар такрор,
Турфа таъналарга берманг эътибор.

XI

Мўминлар амири Али (Оллоҳ унинг руҳини яр-лақасин) мақтовида

Илму фан дарёси беназир вали,
Олам аҳли ичра бебаҳо Али.

Расули Акрамга фарзанд то абад,
Бир тану жон каби пайванд то абад.

Расул билан Макка узра чиққан зот,
Маккадан Ҳубал⁷²ни шитоб йиққан зот.

Пайғамбар Маккадан кетганда ногоҳ,
Мардонавор бўлган ҳар ишдан огоҳ.

Оламу одамнинг зийнати Али,
Ҳаттоки бетимсол тийнати Али.

⁷² Ҳубал – ислом динидан олдин араблар сигинадиган бут-нинг номи.

Мўъминлар амири аҳди дин аро,
«Муҳтарам имом» деб алқар фуқаро.

Илму маърифатнинг кони ҳам аъло,
Кони неки, ширин жони ҳам аъло.

Оти парвоз қилар бамисоли барқ,
Зулфиқори⁷³ қилар ёвни қонга ғарқ.

Пайғамбар фарзандим дея қўл берган,
Оқ фотиҳа берган, равон йўл берган.

Муҳаммад Мустафо қошида азиз,
Ҳатто тутган уни бошида азиз.

Ҳазрати Алини жасур эр дерлар,
Мардлар ичида ҳам жўмард шер дерлар.

Баҳодирлар ичра бағоят сара,
Жангларда арслондай тортган у наъра.

Расул билан ҳатто жони пайваста,
Эъзозли куёви – қони пайваста.

ХII

Ҳикоят

Бир ғазовот жанги пайтида султон,
Ўқ тегиб ярадор бўлди ногаҳон.

Суякка қадалган найзанинг учи,
Олишга ҳеч кимнинг етмайди кучи.

Пайғамбарга буни қилдилар маълум,
Расул деди гўё доно муаллим:

«Унча ҳам хатарли эмас бу бало,
Унинг чораси бор жуда ҳам аъло.

Менинг сўзларимга қулоқ солинглар,
Намоз пайти ўқни тортиб олинглар.

Фикру зикри бўлар Оллоҳда такрор,
Сизларга ҳаттоки бермас эътибор».

Пайғамбарнинг сўзи раво бўлади,
Султоннинг дардига даво бўлади.

Шом намозида ўқ олинди равон,
Жароҳатдан ҳатто қолмади нишон.

«Бу қандай каромат?» дегач шаҳаншоҳ,
Пайғамбар лутфидан қилдилар огоҳ.

Ҳазрат Али гўё арслондай ботир,
Бунга таъриф берар бамайлихотир:

Пайғамбар сўзига ихлосманд инсон,
Ажал чангалидан ҳам чиқар омон.

Ҳар сўзи бебаҳо баёт негизи,
То абад безавол ҳаёт негизи.

ХIII

Олижаноблик эгаси ва поклик қибласи Шайх Фаридиддин Атторга (Оллоҳ унинг руҳини эзгуликка буюрсин) мадҳу сано айтмоқ ва ўз ўтинчини баён қилмоқ

Неки олам уммон ва конида бор,
Барчаси Атторнинг дўконида бор.

Маънолар уммони ичра минг бир дур,
Юлдузлар мисоли сочар сирли нур.

⁷³ Зулфиқор – Ҳазрат Алининг дудама, кескир қиличи. Кейинчалик бу қилич халифаларга ўтган. Бунда зулфиқор сеҳрли кучга эга бўлган қурол сифатида тасвирланган.

Конида беҳисоб минг бир жавоҳир,
Саҳар қуёшидай нур сочар соҳир.

Гавҳару дур дема исматнинг тоши,
Зарбидан ёрилар заифлар боши.

Жавоҳир демагин, дегин уни қон,
Турли жароҳатдан оқади равон.

Тасаввур ҳам қилиб бўлмас гар тарҳин,
Баён айлай сизга бу дўкон тарҳин.

Одамзод жаҳолат чоҳига ботса,
Иймонидан кечиб тош каби қотса,

Гуноҳга қўл урса ҳамки гар катта,
Дўконда давоси бисёр албатта.

Сандалу мушк билан абир заъфарон,
Жаҳолат иллатин даволар равон.

Гулоби мисоли соҳибмурувват,
Хаста кўнгилларга бахш этар қувват.

Ҳикматлар мисоли қанд билан новвот,
Тирик мурдага ҳам бахш этар ҳаёт.

Теран нақли асал-болдан ҳам аъло,
Даво топар неча дардга мубтало.

Илоҳий сирларни куйлаб сар-басар,
Яратган назмий ва насрий кўп асар.

Аъло асарлари мисоли гулқанд,
Нажот топар кимки бўлса баҳраманд.

«Мусибатнома»си барчага аён,
Нафснинг иллатларин айлаган баён.

Кимки мусибатга йўлиқса ногоҳ,
Не тонг, таскин топса ундан баногоҳ.

Яна бир асари «Илоҳийнома»,
«Илоҳийнома» не, чин ваҳийнома.

Илоҳий сирларнинг кони бу асар,
Бор иймон аҳлининг жони бу асар.

«Туянома»си ҳам гавҳар мисоли,
Ҳикматлари аъло жавҳар мисоли.

Ром этар минг гули раъноси билан,
Терандан ҳам теран маъноси билан.

«Ҳаёт уммони»ни кашф қилган ўша,
Дурлар терган ундан қўша ва қўша.

Ҳар бири султонлар тожин зийнати,
Бир юрт хирожидан ортиқ қиймати.

Қасида гулшанин ҳам қилган обод,
Парвоз қилар унда лочиндай озод.

Жаннатдан ҳам аъло ҳар бир гулшани,
Яна ҳам юксалди қасида шаъни.

Такаллум ҳам қилган ғазал боғида,
Бийрон булбул каби сўлу соғида.

Барча маҳоратин аён айлаган,
Ваҳдат сирларини баён айлаган.

Девонига оро бериб беором,
Олам аҳлини ром айлаган тамом.

Мисоли пайғомдай ғоят мўътабар,
Турфа хил оламдан берилар хабар.

Авлиёларни ҳам ёд этган Аттор,
Уларнинг руҳларин шод этган Аттор⁷⁴.

⁷⁴ Фаридиддин Атторнинг «Тазкират ул-авлиё» асари назарда тутилган.

Беназир бу асар мисоли баёт,
Не зотларга мангу бахш этган ҳаёт.

Ўнлаб асар билан топган шон-шараф,
«Мантиқ ут-тайр»и ўзи бир тараф.

Қушлар ҳақида у сўзлаган алҳол,
Ўзга тил, ўзга сўз ҳам ўзгача ҳол.

Англаш учун оқил ҳам огоҳ керак,
Сулаймон⁷⁵ сингари шаҳаншоҳ керак.

Ахир ҳар қушнинг ҳам сирли тили бор,
Сирли тили каби сирли дили бор.

Ҳар бирин ўзгача куйи-хониши,
Лолу ҳайрон бўлар тинглаб ҳар киши.

Тангри лутфи билан мендай бир гадо,
Атторнинг руҳига қилиб иқтидо,

Қушларнинг каломин изҳор айлайин,
Куйлаб олам аҳлин хуштор айлайин.

Наинки тўтидай такаллум қилай,
Бийрон булбул каби тараннум қилай.

Ҳамма ҳам булбулдай куйлай олмайди,
Ҳамма ҳам бу боғни бўйлай олмайди.

Сармаст қилса ҳамки ҳатто тожу тахт,
Ҳаммага ҳам насиб этмас олий бахт.

Лекин Парвардигор лутфи беадад,
Аттор руҳидан ҳам тиларман мадад.

⁷⁵ Сулаймон – Исроил ҳукмдорларидан бўлиб, милоддан аввалги 962 (баъзи ривоятларда –976) йилда вафот этган. Афсоналарга кўра, Сулаймон ўз даврининг фозил кишиси бўлган ва шаҳарлар бунёд этишда катта шухрат қозонган. Бундан ташқари, у оламдаги барча ҳайвонлар ва қушлар тилини билган эмиш.

XIV

Қушларнинг бир ерда тўпланиши ва ўрин таллашиб бир-бирлари билан низо қилишлари ҳамда бир шоҳга муҳтож бўлишлари

Бир куни жам бўлди бўстон қушлари,
Денгизу дашт билан ўрмон қушлари.

Паррандалар бари ҳозир нозир,
Барчаси бир жойда бўлдилар ҳозир.

Уларнинг барчаси куйлагай ҳамроз,
Сўнгра само сари қилгайлар парвоз.

Ҳеч бирин тайинли ўрни йўқ бироқ,
Тартиб-интизомдан барчаси йироқ.

Тўтидан юқори зоғ мисли дарға,
Булбулу қумридан тепада қарға.

Шунқордан ҳам баланд калхатнинг жойи,
Товус боши узра юртачи⁷⁶ пойи.

Тўрдан жой олган бор оддий парранда,
Тождор қушлар пойгак узра шарманда.

Зотдор қушлар ғавғо қилса ҳам такрор,
Тўрдагилар сира бермас эътибор.

Бандалар мисоли гўё босган наҳс,
Қушлар ўртасида авжга чиқар баҳс.

Гўё бир-бирига ғаним фуқаро,
Можаро ортидан чиқар можаро.

⁷⁶ Юртачи – ўлаксахўр бир қуш.

Тортишиб гўёки ўлдилар бари,
Бир султонга муҳтож бўдилар бари.

Диёнатли ҳамда дадил шоҳ бўлсин,
Тўғри йўлга бошлар одил шоҳ бўлсин.

Ёмондан яхшига етмагай шикаст,
Хору зор бўлмасин асил забардаст.

Ниҳоят барчаси танадан қолиб,
Доно бир подшога бўдилар толиб.

Одил султонга зор маҳзун бўдилар,
Чор истаб ҳатто мажнун бўдилар.

Наҳотки барчасин манглайи қора,
Умидсизлик қилар дилларни пора.

Қушларнинг аҳволи харобдан-хароб,
Бағрини беомон ўртар изтироб.

XV

Қушларнинг ўзларига шоҳ истаб, уни топа олмай ҳайрон бўлиб турганларида Худҳуднинг Симург ҳақида хабар бергани

Тафаккур нуридан баҳраманд Худҳуд,
Шону шараф билан сарбаланд Худҳуд.

Бошида салтанат зевари унинг,
Пешволик азалий ҳунари унинг.

Жабраил сингари аён минг асрор,
Арш қошида парвоз айлагай такрор.

Мақсад шами узра мисли парвона,
Барчага у хитоб қилар мардона:

«Эй рафлат чоҳига ботганлар қавми,
Тош каби бир жойда қотганлар қавми!

Сиз учун бир шоҳ бор ғоят бетимсол,
Васфини куйлашга шоирлар ҳам лол.

Олам қушларига шаҳаншоҳ ўша,
Сизнинг ҳолингиздан ҳам огоҳ ўша.

У сизга яқину сиз ундан йироқ,
Нечун ўртамасин бағрингиз фироқ.

Қаноти камалак каби ранг-баранг,
Олифта сингари бағоят фаранг.

Сеҳридан лол бўлар оламзод ақли,
Ожиздир ҳаттоки донолар нақли.

Сиру асрорин ҳеч билиб бўлмайди,
Ҳатто тасаввур ҳам қилиб бўлмайди.

Юксак Қоф тоғида яшар у танҳо,
Лақабин дейдилар бебаҳо Анқо.

Уни Симург дея билар барча эл,
Тинмай таърифини қилар барча эл.

Сизнинг кўзингиздан гарчи яширин,
Пайваста ва лекин жон каби ширин.

Кимки бўлса Симург васлидан йироқ,
Ўлгани минг бора унинг яхшироқ».

XVI

Худҳуд Симург ҳақида хабар бергач, қушлар хушҳол бўлиб, у ҳақда суриштирганлари

Ногоҳ барча қушлар аоло қилар,
Худҳуд атрофида минг ғавғо қилар:

«Эй нафаси жонбахш, нутқи ҳам равон,
Сирли сеҳринг жону кўнгилга дармон.

Сулаймон базмида яйраган қушсан,
Азиз элчи бўлиб сайраган қушсан.

Қанча ўлкаларни ошиб ўтгансан,
Шитоб чақмоқ каби шошиб ўтгансан.

Унинг амри билан учдинг беармон,
Юксак манзилларни қучдинг беармон.

Мустафо⁷⁷га ҳамроҳ Жабраил мисол,
Сулаймон ёнида дўст бўлдинг ҳалол.

Яхши-ёмон кунда дамсози бўлдинг,
Айшу ишратда ҳам ҳамрози бўлдинг.

Билқис⁷⁸дан олишни истаса хабар,
Сабога йўл олдинг ғоят мўътабар.

Парвоз қилиб гарчи толиб келгансан,
Ёридан хушхабар олиб келгансан.

Пайғамбар султонга маҳрамлик қилдинг,
Қайғули онларда ҳамдамлик қилдинг.

Макони бўлса гар дашту биёбон,
Боши узра бизлар бўлдик соябон.

Боши узра юзлаб қушлар парвона,
Фақат сен Сулаймон билан ҳамхона.

Базми ичра сени комрон айлаган,
Пинҳон сирларин ҳам аён айлаган.

Тангри ҳиммат билан минг карам қилди,
Турфа хислат билан муҳтарам қилди.

⁷⁷ Мустафо – айнан: «танланган», «сайлаб олинган». Бу ерда Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в. назарда тутилмоқда.

⁷⁸ Билқис – Сабо деган мамлакатнинг маликаси ва Сулаймон пайғамбарнинг суйган қизи бўлган.

Ғафлат босиб бизлар бўлибмиз гумроҳ,
У шоҳнинг сиридан қилгайсан огоҳ.

Барча хислатларин ривоят айла,
Қоши узра бошлаб иноят айла.

Бизларни қолдирма ғафлат домида,
Ялдо кечасидай кулфат шомиди.

Бизни воқиф этгин шоҳ асроридан,
Баҳраманд қилгин бу сир изҳоридан.

Ҳасрат ичра ўзинг қўллагин шитоб,
Шаҳаншоҳ қошига йўллагин шитоб.

Мақсадга эришсак бизлар ниҳоят,
Миннатдор бўлармиз сендан бағоят».

XVII

Қушлар диққат билан сўраганларидан сўнгра
Худхуд Симурғдан нишонлар айтгани

Худхуд шириндан ҳам ширин сўзлади,
Қушлар фойдасини фақат кўзлади.

Унинг ҳам бағрини ўртар изтироб,
Ҳиммат билан берар қушларга жавоб:

«Шаҳаншоҳ ҳақида билганим айтай,
Теран англаб, идрок қилганим айтай.

Ва лекин афсона билан иш битмас,
Сўз билан ёр васли ҳеч насиб этмас.

Иш улуғ, шоҳ улуғ ҳам даргоҳ улуғ,
Йўл ва водий олис ҳам дилхоҳ улуғ.

Шоҳни таъриф қилиб гар айтсам калом,
Минг йил сўзласам ҳам ҳеч бўлмас тамом.

Сулаймон базмида яйраган қушсан,
Азиз элчи бўлиб сайраган қушсан.

Қанча ўлкаларни ошиб ўтгансан,
Шитоб чақмоқ каби шошиб ўтгансан.

Унинг амри билан учдинг беармон,
Юксак манзилларни қучдинг беармон.

Мустафо⁷⁷га ҳамроҳ Жабраил мисол,
Сулаймон ёнида дўст бўлдинг ҳалол.

Яхши-ёмон кунда дамсози бўлдинг,
Айшу ишратда ҳам ҳамрози бўлдинг.

Билқис⁷⁸дан олишни истаса хабар,
Сабога йўл олдинг ғоят мўътабар.

Парвоз қилиб гарчи толиб келгансан,
Ёридан хушхабар олиб келгансан.

Пайғамбар султонга маҳрамлик қилдинг,
Қайғули онларда ҳамдамлик қилдинг.

Макони бўлса гар дашту биёбон,
Боши узра бизлар бўлдик соябон.

Боши узра юзлаб қушлар парвона,
Фақат сен Сулаймон билан ҳамхона.

Базми ичра сени комрон айлаган,
Пинҳон сирларин ҳам аён айлаган.

Тангри ҳиммат билан минг карам қилди,
Турфа хислат билан муҳтарам қилди.

⁷⁷ Мустафо – айнан: «танланган», «сайлаб олинган». Бу ерда Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в. назарда тутилмоқда.

⁷⁸ Билқис – Сабо деган мамлакатнинг маликаси ва Сулаймон пайғамбарнинг суйган қизи бўлган.

Ғафлат босиб бизлар бўлибмиз гумроҳ,
У шоҳнинг сиридан қилгайсан огоҳ.

Барча хислатларин ривоят айла,
Қоши узра бошлаб иноят айла.

Бизларни қолдирма ғафлат домида,
Ялдо кечасидай кулфат шомиди.

Бизни воқиф этгин шоҳ асроридан,
Баҳраманд қилгин бу сир изҳоридан.

Ҳасрат ичра ўзинг қўллагин шитоб,
Шаҳаншоҳ қошига йўллагин шитоб.

Мақсадга эришсак бизлар ниҳоят,
Миннатдор бўлармиз сендан бағоят».

XVII

Қушлар диққат билан сўраганларидан сўнгра
Худҳуд Симурғдан нишоналар айтгани

Худҳуд шириндан ҳам ширин сўзлади,
Қушлар фойдасини фақат кўзлади.

Унинг ҳам бағрини ўртар изтироб,
Ҳиммат билан берар қушларга жавоб:

«Шаҳаншоҳ ҳақида билганим айтай,
Теран англаб, идрок қилганим айтай.

Ва лекин афсона билан иш битмас,
Сўз билан ёр васли ҳеч насиб этмас.

Иш улуғ, шоҳ улуғ ҳам даргоҳ улуғ,
Йўл ва водий олис ҳам дилхоҳ улуғ.

Шоҳни таъриф қилиб гар айтсам калом,
Минг йил сўзласам ҳам ҳеч бўлмас тамом.

Тасаввур ҳам қилиб бўлмас зотини,
Тилдан қўйиб бўлмас бироқ отини.

Ва лекин бу ишни ҳам билиш керак,
Аввало оғизни пок қилиш керак.

Тил билан оғизни қилгач ораста,
Унинг отин аташ керак оҳиста.

Жаҳон шоҳларининг у шаҳаншоҳи,
Гўзалдан ҳам гўзал олий даргоҳи.

Ожизман мен уни зикр қилишга,
Зикр қилиш неки фикр қилишга.

Ва лекин барчангиз қилсангиз талаб,
Билганим айтайин сизга ҳижжалаб.

Баён айлай сизга мингдан бирини,
Аён айлай ажиб султон сирини.

Жаҳон ичра йўқ ҳеч ундай шаҳаншоҳ,
Бизнинг ҳолимиздан ҳамиша огоҳ.

Жумла жаҳон ичра гарчи ягона,
Ғаройиб минг хислат билан мардона.

Дунёнинг охири, боши ҳам ўша,
Ҳатто олам тамал тоши ҳам ўша.

Бўлмаса гар ҳиммат билан ҳамнафас,
Бирор кимса ҳатто ололмас нафас.

Сизларнинг барчангиз кичик ва катта,
Унинг амридасиз мудом албатта.

Қанотида неча минглаб парлар бор,
Унинг учун ҳатто жумла жаҳон тор.

Таърифи сифмайдигарчи ҳеч сўзга,
Қўринмас сира ҳам бирон-бир кўзга.

Унинг ўзи сизга бахш этган ҳаёт,
Унинг лутфи билан қоқарсиз қанот.

Уни томирдаги қон деб билгайсиз,
Жисмингиз ичида жон деб билгайсиз.

Ҳатто танангизда жондан ҳам яқин,
Ҳеч вақо йўқ сизга ундан ҳам яқин.

Гар хаёлан қай бир юлдуз, ойдасиз,
Сизлар ундан ғоят олис жойдасиз.

Унинг ўзи ҳозир бўлмаган жойда,
Ҳатто ширин жондан ҳам йўқ ҳеч фойда.

Васлидан ким бўлса бир дам баҳраманда,
Икки олам шоҳи каби сарбаланд.

Ундан жудоликдай бўлмас ҳеч бало,
Жаннат роҳати ҳам татимас асло.

Жумла жаҳон мафтун унинг аслига,
Машаққатсиз етиб бўлмас васлига.

Кимки ихлос билан қилмас жидду жаҳд,
Насиб этмас унга сира олий бахт.

Ва лекин бу водий узундан-узон,
Минг бир машаққати фузундан-фузун.

Нуҳ сингари умр кўрсанг ҳам олис,
Ғайрат қилиш даркор умрбод холис.

Дарёлари тўлиб заҳар оқади,
Заҳар-заққум шому саҳар оқади.

Самоларга туташ қоп-қора тоғлар,
Чўққилар ҳатто ой бағрини доғлар.

Саҳроларин ёнар бас ҳамма ёғи,
Одам ўтса агар куяр оёғи.

Тўқайзорлар ичра кўпдан-кўп офат,
Ўтиб бўлмас асло кўрмай талофат.

Қоп-қора булутлар самода бебош,
Ёмғирлар ўрнига ёғар қора тош.

Чақмоқлари қилич каби ялтирар,
Ваҳимага тушиб барча қалтирар.

Ором олиш учун бирон макон йўқ,
Бир қултум сув ҳам йўқ, бир бурда нон йўқ.

Минглаб қушлар бўлиб ҳамнафас, ҳамроз,
Минг йил қилса ҳамки у томон парвоз,

Бу йўлдан ўтмаги ҳеч маълум эмас,
Мақсадга етмаги ҳеч маълум эмас.

Ким бу йўлда қилса жонини қурбон,
Безавол саодат топар бегумон.

Қушлар бир-бирини ҳамроз айлағай,
Гоҳ қўниб, гоҳида парвоз айлағай.

Кезиб жумла жаҳон сўлу соғини,
Қўшиғин куйлағай фано боғини.

Кимки завол топса ҳижрон чўлида,
Жон бергани аъло жонон йўлида.

Бундай завол жону жаҳондан аъло,
Ҳеч вақо йўқ ахир жонондан аъло.

Давлат билан иқбол агар ёр бўлса,
Толе билан шараф мададкор бўлса,

Баланд тоғлардан ҳам ошиб ўтса тез,
Ҳатто шамола каби шошиб ўтса тез,

Висол гулзорида мастона бўлар,
Султон атрофида парвона бўлар.

Ҳатто пайваста ҳам бўлар то абад,
Бағри қувонч билан тўлар то абад.

Насиб этар юксак Аршнинг қояси,
Уккини ҳам Ҳумой⁷⁹ қилар сояси».

XVIII

*Қушларнинг Ҳудҳуддан Симургнинг зуҳур этиши
ибтидосини сўрагани ҳамда Ҳудҳуд уларга бу маъ-
нидан афсона ва бу сирли қушдан нишона айтиб
бергани*

Ҳудҳудга дер барча қушлар: «Эй, раҳбар,
Бизларни қилгайсан ўзинг бохабар.

Наҳот барча қушлар унга фуқаро,
Қандай пайдо бўлар жумла халқ аро?

Бизларга айтдинг сен отини унинг,
Баён ҳам айлагин зотини унинг.

Айт зиёрат қилиш кайфиятини,
Холис хизмат қилиш хосиятини.

Бу хусусда ожиз ақл ҳам ҳатто,
Лолу ҳайрон юзлаб оқил ҳам ҳатто».

XIX

*Чин шаҳрининг сифати ва Симург пари у
ерга тушганининг кайфияти*

Ҳудҳуд сўзлар: «Султон жуда ҳам нодир,
Бу воқеа бўлган Чин ичра содир.

⁷⁹ Хумо, Хумой – давлат қуши, кимнинг бошига сояси туш-
са, ўша киши бахтли бўлади, деб эътиқод қилинадиган қуш.

Чўнг бир шаҳар жумла жаҳон каби кенг,
Шаҳар аҳли жаҳон аҳли билан тенг.

Таровати Эрам гулзори мисол,
Ариқлари кавсар анҳори мисол.

Кунлардан бир куни саодатли шоҳ,
Олам узра парвоз айлағай ногоҳ.

Чин шаҳри устидан учиб ўтар у,
Юксак самоларни қучиб ўтар у.

То самода бу қуш пайдо бўлади,
Бедор шаҳар аҳли шайдо бўлади.

Шаҳар ичра тушар Симурғ бир пари,
Нурга тўлар бутун Чиннинг кишвари.

Парнинг нақшлари гўзалдан-гўзал,
Бамисли бағоят шоҳона ғазал.

Барча шаҳар аҳли унга ром бўлар,
Ҳатто мафтун бўлиб беором бўлар.

Кимлар ўз қўлига қалам ҳам олар,
Парнинг нақшларин расмини солар.

Ақбовар қилмас ҳатто бутун эл,
Парнинг нақшларин чизар боғлаб бел.

Улардан биттаси бағоят ҳалол,
Мусаввирлар ичра бўлди баркамол.

Унинг оти Моний жуда серғайрат,
Санъатин кўрганни чулғайди ҳайрат.

Суратлар билан бой унинг хонаси,
Чин ичра беназир устахонаси.

Ҳамон Чинда эмиш ўша гўзал пар,
Сеҳридан Чин шаҳри жаннатдай дилбар.

Симурғ бир парининг каромати бу,
Минг бир хосиятин аломати бу.

Ҳеч ким бундан ортиқ айта олмас сўз,
Симурғни кўролмас ахир бирон кўз.

Ягона парининг минг битта сири,
Минг битта сирининг барча асири.

Парнинг нақшлари кўзгудай аён,
Соҳиби қудратин қилар намоён.

Пардаги ранглар ҳам ғоят бетимсол,
Барчани айлағай ҳайрон ҳамда лол.

Таърифлай олмас гар ҳеч одам насли,
Ҳеч ер ҳоли эмас бу қушдан асли.

Бўйсунуш шарт ҳар бир амрига аъло,
Йўқса бошимизга ёғар юз бало.

Висолига етар ҳар бир умидвор,
Осийлик қилганлар ғамга гирифтор.

Ҳеч бир қавмда йўқ бундай шаҳаншоҳ,
Васлидан мосуво бағрин ўртар оҳ».

Қушлар бу хитобдан ҳайрон қолади,
Бу хитоб дилларга тугён солади.

XX

Ҳудҳуд Симурғдан афсона айтгач, қушлар табиатида шавқ ўтининг алангалангани

Худҳудга дерлар: «Эй, донишманд пешво,
Бу шоҳдан жудолик бизга нораво.

Бизлар учун зарур шундай шаҳаншоҳ,
Ҳолимиздан мудом бўлсин у огоҳ.

Бизлар жаҳолатга гирифтор бўлдик,
Унинг фурқатида хору зор бўлдик.

Билиб айтар аҳли башарнинг нақши:
Бу гафлатдан ўлим минг бора яхши.

Беқиёс раҳбарсан бизлар учун мос,
Барчамиз қилармиз сендан илтимос.

Ўзинг барчамизга кўзу қош бўлгин,
Ўзинг бу сафарда бизга бош бўлгин.

Бу шоҳнинг қошига жон деб борамиз,
Шоҳларнинг шоҳи деб, хон деб борамиз.

Висолин умиди мудом ҳамнафас,
Бу йўлдан қайтмаймиз ҳатто бир нафас.

Саҳролар бағридан шошиб ўтармиз,
Баланд тоғлардан ҳам ошиб ўтармиз.

Ё унинг васлига етармиз шодон,
Ё минг бир жонимиз қилармиз қурбон».

XXI

*Худҳуд қушларга кўнгил бериб, уларни
бу йўлга тарғиб этгани*

Худҳуд хитобида ўзгача шукуҳ:
«Эй, ҳоли жуда ҳам афтода гуруҳ!

Бизни тақдир қўллаб омад бўлса ёр,
Сафарни қилсангиз сизлар ихтиёр,

Сизга ёрдам берай жоним борича,
Ҳатто сўнгги томчи қоним борича.

Барчангизга ўзим бўлайин ҳамроҳ,
Барча манзиллардан қилайин огоҳ.

Йўлда гар ғам етса ҳамдамлик қилай,
Яширин дард бўлса маҳрамлик қилай.

Бошингизга мушкул тушгани маҳал,
Барча мушуқларни дарҳол қилай ҳал.

Турфа хил кунларда яхшию ёмон,
Қалбингизга қувват бўлай ҳар замон.

Парвоз чоғида бош сарбон бўлайин,
Қай жойга кўнсангиз посбон бўлайин».

Қушларнинг қалбида қатъий муддао,
Худҳуд барчасини айлагай дуо.

Жамики қушларга мастона боқиб,
Турфа хил сирлардан айлади воқиф:

«Эй, турфа сирларга мойил бўлганлар,
Пинҳон хазинага қойил бўлганлар.

Жаннат боғларида булоқдай жўшиб,
Жўшиб куйлагансиз меҳрингиз қўшиб.

Султон сирларига маҳрамлик мурод,
Наинки маҳрамлик, ҳамдамлик мурод.

Жаннат каби аъло бўстонингизда,
Таърифин куйлайсиз достонингизда.

Унинг ёди билан бахтингиз бутун,
Фикру зикри билан аҳдингиз бутун.

Хаёлан бошида мудом парвона,
Девона бўлдингиз сизлар, девона».

Тугёнга келар бор қушлар ногаҳон,
Барчаси дафъатан овора, сарсон.

Асл гулшан сари топа олмай йўл,
Қайғу-ҳасратлари яна мўлдан-мўл.

Беш кунлик дунёни айлаган макон,
Даҳр боғи сари чорлагай шоён:

«Эй, бағрин ўртаган армон доғлари,
Ёдингиздан чиқди жаннат боғлари.

Тангрим мадад берса, қўллайин сизни,
Симурғ қоши сари йўллайин сизни.

Бошингизга ҳатто ёғса ҳамки тош,
Минг бир машаққатга берсангиз бардош,

Минглаб манзил ортда қолиб бир сира,
Қалбингиз шабнамдай бўлса бокира,

Бошингизда балқиб иқбол офтоби,
Сизни сармаст қилар висол шароби.

Симурғ таронаси афсунгар баёт,
Сизларга бахш этар безавол ҳаёт.

Минг бир сир-асрордан воқиф бўларсиз,
Воқиф бўлиб сиз ҳам ориф бўларсиз».

XXII

*Худҳуднинг Тўтига хитоб қилиб, уни
мақсад йўлига тарғиб этгани*

«Сайра, эй Тўтижон, ширин каломи,
Ширин калом билан юксак мақоми.

Эзгу ниятингга катта йўл бергин,
Хизрдай қушларга холис қўл бергин.

Аввал ўз манзилинг ёд айлагин, ёд,
Кўнглинг умид билан шод айлагин, шод.

Сенинг ўз ватанинг Ҳиндистон эди,
Султон саройида бир бўстон эди.

Висол боғи ичра еганинг шакар,
Такаллуминг шакар, деганинг шакар.

Ҳиммат қилар эди сенга шаҳаншоҳ,
Ҳолу аҳволингдан ҳамиша огоҳ.

Яна чаман сари парвоз айлагин,
Яна шаҳаншоҳни ҳамроз айлагин».

XXIII

*Худҳуднинг Товусга хитоб қилиб айтган
чиройли сўзлари*

«Эй Товус, мастона қилгайсан хиром,
Хиром айлаб қилгин даврон аҳдин ром.

Тож билан қушларнинг хонисан гўё,
Латофат махзани, конисан гўё.

Қадду қоматингда ҳусн ва жамол,
Лол бўлар ҳаттоки шоир баркамол.

Малоҳат пайваста отингга сенинг,
Маҳбублик ярашар зотингга сенинг.

Ёдингдан чиқибди бироқ масканинг,
Шоҳ қошида жилва қилган гулшанинг.

Жаннатдай маъвони унутмагин ҳеч,
Зиндондан фарқи йўқ бу дунёдан кеч.

Шаҳаншоҳ базмининг шарофати мўл,
Ўзал бўстон сари сен ҳам олгин йўл».

XXIV

*Булбул навоси оҳангида Худҳуднинг хушовоз
сайрагани*

«Эй, бийрон булбули шавқ гулзорининг,
Эй, аъло куйчиси шавқ асрорининг.

Муҳаббат қўшиғин ёниб куйлагин,
Бор жумла жаҳондан тониб куйлагин.

Шоҳ бўстони ичра гул ҳуснидан маст,
Муҳаббат шароби айлаган сармаст.

Оташин гул яшнаб навбаҳор чоғи,
Бағрингга ўт ёққан ҳар бир япроғи.

Муҳаббат боғидан тушибсан йироқ,
Юрагинг беомон ўртагай фироқ.

Гулнинг қошига тез етиб боргайсан,
Минг бир жонинг фидо этиб боргайсан.

Султон бўстонида чечаклар аъло,
Токай бағринг ўртар ҳижрондай бало».

XXV

*Қумрининг сайраши усулида Ҳудҳуднинг
нағмасозлиги*

«Эй Қумри, кел сен ҳам сайра беармон,
Барча дардинг куйлаб яйра беармон.

Жамики қушларни сен лол айлагин,
Куй-қўшиғинг билан беҳол айлагин.

Бўйнингга бамисли таноб боғланган,
Бормикан сен каби бағри доғланган?

Ҳар бўстон бағрида саргардон бўлдинг,
Сарсону саргардон бағри қон бўлдинг.

Нолалар қиларсан маҳзунлар каби,
Муҳаббат дастидан мажнунлар каби.

Сени чорлар мудом ёр васлин боғи,
Зиёда бағрингда ҳижроннинг доғи.

Токай холинг хароб бўлар бу жойда,
Сен ҳам яйра ўшал гўзал саройда».

XXVI

Каклик сайраши йўсинида Ҳудҳуднинг куйлагани

Аё Каклик, холинг танг қилмиш фироқ,
Қалбингда жўш урар қайноқ иштиёқ.

Ҳижрон аро сен ҳам Фарҳоддай шитоб,
Дилдор васлин тилаб қилгайсан хитоб.

Сенинг тумшуғинг ҳам лоладай алвон,
Сен ҳам қон ютарсан дам-бадам ҳар он.

Сафо тоғин наҳот сен ёд айладинг,
Айрилиқ дастидан фарёд айладинг.

Кимларнинг наздида яйраб сайрайсан,
Аслида бағрингни қайраб сайрайсан.

Қоф тоғи томон тез азм қилгайсан,
Висол умидида базм қилгайсан.

Токи висол яқин мудом шод бўлгин,
Ҳижрон занжиридан ҳам озод бўлгин».

XXVII

*Тазарв хироми тезлигида Ҳудҳуднинг
сайр ҳақида дам ургани*

«Ишваю ноз айла, эй раъно Тазарв⁸⁰,
Гулшан аро сенга шайдо юксак сарв.

Гулистон ҳам гўзал жамолинг билан,
Гулни лол айларсан камолинг билан.

⁸⁰ Тазарв – тустовуқ.

Жилвагоҳинг гоҳи боғу гоҳи роғ,
Зебо ҳуснинг билан латиф роғу боғ.

Паррандалар бари ҳуснингга шайдо,
Даррандалар бари йўлингда пайдо.

Раъноларнинг бўлсанг ҳамки раъноси,
Зеболарнинг бўлсанг ҳамки зебоси,

Ҳуснинг билан сира мағрур бўлмагин,
Ўз жамолинг билан масрур бўлмагин.

Шоҳ васли чорлагай ялов мисоли,
Қошига елгайсан олов мисоли».

XXVIII

Дуррож равиши нисбатида Ҳудҳуднинг қадам ургани

«Аё Дуррож⁸¹, келгин азиз қушсан сен,
Жон қуши мисоли лазиз қушсан сен.

Чаманлар ҳам зебо хуш коминг билан,
Майсалар ҳам баравж хироминг билан.

Сен ҳам булбул каби қуйлаб мастона,
Барчани қиларсан ҳатто девона.

Чиройинг ажойиб, шаклинг дилпазир,
Сувратинг мавзуну нутқинг беназир.

Гўзал ҳусну гўзал латофат билан,
Гўзал наво билан, малоҳат билан,

Барча кишанлардан кечиб батамом,
Шаҳаншоҳ қошида қилгайсан хиром.

Султон лутфи билан сарбаланд бўлгин,
Безавол ҳаётдан баҳраманд бўлгин».

⁸¹ Дуррож – қирғовул.

XXIX

Кабутар парвози тарзида Ҳудҳуднинг парвози

«Эй Кабутар, само бағрида учгин,
Сен ҳам лочин каби кўкларни қучгин.

Токай умринг ўтар бу тор хонада,
Кўзинг хира тортди бу вайронада.

Шаҳаншоҳ қасрини ўйлагин сен ҳам,
Парвоз қилиб кўкни бўйлагин сен ҳам.

Нечун тор қафасда, айт, маскан тутдинг,
Наҳот шоҳ қасрининг томин унутдинг.

Наҳот хотирангдан чиқибди тамом,
Қаср узра ғоят сарбаланд мақом?

Парвоз қилиб қаср бошига қўнгин,
Бир йўла шаҳаншоҳ қошига қўнгин.

Зора ҳиммат қилиб ҳамроҳинг бўлса,
Кабутарлар шоҳи паноҳинг бўлса».

XXX

Шоҳбоз ҳусну истиғноси васфида Ҳудҳуднинг раҳнамолиги

«Аё Лочин, сенинг кўркинг ўзгача,
Ўзгача ҳаттоки қошу кўзгача.

Аъло ҳуснинг билан гўё муаллим,
Сен барча қушларга берарсан таълим.

Яйрагансан султон қўлида мудом,
Ҳиммат билан ўзи едирган таом.

Мудом бисёр қилиб ошингни султон,
Силаган неча бор бошингни султон.

Жилвагоҳинг гоҳи боғу гоҳи роғ,
Зебо ҳуснинг билан латиф роғу боғ.

Паррандалар бари ҳуснингга шайдо,
Даррандалар бари йўлингда пайдо.

Раъноларнинг бўлсанг ҳамки раъноси,
Зеболарнинг бўлсанг ҳамки зебоси,

Ҳуснинг билан сира мағрур бўлмагин,
Ўз жамолинг билан масрур бўлмагин.

Шоҳ васли чорлагай ялов мисоли,
Қошига елгайсан олов мисоли».

XXVIII

Дуррож равиши нисбатида Ҳудҳуднинг қадам ургани

«Аё Дуррож⁸¹, келгин азиз қушсан сен,
Жон қуши мисоли лазиз қушсан сен.

Чаманлар ҳам зебо хуш коминг билан,
Майсалар ҳам баравж хироминг билан.

Сен ҳам булбул каби куйлаб мастона,
Барчани қиларсан ҳатто девона.

Чиройинг ажойиб, шаклинг дилпазир,
Сувратинг мавзуну нутқинг беназир.

Гўзал ҳусну гўзал латофат билан,
Гўзал наво билан, малоҳат билан,

Барча кишанлардан кечиб батамом,
Шаҳаншоҳ қошида қилгайсан хиром.

Султон лутфи билан сарбаланд бўлгин,
Безавол ҳаётдан баҳраманд бўлгин».

⁸¹ Дуррож – қирговул.

XXIX

Кабутар парвози тарзида Ҳудҳуднинг парвози

«Эй Кабутар, само бағрида учгин,
Сен ҳам лочин каби кўкларни қучгин.

Токай умринг ўтар бу тор хонада,
Кўзинг хира тортди бу вайронада.

Шаҳаншоҳ қасрини ўйлагин сен ҳам,
Парвоз қилиб кўкни бўйлагин сен ҳам.

Нечун тор қафасда, айт, маскан тутдинг,
Наҳот шоҳ қасрининг томин унутдинг.

Наҳот хотирангдан чиқибди тамом,
Қаср узра гоят сарбаланд мақом?

Парвоз қилиб қаср бошига қўнгин,
Бир йўла шаҳаншоҳ қошига қўнгин.

Зора ҳиммат қилиб ҳамроҳинг бўлса,
Кабутарлар шоҳи паноҳинг бўлса».

XXX

Шоҳбоз ҳусну истиғноси васфида Ҳудҳуднинг раҳнамолиги

«Аё Лочин, сенинг кўркинг ўзгача,
Ўзгача ҳаттоки қошу кўзгача.

Аъло ҳуснинг билан гўё муаллим,
Сен барча қушларга берарсан таълим.

Яйрагансан султон қўлида мудом,
Ҳиммат билан ўзи едирган таом.

Мудом бисёр қилиб ошингни султон,
Силаган неча бор бошингни султон.

Золим замон раҳм қилмасдан бироқ,
Шаҳаншоҳдан сени айлади йироқ.

Мубтало айлади ҳижрон домига,
Кўникдинг қоп-қора фироқ шомига.

Султон қўли узра яйрагин яна,
Яна сармаст қилсин иқбол росмана.

XXXI

*Шунқорнинг шоҳларга ўхшашлиги таърифида
Ҳудҳуднинг мадҳ айтгани*

«Эй Шунқор, самода яйрайсан гоҳо,
Шоҳнинг қўли узра сайрайсан гоҳо.

Бошингда тожинг бор мисли шаҳаншоҳ,
Сенга олтин тожни раво кўрган шоҳ.

Тождор барча қушлар бошида ўзинг,
Ҳамсуҳбат султоннинг қошида ўзинг.

Подшо базми ичра сарбаланд мақом,
Ўзгача иззату ўзга эҳтиром.

Барча қушдан сенинг журъатинг ортиқ,
Султон ҳиммат билан қилар минг тортиқ.

Бўйнинг узра султон ғоят меҳрибон,
Гоҳ гавҳар тақарди, гоҳида маржон.

Ҳижрон дардин етар унутгин дарҳол,
Сармаст қилсин яна саройда иқбол.

XXXII

*Қушларнинг йўлга чиққанлари ва машаққат шид-
датидан баъзиларининг сафарига путур етгани*

Ҳудҳуд ишқ сирларин баён айлади,
Барчасин бирма-бир аён айлади.

Қушлар тили билан тараннум қилди,
Висолу ҳижрондан такаллум қилди.

Ҳижрон бўлар барча қушларга малол,
Барчаси шоҳ васлин қилдилар хаёл.

Барчаси ўйлайди ўз аҳволини,
Ҳижрон дарди ичра хароб ҳолини.

Наҳот макон қилиб фурқат даштини,
Наҳот унутдилар висол гаштини?!

Диққат билан танглаб Ҳудҳуд сўзларин,
Қушлар катта-катта очди кўзларин.

Билдилар қай бахтдан айрилганларин,
Тўғри йўлдан қайга қайрилганларин.

Ҳудҳуд сўзи билан бўлдилар огоҳ,
Ғафлат босиб улар мисоли гумроҳ,

Муҳаббат боғидан тушмишлар йироқ,
Ўз домига тортмиш бешафқат фироқ.

Барчасин дафъатан ўртанар жони,
Ҳаттоки самога чиқар фиғони.

Бағоят хижолат бўлар барчаси,
Ўлмаи туриб ҳатто ўлар барчаси.

Қилган ишларидан шарманда бари,
Наинки шарманда, армонда бари.

Бегона барчаси учун ҳаловат,
Ўтган ишлар учун айтар саловат.
То бор экан улар танида ҳаёт,
Туну кун тинмасдан қоқгайлар қанот.
Бошларга тушса ҳам ҳатто юз бало,
Минг дардга бўлсалар ҳамки мубтало,
Қатъий ниятидан қайтмагай улар,
Надомат сўзларин айтмагай улар.
Бир тану жон бўлиб, бўлиб иттифоқ,
Сафарга йўл олди барчаси йироқ.
Худҳудга эргашар бари сарбасар,
Бор қушларга Худҳуд ягона раҳбар.
Яхши ният билан ҳамроз барчаси,
Шоду хуррам қилар парвоз барчаси.
Ўтдилар шаҳару хиёбонлардан,
Обод боғу роғлар, биёбонлардан.
Заҳмату аламга дучор бўлдилар,
Ҳаттоки минг ғамга дучор бўлдилар.
Қушларнинг бошида юз офат бўлар,
Юзлаб офат, юзлаб талофат бўлар.
Яйраганлар бир пайт бўстонлар аро,
Таърифи шеърлару дostonлар аро.
Минг бир азоб берар йўлнинг заҳмати,
Сафар ичра ўнгу сўлнинг заҳмати.
Қушларнинг ёдига гулзорлар тушар,
Осуда гўшалар, бозорлар тушар.
Наҳот боғлар аро яйраган бари,
Наҳот гулзорларда сайраган бари?!

Сафарда жуда ҳам заҳмат ортади,
Қай қушлар сафардан бош ҳам тортади.

Кимлар ожизлигин аён ҳам қилар,
Ҳатто ўз узрини баён ҳам қилар.

Висолдан воз кечиб ғоят шоҳона,
Барчаси ахтарар бирор баҳона.

Барчаси Худҳуддан қилар илтимос:
«Бизни машаққат қилгайсан халос.

Бизлар қай биримиз нотагон бўлдик,
Сафар заҳматида хастажон бўлдик.

Кимларнинг қошида турфа мушкилот,
Барчамиз сўраймиз ўзингдан нажот.

Гарчи сенинг каби жўмардимиз бор,
Лекин кўнглимизда кўп дардимиз бор.

Сенга дардимизни қилмасак баён,
Етар бу сафарга дафъатан зиён».

Худҳуд кўргач қушлар ожизликларин,
Кўнди бир водийга жам айлаб барин.

Худҳуд ҳайрон бўлиб тикиб кўзини,
Деди: «Ҳар ким айтсин барча сўзини».

Тинглаш учун қушлар арзини равон,
Худҳуд замин юзин айлагай макон.

XXXIII

Тўтининг узри

Аввал Тўти узр сўрайди аста:
«Сафар қилолмасман мен каби хаста.

Иссиқ ўлкаларда яйраган таним,
Оташин Ҳиндистон асл ватаним.

Она юртим мудом ёд этарман мен,
Ҳасратзада элни шод этарман мен.

Қафас бўлса ҳамки аксари жойим,
Соҳибларим менга меҳрибон доим.

Қадрим нозанинлар ҳам яхши билар,
Қанду шакар билан парвариш қилар.

Баъзан гулчеҳралар яйрар қошимда,
Парвона ҳам бўлар ҳатто бошимда.

Такаллумим элга қувонч бахш этар,
Кўнгилларга завқу шавқни нақш этар.

Беармон баҳраманд ҳаёт баҳридан,
Озор топмаганман заҳмат заҳридан.

Олий даргоҳ ичра ғоят бокира,
Ҳатто бургутнинг ҳам қадри йўқ сира.

Қушлар билан парвоз қилиб нетарман,
У даргоҳга қандай қилиб етарман?

Сенга қандай бўла оларман ҳамроҳ,
Танг ҳолимдан ўзинг бўлгайсан огоҳ».

XXXIV

Ҳудҳуднинг Тўтига жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Барча сўзларинг ёлғон,
Баҳона изларсан, эй сен нотавон!

Пеш қиларсан асли ҳеч йўқ ақлингни,
Такаллум атарсан якранг нақлингни.

Ҳақиқатга барча сўзларинг хилоф,
Барча даъволаринг уйдирмаю лоф.

Аслида худбинсан, Тўти, умуман,
Сен каби топилмас тубандан-тубан.

Нутқинг, кўзгу билан бўларсан сен маст,
Нутқинг айтишга ҳам арзимас, эй паст.

Ҳақиқий мард учун чикора бало,
Мудом сийратига берар у жило.

Дейсанки ҳар ҳинди менинг учун шоҳ,
Бу ҳам ёлғонлигин билар ҳар огоҳ.

Чинакам шоҳ бизни кутар интизор,
Наҳот истамайсан кўришни зинҳор?

Бемаъни хаёллар наҳот ром қилар,
Наҳот иқболингни қора шом қилар?

Ғафлату гумроҳлик йўлидасан сен,
Ҳатто жаҳолатнинг кўлидасан сен.

Кўзинг очмасанг гар айнаи шу жойда,
Сўнг минг пушаймон ҳам бермайди фойда.

Айтган сўзларингдан тортиб надомат,
Бошингдан аримас сира маломат.

Сўзларинг бемаъни, ўзинг бир қара,
Ҳаттоки шайтон ҳам қилар масҳара».

XXXV

Далиллаш учун ҳикоят

Бозор ичра қўйди бир ғофил қадам,
Бузуқ нафси унга ҳамиша ҳамдам.

Гар Хизрдай яшил чакмони унинг,
Нафсини қондириш армони унинг.

Очкўздай аланглар тўрт томон шитоб,
Дўконларда нозу неъмат беҳисоб.

Халқ ичра ўзини гадо деб атар,
Ҳақиқат йўлида адо деб атар.

Минг сирру асрорга шоҳидман дейди,
Камолат касб этган зоҳидман дейди.

Гоҳо кароматин нақл қилади,
Гоҳо девонадай бағрин тилади.

Эл ичра турфа хил кўрсатар ҳунар,
Гоҳ коса ошу гоҳ садақа унар.

Учраган кимсага минг бор панд берар,
Минг бир ҳийла билан ризқини терар.

Нашаю кўкнори мудом қошида,
Бемаъни хаёллар кезар бошида.

Турфа хил сирлардан мукаммал огоҳ,
Комил бир инсонга дуч келар ногоҳ.

Ҳийлагар комилни кўргани замон,
Унинг холи бўлар ёмондан-ёмон.

Комил айтар: «Наҳот сен ҳам нодирсан,
Кароматинг кўрсат, нега қодирсан?»

Бадбахт тўрвасини очар бир йўла,
Заҳар-заққум билан, во ажаб, тўла.

Бор сири очилиб холи бўлар вой,
Ҳатто қочгани ҳам топа олмас жой.

Комил инсон олар ҳовуч тупроқ-тош,
«Назар солгин, дейди, унга, эй бебош!»

Қўлидаги тупроқ олтин бўлганди,
Ҳовучи олтину дурга тўлганди.

Ноқис бу ҳолатни кўргач ногихон,
Комил бўлар унинг кўзидан ниҳон.

Энди бенаф фиғон қилгани билан,
Бағрини беомон тилгани билан.

Ўша кимса каби ғоят бемаъни,
Тўти, сўзларингда сира йўқ маъни.

XXXVI

Товус узри

Сўнгра Товус узр сўрайди секин:
«Эй, барча қушларга раҳнамо некбин.

Мен бир қушман қасру гулшан зийнати,
Мен туфайли зиёд ҳар жон ҳайрати.

Суратим гулшанга оройиш берар,
Хиромим кўрганга осойиш берар.

Боғлар ҳусним билан кузда ҳам бўстон,
Адирлар қишда ҳам ҳатто гулистон.

Лол бўлар эл агар қанотим ёзсам,
Жаҳон гўзаллиги менда мужассам.

Тангри берган ҳусну зеболик менга,
Ҳаддан ортиқ зебу раънолик менга.

Халойиқ ҳуснимни томоша қилар,
Олам сирларини ҳам ифшо қилар.

Яралган ҳар одам бирон иш учун,
Кимлар асал-болу, кимлар ниш учун.

Бағоят беадад Тангри ҳиммати,
Тақдирга тан берар мўмин уммати.

Лутфи билан пари-хурлар аломат,
Шайтон боши узра минг бир маломат.

Тақдирга гар аксар барча берар тан,
Ортиғига чидай олмас дафъатан».

XXXVII

Ҳудҳуднинг Товусга жавоби

Ҳудҳуд жавоб берар олмасдан нафас:
«Эй, жоҳиллар каби қул қилган ҳавас!

Бемаъни гапларни баён айладинг,
Сен ҳам телбалигинг аён айладинг.

Оқил одам зебу зийнатдан демас,
Зийнатга берилса ким – одам эмас.

Ноз билан истигно гўзаллар иши,
Дарду заҳмат билан аъло эр киши.

Ҳеч ким иззат топмас суврати билан,
Ҳурмат топар гўзал сийрати билан.

Ўз ҳуснингни билиб аълодан-аъло,
Ўз бошингга ўзинг соларсан бало.

Кимки чиройига ортиқ берар зеб,
Ҳеч ким эъзозламас асл одам деб».

XXXVIII

Ҳикоят

Бир ҳинд телбаликни шиор айлади,
Антиқа ҳунарлар ошкор айлади.

Боши узра тож ҳам кийди масхара,
Масхаралар ичра ўта тасқара.

Улус ичра сира ҳам йўқ ибоси,
Тожидай сап-сарик барча либоси.

Ким ногора чалар берилиб ғоят,
Кимлар қўшиқ айтар керилиб ғоят.

Кимлар парвоз учун гўё шайланар,
Давра ичра урчуқ каби айланар.

Товус каби ҳатто хиром айлагай,
Хиром айлаб элни ҳам ром айлагай.

Масхарабоз қилар бор ҳунарин фош,
Ундан ошиб тушар неча бир бебош.

Тартиб посбонлари келиб қолдилар,
Тўдани дафъатан ўраб олдилар.

Масхарабоз қўлга олинди дарҳол,
Танбеҳ билан йўлга солинди дарҳол.

Ногораю тожни ҳам синдирдилар,
Яланғочлаб дарра билан урдилар.

Барча учун ибрат бўлди «санъати»,
Аччиқ қисмат бўлди тожин «зийнати».

XXXIX

Булбул узри

«Эй, бизларга ваъда айлаган иқбол,
Менинг ҳолимга ҳам бир бор назар сол.

Гулимдан айрилиб девона бўлдим,
Ақлу ҳушимдан ҳам бегона бўлдим.

Ҳижрон дарди ичра тоқатим йўқ ҳеч,
Гулнинг фироқида роҳатим йўқ ҳеч.

Бўстон аро гул ҳар дардимга даво,
Боши узра мудом қилардим наво.

Ишқида ҳар лаҳза афзун шиддатим,
Қошида ҳар лаҳза ортар ҳайратим.

Хазон бўлгач мен ҳам мудом гунгу лол,
Куйлагани сира ҳам қолмас мажол.

Унинг ёди билан боғда қоларман,
Ҳажрида ўртаниб доғда қоларман.

Гул менинг кўнглимда ҳам, жонимда ҳам,
Кўзда ҳам, пайдою ниҳонимда ҳам.

Шаҳаншоҳга ихлос керак бегумон,
Буни уддалашим рости даргумон».

XL

Худҳуднинг Булбулга жавоби

Худҳуд учун Булбул арзи афсона,
Айтар: «Бир гул сени қилмиш девона.

Ишқ эмас, бу асли ҳавас сар-басар,
Ҳою-ҳавасдан кеч, эй, сен беҳабар.

Сен каби оламда нодон бўлмагай,
Нафсининг йўлида қурбон бўлмагай.

Ишқ ичра Фарҳоддай наҳот зўр бўлдинг,
Аслида хору зор, ҳатто ҳўр бўлдинг.

Бир чечакка қулсан вафоси йўқ ҳеч,
Олам боғи ичра бақоси йўқ ҳеч.

Боғу роғлар ичра беш кун очилар,
Ҳафта ўтмай тупроқ узра сочилар.

Ҳеч ким бундай гулга ошиқ бўлмайди,
Ишқ учун ҳар чечак лойиқ бўлмайди.

Маъшуқанг шабнамдай бегубор бўлсин,
То абад тоғ каби барқарор бўлсин.

Ошиқман демагин гулга чаманда,
Оқибат бўлмагин сен ҳам шарманда».

XLI

Ҳикоят

Сайр қилар эди от узра бир шоҳ,
Шайдо бўлиб қолди бир гадо ногоҳ.

Оҳу вовайлаю афғон бошлади,
Халқ аро ғавғою сурон бошлади.

Юракларни ўртар фиғони билан,
Дарду алам тўла афғони билан.

Телбалардек турмас ҳеч маскан аро,
Кулга ҳам булғанар гоҳ гулхан аро.

Шоҳга аён бўлгач бу ишқу жунун,
Ошиқни синашни ўйлар бус-бутун.

Шоҳона тулпорга миниб ораста,
Гадонинг қошига йўл олар аста.

Айтар: «У гумроҳни судраб келинглар,
Сира шафқат қилмай бошин олинглар.

Султон навкарлари тинмай едилар,
Гадони кўп ўтмай олиб келдилар.

«Дарҳол қатл қилинг!» дегай шахриёр,
Гадо кўрқиб қочар тез беихтиёр.

Хуши учиб тинмай чопар ҳар томон,
Ортидан изма-из қувар оломон.

Ўзин ўтга урар ахтариб чора,
Гулхан ичра қуйиб кетар бечора.

Султон ўйлаганди ошиқ бўлса гар,
Ҳар бир даъвосига содиқ бўлса гар,

Ишқ йўлида фидо қилса жонини,
Ҳиммат қилиб сира тўкмам қонини.

Ҳаттоки бағрим ҳам очарман катта,
Мулозим қиларман уни албатта.

Шаҳаншоҳнинг бўлиб содиқ улфати,
Бошидан аригай барча куфлати.

Лекин дош беролмас гадо синовга,
Қуйиб кул бўлади тушиб оловга.

Гул боис ўртанса сенинг ҳам жонинг,
Гулшан эмас, гулхан бўлар маконинг.

XLII

Қумрининг узри

Қумри айтар: «Худҳуд, бебаҳо ўзинг,
Гофил, гумроҳларга раҳнамо ўзинг.

Мен боғлар бағридан чиқмаганман ҳеч,
Сайр қилиб юрагим сиқмаганман ҳеч.

Заифлик, ожизлик шиорим менинг,
Шоҳлар оғушида диёрим менинг.

На иссиқ, на совуқ ўртаган жоним,
Барча заҳматлардан холи маконим.

Менга макон жаннат каби боғ бўлар,
Боғлар аро мудом кўнглим чоғ бўлар.

Наҳот мен ҳам сафар қила оларман,
Наҳот мен ҳам голиб бўла оларман?

Ё минг заҳмат билан қийнаб жонимни,
Тўқарманми худкуш каби қонимни?»

XLIII

Худҳуднинг Қумрига жавоби

Худҳуд айтар: «Эй сен, забун бечора,
Дард шукуҳи қилсин бағринг минг пора.

Минг йил боғ бўлса ҳам манзилинг сенинг,
Не бўлар, айт, топган ҳосилинг сенинг?

Бир кун сени тутиб олар бир мушук,
Қонингни ҳам ичар шубҳасиз шумшук.

Ё камон ўқиға дучор бўларсан,
Ё бир тош зарбидан ногоҳ ўларсан.

Боғ ичида гумон камолинг, ишон,
Ва лекин муқаррар заволинг, ишон.

Сира завол топма ғафлат ўтида,
Жонингни ўртагин фурқат ўтида.

Муқаддас манзилни кўзлагин сен ҳам,
Фақат ёр васлини излагин сен ҳам.

Ёр йўлида ўлсанг агар дард билан,
Неча жўмард билан, неча мард билан,

Фариб турмушингдан юз бора ортиқ,
Сен учун бўлар бу тенги йўқ тортиқ».

XLIV

Ҳикоят

«Боғбон бўлган экан мисли девона,
Боғбонлик илмига тамом бегона.

Энсасин қотирар иши кишини,
Билмас ҳатто оддий пайванд ишини.

На дов-дарахтларни парвариш қилар,
На улардан мева олишни билар.

На уруғ экишнинг завқидан огоҳ,
На ҳосил йиғишнинг шавқидан огоҳ.

Фақат боғда хашак тергани-терган,
«Боғбонман!» деб кўкрак кергани-керган.

Дўсту ёр ишига боқар лол-ҳайрон,
Холис насиҳат ҳам қилишар ҳар он:

«Беҳуда ҳовлиқмай ҳаддингни билгин,
Ўзингга муносиб бир ишни қилгин».

Боғбон қулоқ солмас хирадан-хира,
Боғу роғ бағридан чиқмайди сира.

Бир куни боғ ичра кесар экан ток,
Уни илон чақиб айлади ҳалок».

XLV

Кабутар узри

Ниҳоят Кабутар қилар арзи ҳол:
«Эй Ҳудҳуд, раҳбарсан ғоят бетимсол.

Тангрига минг бора шукр дейман мен,
Одамлар қўлидан таом ейман мен.

Яшайман ажойиб қошоналарда,
Сув билан дону дун мўл хоналарда.

Одамлар қўлида гарчи тутқунман,
Тутқун ҳаётимдан жуда мамнунман.

Оллоҳ насиб этган қисматим шундай,
Манглайга битилган исматим шундай.

Тақдирнинг ҳукмига ким борса қарши,
Ногоҳ титрамасми Яратган Арши?

Ўз бошимга ўзим орттирмай бало,
Тинчгина юрганим минг бора аъло»

XLVI

Ҳудҳуднинг Кабутарга жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Нени фан қилиб олдинг,
Наҳотки макрни тан қилиб олдинг?!

Қушлар ҳайрат билан боқишар сенга,
Сен каби ландавур борми, айт менга?

Тангри сенга берган олмосдай қанот,
Чикора сен учун чексиз коинот.

Сен эса кимларга асир бўлгансан,
Қафас ичра тутқун, басир бўлгансан.

Баъзида одамлар ҳай-ҳайлаб бари,
Сизларни боғлардан ҳайдайдигари.

Кимлардир қўлига тош ҳам олади,
Томларнинг устидан қувиб солади.

Қанча ҳайдаса ҳам сизларни бироқ,
Томлардан сира ҳам кетмайсиз йироқ».

XLVII

Ҳикоят

«Халқ ичида битта танбал бор эди,
Танбалнинг дастидан эл безор эди.

Мушт туширса ёки тепса бир инсон,
Эвазига танбал оларди эҳсон.

Элни безор қилиб тўймайди сира,
Ёмон феъл-атворин қўймайди сира.

Эплай олмас сира танбал лошини,
Дуч келганга «Ур!» деб тутар бошини.

Эвазига луқма олар эди у,
Луқмани оғзига солар эди у.

Бир бурда нон бериб битта забардаст,
Бир уриб ер билан айлади пайваст.

Қорни тўяр эди калтак еб ҳар кун,
Бир мушт билан топди ҳаёти якун».

XLVIII

Тоғ Каклигининг узри

Каклик сўзида ҳам аён бор дарди,
Айтар: «Эй қушларнинг раҳбари, марди.

Тоғларнинг бағрида манзил-маконим,
Тангрини мадҳ этар бийрон забоним.

Гавжум давралардан олисга чопдим,
Тоғлар этагидан ҳаловат топдим.

Дарвешдай хилватни қилиб ихтиёр,
Узлат ичра мен ҳам бўлдим бахтиёр.

Тоғлар бағри менга макон шом-саҳар,
Наҳотки муносиб менга бу сафар?

Конлар узра мудом хиромим менинг,
Дуру гавҳар мудом бор комим менинг.

Моҳият гавҳари олисдан-олис,
Даргумон етишим гар айтсам холис».

XLIX

Ҳудҳуднинг тоғ Каклигига жавоби

Ҳудҳуд дер: «Бемаъни саволинг сенинг,
Бемаъни ҳаттоки ҳаёлинг сенинг.

Дейсан хилват тоғлар дардимга даво,
Бу хилват эмас ҳеч бир кибру ҳаво.

Харсанглар устида югуриш ишинг,
Беҳуда ҳовлиқиш ёлғиз ташвишинг.

Жар солиб тўрт томон такрор ва такрор,
Телба кимса каби жаврайсан минг бор.

Сохта даъволаринг холис ҳам дейсан,
Моҳият гавҳарин олис ҳам дейсан.

Моҳият қайдаю сен қаёқдасан,
Тасаввур ҳам қилиб бўлмас ёқдасан.

Ўз айбингни очиб, эй сен, муттаҳам,
Моҳият бобида сўзлама ҳеч ҳам.

Фафлат майи билан мастмисан шунча,
Тубандан ҳам тубан пастмисан шунча?

Ёлғонга бу асно бўлсанг мубтало,
Бошингдан сира ҳам аримас бало»

L

Ҳикоят

«Бир шаҳарга келиб дарди бедаво,
«Қўли гул заргарман!» деб қилди даво.

Гар мунчоқни дурдан ажрата олмас,
Даъво қилишдан у сира ҳам толмас.

Сохта дурлар ясаб ўз феълига мос,
Гадоликдан қилди ўзини халос.

Оддий шишаларга бериб турфа ранг,
Лаъл билан ёқут дер ғоят ранг-баранг.

Ҳунари қаллоблик гарчи батамом,
Унинг сўзларига ишонар авом.

Бир бойга сохта бир гавҳарни сотди,
Гуноҳлар чоҳига яна ҳам ботди.

Асли гавҳар эмас, оддийгина тош,
Уни ғоят қиммат пуллади бебош.

Бор пулни пуллади тезда кўр-басир,
Бойга ҳам тез аён бўлди барча сир.

Ҳатто бир тиллага арзимас шиша,
Юз мингга пуллаган қилмай андиша.

Бой киши ўртанар бағрин нимталаб,
Қаллобдан пулларин қилади талаб.

Қаллоб қарзин уза олмас бегумон,
Унинг бошин жаллод олар беомон».

LI

Қирговул узри

Қирговул ҳам узрин айтади равон:
«Эй, ғоят бағри кенг донишманд сарбон!

Қушлар ичра менинг чиройим ўзга,
Таърифим сифмас ҳеч бирон-бир сўзга.

Менга ажиб чирой бахш этган Тангрим,
Гўё турфа гуллар нақш этган Тангрим.

Хиром айлашда ҳам соҳирман жуда,
Элни ром қилишда моҳирман жуда.

Ноз билан истиғно гўзаллар иши,
Гўзалларга зуғум қилмас ҳеч киши».

LII

Худҳуднинг Қирговулга жавоби

Худҳуд айтар: «Сенинг фикринг бемаъни,
Феълу атворинггу зикринг бемаъни.

Хусну жамолини пеш қилмас ҳеч ким,
Сен каби нодонни эш қилмас ҳеч ким.

Бундай даъво қилмас девоналар ҳам,
Ҳатто ақлу ҳушдан бегоналар ҳам.

Гарчи кимларнидир хору зор қилар,
Сатанглар ҳам бундан фақат ор қилар.

Бемаъни даъво зид номусу орға,
Ножинслар ҳам ўзин солмас бозорға.

Ҳеч кимни сен каби гумроҳ қилмасин,
Сафарда сен билан ҳамроҳ қилмасин.

Ожиз кимсалардай бир банда бўлдинг,
Шаънингга доғ тушиб шарманда бўлдинг.

Мардлар қадри баланд ҳиммати билан,
Керилмас ҳеч зебу зийнати билан.

Аъло феълу атвор мардларнинг кўрки,
Тождан ҳам зиёда оддий бир бўрки».

ЛИИ

Ҳикоят

«Икки йигит бўлди сафарда ҳамроҳ,
Бири оқил, бири нодон ва гумроҳ.

Бири жоҳил, бири бордай қаноти,
Бири Мудбир⁸², Муқбил⁸³ бирининг оти.

Уларнинг зоти ҳам оти сингари,
Ҳаттоки оти ҳам зоти сингари.

⁸² Мудбир – айнан: «иши орқага кетувчи», «бахтсиз».

⁸³ Муқбил – айнан: «бахтли», «иқболли».

Муқбил донолару комилдан сўзлар,
Бахту саодатга омилдан сўзлар.

Мудбир яхшилардан қочади фақат,
Ёмон ишлардан сўз очади фақат.

Бири гап очса гар фазилатлардан,
Бири лоф урар бор разолатлардан.

Тинмай йўл юрдилар боз шому саҳар,
Улар қаршисидан чиқар бир шаҳар.

Шаҳар йўлларига қайрилар улар,
Бир оғиз сўз айтмай айрилар улар.

Муқбил йўл олади хонақоҳ сари,
Майхонага шошар Мудбир сарсари.

Шаҳаншоҳ Муқбилнинг йўлини очар,
Қоши узра келиб бор меҳрин сочар.

Дафъатан Мудбирни олиб келдилар,
Қўлига кишан ҳам солиб келдилар.

Мудбир қилмишини айтдилар бари,
Гўёки ортга ҳам қайтдилар бари.

Қай бир маст кимсанинг ғайрати тошиб,
Ҳақорат қилибди Мудбирни шошиб.

Мудбир ҳам маст-аласт бегона идрок,
Ханжар уриб уни қилибди ҳалоқ.

Одил ҳукм қилар шаҳаншоҳ ҳассос,
Мудбирдан олинди бешафқат қасос.

Муқбил бахт-иқболга мушарраф бўлар,
Мудбир ўз ажали етмасдан ўлар.

Зотан, шуъла учар мисоли юлдуз,
Ҳар қарға гўнг титар кечаю кундуз».

LIV

ЎН ОЛТИНЧИ МАҚОЛАТ

Қарчигай узри

Қарчигай ҳам баланд тутар туғини,
Пеш қилар чангали ва тумшуғини:

«Мени оддий қуш деб қилмагин ҳисоб,
Соҳибиман барча қушларнинг шитоб.

Арзин айтди сенга неча бечора,
Барчасин қиларман мен пора-пора.

Шаҳаншоҳлар қўли менга оромгоҳ,
Емак тутар менга сийлаб шаҳаншоҳ.

Қирғий чиқса ҳамки йўлимдан менинг,
Омон чиқмас сира қўлимдан менинг.

Султонлар ҳам берар менга эътибор,
Симурғ каби менинг ҳам шавкатим бор.

Шоҳнинг қўли тахту бошим узра тож,
Симурғни излашга йўқ ҳеч эҳтиёж».

LV

Худҳуднинг Қарчигайга жавоби

Худҳуд айтар: «Кибру ҳаво қилган маст,
Ғафлат босиб наҳот тушдинг шунча паст?

Шоҳлар сени асли кашанбанд қилар,
Дуч келган овчи ҳам бағрингни тилар.

Оч қолиб кечалар безор бўларсан,
Ҳаловат-ҳузурга ҳам зор бўларсан.

Машаққатсиз насиб этмайди ошинг,
Маломатдан сира чиқмайди бошинг.

Зоти паст кимсалар қўлида тутқун,
Қисмат зарбалари бағринг қилар хун.

Қайси овни қўлга олганинг ҳамон,
Овчи сени йироқ қувлар беомон.

Заифларга ҳамла қиларсан мудом,
Шафқат қилмай бағрин тиларсан мудом.

Фақат овчиларга итоат ишинг,
Неки берса сабру қаноат ишинг.

Ҳақиқатга барча сўзларинг хилоф,
Барча айтганларинг ёлғон ҳамда лоф.

Эй виждонсиз, ҳар не бўлганинг яхши,
Бундан кўра сенинг ўлганинг яхши.

Сафсата сотишни қилибсан одат,
Четлаб ўтса не тонг сени саодат».

LVI

Ҳикоят

«Тоғлик кимса битта айиқни тутиб,
Қўлига ўргатди қанча қон ютиб.

Бир пайт айиқ озод ва саёқ эди,
Тоғликнинг қўлида кўп таёқ еди.

Очлик ҳам айиқнинг ҳолин танг қилди,
Оёғу қўлини ҳатто ланг қилди.

Эгаси қўлига олса ногоҳ тош,
Қоши узра аста эгар эди бош.

Гоҳо кўча-кўйда ўйинчи бўлар,
Гоҳо ҳаммол каби ўтинчи бўлар.

Эртаю кеч сира тинмай ташиб юк,
Елкасида қолмас бир дона ҳам тук.

Жафокашдай минг бир жафо тортади,
Ва лекин феълида кибр ортади.

Гоҳо отиб макру ҳийла тошини,
Янчаман деб ўйлар қоплон бошини.

Гоҳида шерни ҳам янчаман дейди,
Бағрига панжамни санчаман дейди.

Дардига минг бир хом хаёл эм бўлар,
Лекин оч итларга ўзи ем бўлар.

Кибру ҳавонинг гар бўлсанг тутқуни,
Бошинг узра тушар айиқнинг куни.

LVII

Шунқорнинг узри

Шунқор ҳам ўз узрин қилар овоза:
«Оқиллар ҳам алқар, эй насли тоза.

Танграм мен Шунқорни нодир айлаган,
Ҳатто ҳар бир ишга қодир айлаган.

Қушлар шоҳи дерлар отимни мудом,
Шоҳлар ҳам эъзозлар зотимни мудом.

Ҳиммат қилган менга Ҳақ парвардигор,
Бошимда тумоға – олтин тожим бор.

Сен ўзинг воқифсан менинг ҳолимдан,
Барча ҳавас қилар бахт-иқболимдан.

Боши узра бўлса қай бир шоҳнинг тож,
Ўзга бир султонга бўлмас ҳеч муҳтож.

Мен ўзим шоҳ бўлиб ғоят муҳтарам,
Наҳот ўзга шоҳга бўлгайман қарам?»

LVIII

Худҳуднинг Шунқорга жавоби

Худҳуд айтар: «Шунқор, эй калтафаҳм,
Бу қандай васваса, бу қандай ваҳм?!

Жоҳил кимсалардай тафаккур қилма,
Ўзингни шоҳман деб тасаввур қилма.

Занжилар бўлса ҳам қоп-қора зоти,
Кўнгли тоза бўлса, беғубор оти.

Кимнинг оти ҳатто бўлса ҳам Султон,
Эл узра сира ҳам бўлмайди хоқон.

Даъво билан ҳар ким эр бўлиб қолмас,
Эр бўлса ҳам жўмард шер бўлиб қолмас.

Фақат бор нодонлар дегай сени шоҳ,
Бутни ё оловни дегандай илоҳ.

Шоҳман деб кўнглингни қилма сира тўқ,
Шахматнинг шоҳидан сира фарқинг йўқ.

Уни мот айлагай ҳатто пиёда,
Ким уни чин шоҳ деб атар дунёда?

Сендай шоҳдан Симурғ минг сарҳад йироқ,
Сен каби султондан гадо яхшироқ».

LIX

Ҳикоят

«Бир шаҳаншоҳ сўйиб қанча сўқим, қўй,
Мамлакат аҳлига берди катта тўй.

Ўшанга сингари юртнинг чиройи,
Ўзгача нур сочар офтобу ойи.

Шаҳар аҳли яйрар хиёбонларда,
Байрам руҳи кезар биёбонларда.

Қўли гул усталар ҳар ишга қодир,
Тикдилар сарбаланд нақд юзта чодир.

Ҳар бир чодир гўё шоҳона қаср,
Жозибаси қилар бор элни асир.

Жумла жаҳон гўё нур билан тўлар,
Сайлгоҳлар минг бир ҳур билан тўлар.

Ўз кўнглини ҳар бир одам шод этар,
Ёш боладай яйраб боз обод этар.

Оломон ичида найрангбоз нодон,
Ўзин бўйра шоҳи деб қилар эълон.

Унинг чакмони ҳам бўйрадан фақат,
Садоқ, камони ҳам бўйрадан фақат.

Ҳамроҳлари ўзи каби масхара,
Наинки масхара, ҳатто тасқара.

Базм майдонига шошдилар улар,
Ҳатто ҳаддидан ҳам ошдилар улар.

Найрангбоз ўзини султон деб билар,
Чинакам шаҳаншоҳ, хоқон деб билар.

Поёнига етар катта тантана,
Найрангбоз жазосин олар росмана.

Соябону тожин тортиб олдилар,
Тўнини ҳам ечиб ўтга солдилар.

Унинг бор ороми буткул йўқолди,
Эл ичра шарманда бўлгани қолди.

LX

Бургут узри

Бургут сўзлар юксак номусу ори:
«Аё Ҳудҳуд, барча қушлар сардори!

Тавру тарзим ўзга қушлардек эмас,
Қумрию булбулдек эл васфим демас.

Савлатим баҳайбат, қаҳрим ҳам ёмон,
Тоғу тошлар ичра менман қаҳрамон.

Неча каклик емиш ҳар бир кун менга,
Йўқса уйқу келмас бутун тун менга.

Менинг чангалимдан бағоят буюк,
Омон чиқмас ҳатто қулону кийик.

Мендай катта бир қуш ғоят очдан-оч,
Қандай парвоз қилай ёзиб кенг қулоч?

Сабабсиз демагин сиқилсам ногоҳ,
Ўзинг мадад бўлгин йиқилсам ногоҳ».

LXI

Худхуднинг Бургутга жавоби

Худхуд айтар: «Ғоят нодир Бургутсан,
Шаҳаншоҳлар каби қодир Бургутсан.

Жўмард йигитлардай зотинг бор сенинг,
Паҳлавонлар каби отинг бор сенинг.

Лекин қудратингни ўзинг билмайсан,
Билсанг ҳамки назар писанд қилмайсан.

Йўлга тушмай ўзинг четга олмагин,
Минг бир маломатга яна қолмагин.

Ахир сенинг Бургут деган отинг бор,
Ҳамма ҳавас қилар зўр қанотинг бор.

Савлатингни таъриф қилган ҳам ўзинг,
Ўзингни қаҳрамон билган ҳам ўзинг.

Ким бу йўлда агар фидо қилса жон,
Уни айтса бўлар асил қаҳрамон.

LXII

Ҳикоят

«Бир юртда бир полвон кимса бор эди,
Обу ошсиз олам унга тор эди.

Пешинда ер эди ўн ботмон таом,
Яна шунча таом тушганида шом.

Қанча еса ҳамки у кам дер эди,
Асрда ҳам қанча овқат ер эди.

Бағоят савлатли чинакам полвон,
Ҳатто маст филни ҳам қиларди яксон.

Баногоҳ бор ўлка вайрон бўлади,
Катта-кичик барча ҳайрон бўлади.

Барчанинг бағрини ўртар бу бало,
Минг бир ғамга бўлар барча мубтало.

Вайрон бўлган юртни улар тарк этар,
Ўзга бир манзилга бош олиб кетар.

Барча кетиб борар бағри тешилиб,
Паҳлавон ҳам қадам ташлар қўшилиб.

Машаққатли сафар олисдан-олис,
Бир гўша йўқ таом егани холис.

Дастлабки кундаёқ полвон оч қолди,
Кунботарга яқин жуда ҳам толди.

Иккинчи кун енгар овқат армони,
Оёғу қўлида қолмас дармони.

Учинчи кун ҳолдан тойиб йиқилди,
Бошин кўтаролмай жон таслим қилди.

Ҳамон кетиб борар ёш болалар ҳам,
Қариялар қадди бўлса ҳамки ҳам.

Кўп ўтмасдан кутиб олар бир диёр,
Обод юртда барча бўлар бахтиёр.

Паҳлавоннинг бироқ етмас бардоши,
Биёбонда қолар то абад лоши.

LXIII

Бойўғли узри

Бойўғли ҳам арзин қилади баён:
«Сафар жуда офир, мен бир нотагон.

Бутун умрим ўтган вайроналарда,
Батамом вайрона кошоналарда.

Дарду алам билан бутун ҳаётим,
Ғам билан пайваста ҳатто баётим.

Ахтарганим мудом кумуш билан зар,
Ҳозирча топганим зиёну зарар.

Умрим бўйи жуда ҳам кўп тортдим ранж,
Не тонг, насиб этса ҳазинаю ганж.

Ҳазина ахтариб девонаман мен,
Ақду ҳушимдан ҳам бегонаман мен.

Мен яхшиси қолай айна шу жойда,
Мен қайдаю Симурғ билан Қоф қайда».

LXIV

Ҳудҳуднинг Бойўғлига жавоби

Ҳудҳуд жавоб берар: «Эй сен, бесабр,
Ўз жонингга ўзинг қилмагин жабр.

Бемаъни ўйларга асир бўлибсан,
Ақлингдан айрилиб басир бўлибсан.

Бойлик топиб олсанг ҳамки беҳисоб,
Юрагингга солар минг бир изтироб.

Ҳатто бошинг узра тушар минг бало,
Сени минг балога қилар мубтало.

Ғарқ айлағай тубсиз ажал кўлига,
Бор ҳазина ўтар душман кўлига».

LXV

Ҳикоят

«Бир юртда бор эди битта девона,
Макони кечаю кундуз вайрона.

Хаёлида фақат ҳазинаю ганж,
Вайронани қазир эди чекиб ранж.

Унинг қўлларига куч келар бир кун,
Ҳазинага ногоҳ дуч келар бир кун.

Бир эшикдан аста киргани ҳамон,
Ер ости саройи бўлар намоён.

Қирқ хум тўла тилла ғаройиб тортиқ,
Фаридуну Қорун ганжидан ортиқ.

Девона йиқилар ҳушин йўқотиб,
Хумлар аро ётар тош каби қотиб.

Бир ўғрининг тушар шу томон йўли,
Қонга ботган унинг ҳар икки қўли.

Девона жонига дарҳол қасд этар,
Барча хазинани ўмариб кетар.

Девонанинг бағри бўлар минг пора,
Жонидан ҳам жудо бўлар бечора».

LXVI

Ҳумой узри

Ҳумой ҳам оҳиста айтар арзини:
«Эй, биздай саргардон қушлар фарзини!

Хаёл каби юксак қоям бор менинг,
Шоҳлик ато этар соям бор менинг.

Токи мени азиз айлаган Оллоҳ,
Гадони ҳам қилса соям шаҳаншоҳ,

Нечун яна бир шоҳ излаб кезай мен,
Нечун ўз бағримни ўзим эзай мен?

Шаҳаншоҳлар билан ҳамиша ҳамроз,
Бундан кўра яйраб қилайин парвоз.

LXVII

Ҳудҳуднинг Ҳумойга жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Булар афсона фақат,
Афсона сўзлагай девона фақат.

Наҳот фазилатинг бағоят бисёр,
Наҳот гадони ҳам қилсанг шаҳриёр?

Сенинг соянг тушиб, айт, ким бўлган шоҳ,
Ахир бўлармисан шунча ҳам гумроҳ.

Шоҳлар тарихига бир бор назар сол,
Тарих ҳақиқатин яхши билиб ол.

Сен туфайли қай бир одам бахт топган,
Қай бир одам тилла тожу тахт топган?

Бу сафсата сени йўлдан урибди,
Алданганинг аён бўлиб турибди.

Шундай фазилатинг бўлса ҳам ҳатто,
Кимлар кўнгли ногоҳ тўлса ҳам ҳатто,

Ҳаттоки қай одам бўлса ҳамки шоҳ,
Бундан сенга қандай фойда, эй гумроҳ?

Саҳроларда сарсон алжийсан фақат,
Сарқит суякларни гажийсан фақат.

Эй, турфа хаёллар айлаган абгор,
Ушбу ривоятга бергин эътибор.

LXVIII

Ҳикоят

«Уммон соҳилида савдогар аҳли,
Фақат фойда топиш уларнинг нақли.

Савдогарлар бериб арзимаган пул,
Лақма гаввосларни қилар эди қул.

Жонидан ҳам ортиқ арзимаган наф,
Денгизнинг қаъридан ахтарар садаф.

Гаввос дур топса ҳам агар юз дона,
Гавҳар топса ҳамки ғоят шоҳона,

Гар қўлга киритар фидо қилиб жон,
Ҳақини тўлаган олар бегумон.

Савдогар бебаҳо дурни олади,
Ғаввос сариқ чақа билан қолади.

Сенга ҳам тегмайди ҳатто чақа ҳам,
Ит каби ғажийсан суяк дам-бадам.

Оқил бўлсанг сира сўзламагин лоф,
Ҳақиқатга барча сўзларинг ғилоф».

LXIX

Ўрдак узри

Ўрдак ҳам арз қилар: «Эй, беармон зот,
Камина сув билан мудом барҳаёт.

Балиқ учун дунё сувсиз тор бўлар,
Мен каби ўрдак ҳам сувсиз хор бўлар.

Сув ичра покликни қилганман одат,
Сув менга бахш этар бахту саодат.

Сув билан офтобу ой бўларман мен,
Турфа фазилатга бой бўларман мен.

Бир лаҳза бўлмасам агар сув аро,
Бағрим вайрон қилар минг бир можаро.

Мен учун жойнамоз бўлар сув мавжи,
Сарбаланд тахт каби тўлқинлар авжи.

Сув ичра бўларман ғоят бахтиёр,
Мен учун не даркор ўзга бир диёр?»

LXX

Ҳудҳуднинг Ўрдакка жавоби

«Эй Ўрдак, қанотинг қайирибди сув,
Ақлу ҳушингдан ҳам айирибди сув.

Жойнамоzim сувда дейсан мўътабар,
Наҳотки Уккидан бўлсанг беҳабар?

Сув ичра покиза, ободман дема,
Барча гуноҳлардан озодман дема.

Пок бўлсанг не учун чўмарсан сувга,
Ўзингни минг бора кўмарсан сувга?

Кимнинг шаънига гар инса бир ғубор,
Сувга шўнғиб бўлсам дейди беғубор.

Сен каби бормикан батамом нопок,
Юз бора шўнғиб ҳам ҳеч бўлмайсан пок.

Мард бўлсанг қошингда иқбол уммони,
Унинг бағрида бўл жаҳон султони».

LXXI

Ҳикоят

«Ҳинд денгизида бор эди бир тожир,
Савдо ишларида жуда ҳам моҳир.

Фойдадан ўзгани сўйламас асло,
Сувга ғарқ бўлишни ўйламас асло.

Бир юртда ўн кундан ортиқ қолмайди,
Уммон ичра сафар қилиб толмайди.

Наздида саёҳат шарофат гўё,
Денгизда ҳеч кўрмас талофат гўё.

Маккага ҳам яқин келар неча бор,
Зиёрат қилишни ўйламас зинҳор.

Кимлар ҳаж сафарин қарз деб билади,
Савдогар фойдани фарз деб билади.

Бир куни қозондай қайнайди денгиз,
Кема аҳдин тамом қийнайди денгиз.

Фойда топаман деб бўкар савдогар,
Денгизнинг қаърига чўкар савдогар.

Наинки денгизнинг домига тушар,
Баҳайбат наҳангнинг комига тушар».

LXXII

Хўроз узри

Хўроз ҳам уз арзин айлади ошкор:
«Эй, барча қушларга раҳнамо тождор.

Бизларга тож ато айлаган Тангри,
Турфа хил ишларга шайлаган Тангри.

Сенга раҳбарликни иноят қилган,
Қушларга бош бўл деб ҳидоят қилган.

Мен эса қичқириб ҳар саҳар ва шом,
Элни ибодатга чорларман мудом.

Саёҳат қиларсан беармон доим,
Бир ерга боғлаган мени худойим.

Неча бир товукқа бош қилган мени,
Уларга кўз билан қош қилган мени.

Мен ҳам шоҳлар каби ҳарамга эга,
Симурғ билан Қофни ахтарай нега?»

LXXIII

Ҳудҳуднинг Хўрозга жавоби

«Ҳеч кимса бесабаб нолимас гарчи,
Ҳар хитоб мантиқдан холимас гарчи,

Ва лекин бир қуш бор қилмасдан парвоз,
Сидра⁸⁴ шохи узра яйрайди ҳамроз.

Макони гар мудом хилват бўлади,
Ҳамиша ҳурларга улфат бўлади.

Арш сари учса ҳам лочиндай соҳир,
Ҳеч кимга парвозин қилмайди зоҳир.

Симурғ атрофида парвона ҳар он,
Висол шавқи билан мастона ҳар он.

Сира ҳам ўртанмас ёр ҳижронида,
Эртаю кеч мудом ёрнинг ёнида.

Бошида саховат тожи муҳайё,
Қошида муҳаббат божи муҳайё.

Сармаст қилса ҳамки ёрининг васли,
Ҳеч кимга бу сирни билдирмас асли.

Ишқ завқи мастона қилса ҳам аъло,
Садафдай оғзини очмайди асло.

У билан сен асло тенг бўлолмайсан,
Ҳаттоки ёқаю енг бўлолмайсан.

Бемаҳал қичқириш қилмишинг сенинг,
Элни безор қилар бу ишинг сенинг.

⁸⁴ Сидра – диний эътиқодга кўра, еттинчи осмондаги дарахт.

Ўзингни уялмай яхши ҳам дейсан,
Ҳаттоки хушовоз бахши ҳам дейсан.

Хўрозман деб кўнглинг ҳеч бўлмасин тўқ,
Сенинг макиёндан сира фарқинг йўқ».

LXXIV

*Қушлар Худҳуддан ўзларининг Симургага
бўлган нисбатларини сўраганлари*

Ҳар қуш галма-галдан хитоб айлади,
Худҳуд барчасига жавоб айлади.

Гар ортиқ арзини айтмас ҳеч бири,
Турфа маломатдан қайтмас ҳеч бири.

Улар бағрин ҳамон ўртайди малол,
Дафъатан Худҳудга бердилар савол:

«Раҳбарлик гултожи бошингда сенинг,
Равон йўллар аён қошингда сенинг.

Саҳролар ичра ҳам собитсан ғоят,
Иймони мустаҳкам обидсан ғоят.

Йўллар хавф-хатарин яхши биларсан,
Барча чораларни яхши қиларсан.

Бизлар бир гуруҳмиз ожизу забун,
Ожизу забунмиз иқболи нигун.

Барча ғайратимиз беҳуда бизнинг,
Ғофилмиз, илмимиз оз жуда бизнинг.

Симурғ офтоб бўлса ғоят баркамол,
Бизни зарра деса бўлар бемалол.

Симурғнинг наинки хиромии юксак,
Сарбаланд самодай мақомии юксак.

Мунаввар бўлса у бамисоли барқ,
Бизлар хас-хашакдан ҳеч қилмаймиз фарқ.

Бизнинг ўртамызда нисбат бор қандай,
Бу нисбат ичида ҳикмат бор қандай?

Шоҳларнинг ҳам шоҳи ўша шаҳаншоҳ,
Бизлар гадодан ҳам ҳақир бир гумроҳ.

Бор меҳринг офтобдай сочгин, эй Худҳуд,
Қалбимиз кўзини очгин, эй Худҳуд.

Бизлар хор гадомиз, Симурғ ҳукмдор,
Қатранинг денгизга не нисбати бор?»

LXXV

*Худҳуднинг қушларга жавоби ва Симурга
зуҳуридан хитоби*

Худҳуд аста берар уларга жавоб:
«Бу шаҳаншоҳ жуда ҳам олижаноб.

Барча кўздан ниҳон камоли унинг,
Кўзгу талаб қилар жамоли унинг.

Намоён бўлмоқни таманно қилар,
Олам ичра ногоҳ тажалло қилар.

Жилвасига жаҳон шайдо бўлади,
Беадад соялар пайдо бўлади.

Қай бир соя бўлса ғоят жилвагар,
Шу сояга солар ўзгача назар.

Барча паррандалар кичик ва катта,
Қодир қудратидан нишон албатта.

Симурғ билан сизнинг нисбатингиз шу,
Сизлар орзу қилган ҳикматингиз шу.

Токи бу сир бўлди сизларга аён,
Ҳеч кимсага қилманг ҳеч қачон баён.

Аён бўлса кимга бу асрор агар,
Ҳайрат билан минг бор дейди: «Алҳазар!»

Ахир ким У билан пайваста бўлар,
Икки олам ичра ораста бўлар.

Сиз ўша офтобдан учган чақинсиз,
Мунаввар офтобга ғоят яқинсиз.

Симурғ ўз ҳуснига бўлмаса шайдо,
Сояси ҳам асло бўлмасди пайдо.

Симурғ асраса гар ўзин яширин,
Ошкор қилмас эди соялар сирин.

Ҳикмат билан тўла ҳар бир ғояси,
Борлигин ошкора қилар сояси.

Симурғни англамоқ то ҳунар бўлмас,
Кўнглинг кўзгу каби мунаввар бўлмас.

Жамолин токи ҳеч кўрмайди кўзинг,
Фойда бермас асло минг битта сўзинг.

Менга шайдо бўлсин дея кекса-ёш,
Кўзгу пайдо қилди мисоли қуёш.

Бу кўзгуда унинг ўзи акс этар,
Барчани ром қилиб яйраб рақс этар.

Бу кўзгунинг номи кўнгил, яхши бил,
Унда Тангри жилва қилар муттасил.

Кўнглинг кўзгусига берсанг эътибор,
Унинг ҳусни жилва қилар беғубор».

LXXVI

*Ҳуснини намоиш қилишга кўзгуни
восита қилган шоҳ ҳикояти*

Малоҳат мулкида ҳеч тенги йўқ шоҳ,
Паривашлар мудом ёнида ҳамроҳ.

Қаддига ҳатто сарв ҳам банда бўлар,
Оразидан офтоб шарманда бўлар.

Олам ичра унинг жамоли машҳур,
Жамоли сингари камоли машҳур.

Ҳуснининг ғавғоси жаҳон офати,
Ишқининг яғмоси ҳар жон офати.

Барчани лол қилар гўзал гулрухсор,
Нозу истиғноси зиёда минг бор.

Отланиб чиқса гар майдон ичида,
Парвоз қилгудайин осмон ичида,

Ҳар киши олдига келгани ҳамон,
Жон берар ҳуснини кўргани замон.

Ошиқлар оҳ уриб нидо айлайди,
Дафъатан жонини фидо айлайди.

Хусни олам ичра ғалаён солар,
Зулми раҳм қилмай минг жонни олар.

Жабри билан элнинг бағри доғланар,
Жамолин кўрсатиш учун чоғланар.

Амри билан кўзгу тез пайдо бўлар,
Тахтининг олдида муҳайё бўлар.

Қасрининг олдида порлар чўнг кўзгу,
Барчани қошига чорлар чўнг кўзгу.

Ўз хуснига такрор назар солади,
Аксидан бор жаҳон баҳра олади.

Ажиб кўзгу пайдо бўлмагай токим,
Баҳра ололмади хуснидан ҳеч ким.

Хуснидан баҳраманд бўлар ўзи ҳам,
Назар солганларнинг порлар кўзи ҳам.

Бу кўзгуни кўнгил деб қилгин хаёл,
Кўнгилда акс этар баркамол жамол.

Танни қаср, қалбни кўзгу деб билгин,
Подшо хуснин яйраб томоша қилгин.

Кўзгу бўлмаса гар ғоят беғубор,
Шаҳаншоҳнинг акси кўринмас зинҳор.

Кўзгуни сен мудом бошимда деб бил,
Шаҳаншоҳ жамоли қошимда деб бил.

Кўзгу бўлса барча ғубордан холи,
Мунаввар акс этар шоҳнинг жамоли.

LXXVII

Искандарнинг элчиликка борганлиги ҳикояти

«Искандар ажойиб қарор айлади,
Ўзини элчи деб ошкор айлади.

Кабутар мисоли бўлиб мулозим,
Қушлар шоҳига хат элтиши лозим.

Элчилар сингари кетиб боради,
Ўзга юртга шитоб етиб боради.

Гарчи бўлса ҳамки Искандар ўзи,
Барчага дейди: «Бу – Искандар сўзи».

Элчилардек сўзин баён қилди у,
Ўз ҳукмини ўзи аён қилди у.

Искандар эканин билмайди омма,
Уни элчи дея ўйлайди ҳамма.

Амр фармонларин сўзлади олис,
Элчи вазифасин бажарди холис.

Ҳеч ким шоҳ эканини била олмади,
Ҳатто тасаввур ҳам қила олмади».

Сен ҳам сўз очарсан шоҳдан саришта,
Лекин ҳар нотиқни дейсан фаришта.

Таъсир қилар Худхуд сўзлари ногоҳ,
Қушлар бўлар асил маънодан огоҳ.

Улар мақсад йўлин билиб олдилар,
Худхуд сўзин дастур қилиб олдилар.

Худхуд ғайрат билан сўзлар беором,
Холис нақли қилар барча қушни ром.

Яна қушлар берар Худхудга савол:
«Раҳбарлик бобида, эй сен, баркамол.

Бизлар асли заиф, ночормиз жуда,
Ночору нотагон абгормиз жуда.

Мақсад ҳам, сафар ҳам оғир нетармиз,
Бу йўлни, айт, қандай босиб ўтармиз?»

LXXVIII

*Қушларнинг бу йўл сифати ҳақидаги
саволга Худхуднинг жавоби*

Худхуд берар барча қушларга жавоб:
«Мақсадингиз бўлса гар холис савоб,

Ишқ сизга бу йўлда қанот бўлади,
Ҳаттоки ҳақиқий нажот бўлади.

Ошиқлар ҳаттоки минг жондан кечар,
Куфрдан ҳам қайтмай иймондан кечар.

Умидвор бўлса гар ошиқ жонондан,
Унинг кечмоғи шарт жаҳону жондан.

Кимнингдир йўлига ров бўлгандай чоҳ,
Ошиқ йўлин жон ҳам тўсмагай ногоҳ.

Ошиқ холи тану ҳам жондан тамом,
Ақду ҳушу куфру иймондан тамом.

Ишқ ўти куйдирар наинки жонни,
Куйдирар ҳаттоки куфру иймонни.

Ошиқ аҳли кечар номусу номдан,
Миллату иймону дини исломдан.

Ишқ ўти гулхандай азимдан-азим,
Чақмоқдай жаҳонни ўрташи лозим.

Кимнинг юрак-бағрин ишқ дарди тилар,
Жондан воз кечишни фарз дея билар.

Кимнинг жонон сари ташна ройи бор,
Минг битта офатдан не парвойи бор.

Тун бўйи ўртаниб ёнган каби шам,
Ошиқ улфати ҳам эртаю кеч ғам.

Ошиқлар қалбида дарди бўлади,
Дард билан муҳаббат марди бўлади.

Эй мутриб, куйлагин ғамгин тарона,
Эй соқий, май бериб қилгин мастона!

Дарду ҳасрат жоми асир айласин,
Ишқ дарди кўнглимга таъсир айласин.

Ишқ жомин сипқориб мен жондан кечай,
Ақду ҳушу дину иймондан кечай.

Майхоналар ичра бағрим доғлайин,
Белимга мардона зуннор боғлайин.

Кофирлар сингари маст-аласт бўлай,
Мусҳафни куйдириб, бутпараст бўлай.

Муҳаббат қасрига ихлос қилайин,
Жонимни иймондан халос қилайин.

Кўнғироқлар чалиб бошида бутнинг,
Таъзим бажо айлай қошида бутнинг.

Мен ҳам зуннор билан ораста бўлай,
Кофир аҳли билан пайваста бўлай».

LXXIX

Ҳикоят

Шайхи Санъон гўё улуг шоҳ эди,
Илоҳий сирлардан ҳам огоҳ эди.

Пайғамбар сингари ғоят ягона,
Атрофида улуг зотлар паврона.

Ҳақиқат буржида офтобдай порлар,
Халойиқни Тангри йўлга чорлар.

Қошида бош эгар барча огоҳлар,
Мудом хизматида ҳаттоки шоҳлар.

Чорасиз кимсани дуо қилса гар,
Ҳатто ҳурлар «Омин!» дейди баробар.

Парвардигор зикри билан пайваста,
Эртаю кеч фикри билан пайваста.

Роппа-роса тўрт юз мухлису мурид,
Ҳар бири бамисли Жунайд, Боязид.

Юксак само каби қиммати баланд,
Барчани қул қилар ҳиммати баланд.

Зулмат ичра қолса дафъатан олам,
Мунаввар бор олам дуо қилган дам.

Бир балога кимки бўлса мубтало,
Дуо қилса барҳам топар бор бало.

Фаришталар огоҳ қилар ҳар ишдан,
Озод фойдаси йўқ минг бир ташвишдан.

Туш кўрса ҳам агар жуда ҳам нодир,
Барчаси ўнгида бўларди содир.

Бир хил тушни кўрар Санъон неча тун,
Бор тоқати тугаб бағри бўлар хун.

Уйғониб тавба ҳам қиларди минг бор,
Кўзин юмса яна туш кўрар такрор.

Ўзга юртга йўлин солган эмиш у,
Олис Румга бориб қолган эмиш у.

Бир бутхона ичра ғоят маст эмиш,
Бутхона аҳлидек бутпараст эмиш.

Мазкур тушни кўриб такрор ва такрор,
Санъон айтар: «Бундан қутилмоқ душвор.

Қайда бўлса ҳамки ҳар битта одам,
Тақдирдан қутила олмас сира ҳам.

Мен ҳам Рум томонга кетмоғим керак,
Тақдир ҳукмин адо этмоғим керак.

Ҳар қанча бешафқат бўлмасин тақдир,
Тақдирга тан бермай нетармиз ахир».

Санъон мулоҳаза қилиб минг бора,
Топмади боришдан ўзга бир чора.

Каъбага юзланиб қилар у нидо,
Юраги ўртаниб айтар алвидо.

Ниҳоят ўзини олдию қўлга,
Ғаройиб Рум сари отланди йўлга.

Мухлису муридлар огоҳ бўлдилар,
Олис йўлда шайхга ҳамроҳ бўлдилар.

Шайх асло воз кечмас айтган сўздан,
Тўрт юз муриди ҳам борар изидан.

Шайхнинг кўнгли ичра тушар ғулғула,
Ҳалок қилгудайин ҳатто бир йўла.

Ҳар лаҳза ўзгача аҳволи унинг,
Гўё етган каби заволи унинг.

Муридлар ҳолига ҳайрон бўлади,
Уларнинг кўнгли ҳам вайрон бўлади.

Жавобсиз қолади улар саволи,
Маълум бўлмас сира шайхнинг аҳволи.

Ҳеч битта саволга тополмай жавоб,
Муридлар кўнглин ҳам ўртар изтироб.

Барчаси шу асно кетиб боради,
Бағрини минг пора этиб боради.

Румга ҳам етдилар улар ногаҳон,
Санъон кўнгли ичра минг бир ғалаён.

Рум ичра шамолдай кезиб сарсари,
Ажиб бутхонага дуч келар бари.

Само гумбазига туташган тоқи,
Сиру асрорга бой ҳар бир пештоқи.

Тошлари минг битта заҳмат тоғидан,
Ғиштлари болою дард тупроғидан.

Нақшу кошинлари ажойиб жуда,
Наинки ажойиб, ғаройиб жуда.

Минг битта фитнага макон ҳар хона,
Ақду ҳушдан қилар ҳатто бегона.

Ишқ нуридан гарчи ёришар бари,
Минг бир боло билан қоришар бари.

Кунгуралар раҳна солар иймонга,
Муҳаббат доғидай офат ҳар жонга.

Ҳар бир кунгурага терилган тошлар,
Гўё ишқ тиғидан кесилган бошлар.

Барча мўминларни яксон қилгудай,
Ҳатто бор оламини вайрон қилгудай.

Фитнагар фалакдан олган андоза,
Фитначилар йўли ҳар бир дарвоза.

Ҳалқалар эътиқод билан жанг қилар,
Эътиқод аҳлининг ҳолин танг қилар.

Ишқ ўти ловулар юз оташкада,
Парвона ишқ дарди қилганлар зада.

Само ичра ўрлар қоп-қора тутун,
Куфр исёнидай зулмат бус-бутун.

Бундай бутхонани билмас мўминлар,
Ҳатто тасаввур ҳам қилмас мўминлар.

Санъонни бетоқат қилар изтироб,
Бағрини беомон тилар изтироб.

Азоб-укубати ортади ҳар он,
Дикқатин ажиб сир тортади ҳар он.

Ҳар томон мастона ташлайди нигоҳ,
Кўзи бир парига тушади ногоҳ.

Булутлар ортида қолгандай қуёш,
Парда ичра ишва қилар қаламқош.

Ногаҳон пардаси бўлар бартараф,
Қуёшдай нур сочар юзи ҳар тараф.

Ҳатто юз қуёшни девона қилар,
Жамолин шамига парвона қилар.

Гўзалдан ҳам гўзал қадди қомати,
Не ажаб, танг бўлса руҳнинг ҳолати.

Малаклар мисоли пари озода,
Яноқлари гулдай ҳур паризода.

Руҳни шайдо қилар чиройи гўзал,
Паривашдай бўлмас киройи гўзал.

Малаклар ҳам ҳайрон қошида унинг,
Офтоб ҳам хижолат бошида унинг.

Сочи зулмат мисол, юзи нурафшон,
Нуру зулмат куфру иймондан нишон.

Сочи ичра юзин ниҳон айлаган,
Зулмат ичра нурни пинҳон айлаган.

Сочи нур аҳлига зулмат олами,
Телба ошиқларга кулфат олами.

Қоши ишқ аҳлига гўё янги ой,
Ой каби юзига бахш этар чирой.

Қоши тоқи ичра кўзи беомон,
Бутхона бағрида ўзи беомон.

Шахло кўзларига айтиб шон-шараф,
Майсадай киприклар равон тортган саф.

Нуқта ёзилгандай «бало» остида,
Қоп-қора холи бор кўзин остида.

«Юз»нинг устида ҳам бўлар шундай хол,
Паривашнинг холи уларга мисол⁸⁵.

Илоҳий сирлардан бир нишон оғзи,
Нишон дема асло, бенишон оғзи.

Лаъли лаби хаста жонлар малҳами,
Нафаси афсунгар Масиҳнинг дами⁸⁶.

Болдай ширин лаби ёқутдан аъло,
Ширин сўзи жонга ҳар қутдан аъло.

Кулгичлари ичра юз минг жон асир,
Юсуфи Канъон⁸⁷дай юз жавон асир.

Гарчи қутқаришга чоғланар такрор,
Ошиқлар зулфига боғланар такрор.

Чиройли ияги ёйга ўхшайди,
Гўё янги балққан ойга ўхшайди.

⁸⁵ Бу ўринда «бало» ва «юз» сўзларининг арабча ёзилиши кўзда тутилган.

⁸⁶ Масиҳ – Масиҳ лақабли Пайғамбар. У ўз нафаси билан ўлганларни тирилтириш, уларга жон бағишлаш қобилиятига эга бўлган. Шарқ шеъриятида севгинининг лаблари жонбахшликда Исога ўхшатилади.

⁸⁷ Юсуфи Канъон – Канъонлик Юсуф, машҳур «Юсуф ва Зулайҳо» достонининг қаҳрамони. Бунда Қуръони Каримнинг «Юсуф» сурасига ишора қилинган бўлиб, Юсуфнинг оғалари ҳасад юзасидан уни қудуққа ташлаб, кўйлагини қонга бўяб, Юсуфни бўри еди, деб оталарига элтадилар. Навоий асл матнда гўзал қиз юзидаги кулгични Юсуф ташланган қудуққа ўхшатмоқда.

Қомати ҳар жонни ҳам ром айлайди,
Товус каби гўзал хиром айлайди.

Кўзи билан лабин санъати аъло,
Бири жонбахш, бири бошларга бало.

Шойи кўйлагани безар турфа гул,
Ром бўлар дафъатан ошуфта кўнгил.

Кўйлак узра турфа нақш ранг-баранг,
Гўё ижод қилган бор аҳли Фаранг⁸⁸.

Алвон ранги гарчи жонга қасд қилар,
Хушбўй атри биан бироқ маст қилар.

Кўзларин жодуси гар қилар барбод,
Пойидан бош олмас аҳли эътиқод.

Сочи зуннорини ким қилса хаёл,
Дину иймонини айлагай поймол.

Этагин то абад тутгудай гўзал,
Бир қултум сув билан ютгудай гўзал.

Жамолидан жаҳон ичра ўт тушар,
Лабларидан ҳар жон ичра ўт тушар.

Оташ ишқи унинг мисли аланга,
Аланга мисоли туташар танга.

Қаср узра пайдо тарсо қизи бу,
Қуёш айвонида Исо қизи бу.

Шайхнинг қалби ичра мисли барқ бўлар,
Ишқ гулхани ичра ногоҳ фарқ бўлар.

Ёқасини ушлаб такрор ва такрор,
Тангрига ёлвориб айтар истиффор.

Париваш то очар гул рухсорини,
Кул қилар Санъоннинг истиффорини.

Мажнун каби оҳлар уриб қолар шайх,
Ҳассага суяниб туриб қолар шайх.

Тобора ортади Санъон ҳайрати,
Оёғу кўлидан кетар ғайрати.

Дафъатан бағоят дилхаста бўлар,
Бир йўла ер билан пайваста бўлар.

Муҳаббат жўш урар жонида унинг,
Жўш урар ҳар томчи қонида унинг.

Гоҳо кўзин очар, тош қотар гоҳо,
Ақду ҳушини ҳам йўқотар гоҳо.

Барча муридлари қошида шайхнинг,
Не қилишни билмас бошида шайхнинг.

Шомга қадар шайхнинг ҳоли шу бўлар,
Гўё гоҳ тирилиб, гоҳида ўлар.

Бутхона сингари куфрнинг кони,
Тун зулмати қоплар еру самони.

Тундай қора қисмат бағрин қон қилар,
Муридлар бағрини ҳам вайрон қилар.

Бутхона ичида қолдилар бари,
Дарду ҳасрат билан толдилар бари.

⁸⁸ Фаранг – бу сўз бутун Европани англатган; баъзан «Франция» маъносида ҳам келади.

Шайхнинг боши узра қора кун тушди,
Ялдо кечасидай узун тун тушди.

Само ой чироғин ёқиб ҳам қўяр,
Юлдузларни михдай қоқиб ҳам қўяр.

Дарё қилсам дейди кўзлар ёшини,
Бешафқат ўйнатар қисмат тошини.

Фалак айланишдан толгандай гўё,
Тоғ каби бир жойда қолгандай гўё.

Барча дард аҳлини барбод этарди,
Қайғулар тоғини бунёд этарди.

Қайғулар гирдоби ичра бор жаҳон,
Тошлар ҳам ёғилар ҳатто беомон.

Фалак гўё бағрин тигларди мудом,
Гўё шайх холига йиғларди мудом.

Барча олам аҳлин юраги пора,
Мотам аҳли каби кийгани қора.

Санъоннинг бошига оғир иш тушган,
Гўёки дафъатан қаттиқ қиш тушган.

Золим ишқ зулмидан тортиб минг озор,
Бутхона ичида ётар хору зор.

Ишқ ўти куйдирар жисму жонини,
Куфр ҳам куйдирар пок иймонини.

Тўхтатолмас кўзин ёшини асло,
Кўтара олмайди бошини асло.

Ишқ дарди бағрини пора айлаган,
Тун ҳам бор оламни қора айлаган.

Жумла жаҳон гордай ғоят тор бўлар,
Шайхнинг иши фақат оҳу зор бўлар:

«Эй фалак, не кунлар солдинг бошимга,
Нечун оғу қўшдинг обу ошимга?»

Ишқ гулхани сари бошладинг мени,
Муҳаббат ўтига ташладинг мени.

Бир гулнинг ишқида басир айладинг,
Ҳижрон шоми ичра асир айладинг.

Наинки бағримни пора қилдинг сен,
Мен учун оламни қора қилдинг сен.

Минг битта балога қилдинг гирифтор,
Жумла жаҳон бўлди дўзах каби тор.

Оллоҳ! Оллоҳ! Бу не қора тун бўлди,
Минг бир алам билан бағрим хун бўлди.

Гарчи қанча қора кунни кўрмадим,
Бундай машаққатли тунни кўрмадим.

Тун эмас – бу дўзах ўтининг дуди,
Бешафқат қисматнинг қора тобути.

Бундай тунни, ё Раб, сира бор қилма,
Ҳеч бандани унга гирифтор қилма.

Қай тил билан айтай тун балосини,
Бошимга тушган бу кун балосини.

Муҳаббат шароби сархуш айлади,
Ақду ҳушдан жудо беҳуш айлади.

Наинки кўнглимни обод қилди ишқ,
Во дариф, бор будим барбод қилди ишқ.

Ёр васлидан ўзга армоним йўқ ҳеч,
Жисму жоним ичра дармоним йўқ ҳеч.

Кошки тошга уриб янчсам лошимни,
Минг балодан халос қилсам бошимни.

Кўз қани юзига назар солсам мен,
Қуёшдай нуридан баҳра олсам мен.

Таъзим қилганидай ҳар бир қул шоҳга,
Кошки юзим қўйсам ўша даргоҳга.

Кўксимга бешафқат тош урсам кошки,
Бошимга тупроқлар совурсам кошки.

Ҳолим ўнглай десам эс-ҳушим армон,
Наҳотки дардимга топилмас дармон.

Кошки ақлим кўнглим обод айласа,
Минг битта балодан озод айласа.

Кошки сабрим топиб дардим чорасин,
Бир бутун айласа бағрим порасин.

Наҳотки кўнглим ҳам бахш этмас таскин,
Наҳотки мен каби бағоят мискин.

Наҳотки тарк этган мени жоним ҳам,
Томирда қолмаган қатра қоним ҳам.

Бошдан-оёқ минг бир кулфат бўлдим мен,
Минг бир кулфат билан улфат бўлдим мен.

Бағримни эзгандан кўра минг боло,
Каминанинг минг бор ўлганим аъло.

Кошки чақмоқ уриб мени сарбасар,
Бор-будимдан сира қолмаса асар.

Аё дўстлар, нетар ҳиммат қилсангиз,
Шафқат қилмай юрак-бағрим тилсангиз.

То жаҳон қутилса оримдан менинг,
Одамлар афғону зоримдан менинг.

Кўксим узра қонли ханжарни уринг,
Куйдириб кулимни ҳар ён совуринг.

Жаҳон ичра бунча расво бўлмайин,
Бир ўлай, бироқ юз бора ўлмайин».

Санъоннинг ҳолига йиғлар муридлар,
Алам билан бағрин тиглар муридлар.

Улар бари бўлиб ғоят ҳамжиҳат,
Санъонга чин дилдан қилар насиҳат.

Ва лекин сўзларин фаҳм қилмас шайх,
Насиҳатлар қадрин асло билмас шайх.

Ақл билан қилар муридлар хитоб,
Мажнун каби Санъон қайтарар жавоб.

Бири дер: «Сиз мисли азиз-авлиё,
Ғуборингиз бизлар учун тўғиё.

Кўп балога учрар азал одамзот,
Ўзин қўлга олган топади нажот».

Санъон айтар: «Ўнглай олсам ўзимни,
Асло сарфайтирмас эдим юзимни».

Бири дейди: «Булар шайтоннинг иши,
Зикр тушиб халос бўлар ҳар киши».

Санъон айтар: «Кўнглим эмас осуда,
Барча зикрларим кетар беҳуда».

Бири дейди: «Сизни қилармиз эъзоз,
Бу бало дафъига вожибдир намоз».

Санъон айтар: «Ахир бу қандай нақл,
Мен телбаман, менга ўргатма ақл!»

Бири дейди: «Дарҳол таҳорат қилинг,
Эл билан тоату ибодат қилинг».

Санъон айтар: «Эвоҳ, ғариб бошим бор,
Томчи сув йўқ, фақат қонли ёшим бор!»

Бири дейди: «Сизга ғусулдир раво,
Барча дардларингиз топади даво».

Санъон айтар: «Яна нима истайсан,
Забун ҳолим кўриб нечун қистайсан?»

Бири дейди: «Қўлга тасбеҳ олгайсиз,
Ўзингизни тўғри йўлга солгайсиз».

Санъон айтар: «Нетай бағрим доғланган,
Тасбеҳим ҳам зуннор билан боғланган».

Бири дер: «Мисвокка қилинг илтижо,
Оҳиста қилгайсиз суннатни бажо».

Шайх айтар: «Мисвокни ташлаган зотман,
Лол бўлиб бармоғим тишлаган зотман».

Бири дер: «Ёлвориб минг битта савоб,
Саждага бош қўйиб қилгайсиз тавоб».

Санъон дер: «Оқизиб қонли ёшимни,
Бу даргоҳдан асло олмам бошимни».

Бири дейди: «Румни ҳам кўрдик келиб,
Каъбага қайтайлик шамолдай елиб».

Санъон айтар: «Аҳдим топдим шу ерда,
Нени ҳам топарман қайтиб у ерда?»

Бири дейди: «Юриб саҳро томонга,
Отланайлик дарҳол Батҳо⁸⁹ томонга».

Санъон дейди: «Айтма саҳрони яна,
Рум борида нетай Батҳони яна?»

Бири дейди: «Тамом бўлди бу сафар,
Ватанга қайтайлик энди музаффар».

Санъон айтар: «Қулоқ тутинг сўзимга,
Бутхонани ватан қилдим ўзимга».

Бири дейди: «Бу иш аломат жуда,
Бизни шайхлар қилар маломат жуда».

Санъон айтар: «Улар билан йўқ ишим,
Майхона бағрида истаган кишим».

⁸⁹ Батҳо – Макка атрофидаги тоғ оралиғида жойлашган бир зиёратгоҳ номи. Мажозий маънода Маккани ҳам англатади.

Бири дейди: «Қани фаровон дамлар,
Наҳот бу туш эмас, ўнгим, одамлар?!»

Санъон айтар: «Менга гўзал бу айём,
Масрурман ичгандай гўё асрий жом».

Муридлар тун бўйи тортади азоб,
Шайх учун қайғуриб чекар изтироб.

Шайх уларга парво қилмайди асло,
Фойда-зиён фарқин билмайди асло.

Тунда бутпарастлар ҳам гавго қилар,
Мусулмонлар ҳолин томоша қилар.

Мўминлар бошида кўриб минг бало,
Бутпарастлик улар наздида аъло.

Мусулмон аҳлини қилар масхара,
Бутпарастлик каби дин йўқ дер сара.

Улар тилга олмас Тангри отини,
Тангридан ҳам аъло билар Лот⁹⁰ини.

Мўминлар бошида савдо қиёмат,
Бутпарастлар яна қилар маломат.

Файридинлар билан шайх муридлари,
«Қайси дин аъло?» деб тортишар бари.

Санъон бутпарастлар ёнини олар,
Муридлари кўнгли яна ҳам қолар.

Тонг отгунча давом этар шу аҳвол,
Мусулмонлар бағрин ўртагай малол.

Ёришгани ҳамон яқину йироқ,
Бутпарастлар чалар катта кўнғироқ.

Қуёш олам узра нурларин сочар,
Тарсо қизи каби рухсорин очар.

Шайх ҳақида сўзлар бутхона аҳли,
Ўз нафини кўзлар бутхона аҳли.

Бир-бирини қутлаш учун шошади,
Барчасининг завқу шавқи ошади.

Бироқ мусулмонлар кўнглини ғашлаб,
Бошин олиб кетар шайхни ҳам ташлаб.

Болалар ҳам кулар Санъон ҳолига,
Мажнун каби ғоят танг аҳволига.

Ғарибу ошиқу зору қари шайх,
Кўзин тикиб ётар пари сари шайх.

Оёқлар остида гарчи хору зор,
Таъналарга сира бермас эътибор.

Унга кўзи тушган ваҳми келади,
Яхшию ёмоннинг раҳми келади.

Санъоннинг ҳолини танг қилган пари,
Оёқу кўлини ланг қилган пари.

Касбу корин оҳу фарёд айлаган,
Бутхона ичида барбод айлаган.

Пинҳон назар ташлар ўз хушторига,
Хушторига дема, гирифторига.

⁹⁰ Лот – бутпарастлар сиғинадиган бутлардан бирининг номи.

Санъонга бир оғиз сўзламас асло,
Марҳамат қилишни кўзламас асло.

Наинки бевафо жононлар каби,
Эътибор бермас ҳеч нодонлар каби.

Фурқатида шайхнинг ўртанар жони,
Ўртанар ҳаттоки жумла жаҳони.

Кун бўйи юраги унинг чоку чок,
Тун бўйи ҳажрида бўлгудай ҳалок.

Бир ойгача аҳвол шундай бўлади,
Ёруғ кун ҳам шайхга тундай бўлади.

Санъон минг дард билан бечора бўлар,
Унинг юрак-бағри минг пора бўлар.

Ниҳоят париваш пайдо бўлади,
Шайх Санъон яна ҳам шайдо бўлади.

Жамоли оламга ўт солар шитоб,
Санъон боши узра айлағай хитоб:

«Эй, офтоб мисоли меҳрин сочган зот,
Бор иймон аҳлининг йўлин очган зот.

Бир пайтлар Каъбани азиз билдинг сен,
Нечун бутхонани ватан қилдинг сен?

Сендай зотни қай сир басир айлади,
Кофирлар элида асир айлади?

Мусофирлар бир тун тунар бир жойда,
Бошқа бир жойдан сўнг ахтарар фойда.

Сен эса бир ойдан буён жилмайсан,
Кетишни ҳаттоки хаёл қилмайсан.

Бутхона ичида не бор сен учун,
Зулмат аҳлидан не даркор сен учун?»

Санъон кўриб шаҳло кўзини унинг,
Тинглаб ғоят ширин сўзини унинг,

Ҳаяжон ичида кўзи нам бўлар,
Қадди гоҳ ростланиб, гоҳи ҳам бўлар.

Эс-ҳушидан тамом бўлар беҳабар,
Жисми ичра қолмас жондан ҳеч асар.

Бошида турганлар ўлди дейдилар,
Марҳумлар билан тенг бўлди дейдилар.

Ўликлардек ётар бир кеча-кундуз,
Не дейишни билмас қошлари қундуз.

Бошқа кофирлар ҳам қойил бўлади,
Ҳатто париваш ҳам мойил бўлади.

Бошига тўпланар аҳли куфру дин,
Баркамол ишқига айтар офарин.

Бошини заминдан кўтариб ногоҳ,
Тирик эканига бўлдилар гувоҳ.

Санъон ишқи элга таъсир қилади,
Ўзал санамни ҳам асир қилади.

Санъон боши узра келар шоҳиста,
Санъон кўзларини очар оҳиста.

Паривашга аста тикар экан кўз,
На юзида рангу на оғзида сўз.

Бир нафас шу асно гунгу лол бўлар,
Сира сўзлай олмай шайх беҳол бўлар.

Шайхга қувват бўлар афсунгар висол,
Пари пайкар яна беради савол:

«Бизлар сўрагандик шайх ниятини,
Ҳолу аҳволию кайфиятини.

Ва лекин шавқу завқ беҳуш айлади,
Асрий шароб каби сархуш айлади.

Холис ният билан қилгандик хитоб,
Ниҳоят шайх берсин бизларга жавоб».

Шайх Санъон оҳ уриб кўздан тўкар ёш:
«Эй, ақду ҳушимни олган қаламқош!

Арзимни мен баён қилмай найлайин,
Дилим дардин қандай пинҳон айлайин.

Дардларим яшира олмасман сира,
Сенга баён қилиб толмасман сира.

Бутхона ичида хору зор бўлдим,
Муҳаббат дардига гирифтор бўлдим.

Сенинг ой жамолинг аълодан-аъло,
Менинг бошим узра солди минг боло.

Мунаввар офтобдай порлади ҳуснинг,
Қошинг узра мени чорлади ҳуснинг.

Жонимда ҳеч ором, роҳат қолмади,
Кўнглимда ҳеч сабру тоқат қолмади.

Афтода ҳолимни мен изҳор қилдим,
Сени дардларимдан хабардор қилдим.

Менга ҳиммат қилиш осон сен учун,
Йўқ десанг ҳам жоним қурбон сен учун.

Хоҳи лутф айла, хоҳ тўккин қонимни,
Сен учун бахшида қилдим жонимни».

Пари дер: «Гар сендай зўр авлиё йўқ,
Ислом аҳли ичра наҳот ҳаё йўқ?

Мўмин-мусулмонлар оқил сарвари,
Мажнундай сўзларми телба-тескари?

Маъною мазмундан йироқ ҳар сўзинг,
Наҳот не деганинг билмайсан ўзинг?

Ҳаёю аҳлоқу одобинг қани,
Сўзинг ҳам, ўзинг ҳам ғоят бемаъни.

Ҳаё ва одоб ишқ жони бўлади,
Ошиқлар фазилат кони бўлади.

Ҳатто ёш бола ҳам сўзламас сендай,
Эс-ҳушин йўқотиб бўзламас сендай.

Оқил шайхлар каби сўйласанг нетар,
Оппоқ соқолингни ўйласанг нетар?

Юз ёшли кексадай тўкилган тишинг,
Ёш бола сингари ҳамон қилмишинг.

Наҳотки то ҳануз кирмаган ақлинг,
Ёшингга сира ҳам ярашмас нақлинг.

Ким ҳам сени йигит дейди навраста,
Қария бир чолсан бағоят хаста.

Нималар демадинг тинмай дам-бадам,
Хижолатга ботар эшитган одам.

Эй шайх, гар тилдаги зикринг ўзгача,
Дилдаги ниятинг, фикринг ўзгача.

Зотан, ёрса ҳамки бошига минг тош,
Ошиқлар ишқ сири қилмас сира фош.

Севгани қошида эгиб бошини,
Ҳолини танг қилмас қаламқошини.

Наҳотки ошиқлик тарзи шу бўлар,
Мўмин-мусулмонлик фарзи шу бўлар?»

Париваш сўзлагай ғоят бетимсол,
Таъналари қилар Шайх Санъонни лол.

Ниҳоят Санъон дер кўнгли бўлиб ғаш:
«Эй, сира тенги йўқ гўзал париваш!

Сенинг ишқинг мени забун айлади,
Ақлим олиб телба мажнун айлади.

Ақл бўларми ҳеч девоналарда,
Мендай эс-ҳушидан бегоналарда?

Кечир оғир ботган бўлса қай сўзим,
Нелар деганимни билмасман ўзим.

Гоҳида сўзладим, гоҳи бўзладим,
Лекин фақат дилим дардин сўзладим.

Таним зору кўнглим бўлгач минг пора,
Нетиб равон сўзлар мендай бечора.

Савол берганингда бағрим қон эди,
Бағри қон Санъон бор дардларин деди.

Ошиқ эмасман деб айта олмасман,
Муҳаббат йўлидан айта олмасман».

Шайх Санъон қайтмас ҳеч айтган сўзидан,
Кўзларин ҳам узмас пари кўзидан.

Қайсар пари айтар: «Эй, сен девона,
Наҳот ишқ йўлида сен ҳам мардона.

Менинг васлимдан ким бўлса умидвор,
Тўртта шартим адо айлаши даркор:

Май ичиб, зуннор ҳам боғлаб маст бўлсин,
Мусҳафни куйдириб, бутпараст бўлсин.

Шартларим бажариш учун тиришсин,
Яна икки ишга дадил киришсин.

Тўрт шарт билан иймон либосин ечар,
Икки иш туфайли ғурурдан кечар.

Аввал бир йил тинмай чўчқа боқади,
Яна оташгоҳда олов ёқади.

Санъон бу диёрда ошиқ бўлса гар,
Айтган сўзларига содиқ бўлса гар,

Булар ҳам жарима ҳамда шукрона,
Белин боғлаб ишга тушсин мардона.

Агарда менга ёр бўлайин десанг,
Ёр бўлиб бахтиёр бўлайин десанг,

Шартларимни қабул этмоғинг даркор,
Сўнгра висолимга етмоғинг даркор.

Бу ишлар қўлингдан келмаса айтгин,
Мендан кечиб дарҳол юртингга қайтгин».

Шайх деди: «Эй хаста жоним офати,
Иймону эътиқод, шоним офати.

Наинки то абад қул қилар ишқинг,
Бор будим куйдириб, қул қилар ишқинг.

Гарибу ошиқу девонаман мен,
Ақлу ҳушимдан ҳам бегонаман мен.

Неки амр этса парирухсор ёр,
Ошиқ адо айлаб бўлар бахтиёр.

Нени лозим топсанг, ҳокимсан – буюр,
Бажармасам, бўйним узра қилич ур!»

Санъон сўзларига қўяди нуқта,
Барчани ром қилар бағоят пухта.

Бутхонага ичига оро бердилар,
Деворларга дуру гавҳар тердилар.

Тахт ҳам ўрнатдилар ғоят беқиёс,
Зебу зийнатлари беҳадду қиёс.

Тарсо қизи чиқар тахт узра аъло,
Шайхнинг боши узра солар минг бало.

Иймони юзини қилгани қаро,
Шайхни келтирдилар бу қавм аро.

Ниҳоят жам бўлар сезиб юрганлар,
Бутхона аҳлию кезиб юрганлар.

Кўпдан-кўп шароб ҳам ҳозир қилдилар,
Газаклар ҳозир у нозир қилдилар.

Сира тинмай нола қилар арғанун,
Гўё мотам тутар Шайх дини учун.

Гувоҳ неча роҳиб, неча бир кашиш,
Оламда бўлмаган сира бундай иш.

Ўт олиб келинди оташгоҳдан ҳам,
Ҳаттоки мусҳаф ҳам бир огоҳдан ҳам.

Зуннор билан хоч ҳам бўлдию тайёр,
Оҳиста қўзғалди париваш айёр.

Тахтдан тушиб келди минг бир ноз билан,
Санъонга юзланди юз эъзоз билан.

Ёнма-ён ўлтириб сипқорар шароб,
Шайхнинг холи бўлар батамом хароб.

Париваш мастона қилар тантана,
Қадаҳни лиммо-лим тўлдиран яна.

Санъонга айтар: «Ич, эй олижаноб,
Бир томчи қолса ҳам қилинмас ҳисоб».

Париваш ишқида Шайх Санъон хаста,
Шаробни кўз юмиб ичади аста.

Париваш кўнглин гар обод қилар шайх,
Иймон-эътиқодин барбод қилар шайх.

Ишқ дарди наинки қул қилар уни,
Май ўти бор-будин қул қилар уни.

Соқийлар Санъонга парвона бўлар,
Ақлидан айрилиб девона бўлар.

Феълида телбалик голиб бўлади,
Париваш васлига толиб бўлади.

Тарсо қизи дейди: «Бу не муддао,
Фақат битта шартни айладинг адо».

«Қолган шартларга ҳам шайман!» – дейди шайх,
«Сенинг қўлингдаги найман!» – дейди шайх.

Куфрона ишларда бағоят моҳир,
Роҳибларга айтар дилнавоз соҳир.

Шайхни иймонидан айирди улар,
Эътиқод қанотин қайирди улар.

Хирқасини ечиб урён ҳам бўлар,
Иймон аҳли кўриб гирён ҳам бўлар.

Шароб ҳовузида чўмилади шайх,
Май ичра батамом кўмилади шайх.

Кофирлар либосин келтирдилар сўнг,
Роҳибга айланар Шайх Санъон чўнг.

Зуннор билан маҳкам боғлар белини,
Шайх буткул унутар ислом элини.

Сўнгра бутхонага қўйдию қадам,
Бутларга сиғинар Санъон дам-бадам.

Муборак хирқани ёқар ногаҳон,
Мусҳафни ҳам ўтга отар беомон.

Дам-бадам май ичиб маст-аласт бўлар,
Масту аласт сарбаст бутпараст бўлар.

Телбаликлар қилиб толмайди сира,
Қилмаган ҳунари қолмайди сира.

Санъон каби шайхнинг бағрин тилар ишқ,
Ёш болалар учун эрмак қилар ишқ.

Йўл бўйида ётар кўратолмай бош,
Боши узра отар ёш болалар тош.

Хору забун ётар ўзини билмай,
Кўз очса тутарлар унга яна май.

Тошдай қотиб ётар сармаст куну тун,
Билмас боши узра тунми ёки кун.

Оқибат ишқ яна тугён айлади,
Бир саҳар фарёду фиғон айлади:

«Эй, ошиқ кўнглимга солган изтироб,
Бор-будим бир йўла айлаган хароб.

Ишқи билан менга бедод айлаган,
Дину иймонимни барбод айлаган.

Наҳот сизда шундай дину диёнат,
Наҳот сизга одат бўлса хиёнат?!

Наҳот элга фақат жафо қиларсиз,
Ваъдага шу асно вафо қиларсиз?!

Неларга қилмадинг мени мубтало,
Бошимга ёғдирдинг минг битта бало.

Қайси бир сўзингга нидо қилмадим,
Қайси бир шартингни адо қилмадим?!

Тобакай ўзингни олиб қочасан,
Бағримга изтироб солиб қочасан?

Ғарибу хастаю доғландим чунон,
Куфр занжирига боғландим чунон.

Менга кеча-кундуз фақат май тутдинг,
Берган ваъдаларинг буткул унутдинг.

Ким қилар даъвосин шу асно исбот,
Маноту Лот⁹¹дан ҳам қўрқмайсан наҳот?»

Тарсо қизи дейди: «Таъна қилма кўп,
Барча шартни адо этиш учун кўп.

Тўрт ишни уддалаб топдинг эътибор,
Ишқнинг яна икки жаримаси бор.

Уларга кўра, эй азимдан-азим,
Бир йил тинмай ғайрат қилишинг лозим.

Бутхона аҳлига холис боқарсан,
Тунлар оташгоҳга олов ёқарсан.

Кун бўйи ҳам ўзинг тутгайсан фақир,
Бир гала чўчқани боқарсан тақир.

Агарда мард бўлсанг ишқнинг йўлида,
Чўпонлик қиларсан элнинг қўлида.

Бир йил ўтгач шитоб азм айларсан,
Васлим қасри ичра базм айларсан.

Тўй қилиб заҳматдан озод этарман,
Васлим билан кўнглинг обод этарман.

Бу йўлда жонингни фидо қилмасанг,
Барча шартларимни адо қилмасанг,

Кофирликдан кечиб, саловатинг айт,
Бутхонадан кетиб, Каъба сари қайт.

Май ичиб неча кун яйрадинг ортиқ,
Барча айшинг сенга қиларман тортиқ.

Ёнган хирқадан ҳам, эй шайх, буткул кеч,
Рангу рўйини ҳам эсламагин ҳеч.

Даъво қилсанг агар майли пулин ол,
Йўлда сарфлаш учун чўнтагингга сол.

Барча кўрганларинг туш деб билгайсан,
Кўнглингни ҳамиша хуш деб билгайсан».

Гулрухсор сўзларин тинглаб ногаҳон,
Санъон бағри ёниб айлагай фиғон:

«Эй, жисму жонимда ишқнинг шиддати,
Хотирим ороми, кўнглим қуввати.

⁹¹ Манот ва Лот – бутпарастлар сифинадиган бутларнинг номи.

Мен учун ҳар сўзинг фармон, яхши бил,
Адо этмасам гар, майли, қатл қил.

Лекин айтма зинҳор ҳижрон сўзини,
Висолингдан жудо армон сўзини».

Шайх айтар: «Эй пари,бас, кўнглинг тўлсин,
Чўчқабоқар чўпон бўлганим бўлсин.

Мадад ҳам қилгайсиз мендай гумроҳга,
Луфт айлаб бошланг тез оташгоҳга».

Сурув⁹²ни чўпонга восил қилдилар,
Икки тилагин ҳам ҳосил қилдилар.

Чўчқаларни боқар кун бўйи Санъон,
Оташгоҳдан чиқмас тун бўйи Санъон.

Токи тонг отгунча ўт ёқиш иши,
Куфрона ўт ёқиш фақат қилмиши.

Сафар чалингани ҳамон кўнғироқ,
Нур билан тўлганда яқину йироқ,

Наинки мастона парвона каби,
Оташгоҳдан чиқар деона каби.

Наинки кофирдай зикр ҳам қилар,
Ҳаттоки кофирдай фикр ҳам қилар.

Кун бўйи минғиллар кўнғиз мисоли,
Юзта тўнғиз ичра тўнғиз мисоли.

Зулмат ичра Санъон гирифтор, асир,
Барча муридлари жам фармонпазир

Қилдилар кўп чора ва тадбир унга,
Чоралар қилмади ҳеч таъсир унга.

Тарқадилар топмай бирон-бир чора,
Ёлғиз ўзи қолди Санъон бечора.

Каъбада муридлар ҳоли бўлар вой,
Ўзини қўйгани топа олмас жой.

Шайхга содиқ бир мурид бор эди,
Садоқат бобида барқарор эди.

Санъон қай бир томон олса ногоҳ йўл,
Ҳамроҳ бўлар эди холис бериб қўл.

Санъон отланганда Рум сари шитоб,
У ўзга юртларда қиларди хитоб.

Қанча манзиллардан ошиб келади,
Каъбанинг бағрига шошиб келади.

Уни оғушига чорлар хонақоҳ,
Яна Шайх пойидан ахтарар паноҳ.

Ва лекин хонақоҳ хароб, пири йўқ,
Тўрт юз тақводордан ҳатто бири йўқ.

Аста суриштирди у ушбу ҳолни,
Баён айладилар барча аҳволни.

Шайхнинг Рум томонга қушдай учганин,
Бошига турфа хил ишлар тушганин.

Санъон муридларин боши эди у,
Боши не, қўзи ва қоши эди у.

⁹² Сурув – бу ўринда чўчқалар галаси назарда тугилади.

Барчасини тўплаб ҳиммат қилади,
Ҳар бирин сўзига диққат қилади.

Айтдилар Саъоннинг туш кўрганини,
Насроний бир қизни ҳуш кўрганини.

Беқарор бўлганин ишқнинг йўлида,
Неча бор ўлганин ишқнинг чўлида.

Айтдилар мастона, майпарастлигин,
Динидан воз кечган бутпарастлигин.

Маскан қилганини ҳам оташгоҳни,
Ўтга отганини «Каломуллоҳ»ни.

Белига зуннорни боғлаганин ҳам,
Муридлар бағрини доғлаганин ҳам.

Тунлар оташгоҳга олов ёқишин,
Кун бўйи бир гала чўчқа боқишин.

Содиқ мурид топиб баридан хабар,
Деди: «Эй палидлар, тўнғиздан баттар!

Шайх Санъон муршиду барчангиз мурид,
Сеҳри билан сизга бахш этган умид.

Азал-абад мурид аҳлин ҳар бири,
Қай бир томон қадам қўйса ҳам пири,

Гўёки бағоят содиқ мулозим,
Муршид пири каби бўлиши лозим.

Ҳар бир ишин аъло билиши керак,
Ҳар бир ишда тақлид қилиши керак.

Наҳотки муридлар тарзи шу бўлса,
Муридлик қарзию фарзи шу бўлса?!

Парвона бўларсиз яхши кунларда,
Ва лекин қочарсиз офир тунларда.

Шайхни бутхонага ташлаб келибсиз,
Бошингизга бало бошлаб келибсиз.

Худодан кўрқиш йўқ, элдан уялиш,
Наҳотки сизларга муносиб бу иш?!

Наҳотки алвидо айтиб келдингиз,
Қайси бир юз билан қайтиб келдингиз?!

Яна дарвешлардай нодирмиз дейсиз,
Эзгу ҳар юмушга қодирмиз дейсиз.

Тақвою тасбеҳу ридо ҳайф сизга,
Ковушу саллаю асо ҳайф сизга!

Шайх Санъон бошига орттирмай ташвиш,
Қилганда бир неча итни парвариш,

Баногоҳ бошига тушганда жафо,
Итлар қилмасмиди барчаси вафо?!

Аксари ёнида қолар ҳам эди,
Ҳатто пойидан жой олар ҳам эди.

Бошида парвона бўлиб эрта-кеч,
Душманларни яқин йўлатмасди ҳеч.

Қай бир одам бўлса вафодан йироқ,
Ит вафо бобида ундан яхшироқ.

Мардлик сизлар учун гар хос бўлганда,
Қалбингизда бисёр ихлос бўлганда,

Муҳаббат дардига бўлиб мубтало,
Шайх бошига тушган замон бу бало,

Ҳатто жонингизга бўлса ҳам жабр,
Қилардингиз сизлар барига сабр.

Сизлар эса бўлмай Санъонга ҳамдард,
Барчангиз қочибсиз мисоли номард.

Ҳақиқий мард мардлик даъво қилмайди,
Ўзини барчадан аъло билмайди.

Содиқ мурид отар таъна тошини,
Ўзгалар кўтара олмас бошини.

Ниҳоят хитоби янграб мисли ўқ:
«Беҳуда ўйлашдан асло фойда йўқ!»

Йўлга тушар иймон аҳлига зиндон
Олисдан ҳам олис Рум шаҳри томон.

Санъон муридлари йўлдош бўлдилар,
Тақдирга тан бериб қўлдош бўлдилар.

Куну тун демасдан тинмай чопдилар,
Чўчқа боқиб юрган Шайхни топдилар.

На эътиқод, на дин ва на диёнат,
Иймонига гўё қилган хиёнат.

Ошиқу мажнуну маст-аласт ҳатто,
Масту аластдан ҳам тубан, паст ҳатто.

Тамом бегонадай тутар ўзини,
Чўчқалар томонга бурар юзини.

Халифаси бўлар бор ишдан огоҳ,
Огоҳ бўлиб фиғон ҳам тортар ногоҳ.

Минг бир алам билан бўзлар ўртаниб,
Барча муридларга сўзлар ўртаниб:

«Яратганга ҳамду сано айтинглар,
Бу ерда турмасдан ортга қайтинглар!»

Бизларнинг Шайхимиз мардларнинг марди,
Уни ҳам енгибди, эвоҳ, ишқ дарди!»

Ўзи ҳам шаҳарга қайтди оҳиста,
Роҳибларга дардин айтди оҳиста.

Садоқатли мурид бағри хун бўлар,
Саждага бош қўйиб қадди нун бўлар.

Қилар иши фақат муножот, дуо,
Шайхни халос қилиш ёлғиз муддао.

Унинг мақсади ҳам нақли садоқат,
У каби топилмас аҳли садоқат.

Дуо қилар мудом тартиб изтироб,
Тангри ҳам дуосин қилар мустажоб.

Бир кеча ёш тўкиб бағри қон бўлди,
Ғоят ҳолдан тойиб нотавабон бўлди.

Саҳар чоғи ҳолдан тояди ўзи,
Дафъатан уйқуга юмилар кўзи.

Тушида бор олам бўлар нурафшон,
Нур ичра порлайди қуёш зарафшон.

Қуёш не, юз қуёш парвона бўлар,
Оташ ишқи билан девона бўлар.

Барча пайғамбарлар хонидир бу зот,
Бор иймон аҳлининг жонидир бу зот⁹³.

Аста келар эди табассум қилиб,
Афсунгар сингари такаллум қилиб.

Пайғамбар қошида азимдан-азим,
Содиқ мурид деди қилиб минг таъзим:

«Пайғамбарлар ичра, эй соҳиби тахт,
Сиз туфайли топар афтодалар бахт.

Шарт эмас арзимни қилишим баён,
Дарду ҳасратларим сиз учун аён».

Расулulloҳ айтар: «Аё, бахти бор,
Ўз пирига содиқ, қатъий аҳди бор.

Эзгу ниятингга офарин сенинг!
Олий ҳимматингга офарин сенинг!

Чин дилдан ёлвориб нолалар қилдинг,
Кўзингнинг ёшини жолалар қилдинг.

Тангри дуоларинг раво айлади,
Сенинг бор дардингга даво айлади.

Тариқатнинг оғир шартлари бисёр,
Заҳмат талаб қилар дардлари бисёр.

Уларнинг барчасин этмасдан адо,
Талабгорга насиб этмас муддао.

Шайхингиз ўтганди минг бир ғовдан ҳам,
Мардонавор ўтди бу синовдан ҳам.

Тангрим «Бандам!» деди, шод бўлгин, шод бўл,
Шукрона айтиб бор ғамдан озод бўл.

Эзгу умид билан ғоят тўлдинг сен,
Тангри ҳимматига сабаб бўлдинг сен».

Расулulloҳ сўзлар ғоят завқ билан,
Содиқ мурид қалби тўлар шавқ билан.

Қувончли хушхабар жуда шод этар,
Ҳаттоки дафъатан хушидан кетар.

Аста эса бошлар шамоли тонгнинг,
Нур билан йўғрилар жамоли тонгнинг.

Садоқатли мурид очар кўзини,
Тетик ҳамда бардам сезар ўзини.

Мўминлик фарзини адо айлади,
Саждага бош қўйиб нидо айлади.

Ўзга муридлар ҳам огоҳ бўлдилар,
Барчаси ҳамжиҳат ҳамроҳ бўлдилар.

Улар шамол каби учдилар шитоб,
Неча бир манзилни қучдилар шитоб.

Ҳаттоки елдирим каби елдилар,
Шайхнинг ҳузурига етиб келдилар.

⁹³ Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в. назарда тутилади.

Шайхни ҳам тарк этиб ногоҳ гумроҳлик,
Яна сармаст қилган эди огоҳлик.

Яна Парвардигор ҳиммат айлади,
Содиқ Ҳабибига уммат айлади.

Шукр айтиб кўздан тўкар ёшини,
Ихлос билан ерга қўяр бошини.

Куфрона либослар баҳридан кечар,
Зуннорни ҳам дарҳол белидан ечар.

Яна қалби унинг нур билан тўлар,
Атрофи фаришта-хур билан тўлар.

Муридлари етиб келар бир гуруҳ,
Улар ҳам бахш этар қалбига шукуҳ.

Мардона Санъонни кўргани замон,
Шукр айтиб бўлар барчаси шодмон.

Улар айтар: «Тангрим бизга ёр бўлди,
Расулulloҳ сизга мададкор бўлди!»

Барча сирни яхши билар Шайх Санъон,
Уларга ҳам баён қилар Шайх Санъон.

Садоқат бобида ғоят ягона,
Содиқ шогирдига сўзлар мардона:

«Эй, бахти барқарор фарзандим менинг,
Риштаи жонимга пайвандим менинг.

Намойиш қилдинг сен ўз тоқатингни,
Пирингга эътиқод, садоқатингни.

Ҳимматингга барча таҳсинлар айтгай,
Мендан қайтмаса гар Худодан қайтгай».

Содиқ мурид унга таъзим айлагай,
Таъзим айлар дема, базм айлагай.

Ниҳоят кўнгиллар хотиржам бўлар,
Устозу шогирдлар жамулжам бўлар.

Санъонга юзланиб қилдилар нидо:
«Токи насиб этди бу бахтни Худо,

Бу жойлардан бадар кетайлик, устоз,
Каъбанинг бағрига етайлик, устоз».

Шайх хирқаси пири комилларга хос,
Муридлар қалбида зиёда ихлос.

Яна дашту саҳро ошар барчаси,
Каъбанинг бағрига шошар барчаси.

Каъба сари кетиб бораркан Санъон,
Тарсо қизи ҳолин айлайин баён.

Ғоят қаттиқ ухлаб ётар қаламқош,
Тушида қошига инади қуёш.

Исо пайғамбардан етказар пайғом:
«Эй, вафо бобида норасою хом!

Шайх Санъон улуғ муршид бегумон,
Бутхонада сенга бўлганди меҳмон.

Мезбонлик шартини қилмадинг асло,
Шайх Санъон қадрини билмадинг асло.

Санъон бутхонани буткул тарк этди,
Каъбада мезбонлик қилгани кетди.

Сен ҳам мўмин аҳлин ҳилоли бўлгин,
Улуғ шайхнинг жуфти ҳалоли бўлгин».

Уйқудан уйғонар насроний қизи,
Бўлсам дер Санъоннинг оёғин изи.

Барча қилмишларин эслади дарров,
Хижолат ўтида ёнар беаёв.

Оҳ уриб ниҳоят азм айлади,
Каъбага боришга жазм айлади.

Бағрини беомон тиглар париваш,
Гўё Лайли каби йиғлар париваш.

Санъоннинг ортидан шошиб боради,
Қалбида ишқ завқи ошиб боради.

Минг бир азоб билан ташлайди қадам,
Гўё қисмат қасос олар дам-бадам.

Дам-бадам кўнглига ваҳима солар,
Кўйиб берса ҳатто жонини олар.

Бепоён биёбон ҳеч поёни йўқ,
Оҳ тортар бағрига санчилгандай ўқ:

«Ё Раб, мен ожиза саргашта бўлдим,
Қалбим қони билан оғушта бўлдим.

Ожизу бечора қизман, раҳм қил,
Бекасу овора қизман, раҳм қил.

Гарчи айтолмасман гуноҳим йўқ ҳеч,
Ўзингдан ўзга бир паноҳим йўқ ҳеч».

Париваш бағри қон бўлиб йиғлайди,
Юрак-бағри қонга тўлиб йиғлайди.

Бечора нозанин дилхаста бўлар,
Йиқилиб ер билан пайваста бўлар.

Ҳаттоки эс-хушин йўқотар пари,
Жони узилгандай тош қотар пари.

Шайх Санъонга аён бўлади бу ҳол,
Хабар топар содиқ мурид ҳам дарҳол.

Париваш ҳоли танг бўлган шубҳасиз,
Оёғу қўли ланг бўлган шубҳасиз.

Шайху содиқ шогирд қайтар сарсари,
Қайтар катта-кичик муридлар бари.

Ғофиллар бошида юз хаёл бўлар,
Сабабин билолмай ҳайрон, лол бўлар.

Сира дам олмасдан чопиб келдилар,
Хаста паривашни топиб келдилар.

Кўзлари ёш билан тўлади Шайхнинг,
Аҳволи ғоят танг бўлади Шайхнинг.

Бағрига босади нозанин бошин,
Тўхтата олмас ҳеч кўзининг ёшин.

Санъон кўз ёшларин сочар оҳиста,
Дилдори кўзини очар оҳиста.

Санъон бутхонани буткул тарк этди,
Каъбада мезбонлик қилгани кетди.

Сен ҳам мўмин аҳлин ҳилоли бўлгин,
Улуғ шайхнинг жуфти ҳалоли бўлгин».

Уйқудан уйғонар насроний қизи,
Бўлсам дер Санъоннинг оёғин изи.

Барча қилмишларин эслади дарров,
Хижолат ўтида ёнар беаёв.

Оҳ уриб ниҳоят азм айлади,
Каъбага боришга жазм айлади.

Бағрини беомон тиглар париваш,
Гўё Лайли каби йиғлар париваш.

Санъоннинг ортидан шошиб боради,
Қалбида ишқ завқи ошиб боради.

Минг бир азоб билан ташлайди қадам,
Гўё қисмат қасос олар дам-бадам.

Дам-бадам кўнглига ваҳима солар,
Қўйиб берса ҳатто жонини олар.

Бепоён биёбон ҳеч поёни йўқ,
Оҳ тортар бағрига санчилгандай ўқ:

«Ё Раб, мен ожиза саргашта бўлдим,
Қалбим қони билан оғушта бўлдим.

Ожизу бечора қизман, раҳм қил,
Бекасу овора қизман, раҳм қил.

Гарчи айтолмасман гуноҳим йўқ ҳеч,
Ўзингдан ўзга бир паноҳим йўқ ҳеч».

Париваш бағри қон бўлиб йиғлайди,
Юрак-бағри қонга тўлиб йиғлайди.

Бечора нозанин дилхаста бўлар,
Йиқилиб ер билан пайваста бўлар.

Ҳаттоки эс-хушин йўқотар пари,
Жони узилгандай тош қотар пари.

Шайх Санъонга аён бўлади бу ҳол,
Хабар топар содиқ мурид ҳам дарҳол.

Париваш ҳоли танг бўлган шубҳасиз,
Оёғу қўли ланг бўлган шубҳасиз.

Шайху содиқ шогирд қайтар сарсари,
Қайтар катта-кичик муридлар бари.

Ғофиллар бошида юз хаёл бўлар,
Сабабин билолмай ҳайрон, лол бўлар.

Сира дам олмасдан чопиб келдилар,
Хаста паривашни топиб келдилар.

Кўзлари ёш билан тўлади Шайхнинг,
Аҳволи ғоят танг бўлади Шайхнинг.

Бағрига босади нозанин бошин,
Тўхтата олмас ҳеч кўзининг ёшин.

Санъон кўз ёшларин сочар оҳиста,
Дилдори кўзини очар оҳиста.

Санъоннинг бағрида кўргач бошини,
Кўзларидан тўкар ҳасрат ёшини.

Париваш ўртаниб юз нола қилар,
Шайхга бор дардини ҳавола қилар:

«Эй шайх, қошингизда юзим қорадир,
Кечирармикансиз, бағрим порадир.

Гарчи тош отса ҳам қайси бир бадбахт,
Боши узра соя солар ҳар дарахт.

Гарчи атиргулнинг неча ниши бор,
Ҳар нишдан неча гул очилиши бор.

Не алам кўп бўлса гуноҳим менинг,
Бор сиздай бағри кенг паноҳим менинг.

Қанча беабадлик қилдим биларман,
Сиздан узр сўраб тавба қиларман.

Бемаъни тарбия асорати бу,
Нодон қизнинг телба «жасорати» бу.

Сизга айтадиган гапим бир талай,
Умрим тутаб борар, эвоҳ, не қилай!»

Исо Масиҳ пайдо бўлганин айтар,
Комил дин⁹⁴га шайдо бўлганин айтар.

Ниҳоят дер: «Ортиқ айтолмайман сўз,
Ҳиммат қилинг, муслим бўлиб юмай кўз».

Санъон кўз ёш тўкар гул рухсорига,
Яратгандан иймон тилар ёрига.

Эзгу ниятига алҳол етар қиз,
Бу дунёдан иймон билан кетар қиз.

Мўминлар қалбига ғалаён солди,
Ортида яна эл қон йиғлаб қолди.

Қисматнинг ёзию қиши зиёда,
Ақл бовар қилмас иши зиёда.

Ишқу муҳаббатнинг сир-асоори кўп,
Сиру асрорларин харидори кўп.

Муҳаббат чўнг денгиз – уммондан аъло,
Ҳар қатра ҳубоби осмондан аъло.

Ишқ ажиб бир жаҳон, бироқ ғоят кенг,
Ишқ ғоят чўнг осмон – фазо билан тенг.

Унинг ҳар юлдузи офтобдан гўзал,
Оддий чивини ҳам уқобдан гўзал.

Ишқ ўтидан учқун тушса ногаҳон,
Юз чақиндан зиёд етказар зиён.

Муҳаббат бағоят беқиёс шароб,
Бир томчиси қилар оламни хароб.

Ишқ тиғи қилса гар элни қатли ом,
Чикора қасосу ўчу интиқом.

Ишқ дардига кимки бўлар мубтало,
Юрагин беомон ўртар минг бало.

Ишқ гулшани гарчи ғоят озод боғ,
Ошиқларнинг қони билан обод боғ.

⁹⁴ Динлар ичида энг мукаммали – ислом дини назарда ту-
тилади.

Нозанинлар ҳайрон қилар кишини,
Тап тортмасдан қилар қотил ишини.

Манглайин шўр қилар ошиқ аҳлининг,
Кўзларин кўр қилар ошиқ аҳлининг.

Муҳаббат мулкида шоҳу гадо тенг,
Майхона бағрида пешво, адо тенг.

Деманг ишқ саҳнида вафо зиёда,
Азал-абад жабру жафо зиёда.

Санъонни ончунон шайдо қилди ишқ,
Олам аҳли ичра расво қилди ишқ.

Менинг ҳам кўнглимни ҳайрон айлаган,
Ҳайрон дема, ҳатто вайрон айлаган.

Гарчи Санъон каби бошим ҳам эмас,
Дарду ҳасратларим асло кам эмас.

Эй Навоий, кибру ҳаво қилма кўп,
Ошиқман деб ортиқ даъво қилма кўп!

Худо умр берса, берса гар имкон,
Ишқимни таърифлаб битай бир дoston.

Ўшанда, бўлса гар сизларда инсоф,
Биларсиз сўзларим ҳақиқатми, лоф.

Гарчи бутхонада айланар Санъон,
Каъбага қайтишга шайланар Санъон.

Ёрини дафн этди ишқ айвонида,
Дину иймон аҳли гўристониди.

Бутхона бағрига келгандай шошиб,
Каъбага талпинар саҳролар ошиб.

Ошин ошаб, ёшин яшаб ўтар Шайх,
Ёрининг васлига мангу етар Шайх.

LXXX

*Қушларнинг пешволикка қуръа ташлаганлари
ва қуръа Ҳудҳуд номига тушгани*

Қушларни афсона шайдо ҳам қилар,
Қалбида ишқ завқин пайдо ҳам қилар.

Наинки дилларга шавқни нақш этар,
Ошуфта қалбларга қувват бахш этар.

Улар учиб борар бамисоли барқ,
Бир нафасда ортда қолар Ғарбу Шарқ.

Қай бирин қалбига қувват-куч келар,
Ҳар нафас хатарли бир дашт дуч келар.

Кимлар парвоз қилар мисли баҳодир,
Бироқ қай бирларин енгар хавотир.

Ожизлари йўлда толар эдилар,
Дуч келган манзилда қолар эдилар.

Қай битта қавмда зўр сардор бўлмас,
То барча холидан хабардор бўлмас,

Бундай қавм холи танг бўлар ғоят,
Қавм аҳли ҳангу манг бўлар ғоят.

Қўйларни гар йўлга солмаса чўпон,
Бутун сурув нобуд бўлар бегумон.

Ҳар гуруҳ дардига раҳнамо даво,
Раҳбарсиз сафарга чиқиш нораво.

Машаққатли сафар йироқдан-йироқ,
Ниҳоят дедилар бўлиб иттифоқ:

«Бизлар учун оқил бир саркор керак,
Саркор неки доно бир сардор керак.

Сафар офир, бизлар заифмиз беҳад,
Ҳоким бўлиб бизга бахш этсин мадад.

Барча машаққатдан огоҳ ҳам бўлсин,
Бизларга раҳбару ҳамроҳ ҳам бўлсин».

Сафардош бор қушлар кичик ва катта,
Бунга Ҳудҳуд лойиқ дерлар албатта.

Бу таклифга рози бўлмасдан лекин,
Ҳудҳуд деди барча қушларга секин:

«Майли барчангизга холис бериб қўл,
Ўзим билганимча кўрсатайин йўл.

Таклифингиз қабул қилмасман аммо,
Уддалай олмасам чиқар муаммо».

Ҳудҳуд рози бўлмас бундай ташвишга,
Ўзга қушлар қодир эмас бу ишга.

Сафар қилиш яна серхатар бўлар,
Қуръа ташлашлари муқаррар бўлар.

Қуръа ташладилар ҳар қуш зотига,
Насиб этди қуръа Ҳудҳуд отига.

Ҳудҳуд бўйин товлай олмайди ортиқ,
Баҳонага ўрин қолмайди ортиқ.

Уни ўзларига сарбон қилдилар,
Бу борада аҳду паймон қилдилар.

Ҳудҳуд раҳнамоси бўлгани замон,
Барча қушлар хитоб қилар шодумон:

«Раҳбарсан, сенга жон фидо этармиз,
Барча ниятларинг адо этармиз.

Сен лашкарбоши, биз лашкар шубҳасиз,
Фарзу қарз ортингдан юриш изма-из».

LXXXI

*Бир водий бошига келиб қушларни ҳайрат лол
этгани ва бир қушнинг Ҳудҳудга савол бергани*

Пайдо бўлар ногоҳ бепоён воҳа,
Қушлар жондан умид узар алоҳа.

Машаққату заҳмат фузундан-фузун,
Ҳажр шоми каби узундан-узун.

Гарчи кўнгилларни қилар минг пора,
Ундан ўтмоқликдан йўқ ўзга чора.

Юракларни ўртар даҳшати даштнинг,
Таърифга сиғмас ҳеч ваҳшати даштнинг.

Бирон одам пойи етмаган сира,
Бирон қуш ҳам учиб ўтмаган сира.

Қушларнинг ҳоли танг етгандай завол,
Бири ногоҳ берар Ҳудҳудга савол:

«Нечун бу йўл ичра жонзот йўқ зинҳор?»
Худхуд жавоб берар ўйланиб такрор:

«Фавғолардан холи, бу йўл бегумон,
Шоҳнинг буюклигин кўрсатар аён».

LXXXII

Ҳикоят

Боязид хилватни тарк этар бир кун,
Бағоят бағри кенг, иймони бутун.

Ой нурлари билан равшан бир кеча,
Мунаввар самовот гулшан бир кеча.

Юлдузлар қучоғи нур билан тўла,
Нур билан демагин дур билан тўла.

Поёни йўқ само сарбаланд қаср,
Сеҳру жозибаси айлағай асир.

Бағоят бетимсол юлдузу ойи,
Ақлни лол қилар сирли чиройи.

Боязид тун ичра кезар сарбасар,
Бирон-бир кимсадан топилмас асар.

Кезар шаҳар ичра хиёбонларда,
Тоғу тошлар, ҳатто биёбонларда.

Бироқ одамзотдан ҳеч нишон топмас,
Ўзидан ўзга бир нотагон топмас.

Аста нидо қилар: «Нечун, ё Оллоҳ,
Дарду шавқ аҳлидан холи бу даргоҳ?»

фаришталар ногоҳ шитоб айлағай,
Боязид қошида хитоб айлағай:

«Бу бекиёс макон фазилати мўл,
Ҳар кимса ҳам унга топа олмас йўл.

Сарбаланд бу маво поёни йўқ ҳеч,
Ҳар гадо етмоғи имкони йўқ ҳеч.

Талпинса ҳам кимлар умрбод алҳол,
Бу саодат насиб этмоғи маҳол».

LXXXIII

*Водий қийинчиликлари ҳақида қушларнинг Худ-
худга саволлар бергани ва унинг жавоб айтгани*

Қушлар боши узра минг бало бўлар,
Минг балога улар мубтало бўлар.

Йўл кўринар эди ҳеч поёни йўқ,
Заҳмати бисёру ҳеч дармони йўқ.

Ранжу алам ўти ловулар чунон,
Аланга ичида ҳаттоки осмон.

Илоҳий оламнинг чарх урар ели,
Сингудай сарбаланд самонинг бели.

Барчаси бағоят фақирдан-фақир,
Қушлар нетиб ўтар бу йўлдан ахир?!

Буни ҳатто зикр қилиб ҳам бўлмас,
Зикр неки, фикр қилиб ҳам бўлмас.

Ҳеч бирида қолмас журъатдан асар,
Барчаси жам бўлар дарҳол сарбасар.

Сарбасар Ҳудхудга ёлворар бари:
«Эй, биздай нотагон қушлар сарвари!

Парвардигор сени бизга бош қилди,
Наинки бош, ҳатто кўзу қош қилди.

Йўлнинг сирларидан хабардорсан сен,
Сирлардан хабардор зўр сардорсан сен.

Гарчи тиним билмай гоҳ елаяпмиз,
Минг бир машаққатга дуч келаяпмиз.

Халос қилиш учун биз ўзимизни,
Сенга баён қилсак бор сўзимизни.

Ўзинг мушкулумиз осон қилгайсан,
Барча сир-асрорни аён қилгайсан.

Ҳиммат билан бизга нажот бахш айла,
Қалбимизга сирлар шарҳин нақш айла.

Сенинг ҳар сўзингдан минг бир наф бўлсин,
Кўнглимиздан барча гумон дафъ бўлсин.

Ўзинг қутқар бизни бу вазиятдан,
Турфа гумон, турфа хил азиятдан.

Ҳикматинг кўнглимиз ичра синч бўлсин,
Сафар чоғи токи ғоят тинч бўлсин.

Бирон ерда нафас ростлаб бир муддат,
Ўзинг бахш айласанг бизларга қувват.

Савол бериб бизлар айласак хитоб,
Барча саволларга берсанг сен жавоб.

Кўнгилларда хатар қолмагач сира,
Хавотирдан асар қолмагач сира,

Барчамиз хотиржам азм қилгаймиз,
Улуғ мақсад сари жазм қилгаймиз.

Хатарли бу сафар беомон жуда,
Поёнига етиш даргумон жуда.

Хотиржам бўлмаса агарда кўнгил,
Сафар қилиш ғоят мушкилдан-мушкил».

Раҳнамога аён бор қушлар холи,
Деди: «Айтсин кимнинг бўлса саволи».

Қушлар илтимосин қабул айлади,
Жавоб бериш учун ўзин шайлади.

Бир жой топиб улар кўндилар бари,
Суҳбатга шай барча қушлар сарвари.

LXXXIV

Бир қушнинг саволи

Ҳудхуд айтар: «Дастлаб ким берар савол?»
Қушлардан биттаси юзланар дарҳол:

«Эй, бу қавм ичра бағоят азиз,
Бизларнинг барчамиз асли бир жинсмиз.

Қанот-қуйруғимиз гарчи баробар,
Нечун сен – бохабар, бизлар – бехабар?

Бу тафовут сирин баён қил бизга,
Барча сабабларин баён қил бизга».

Худхуднинг жавоби

Дафъатан янграгай Худхуднинг сўзи:
«Каминага тушган Сулаймон кўзи.

Парвардигор унга эҳсон айлаган,
Пайғамбару шоҳу султон айлаган.

Шоҳи одамзоду паррандаларнинг,
Жинлару девлару даррандаларнинг.

Сулаймон сингари зўр тахт эгаси,
Лутфи билан бўлдим мен бахт эгаси.

Унинг лутфи билан иззат топганман,
Иззату эҳтиром, ҳурмат топганман.

Пайғамбарлар кимга кўрсатса ҳиммат,
Эл ичра топади қадр ва қиммат».

Шайх Нажмиддин Кубронинг сўзи ва итга тушган кўзи ҳақида

Шайх Нажмиддин Кубро – ҳар сирдан огоҳ,
Кимгаки назари тушса баногоҳ,

Дафъатан очилар қалбининг кўзи,
Ўзгача қиёфа касб этар ўзи.

Хислатга бой дуо билан олқиши,
Вали бўлар кўзи тушган ҳар киши.

Илоҳий шавқ билан тўлган бир палла,
Битта итга назар солди баралла.

Шайхдан бу янглиғ кўриб илтифот,
Итлик атворидан фориг бўлар бот.

Умид билан шайхга бош эгар такрор,
Барча итлар ичра топар эътибор.

Шаҳар ичра қайга равона бўлар,
Атрофида итлар парвона бўлар.

Итлар билан гавжум ҳар тўрт томони,
Ҳамиша итларнинг шоҳу султони.

Ниҳоят бу итнинг битади куни,
Қабр қазидилар кўмишга уни.

Ернинг бағрин ихлос билан ўйдилар,
Қабр узра ҳатто белги қўйдилар.

Итлар аза очиб фиғон қилдилар,
Қабрининг атрофин макон қилдилар.

Унинг қабри узра ҳаттоки ҳозир,
Қанча зиёратчи ҳозиру нозир.

Ҳокими бағоят бағри беғубор
Хоразмда қабри ҳалигача бор.

Ривоят ҳикмати теран бегумон,
Авлиёлар кўзи тушса ногаҳон,

Лолу ҳайрон қилиб олам элини,
Тамом ўзгартирар итлар феълини.

Авлиёлар итга бахш этса нажот,
Пайғамбарлар лутфи қушга қўш қанот.

Эзгу туйғуларни дилга нақш этар,
Олий хислатларни ҳатто бахш этар.

Пайғамбар қилса гар ҳар сирдан огоҳ,
Не ажаб, қуш бўлса қушлар ичра шоҳ.

Бежиз эмас ахир қадимий қисса⁹⁵,
Бу фикрни исбот қилар алқисса.

Парвардигор холис айласа карам,
Не тонг, ит ҳам, қуш ҳам бўлса муҳтарам.

LXXXVII

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир қуш деди тортиб минг бир оҳ:
«Эй, барча қушларга раҳбар шаҳаншоҳ.

Сафар жуда офир, мен бир нотагон,
Анқога пашша дўст бўлмас ҳеч қачон.

Минг битта машаққат ҳар бир қадамда,
Ҳатто минг бир заҳмат ҳар битта дамда.

Жуда машаққатли гўё тоғ йўли,
Ажалнинг домидай ўнги ва сўли.

Шамоли қашқирдай увиллар мудом,
Тоғни ҳам титраб гувиллар мудом.

Ҳатто арслоннинг ҳам танг бўлар холи,
Не асно бу йўлдан юрар чумоли?»

⁹⁵ Қадимий қисса – аслиятда «Асҳоби Қаҳф», яъни Қуръони Каримнинг «Ғор кишилари» сурасига ишора қилинган бўлиб, унга кўра, уч азиз киши бир золим подшо зулмидан қочиб, ғорга яширинган. Улар билан бирга «Қитмир» номли ит ҳам бўлган. Ит мазкур кишиларга вафодорлик кўрсатиб, ғорга киргани учун номи ўша азиз кишилар қаторидан ўрин олган.

LXXXVIII

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд айтар: «Эй сен, заиф бечора,
Жасоратдан йироқ, манглайи қора.

Кимнинг юрагида бўлса жасорат,
Қаддини буколмас ҳатто асорат.

Бу ҳам асли оташ муҳаббат иши,
Муҳаббатсиз инсон саналмас киши.

Ҳамма ҳам Фарҳоддай нодир бўлмайди,
Ҳамма ҳам ишқ ичра қодир бўлмайди.

Ошиқ аҳли азал нотагон бўлар,
Бор будидан жудо бағри қон бўлар.

Ҳамиша ёр дея нидо қилсам дер,
Ёр йўлида жоним фидо қилсам дер.

Ниҳоят ой каби тўлсам дейди у,
Ёр билан пайваста бўлсам дейди у.

Кимга муҳаббату ҳиммат бўлар ёр,
Ўзига сира ҳам бермас эътибор.

Ошиқ аҳлин кўзин қорасидир ишқ,
Барча мушкулларин чорасидир ишқ.

Жонни фидо айлаш ошиқ шиори,
Ишқ ичра жўмардлик номусу ори.

Кимки бу дунёга пайваста бўлар,
Дунё иши билан дилхаста бўлар,

Ҳамёни тўлса ҳам кўнгли тўлмайди,
Муҳаббат аҳлига маъқул бўлмайди.

Ишқ шароби кимни маст-аласт қилар,
Ишқ ичра Фарҳоддай забардаст қилар.

Оғир хаста завол топар бегумон,
Чинакам ошиқ ҳам қолмайди омон.

Хасталик қай бемор бошига етар,
Тақдирга тан бермай, ўзинг айт, нетар?

Жонни қурбон қилиш ошиқ армони,
Барча дардларининг ёлғиз дармони.

Ишқ дарди олса ҳам дафъатан жонни,
Фидо қилсанг арзир жумла жаҳонни.

Минг йил яшаса ҳам гар Нуҳ мисоли,
Ҳар кимнинг ҳам етар бир кун заволи.

Токи бу оламдан кетарсан бир кун,
Фидо бўлганинг соз мисоли Мажнун.

Ёр йўлида кимки фидо қилар жон,
Безавол саодат топар бегумон.

LXXXIX

Шайх Абу Саид Абулхайр⁹⁶ ҳикояти

Меҳналик шайх кезиб бунда сарбасар,
Ёрнинг висолига бўлди муяссар.

⁹⁶ Абу Саид Абулхайр – хуросонлик машҳур шайхлардан,
1048 йилда вафот этган.

Аввал ёр васлига ғоят зор эди,
Минг балого ҳатто гирифтор эди.

Юрак-бағрин тилар армон ҳамиша,
Қилар иши оҳу фиғон ҳамиша.

Муҳаббат ўтида ёнар жони ҳам,
Жисми каби хору зор вайрони ҳам.

Тун унга уйқую кун ороми йўқ,
Муҳаббат дардидан ўзга коми йўқ.

Кундуз унинг фикру зикри ёр билан,
Ёр ҳажрида фақат оҳу зор билан.

Кеча бўлмас эди шаҳру боғ аро,
Сарсон кезар эди дашту тоғ аро.

Ўша ерда турар кўҳна кошона,
Қарға-қузғур макон қилган вайрона.

Бор эди у ерда чуқур қудуқ ҳам,
Бир замонлар чўкиб кетган бир одам.

Абулхайр эгиб унга бошини,
Ердан ололмасди ғариб лошини.

Кўзларидан топиб қатра-қатра қон,
Тонгга қадар тортар эди оҳ-фиғон.

Ишқ йўлида ҳатто ўлишга тайёр,
Ва лекин аҳдидан воз кечмас зинҳор.

Минг бир азоб адил қаддин дол қилган,
Ноласи жонини ҳам беҳол қилган.

Жонига қасд қилар ҳижрон азоби,
Ниҳоят маст қилар висол шароби.

Ишқ бобида қатъий мардларнинг иши,
Ўлмай бу давлатни топмайди киши.

ХС

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир қуш айтар: «Бисёр гуноҳим,
Бисёр қанча пинҳон-ошкор гуноҳим.

Оёғу қўлимни боғлаган ҳатто,
Дилимни минг бора доғлаган ҳатто.

Симурғдай парранда билан бокира,
Чиркин пашша ҳамроҳ биларми сира?

Кимки гуноҳларин тарк эта олмас,
Симурғнинг васлига ҳеч ета олмас.

Хижолатга ботиб бағрим тиларман,
Нетиб унинг васлин орзу қиларман?»

ХСИ

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд дер: «Айбинг тан олганинг яхши,
Бағрингга изтироб солганинг яхши.

Бу дунё мисоли бир карвонсарой,
Ер қаъридан олар барча бир кун жой.

Гуноҳларинг билан ўлмак истасанг,
Халқнинг аҳволига кулмак истасанг,

Билки, бас, нодону гофил бўларсан,
Оқиллар наздида жоҳил бўларсан.

Гуноҳларим ювай деб қилдинг ҳавас,
Бу иш ҳам гар билсанг ҳеч қийин эмас.

Тавба қилар барча гуноҳдан ҳоли,
Тавбадир гуноҳкор банда иқболи.

Ойни этак билан ёпиб бўлмайди,
Гуноҳсиз бандани топиб бўлмайди.

Яратган эгамнинг ғайби зиёда,
Осий бандаларнинг айби зиёда.

Гуноҳ қилмасанг гар, эй сен беҳабар,
Кимни авф айлагай Оллоҳ мўътабар?

Кимнинг юзи бўлса гуноҳдан қора,
Тавбадир дардига ягона чора.

Меҳри денгиз каби жўш урган замон,
Барчамиз авф этса не ажаб Раҳмон».

ХСИ

Одам Сафий алайҳиссалом ҳикояти

Одил Худо меҳри жўшиб бағоят,
Одам Ато бино бўлди ниҳоят.

Бошига қўндириб ҳидоят тожин,
Ҳаттоки кийдирди Набий гултожин.

Чексиз ҳиммат билан сийлади Оллоҳ,
Фаришталар учун кўйи саждагоҳ.

Жонига қасд қилар ҳижрон азоби,
Ниҳоят маст қилар висол шароби.

Ишқ бобида қатъий мардларнинг иши,
Ўлмай бу давлатни топмайди киши.

ХС

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир қуш айтар: «Бисёр гуноҳим,
Бисёр қанча пинҳон-ошкор гуноҳим.

Оёғу қўлимни боғлаган ҳатто,
Дилимни минг бора доғлаган ҳатто.

Симурғдай парранда билан бокира,
Чиркин пашша ҳамроҳ биларми сира?

Кимки гуноҳларин тарк эта олмас,
Симурғнинг васлига ҳеч ета олмас.

Хиҷолатга ботиб бағрим тиларман,
Нетиб унинг васлин орзу қиларман?»

ХСИ

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд дер: «Айбинг тан олганинг яхши,
Бағрингга изтироб солганинг яхши.

Бу дунё мисоли бир карвонсарой,
Ер қаъридан олар барча бир кун жой.

Гуноҳларинг билан ўлмак истасанг,
Халқнинг аҳволига кулмак истасанг,

Билки, бас, нодону ғофил бўларсан,
Оқиллар наздида жоҳил бўларсан.

Гуноҳларим ювай деб қилдинг ҳавас,
Бу иш ҳам гар билсанг ҳеч қийин эмас.

Тавба қилар барча гуноҳдан ҳоли,
Тавбадир гуноҳкор банда иқболи.

Ойни этак билан ёпиб бўлмайди,
Гуноҳсиз бандани топиб бўлмайди.

Яратган эгамнинг ғайби зиёда,
Осий бандаларнинг айби зиёда.

Гуноҳ қилмасанг гар, эй сен беҳабар,
Кимни авф айлагай Оллоҳ мўътабар?

Кимнинг юзи бўлса гуноҳдан қора,
Тавбадир дардига яғона чора.

Меҳри денгиз каби жўш урган замон,
Барчамиз авф этса не ажаб Раҳмон».

ХСИ

Одам Сафий алайҳиссалом ҳикояти

Одил Худо меҳри жўшиб бағоят,
Одам Ато бино бўлди ниҳоят.

Бошига қўндириб ҳидоят тожин,
Ҳаттоки кийдирди Набий гултожин.

Чексиз ҳиммат билан сийлади Оллоҳ,
Фаришталар учун кўйи саждагоҳ.

Самоларни кучар дулдул мисоли,
Жаннат ичра яйрар булбул мисоли.

Юксак эътибору шарафга лойиқ,
Сафий⁹⁷ дея алқар ҳамиша Ҳолиқ.

Ва лекин дафъатан гуноҳ қилди у,
Ўз бағрини ўзи ногоҳ тилди у.

Икки қаноти ҳам қайрилди ногоҳ,
Шону шарафидан айрилди ногоҳ.

Барча имтиёзни тортиб олдилар,
Жаннат боғидан ҳам қувиб солдилар.

Жумла жаҳон унинг учун тор бўлди,
Ҳиндистон даштида хору зор бўлди.

Кўзидан сира ҳам тинмайди ёши,
Ҳеч битта гўшага сифмайди боши.

Ўртанар минг армон билан бенаво,
Тавба бўлди барча дардига даво.

Парвардигор яна қилар мурувват,
Ҳиммат билан яна бахш этар қувват.

Тавбасини қабул қилар бегумон,
Қолмас Одам Ато кўнглида армон.

Бадбин хаёлларга ботмагин сен ҳам,
Умид узиб тошдай қотмагин сен ҳам.

Тавба сеҳри билан ғоят аломат,
Барча мақсадингга етгин саломат.

⁹⁷ Сафий – пок.

ХСІІІ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш, қаранг, неларни демас:
«Эй Ҳудҳуд, феълим ҳеч барқарор эмас.

Бормикан оламда мендай беқарор,
Гоҳида фосиқман, гоҳи тақводор.

Гоҳида масжидда ўтар кунларим,
Гоҳо майхонада йитар тунларим.

Гоҳо Каъба ичра Оллоҳпарастман,
Гоҳо бутхонада, оҳ, бутпарастман.

Телба феълим боис менинг ҳолим вой,
Ўзимни қўйгани топа олмам жой.

Бағоят бемаъни атворим билан,
Тайини йўқ номус ва орим билан,

Собит эътиқоду иймондан жудо,
Раво кўрмас бахту иқболни Худо».

ХСІV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудуд деди: «Эвоҳ, сендай беқарор,
Кимсалар эл ичра истаганча бор.

Бунга сабаб асли нафс билан руҳ,
Бири офат, бири бахш этар шуқуҳ.

Нафсини енголса агар қай бир эр,
Руҳан ғолиб бўлар бамисоли шер.

Ким руҳан покиза, саришта бўлар,
Эл ичра мисоли фаришта бўлар.

Бетайин бўлса гар қайси бир банда,
Сен каби эл ичра бўлса шарманда,

Минг бир заҳмат билан такрор ва такрор,
Табиати унинг бўлар барқарор.

Кимнинг нафси бўлса бошига бало,
Ягона чораси раҳнамо аъло.

Бундай иллатларга муршиддир табиб,
Эл уни устоз дер, дер содиқ ҳабиб.

Холи бўлмас турфа нуқсондан толиб,
Феълида турфа хил иллатлар ғолиб.

Иймон-эътиқоди учун бу хатар,
Барча билиб уни худбин деб атар.

Устоз топар барча дардига даво,
Иллатлари ариб, топар у шифо.

Сен айтган қусур ҳам улардан бири,
Минг бир заҳмат унинг даво тадбири.

Ўзингни сен ҳам бу ишга чоғласанг,
Файрат камарини белга боғласанг,

Яратган эгамга қилсанг гар ихлос,
Не тонг, бўлсанг барча иллатдан халос.

Сен ҳам парвардигор толиби бўлгин,
Иймону эътиқод ғолиби бўлгин.

ХСV

Ҳикоят

Нахшабий⁹⁸ жуда ҳам тийрак шайх эди,
Барча сирдан огоҳ зийрак шайх эди.

Бир мурид ҳолига назар солади,
Антиқа феълини билиб олади.

Эгнида хирқаси бағоят асл,
Турфа зийнат билан безар муттасил.

Кийим-кечагини безар ҳамиша,
Товусдай товланиб кезар ҳамиша.

Устози бўлма дер зийнатга асир,
Ва лекин сўзлари қилмас ҳеч таъсир.

Кўрдик дафъ бўлмас сира бу сифат,
Буюрди муршиди комил оқибат:

«Ярашмас бу иллат ҳеч девонага,
Уни олиб боринг тез кушхонага.

Битта қўйнинг ичак-чавоғин олинг,
Барчасини катта саватга солинг.

Саватни бошига қўйинг муридни,
Бағрини шу асно ўйинг муридни.

Қатра қонлар томиб дасторидан ҳам,
Олиб ўтсин Насаф⁹⁹ бозоридан ҳам».

⁹⁸ Абу Туроб Нахшабий – қаршилик йирик шайхлардан.

⁹⁹ Насаф – ҳозирги Қарши шаҳрининг қадимги номларидан бири.

Неча кун шаҳарни шу асно кезар,
Ниҳоят феълида ўзгариш сезар.

Ортиқ зебу зийнат билан иши йўқ,
У каби камтарин, солиҳ киши йўқ.

Самарасин берар заҳматли омил,
Ювиниб олгин, дер муршиди комил.

Шогирд устозига ихлос айлади,
Устози иллатдан халос айлади.

Тангри билан фикри пайваста бўлди,
Мўминлар сингари ораста бўлди.

Сен ҳам тўғриласанг телба феълингни,
Не тонг, Худо катта очса йўлингни.

Йўқ эса бу феълинг билан бетайин,
Дўзах оловида ёнишинг тайин.

ХСVІ

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Тушунгин ҳолим,
Кўзимни очирмас нафсимдай золим.

Амримга бўйсинмай юрагим тилар,
Барча айтганларим аксини қилар.

Душмандай йўлимни тўсар, нетарман,
Бу йўлни мен қандай босиб ўтарман?»

ХСVІІ

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд айтар: «Эй сен, ҳирсининг қули,
Қалбинг кўзин ҳам кўр қилмиш бир йўли.

Куну тун ҳукмини ўтказар нафсинг,
Бошингга минг бало етказар нафсинг.

Қул каби нафсингнинг қўлидасан сен,
Мудом ҳирсу ҳавас йўлидасан сен.

Дўст айтар ҳамиша рост гапни бетга,
Нафсинг фармонидан чиқмайсан четга.

Йўлинг тўсиб қўйган улкан қоядай,
Ортидан қолмайсан хира соядай.

Сени эшак қилиб миниб ҳам олган,
Оғзингга бир йўла нўхта ҳам солган.

Изма-из эргашиб кетиб борасан,
Қай томон чорласа етиб борасан.

Болалик кезде ҳам басир эдинг сен,
Нафсингнинг қўлида асир эдинг сен.

Йигитлик йилларинг совурдинг елга,
Сира қўшилмадинг иймонли элга.

Қариган чоғингда зиёд ташвишинг,
Ҳамон фиску фуруж, гуноҳ қилмишинг.

Умринг ўтди ғафлат, исён ичида,
Юрагинг ўртанар армон ичида.

Тангрини умрбод ёд этмадинг ҳеч,
Элни ҳиммат билан шод этмадинг ҳеч.

Кўнглингдан ғафлатга жой бериб қўйдинг,
Оқибат умрингни бой бериб қўйдинг.

Ғафлатда яшадинг бу дунё ичра,
Не кечар аҳволинг у дунё ичра?»

ХСVIII

Ҳикоят

Бир подшо бор эди бағоят бебош,
Золиму босқинчи, қонхўр бағритош.

Сира ҳам тап тортмас ҳаром-ҳаришдан,
Шайтон ҳам сесканар тубан ҳар ишдан.

Бир кун айшу ишрат қиларкан ўзи,
Икки қаландарга тушади кўзи.

Улар жуда содиқ ҳамкор эдилар,
Ҳамроҳу ҳамрозу ғамхор эдилар.

Улардан бирини чорлаб шаҳаншоҳ
Деди: «Мени қилгин бир сирдан огоҳ.

Ёнингда юрган зот ким бўлар сенга,
Не учун биргасиз, айтиб бер менга».

Дарвеш айтар: «Бизлар биргамиз доим,
Дўст қилиб яратган бизни худойим».

Султон дер: «Ҳамроҳинг элнинг нақшими,
Ҳатто мендай улуғ шоҳдан яхшими?»

Дарвеш деди: «Менга не бўлса аён,
Барчасини холис қилайин баён.

Ҳамма сўзларимга жим қулоқ солгин,
Хулосани ўзинг чиқариб олгин.

Элу юрт бошида гар шаҳаншоҳсан,
Эътиқод бобида бироқ гумроҳсан.

Тангрининг амрига хилоф ҳар ишинг,
Золимлик кечаю кундуз қилмишинг.

Ҳамроҳим бўлса ҳам дарвешу гадо,
Тангрининг амрини ҳўб айлар адо.

Ўйламасдан қадам қўймайди сира,
Оллоҳни ёд этиб тўймайди сира.

Нафсига қул бўлган бир шоҳсан басир,
У эса нафсини айлаган асир.

То тирик экан у – қатъий аҳд билан,
То тирик экансан - сен ҳам тахт билан.

У дунёда бироқ бахтиёр бўлар,
Сен каби ғофил шоҳ хору зор бўлар».

Дарвеш қилар шоҳни бор сирдан огоҳ,
Шаҳаншоҳнинг кўзи очилар ногоҳ.

Шаробдан воз кечиб ҳушёр бўлади,
Ғафлатдан қутилиб бедор бўлади.

Ҳаттоки тож билан тахтдан ор қилар,
У ҳам дарвешликни ихтиёр қилар.

Кўнглига Тангридан етар огоҳлик,
Дарвешлик аслида ҳақиқий шоҳлик.

XCIX

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир қуш дардин ҳикоят қилар,
Шайтоннинг дастидан шикоят қилар:

«Мени ўз ҳолимга қўймайди шайтон,
Қоним ичиб сира тўймайди шайтон.

Хаёлимни олар бегумон менинг,
Ундан қутилишим даргумон менинг.

Мажбуран «Лаббай!» деб нидо қиларман,
Барча айтганларин адо қиларман.

Қутқу солиб қилар бағримни пора,
Минг бор ўйласам ҳам топилмас чора».

C

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд дер: «Шайтонни қилма маломат,
Ёмон нафсингдан бу бари аломат.

Кибру ҳаво билан кўр қилар нафсинг,
Мудом манглайингни шўр қилар нафсинг.

Ҳатто шайтонни ҳам ҳайрон қиларсан,
Унинг юрагин ҳам вайрон қиларсан.

Нафсингнинг муроди ҳосил бўлган дам,
Қора ниятига етар шайтон ҳам.

Бемаъни иш қилиб то нафсинг қонар,
Дафъатан шайтон ҳам ғоят қувонар.

Шайтон барча сиринг билиб олибди,
Сенинг нафсинг яроғ қилиб олибди.

Шайтон амрин нафсинг адо айлагай,
Иймондан айириб гадо айлагай.

Дунёда ҳар кимнинг гар ўз йўли бор,
Шубҳали ҳар ишда шайтон қўли бор.

Нафсинг ўз ҳадидан ошар басма-бас,
Лоқ қолиб шайтон ҳам шошар басма-бас.

Найранг қилиб нафсинг кўкрак керади,
Ҳатто юз иблисга сабоқ беради.

Нафсингдир ўчирган қалбингнинг кўрин,
Шайтондан ранжишинг асли ноўрин».

CI

Ҳикоят

Талай ибодатдан бўлиб ноумид,
Хирқоний¹⁰⁰ қошига елди бир мурид.

Деди: «Иблис менга найранг айлагай,
Йўлдан уриб ҳолим ҳам танг айлагай.

Намозимни бузиб булғар фикримни,
Айтган такбирлару барча зикримни».

Комил устоз айтар: «Дарди бедаво,
Ҳатто шайтонни ҳам қилдинг бенаво.

¹⁰⁰ Абулҳасан Харақоний – хуросонлик машҳур шайхлардан, 1033–1034 йилда вафот этган. (Достонда вазн талабига кўра Хирқоний ёзилган).

У ҳам асли сендан шикоят қилар,
Жабру ситамларинг ривоят қилар:

«Элни йўлдан уриш касбу коримдир,
Номуссизлик менинг номус-оримдир.

Гуноҳ ишлар сари бошлайман элни,
Дўзах оташига ташлайман элни.

Ва лекин шогирдинг мендан ҳам ўтар,
Қилмиши менинг ҳам бағримни ўртар.

Хазон шамолидай елганим ҳамон,
Йўлдан ураин деб келганим ҳамон,

Кўнглига дафъатан солсам бир назар,
Қора ниятлари бисёр, алҳазар.

Хатто хаёлимга келмаган ишлар,
Унинг юрагида бир умр қишлар.

Таҳсинлар айтарман шаънига унинг,
Бизни ҳам лол қилган «фан»ига унинг.

Унга сабоқ берган чекиб минг заҳмат,
Маккор кимса қилган сизга ҳам раҳмат».

Шогирд дер: «Тухматдир бу гаплар бари,
Аслида барчаси шайтон ҳунари».

Шайх дер: «Шайтон билан олишасан сен,
Олишиб ҳаттоки солишасан сен.

Сизнинг ўртангизда қози бўлдим мен,
Сизларга қўшилиб този бўлдим мен.

Сендан безор бўлган шайтонга ҳам суф,
Шайтонга шерик сен нодонга ҳам суф!»

СИ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш айтар: «Эй, ғоят ўктам,
Могу дунёга мен ўчман жуда ҳам.

Ром этар кумуш ва тилланинг ранги,
Ақлим олар улар сирли жарангги.

Айро тушсам могу мулкдан бир нафас,
Жумла жаҳон бўлар гўё тор қафас».

СИИ

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Хаёлинг олибди бойлик,
Бағрингга ғулғула солибди бойлик.

Могу мулк азалдан сароб бўлади,
Саробга талпинган хароб бўлади.

Ўз бошига ўзи етарми одам,
Шунчалар ҳам тубан кетарми одам.

Ор қилар бу ишдан одамзот насли,
Булар сичқонларнинг ҳунари асли.

Сичқонлар қул каби тинмай муттасил,
Қора ер бағрини кавлар тўрт фасл.

Лаҳм кавлаб гўё қабр қилади,
Ўзининг жонига жабр қилади.

Уйларнинг ичидан очар бир тешик,
Пойлаб турар мудом чаққон бир мушук.

Мушук бир лаҳзада тутар сичқонни,
Ҳаттоки ямламай ютар сичқонни.

Ўйнай-ўйнай олар жонини унинг,
Шафқат қилмай ичар қонини унинг.

Сен каби илон ҳам ўч кумуш-зарга,
Хазина деб жонин қўяр хатарга.

Одамлар кўзига кўринган ҳамон,
Бошини янчарлар уни беомон.

Эй, бойлик кўнглини айлаган хира,
Илону сичқондан фарқинг йўқ сира.

Улар минг балога бўлар мубтало,
Сенинг ҳам бошингга етар бу бало.

Молу дунё шароб каби маст қилар,
Қадринг бир пул қилиб, ердай паст қилар.

Мисолу жоҳилу нодон ҳамда маст,
Бойликка сиғинар гўё бутпараст.

Бой бўлай деб мудом дилини ғашлар,
Ўзини жаҳаннам қаърига ташлар.

Токи тирик экан олам боғида,
Ҳамиша ўртанар бойлик доғида.

Ўз бошига ўзи етар оқибат,
Бойликка ҳеч тўймай кетар оқибат.

Майли, атай сени бой Қорун дея,
Ҳаттоки бадавлат Фаридун дея.

Улар ҳам дунёга бўлмаган устун,
Сен ҳам армон билан кетарсан бир кун.

Бундай хом хаёлни чиқаргин бошдан,
Бошингни халос қил бу қаттиқ тошдан.

Мард бўлсанг ҳақиқий мақсадни кўзла,
Сўзласанг ҳақиқий мақсаддан сўзла.

Номатлуб ишларни қилмагин зинҳор,
Ўз бағрингни ўзинг тилмагин зинҳор».

CIV

Ҳикоят

Басра шаҳрида бир очкўз бор эди,
Хаёлида фақат пул, динор эди.

Ҳиммат билан машҳур бўлгандай Ҳотам,
Хасислиги билан машҳур бу одам.

Молу дунё унга ягона талаб,
Олтин-кумуш йиғар битта-битталаб.

Ниҳоят кумуш-зар тўплар бир талай,
Дарҳол ер остига кўмар ҳар қалай.

Барчадан яшириб қанча тангани,
Тўнига ҳам тикар анча тангани.

Ягона армоним бойлик дейди у,
Дардимга дармоним бойлик дейди у.

Савдо қилар бир кун дарё бўйида,
Фақат мўмай фойда топиш ўйида.

Элни авраб топган фойдаси ҳаром,
Ҳаром пулга олиб ейди у таом.

Қўлимни ювай деб сувга эгилар,
Оғир тўни билан сувга йиқилар.

Дафъатан дарёга чўка бошлади,
Кийим-боши сувга бўка бошлади.

Нажот истаб чунон бақирар эди,
«Қутқаринг!» деб элни чақирар эди.

Одамлар то етиб келгунга қадар,
Чўкиб кетди дарё қаърига бадар.

Оғир тўни уни олиб кетади,
Дарёнинг тубида қолиб кетади.

Очкўзлик бошига етар хасиснинг,
Бор-буди қўлидан кетар хасиснинг.

Молу дунё қилмас ҳеч кимга вафо,
Сен ҳам ўз жонингга қилмагин жафо.

Бойлик ҳам бир офат, огоҳ бўл, огоҳ,
Сенинг ҳам бошингга етмасин ногоҳ».

CV

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Эй, ҳикматга бой,
Менинг қароргоҳим жаннат каби жой.

Жаннат тўбисидай ниҳоли аъло,
Кавсар булоғидай зилоли аъло.

Бийрон булбуллари шевалари бор,
Минг бир дардга дармон мевалари бор.

Ўзал саҳни жаннат боғи билан тенг,
Сарбаланд қасри Қоф тоғи билан тенг.

Заррин нақшлари дурдай терилган,
Гавҳарлар билан ҳам зийнат берилган.

Қаср ичра султон тахти сарбаланд,
Юлдуз каби порлар бахти сарбаланд.

Қасрларнинг асли муяссар менга,
Бағри кенг шоҳ васли муяссар менга.

Шоҳ билан ҳамиша ҳамроҳ, ҳамнафас,
У билан биргаман ҳатто ҳар нафас.

Нетиб воз кечарман булардан такрор,
Симурғ васли менга, айтгин, не даркор?»

CVI

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд айтар: «Барча зикринг беҳуда,
Зикринг билан барча фикринг беҳуда.

Гарчи жаннат каби маъво бўлса ҳам,
Ҳавоси минг дардга даво бўлса ҳам,

Ўзал бўлса ҳам чинори билан,
Ром қилса ҳам турфа гулнори билан,

Вафосиз жамики настарин гули,
Бақосиз барча сарв билан сунбули.

Баҳор ўтиб келар бир кун куз фасли,
Хазон бўлар барча гулларнинг асли.

Қасрни ҳам замон вайрон қилади,
Ҳаттоки ер билан яксон қилади.

Шоҳнинг бағрини ҳам ўяр бу даврон,
Лошини қабрга қўяр бу даврон.

Боғи гулчеҳралар каби бевафо,
Тоғи тошбағирлар каби бебақо.

Уларнинг олдида мотсан аслида,
Оламда омонат зотсан аслида.

Мард бўлсанг Қоф тоғи томон парвоз қил,
Ўзингни ҳақиқий шоҳга ҳамроз қил.

Лутфи билан олам камол топади,
Ҳатто хазон бўлиб, завол топади.

Шоҳларга тахт адо қилган ҳам ўша,
Уларнинг бағрини тилган ҳам ўша.

Қасрин обод қилган ҳикмати унинг,
Сўнг вайрон ҳам қилар қудрати унинг».

CVII

Ҳикоят

Бир қаландар жуда нашаванд эди,
Кайфу сафо билан шод-хурсанд эди.

Наинки дарвешдай бир банда эди,
Иймонидан жудо шарманда эди.

Ҳушидан айрилиб учарди гўё,
Ҳатто самони ҳам қучарди гўё.

Бир кун бир кулбада ётиб олар у,
Нашадан зиёда отиб олар у.

Қарахт бўлиб юмар икки кўзини,
Ўзга бир оламда кўрар ўзини.

Жаннат каби гулшан ичра шод эмиш,
Чор-атрофи жуда ҳам обод эмиш.

Қаср ичра гўё олармиш ором,
Гўзал нақшлари қилар эмиш ром.

Яйрармиз тахт узра Жамшид мисоли,
Ёнида бир пари хуршид мисоли.

Атрофида ҳатто парвона бўлар,
Висол шавқи билан мастона бўлар.

Хаёлан шод эди бир кошонада,
Аслида ётарди бир вайронада.

Кулба ичра чаён заҳарли ниши,
Заҳар солиш азал чаённинг иши.

Нишини ҳар ерга санчарди чаён,
Гўё рақибини янчарди чаён.

Қаландарни қилар наинки таъқиб,
Заҳарлар уни ҳам дафъатан чақиб.

Қаландар ногаҳон фарёд солади,
Кўзига ишонмай ҳайрон қилади.

Гулшан ҳам йўқ, қаср ҳам йўқ, тахт ҳам йўқ,
Пари пайкар ҳам йўқ, олий бахт ҳам йўқ.

Туман каби тарқар барча хаёли,
Тобора танг бўлар қаландар ҳоли.

Хатосини англаб етар шу жойда,
Лекин пушаймони бермас ҳеч фойда.

Сени ҳам бемаъни ўйлар маст қилган,
Иймондан айириб, тубан-паст қилган.

Дафъатан қай бир кун заволинг етар,
Ғафлат уйқуси ҳам ногоҳ тарк этар.

Бироқ фарёд солсанг ҳамки эрта-кеч,
Оху фиғонларинг фойда бермас ҳеч.

Улуғ бир сиймодан жудо бўларсан,
Қаландардай армон билан ўларсан».

CVIII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Бир қуш деди: «Бир гул асир айлаган,
Оташ ишқи билан басир айлаган.

Гўзал рухсорини кўрмасам бир он,
Зиндондай тор бўлар ҳатто кенг жаҳон.

Юрагимга оташ солган ҳам ўша,
Инон-ихтиёрим олган ҳам ўша.

Гўзалдан ҳам гўзал жамоли унинг,
Дардимнинг давоси висоли унинг.

Бир нафас бўлмаса улфатим ногоҳ,
Бағоят ортади кулфатим ногоҳ.

Васли билан завққа тўларман аниқ,
Бир нафас кўрмасам ўларман аниқ.

Унинг ҳажри кўнглим хаста айлагай,
Ғафлат васли яна раста айлагай.

Жудо бўлсам доду фарёддир ишим,
Доду фарёд неки, барбоддир ишим.

Ундан бир лаҳза ҳам кеча олмасман,
Муҳаббат жумбоғин еча олмасман.

Мен уни қандай тарк этарман ахир,
Умид узиб қайга кетарман ахир?»

CIX

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Бағрингни тилибди ҳавас,
Қора ер билан тенг қилибди ҳавас.

Ҳақиқий ишқдан сен тушибсан йироқ,
Бағрингни беомон ўртагай фироқ.

Ғафлат ичра, эвоҳ, қолиб бўлибсан,
Боши берк кўчага толиб бўлибсан.

Бир томонда қолиб ҳаёт булоғи,
Даштга олиб қочмиш ҳавас улоғи.

Лаҳзалик учқундан нурнинг фарқи бор,
Саҳар шабнамидан дурнинг фарқи бор.

Нозу карашмалар пайдо айлагай,
Илм аҳлини ҳам шайдо айлагай.

Олим ҳам ишқига гирифтор бўлар,
Васлига талпиниб интизор бўлар.

Оромин йўқотар мисоли овчи,
Совчининг ортидан юборар совчи.

Ниҳоят никоҳлаб олади қизни,
Бағрига гавҳардай солади қизни.

Васлин шавқи билан маст-аласт бўлар,
Куфр аҳли каби бутпараст бўлар.

Қўшқўллаб париваш этагин тутар,
Илму маърифатни тамом унутар.

Не қилсам экан деб ўйлар Арасту,
Қанча насиҳатлар сўйлар Арасту.

Ва лекин шогирд ҳеч бирин уқмайди,
Насиҳатдан ҳеч бир фойда чиқмади.

Наҳотки шогирди қўлидан кетар,
Ҳирсининг хатарли йўлидан кетар?!

Арастуни қийнар дарди бедаво,
Дарди бедавога наҳот йўқ даво?

Ўйлай-ўйлай сира қолмай мадори,
Паривашга берар пинҳона дори.

Пари хаста бўлиб фиғон тортади,
Дарду ҳасратлари мудом ортади.

Парвона ошиғи нелар этмагай,
Санамдан хасталик нари кетмагай.

Чора топа олмай йигит бечора,
Устозга ёлвориб тилар бир чора.

Арасту қошида эгиб бошини,
Дардин баён қилар қаламқошини.

Шогирд билан устоз кетиб боради,
Беморнинг олдига етар боради.

Устоз дер: «Саройга кетавергин сен,
Шоҳ хизматин адо этавергин сен.

Парвариш қиларман мен беморингни,
Не тонг, даволасам севган ёрингни».

Йигит устозига қилиб кўп таъзим,
Саройга йўл олар азимдан-азим.

Устоз тайёр қилар кучли бир дори,
Барчасин ичида йигит дилдори.

Шогирдларга дер: «Бир идиш келтиринг,
Эшикнинг ортида шай бўлиб туринг.

Дафъатан неларни қайт қилса бемор,
Бир кўзада асранг, тўкмангиз зинҳор».

Шу сўзларни айтиб чиққани ҳамон,
Кучини кўрсатар дори беомон.

Дафъатан идишга интилар бемор,
Тинмай ўқчиб-ўқчиб қайт қилар бемор.

Нозу карашмалар пайдо айлагай,
Илм аҳлини ҳам шайдо айлагай.

Олим ҳам ишқига гирифтор бўлар,
Васлига талпиниб интизор бўлар.

Оромин йўқотар мисоли овчи,
Совчининг ортидан юборар совчи.

Ниҳоят никоҳлаб олади қизни,
Бағрига гавҳардай солади қизни.

Васлин шавқи билан маст-аласт бўлар,
Куфр аҳли каби бутпараст бўлар.

Қўшқўллаб париваш этагин тутар,
Илму маърифатни тамом унутар.

Не қилсам экан деб ўйлар Арасту,
Қанча насиҳатлар сўйлар Арасту.

Ва лекин шогирд ҳеч бирин уқмайди,
Насиҳатдан ҳеч бир фойда чиқмади.

Наҳотки шогирди қўлидан кетар,
Ҳирсининг хатарли йўлидан кетар?!

Арастуни қийнар дарди бедаво,
Дарди бедавога наҳот йўқ даво?

Ўйлай-ўйлай сира қолмай мадори,
Паривашга берар пинҳона дори.

Пари хаста бўлиб фиғон тортади,
Дарду ҳасратлари мудом ортади.

Парвона ошиғи нелар этмагай,
Санамдан хасталик нари кетмагай.

Чора топа олмай йигит бечора,
Устозга ёлвориб тилар бир чора.

Арасту қошида эгиб бошини,
Дардин баён қилар қаламқошини.

Шогирд билан устоз кетиб боради,
Беморнинг олдига етар боради.

Устоз дер: «Саройга кетавергин сен,
Шоҳ хизматин адо этавергин сен.

Парвариш қиларман мен беморингни,
Не тонг, даволасам севган ёрингни».

Йигит устозига қилиб кўп таъзим,
Саройга йўл олар азимдан-азим.

Устоз тайёр қилар кучли бир дори,
Барчасин ичида йигит дилдори.

Шогирдларга дер: «Бир идиш келтиринг,
Эшикнинг ортида шай бўлиб туринг.

Дафъатан неларни қайт қилса бемор,
Бир кўзада асранг, тўкмангиз зинҳор».

Шу сўзларни айтиб чиққани ҳамон,
Кучини кўрсатар дори беомон.

Дафъатан идишга интилар бемор,
Тинмай ўқчиб-ўқчиб қайт қилар бемор.

Хастанинг сира ҳам дармони қолмас,
Юзида бир қатра ҳам қони қолмас.

Суманбар наинки бағри қон бўлар,
Тамом кучдан қолиб нотагон бўлар.

Йигит шомда шошиб уйига қайтар,
Устози: «Ёрингни кўргин!» деб айтар.

Йигит кўзларига ишонмас сира,
Тўшакда бир бемор ранг-рўйи хира.

Таний олмай деди: «Дилдорим қани,
Сарв бўйли лола рухсорим қани?»

Устоз кириб келар буни эшитиб,
Аста буюрар бор ишни пишитиб:

«Катта тоғорани олиб келинглар,
Ичига барчасин солиб келинглар».

Пайсалга солмасдан сира бу ишни,
Дарҳол келтирдилар ўша идишни.

Тоғорада тўла йиринг билан қон,
Бадбўй ҳиди қилар кўнгилни вайрон.

Устоз айтар: «Севган дилбаринг шудир,
Бағоят бебаҳо гавҳаринг шудир.

Шу асли аълодан-аъло бўлган ҳам,
Сенинг бошинг узра бало бўлган ҳам».

Йигит хижолатда қолар бағоят,
Устози бор сирни очар ниҳоят:

«Хароб бўлмагин деб ҳирсинг фаслида,
Сени даволадим, билсанг аслида.

Фарқинг қолмади ҳеч шайдо булбулдан,
Кўнгил узолмадинг сира шу гулдан.

Ҳирсу ҳавасига ким банда бўлар,
Ишқ аҳли қошида шарманда бўлар».

СХІ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш деди тортиб оҳ-фиғон:
«Ҳудҳуд, сенга пинҳон сирлар ҳам аён.

Ажал юрагимга ваҳима солар,
Қўрқаман, дафъатан жонимни олар.

Ўлим хавфи тинчлик бермас, эй қардош,
Нетиб бу даҳшатга берарман бардош?»

СХІІ

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Ваҳиманг ноўрин жуда,
Наинки ноўрин, буткул беҳуда.

Ҳар ким ҳам дунёдан кетар бир куни,
Алвидо дея тарк этар бир куни.

Маърифат аҳли ҳам таъкидлар ҳалол,
Ҳаётнинг охири шубҳасиз завол.

Фақат гофил банда билмайди сира,
Билса ҳам тафаккур қилмайди сира.

Олам ичра минг йил сурсанг ҳам даврон,
Ажал сени зинҳор қўймайди омон.

То абад яшамас авлиёлар ҳам,
Ҳаттоки пайғамбар – анбиёлар ҳам.

Ваҳима билан наф топа олмайсан,
Ажал дарвозасин ёпа олмайсан.

Беҳисоб пора ҳам қилолмас озод,
Ажал жаллод каби айлағай барбод.

Оҳу нола тортиб бекиниб бўлмас,
Ҳалокат чоҳидан чекиниб бўлмас.

Зоҳиду фосиқу шоҳ билан гадо,
Бу йўлни бош эгиб айлағай адо.

Бефойда ёш билан тўлса ҳам кўзинг,
Беҳуда қийнайсан ўзингни ўзинг.

Азалдан пайваста ҳаёт ва мамот,
Тақдирга тан бериб нажот топ, нажот».

СХII

Ҳикоят

Сулаймон пайғамбар тахти барқарор,
Барқарор тахтидай бахти барқарор.

Тахт узра ўтирар давра бошида,
Парилар, девлар бош эгар қошида.

Хизматида ҳатто паррандалар ҳам,
Қанча мулозиму даррандалар ҳам.

Фарз билар жамики фармонин шоҳнинг,
Умид билан кутар эҳсонин шоҳнинг.

Бир оқил кўргандай жуда ёмон туш,
Сулаймон қошида турарди хомуш.

Азроил самодан инар дафъатан,
Подшонинг олдида тинар дафъатан.

Салом бериб қилар оҳиста таъзим,
Сўнгра арзин айтар: «Эй султон, азим!»

Яратган ҳикмати жуда махфий сир,
Теран тафаккурни ҳам қилар асир.

Қошинг узра турган мисли мулозим,
Бу сиймо айна кун ўлиши лозим.

Куйлаб бўлган барча баётини у,
Яшаб бўлган барча ҳаётини у.

Бағрига яроғим солишим лозим,
Ҳиндистонда жонин олишим лозим.

Ва лекин қошингда турибди шу дам,
Ҳайратим ошмоқда шундан дам-бадам».

Азроил арзини сўзлади равон,
Сулаймон олдида турган нотавон,

Таъзим қилиб тўкар кўзин ёшини,
Деди шоҳ олдида эгиб бошини:

«Нечундир хаёлим паришон, эй шоҳ,
Хаёлим паришон, бағрим қон, эй шоҳ.

Ёрдам бер қолмайин бу юртда сира,
Ваҳмадан кўзим ҳам тортган хира».

Сулаймон дардига бўлади дармон,
Шамолга дафъатан беради фармон:

«Айтган жойига тез етказгин шитоб,
Алам-изтиробин кетказгин шитоб».

Уни олиб шитоб учади шамол,
Лочиндай самони қучади шамол.

Ҳиндистон сари уч дейди у банда,
Жонининг ғамини ейди у банда.

Айтар: «Менга жуда маъқул бу диёр,
Не ажаб, бу ерда бўлсам бахтиёр».

Суворий Ҳиндистон бағрида қолар,
Шамол ҳаялламай ортга йўл олар.

Тангри қудратига бўлиб лол-ҳайрон,
Азроил жонини олар шу замон.

Қайраса ўлим қасд қилиб тишини,
Шамол ҳам қутқара олмас кишини».

СХІV

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Нелар қилмадим,
Лекин бахт нелигин сира билмадим.

Бошимда минг битта ғам бўлди мудом,
Кўзим нам, қоматим ҳам бўлди мудом.

Бу йўлда хотири жам инсон керак,
Булбул каби беғам ва бийрон керак.

Менинг бағрим минг бир алам ўртайди,
Минг бир алам билан минг ғам ўртайди.

Шоду хуррам элга холис бериб қўл,
Улардай беармон қандай юрай йўл?»

СХV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Сен каби девона бўлмас,
Сўзингдай бемаъни баҳона бўлмас.

Жўмардлар бу йўлдан учиб ўтади,
Минг дарду аламини қучиб ўтади.

Сафарнинг заҳмати мардларнинг иши,
Ғамсиз кимсани ҳеч ким демас киши.

Ғам билан чинакам мардлар шод бўлар,
Турфа таъналардан ҳам озод бўлар.

Азалдан бу дунё макони ғамнинг,
Наинки макони, чўнг кони ғамнинг.

Олам аҳлида бу оламнинг ғами,
Зиёда ҳар битта одамнинг ғами.

Яратган васлига ким толиб бўлар,
Кўнглида минг битта ғам ғолиб бўлар.

Иймон бергин, дейди ҳақиқий одам,
Элнинг ғамин ейди ҳақиқий одам.

Хаётда илгари еган бўлсанг панд,
Бу сафар чоғида хурсанд бўл, хурсанд.

Сафар машаққати қувонч бахш этсин,
Қалбингга саодат завқин нақш этсин.

Фам билан кўнглин шод этар ишқ аҳли,
Фам билан муродга етар ишқ аҳли.

Жонинг ўртамаса сафар заҳмати,
Сира насиб этмас Оллоҳ раҳмати.

Сафарда гар олам тор бўлар сенга,
Заҳмат билан иқбол ёр бўлар сенга».

СХVI

Ҳикоят

Мисрда бор эди олийҳиммат зот,
Маъно оламида соҳибдавлат зот.

Айшу ишрат учун имкони бисёр,
Жаннат боғи каби макони бисёр.

Қаср ичра яшар шоҳона гўзал,
Боши узра мудом парвона гўзал.

Ва лекин бағоят қалби беғубор,
Булар ҳеч бирига бермас эътибор.

Ҳижрон зиндонида Юсуфдек қоим,
Дарду ҳасрат ичра ўртанар доим.

Дедилар: «Эй, элни ҳайрон айлағай,
Сўзлагин, не кўнглинг вайрон айлаган?»

Қанча имконият қўлингга сенинг,
Муҳайё ҳам ўнгу сўлингга сенинг.

Ва лекин не учун хуррам эмассан,
Фамдан ўзгасига ҳамдам эмассан?»

Деди: «Севган ёри то кўздан ниҳон,
Сафар аҳли учун зиндондир жаҳон.

Дунёни тарк этиб кетсам дейди у,
Фақат ёр васлига етсам дейди у.

Зиндон ичра инсон хуррам бўларми,
Фурбатхонада ҳеч беғам бўларди.

Ёрдан айро тушиб армонда қолдим,
Шоҳона қаср не, зиндонда қолдим.

То насиб этмағай ёрнинг висоли,
Ишим оҳу фифон Мажнун мисоли».

СХVII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Садо айларман,
Яратган амрини адо айларман.

Ҳар бир фармонига ҳамиша шайман,
Қаҳру эҳсонига бефарқ яшайман.

Итоат қиларман ҳар бир сўзига,
Ҳавола энг сўнгги ҳукм ўзига.

Тоату ибодат ишим ёзу қиш,
Ҳатто рад қилса ҳам тортмасман ташвиш.

Амрин адо этиш ҳуш одат менга,
Бундан зиёда йўқ саодат менга».

СХVIII

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Маъқул ҳар битта сўзинг,
Бироқ мақтамагин ўзингни ўзинг.

Тангри кимга эзгу аъмол бахш этар,
Эзгу аъмол билан камол бахш этар.

Оллоҳ амри кимга вожиб бўлади,
Эл ичра муҳтарам ҳожиб бўлади.

Бўйин товлаганлар гар дарға бўлар,
Олий даргоҳидан бадарға бўлар.

Амрига итоат қилар ҳар банда,
Ярагай жаннатдай гўзал чаманда.

Тангрига итоат зўр коми унинг,
Итоатсиз йўқ ҳеч ороми унинг.

Гарчи итоатни одат қилса ҳам,
Амру ҳукми билан тоат қилса ҳам,

Бу ишин кеккайиб билса гар аъло,
Ўз бошига ўзи солар минг бало.

Минг бир савоби ҳам сароб бўлади,
Минг бир армон билан хароб бўлади.

Кимки манманликка берилмас асло,
Савобим бисёр деб керилмас асло,

Ҳимматли Ҳотамга бўлса ҳам ҳамроз,
Минг бир тоатин ҳам деса агар оз,

Тақвою ибодат бахтин топади,
Ҳаттоки Сулаймон тахтин топади.

Бенаф кетмас сира холис шеваси,
Сармаст қилар уни иқбол меваси».

СХIX

Ҳикоят

Тангри одамзотни яратмай аввал,
Унга бор меҳрини қаратмай аввал,

Барча малаклару барча фаришта,
Тоату ибодат қилар саришта.

Улар барчасига Азозил¹⁰⁴ сарбон,
Барча мушкулларин қиларди осон.

Минглаб йиллар холис ибодат қилди,
Яратган амрига итоат қилди.

Холис ибодати нақлга сиғмас,
Ҳаттоки ҳеч битта ақлга сиғмас.

Наинки бепоён жумла жаҳонда,
Ҳатто поёни йўқ юксак осмонда,

¹⁰⁴ Азозил – Шайтоннинг бошқа бир номи.

Саждага бош қўйиб мисли нотагон,
Йўқ эмиш у тавоб қилмаган макон.

Тангри одамзотни пайдо айлади,
Уни маъшук, ўзин шайдо айлади.

Фармон берди: «Инсон азимдан-азим,
Барча ҳурлар қилсин қошида таъзим».

Барча фаришталар, бор ҳуру пари,
Инсоннинг қошида бош эгар бари.

Лекин шайтон бисёр ибодат қилган,
Итоатни юксак саодат билган,

Такаббурлик қилиб рад этар ошкор,
Тангрининг қаҳрига бўлади дучор.

Кўнглидан ибодат завқи олинар,
Бўйни узра лаънат тавқи солинар.

Минг йиллик ибодат ҳам бермас фойда,
То абад дарбадар кезар ҳар жойда.

Тангрига ёқмас ҳеч керилган ҳар зот,
Шайтондай кибрга берилган ҳар зот.

Кимки миннат қилар қилган ишини,
Ўз бағрига санчар завола нишини».

СХХ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Эй, кўнгли тоза,
Кимки мўминлардан олиб андоза,

Ҳалолликни қилса ҳамиша одат,
Унга насиб этар қандай саодат?

Сенга холис айтсам, эй Ҳудҳуд, асли,
Ягона мақсадим Яратган васли».

СХХІ

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Тангри бўлмай мададкор,
Бу мақсадга етиш жуда ҳам душвор.

Қай бағри бутунни қўллагай Худо,
Унга ўз раҳматин йўллагай Худо.

Қалбида ягона дард бўлсин фақат,
Эътиқод йўлида мард бўлсин фақат.

Барча билганларим айтсам ҳижжалаб,
Бунда бор яна бир муқаддас талаб.

Воз кечсин бор тоат, фойда зиёндан,
Ҳаттоки воз кечсин жумла жаҳондан.

Уларнинг баридан қутилсин тўла,
Ёндириб кул қилсин ҳатто бир йўла.

Ҳавога совурсин кулин сарбасар,
Бор будидан сира қолмасин асар.

Сўнгра кўнглин тутгай наҳор елига,
Батамом янгилар баҳор елига.

Савобу гуноҳин унутсин буткул,
Ўзга бир ҳолатга юз тутсин буткул.

Холи бўлгач бари-баридан одам,
Ихлос билан қўйгай бу йўлга қадам.

Асл дарвеш гўё чақин бўлади,
Унинг учун бу йўл яқин бўлади.

Кўнглида бу олам хумори қолмас,
Ҳаттоки заррача ғубори қолмас.

Ниҳоят дилдорин васлига етар,
Барча дилдорларнинг аслига етар».

СХХII

Ҳикоят

Иброҳим Адҳам¹⁰⁵ гар бўлса ҳам султон,
Бор будин бу йўлда айлаган қурбон.

Оллоҳнинг йўлида пешвоси диннинг,
Бағоят беғубор сиймоси диннинг.

Бу йўлда тожию тахтидан кечган,
Беш кунлик дунёнинг бахтидан кечган.

Тангрига ёлвориб эғнида жанда,
Йўлга тушар гўё ғариб бир банда.

Балхдан чиқиб шошар Нишопур сари,
Офтобдай мунаввар ёрқин нур сари.

Шу макон бўлар бу гавҳар учун кон,
Султонга етти йил тоғ бўлар макон.

Ҳамиша рўзадор бутун кун бўйи,
Ибодат қиларди бутун тун бўйи.

Кундуз ўтин терар юз бор эгилиб,
Ўтинни боғлайди бир қучоқ қилиб.

Сотар эди олиб бориб бозорга,
Харид қилар неки зарур ифторга.

Меҳнату машаққат қаддин дол қилар,
Оёғу қўлини гўё шол қилар.

Бир куни бағрида ягона талаб,
Шаҳарга борарди ўтин орқалаб.

Эътиқодин қилиш учун имтиҳон,
Унинг йўлин тўсар учта билимдон.

Гарданига урар улардан бири,
Аста жавоб берар замон кабири:

«Бор будим Балх ичра ташлаб келганман,
Умид билан кўзим ёшлаб келганман».

Улар айтар: «Ҳамон хомга ўхшайди,
Офтобсиз хира бир шомга ўхшайди.

Ҳамон кўнгли ичра Балхнинг меҳри бор,
Ҳамон тожу тахтнинг шукуҳ, сеҳри бор.

Заҳмат чекса яна тинмай суҳбу шом,
Барчаси ёдидан чиқар батамом».

Яна ўтиб кетар заҳматли бир йил,
Яна пайдо бўлар уч нафар оқил.

¹⁰⁵ Иброҳим ибн Адҳам – шоҳликдан воз кечиб, тасаввуф йўлини қабул қилган балхлик машҳур шахс, 777 йилда вафот этган.

Унинг елкасига қаттиқ урдилар,
Яна йўли узра тоғдай турдилар.

Бу сафар султондан чиқмас ҳатто сас,
Уч нафар оқил ҳам бўлар ҳамнафас.

Тортган азоблари омил бўлади,
Иймон-эътиқодли комил бўлади.

Барчаси минг бора айтиб шукрона,
Султон атрофида бўлар парвона.

Содиқ дўстлар каби қўл бериб қўлга,
Олис Каъба сари тушдилар йўлга.

Унутар тож билан тахтни шаҳаншоҳ,
Ҳамроҳлари бўлар бу сирдан огоҳ.

Тожу тахтга токи асир эди у,
Ғофил банда каби басир эди у.

Ниҳоят қалбининг кўзи очилар,
Бошидан мунаввар нурлар сочилар.

Иброҳим Адҳамдай насл ошиқлар,
Безавол бахт топар асл ошиқлар».

СХХІІІ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш дер: «Эй қиммати баланд,
Топилмас мен каби қиммати баланд.

Бу бағри кенгликнинг элга нафи бор,
Менга фойдасин ҳам айлагин ошкор.

Ғариб бўлсам ҳамки ҳимматим катта,
Ҳикматин сен баён қилгин албатта».

СХХІV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Сўзинг рост бўлса агар,
Катта наф кўрарсан бундан муқаррар.

Очиқ бўлса ғариб банданинг қўли,
Элда иззат топиб очилар йўли.

Ҳиммат гавҳар бўлса одам бир садаф,
Садаф гавҳар билан топар шон-шараф.

Мансабга қизиқмас ҳимматли киши,
Могу дунё билан бўлмайди иши.

Қўлида бўлмаса ҳамки давлати,
Ҳиммат билан унинг юксак савлати.

Ҳимматли одам ҳеч хор бўлмайди, хор,
Унга бу олам ҳеч тор бўлмайди, тор.

Наинки мол-мулкин қиммати билан,
Одам обрў топар қиммати билан.

Қайси бой кимсанинг қиммати бўлмас,
Донолар наздида иззати бўлмас.

Кимки олийҳиммат бўлса бехато,
Ҳиммати рўшнолик айлағай ато.

Шаҳаншоҳ бўлса гар қимматдан йироқ,
Ундан қўли очиқ гадо яхшироқ.

Ҳимматсиз ҳар подшо тубан, паст бўлар,
Ҳимматли ҳар гадо забардаст бўлар.

Ҳиммат билан аҳли одам чиройи,
Ҳиммат билан нафсин тияр киройи.

Бахил топса ҳамки молу мулк бисёр,
Эл ичра муҳтарам бўлмади зинҳор.

Кимки маош олиб чўпонлик қилар,
Неча юзлаб қўйга посбонлик қилар,

Сақлай олмаса гар бўридан омон,
Ундан кўра бир ит яхши бегумон.

Қайси бой ҳимматни билмади асло,
Беғам чўпондан фарқ қилмади асло.

Фарқи бўлмас сира хазинабондан,
Ёлланиб қўй боқар ғариб чўпондан.

Бир кун бор бойлик бир сахийга ўтар,
Барин бир гадога бахшида этар.

Сахий қўлин катта очар ҳамиша,
Элга бор будини сочар ҳамиша.

СХХV

Ҳикоят

Деманг ҳеч асрий бир ақида бу сўз,
Ҳимматли сиймолар ҳақида бу сўз.

Қиёмат кунда такбирлар айта,
Жамики марҳумлар тирилар қайта.

Зоҳиду фосиқу гадою шоҳ ҳам,
Маҳшар майдонида бўлар жамулжам.

Азизлар азизи шайх Аҳмади Жом¹⁰⁶,
Сармаст фил¹⁰⁷ сингари қилганча хиром,

Икки олам ичра ўтиб боради,
Дўзах олдиға ҳам етиб боради.

Дўзахийлар холи лол қилар уни,
Ҳаттоки қаддини дол қилар уни.

Қалбида ҳиммати тошади ғоят,
Денгиздай жўш уриб шошади ғоят.

Бағрини мардона тилади тинмай,
Тангрига муножот қилади тинмай:

«Дўзах аҳлин демай сира қари-ёш,
Муҳтарам бир зотми ва ёки бебош,

Гуноҳин кечириб шод айлагин, шод,
Дўзах азобидан озод қил, озод.

Лутфу карам қилиш осон сен учун,
Баробар ғарибу султон сен учун.

Йўқ эса жисмимни катта қил, катта,
Мен билан тўлсин бор дўзах албатта.

Мақсад бўлса агар азоблаш сенга,
Гуноҳкорлар учун азоб бер менга».

¹⁰⁶ Йирик форс-тожик мутасаввуф шоири Зинда Пили Аҳмади Жом (вафоти 1141 й.).

¹⁰⁷ Аҳмади Жомнинг лақаби «Тирик фил» маъносини билдиради.

Ҳимматли Аҳмади Жом жўшиб шитоб,
Қиёматда қилар шу асно хитоб.

Кимки ҳиммат қилар кечиб жонидан,
Бенасиб қолмас ҳеч Ҳақ эҳсонидан.

Ҳиммат Ҳумо каби ёзса гар қанот,
Минглаб улус топар шубҳасиз нажот».

СХХVI

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Айт, эй, муҳтарам,
Қандай савоб топар инсофли одам?»

Ҳиммат билан лойим ийлаган Худо,
Мени инсоф билан сийлаган Худо.

Инсофли бўлса гар одамзот насли,
Насиб этарми ҳеч Яратган васли?»

СХХVII

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Инсофли яхши бўлади,
Барча яхшиларнинг нақши бўлади.

Яхши фазилатлар бисёр дунёда,
Лекин ҳаммасидан инсоф зиёда.

Инсофсиз одамни ҳеч инсон деманг,
Феълу атворин ҳам бенуқсон деманг.

Инсофу диёнат мардларнинг иши,
Бу бахтга етолмас дуч келган киши.

Инсофсиз ҳеч одам саналмас ортиқ,
Инсофли бор меҳрин айлагай тортиқ.

Иймонли таънани билмайди асло,
Элдан инсоф талаб қилмайди асло.

Ноҳақ инсоф талаб қилган ҳаммадан,
Инсофсиз дея ном олар оммадан».

СХХVIII

Ҳикоят

«Муҳаммад Порсо¹⁰⁸ни ҳурмат қилар эл,
Художўйлар ичра аъло билар эл.

Макка тавобига жазм айлади,
Муқаддас Каъбага азм айлади.

Хожа Абу Наср¹⁰⁹ хизматкор унга,
Ходиму фарзанду холис ёр унга.

Ҳаж сафарин адо этиб қайтдилар,
Тангрига беадад шукр айтдилар.

Фарзу қарз амаллар қилинди адо,
Қилиш керак барча ҳожини дуо.

¹⁰⁸ Муҳаммад Порсо – бухоролик машҳур Шайх Хожа Муҳаммад Порсо, Баҳовуддин Нақшбанднинг шогирди. 1419 йида вафот этган.

¹⁰⁹ Хожа Абу Наср – Хожа Муҳаммад Порсонинг ўғли, 1460 йида оламдан ўтган.

Ҳамжиҳат каттаю кичик халойиқ,
Порсони топдилар бу ишга лойиқ.

Олти юз минг ҳожи зўр ихлос қилар,
Хожадан бу ишни илтимос қилар.

Беназир «Қудсия» ва «Фасл ул-китоб»
Муаллифи қилар барчага хитоб:

«Холис ниятингиз қарз деб биларман,
Ҳаттоки муқаддас фарз деб биларман.

Дуогўй наинки фазлу камолда,
Инсофли ҳам бўлгай ҳар бир аъмолда.

Муносиб биларман Абу Насрни,
Холис дуо қилсин аҳли асрни».

Хожа ўғлин холис таъриф айлади,
Элни дуо қил деб таклиф айлади.

Элга манзур бўлар зикри хожанинг,
Холисона айтган фикри хожанинг.

Абу Наср қилар минбарни макон,
Элни дуо қилар дилдан баимкон.

Ижобат айла дер эл тавобини,
Зиёда қилгин дер эл савобини.

Хожа ҳам барчанинг ғамин ер эди,
Ҳар сўзида минг бор «омин» дер эди.

Дуо поёнига етар ниҳоят,
Дуогўй илтижо этар бағоят:

«Майли дуоларим сенга етмасин,
Отамнинг «омин»и зое кетмасин».

Олти юз минг киши оҳ тортар ногоҳ,
Оҳу фиғони минг бор ортар ногоҳ.

Отаю ўғилнинг инсофи ҳалол,
Каттаю кичикни қилар ғоят лол.

Инсофдай фазилат бўлмас ҳеч қачон,
Фақат нодон буни билмас ҳеч қачон.

СХХІХ

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Анжуман аро,
Одобсизлик қилиб оддий фуқаро,

Кибру ҳаво билан тутганча бошин,
Султонга ҳам отса маломат тошин,

Жасоратли деса бўларми уни,
Ёки такаббурлик дерларми буни?»

СХХХ

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Жуда ўринли савол,
Икки хил ҳолатни айтайин ҳалол.

Қай бир одам бўлса яқин мулозим,
Дадил сўзлай олар султонга азим.

Шаҳаншоҳнинг яқин сирдоши бўлса,
Орадан қил ўтмас қардоши бўлса,

Наинки маъқулла ҳар зикрини шоҳ,
Ўзимнинг фикрим дер ҳар фикрини шоҳ.

Зоҳиран журъатдек кўринар бу ҳол,
Аслида дўстликдан нишон баркамол.

Ёки ишқ бобида бўлсин бир сарбаст,
Ошиқу ошуфта мажнундай сармаст.

Ҳамиша чарх урсин парвона каби,
Инон-ихтиёрсиз девона каби.

Кўнглида араздан нишон бўлмасин,
Кибр ва ғараздан нишон бўлмасин.

Яратган васлига толиб бўлса бас,
Ҳақгўйлик бобида ғолиб бўлса бас».

СХХХІ

Ҳикоят

«Бир замон бор эди ягона дарвеш,
Яратган йўлида девона дарвеш.

Оллоҳ фикру зикри маҳбуби эди,
Ҳаттоки туну кун мағлуби эди.

Тангрига ҳамиша хитоби гўзал,
Тангри номи билан жавоби гўзал.

Каъбани зиёрат қилай деб холис,
Бир куни сафарга отланди олис.

Аранг кетиб борар қўлида тизгин,
Минган улови ҳам озғиндан-озғин.

Зимистон тун ичра ёмғир ҳам бошлар,
Бечора дарвешнинг кўнглини ғашлар.

Бир бор назар солиб ўнгу сўлига,
Эшагин топширар Тангри қўлига.

Бошпана бўлар бир кўҳна вайрона,
Ётиб ухласам дер бироз девона.

Унга ёстиқ бўлар бир кесак бешак,
Тун бағрида ёлғиз тентирар эшак.

Девона кулбада ухлайди секин,
Ташқарида ёмғир кучаяр лекин.

Кулба ичи ногоҳ сув билан тўлар,
Дарвеш кўзин очиб безовта бўлар.

Ёмғир тинишини кутар дилхаста,
Ниҳоят ташқари чиқар оҳиста.

Гарчи девонанинг кўнгли тўқ эди,
Эшаги жойида лекин йўқ эди.

Девона хезланар дафъатан шитоб,
Ғазаб билан қилар Тангрига хитоб:

«Ишонган бандангнинг бағрини тилдинг,
Нечун омонатга хиёнат қилдинг?!

Одамлар уйингда бўлсалар меҳмон,
Уловин ишонса сенга бегумон,

Наҳотки эътибор бермасдан сира,
Барчанинг кўнглини қиларсан хира?

Эшагим асрашни наҳот ор билдинг,
Кўзимга дунёни тангу тор қилдинг!»

Телба қаҳри келиб ғулдираб тинмай,
Эшагин ахтариб пилдираб тинмай.

Дафъатан самода ярқирайди барқ,
Жумла жаҳон бўлар нури ичра гарқ.

Во ажаб, нарида турар эшаги,
Даштда аста ўтлаб юрар эшаги!

Телба уни кўриб бўлар шодумон,
Миниб яна йўлга тушар шу замон.

Бағрин ҳиммат билан очар у яна,
Яратганга меҳрин сочар у яна:

«Жисмим ичра жоним ўзингсан, Худо,
Сенга бўлсин менинг юз жоним фидо!

Гўё уловимни асрай олмадинг,
Жилоблаб бўйнига арқон солмадинг.

Ҳайратга тушиб мен қаҳримни сочдим,
Илондай тўлганиб заҳримни сочдим.

Ахир ишонгандим мен уни сенга,
Топширишинг керак эди сен менга.

Лекин топа олмай бўлдим овора,
Чорасиз ҳолимга топдинг сен чора.

Дафъатан чақнади чақмоғинг шу чоқ,
Оламни ёритди бамисли чироқ.

Эшагим шу асно ошкор айладинг,
Лутфу марҳаматинг изҳор айладинг.

Жаҳл қилганим йўқ гарчи беҳуда,
Лекин сен ҳар ишга қодирсан жуда.

Қодир қудратингни зоҳир қилдинг сен,
Уловимни дарҳол ҳозир қилдинг сен.

Қошингда шармисор бир банда бўлдим,
Беҳуда ҳовлиқиб шарманда бўлдим.

Сенинг қилганларинг унутдим мен ҳам,
Мендан ўтганини унутгин сен ҳам.

Гинаю кудратдан олис бўлайлик,
Тангрим, иккимиз ҳам холис бўлайлик.

Сени хижолатга солмасман зинҳор,
Сендан мадад тилаб толмасман зинҳор.

Кўнглимда ортиқ йўқ ҳеч бир маломат,
Мени ҳам ҳамиша асра саломат».

Девона ўзини ўзи алқайди,
Тангрини холис ҳар сўзи алқайди.

Телба сўзлари гар номаъқул эди,
Ва лекин самимий ва мақбул эди.

Меҳрга эш бўлса дарвешнинг сўзи,
Эркалик қилса ҳам ярашар ўзи.

Бундайлар Тангрига азиз бўлади,
Азизнинг ҳар сўзи лазиз бўлади.

СХХХII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш айтар: «Жаҳондан кечдим,
Оллоҳ деб ҳаттоки юз жондан кечдим.

Ҳамиша масрурман хаёли билан,
Не тонг, шод айласа висоли билан.

То айро эмасман ундан бир нафас,
Не даркор бу сафар, бу ҳою-ҳавас?»

СХХХIII

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Не учун бу кибру ҳаво,
Маъною мазмунсиз бемаъни даъво.

Ҳақиқий мардликнинг шартига хилоф,
Фақат аҳмоқ ўзин мақтаб урар лоф.

Топилмас дея ҳеч мен каби асл,
Ўзингни мақтайсан токай муттасил.

Дединг бор жаҳондан йироқман, йироқ,
Маъқулмикан бу иш Тангрига бироқ?

Сўзингдан бор аҳли доно лол бўлар,
Билмайсан, қошида қандай ҳол бўлар.

Сен даъво қиларсан мудом сарсари,
Тангрига ёқарми буларнинг бари?

Асло сўзларингга бермас эътибор,
Лекин азиз ҳар бир амри беғубор.

Токи ҳиммат билан ҳимоя қилмас,
Минг битта сўзинг ҳам кифоя қилмас.

Ҳолиқиб бемаъни режалар тузма,
Яратган лутфидан ҳеч умид узма».

СХХХIV

Ҳикоят

Боязид Бистомий маъруфлар шоҳи,
Минг бир сирдан огоҳ орифлар шоҳи¹¹⁰.

Куни битиб вафот этар дафъатан,
Жаннат боғи бўлар то абад ватан.

Тушида кўриб бир муриди ҳалол,
Бистомийга берар қайғуриб савол:

«Не ҳиммат кўрсатди Тангри мўътабар,
Ҳолингдан бизларга бергайсан хабар.

Сендан жудо бўлиб чекдинг минг алам,
Ўзинг кўнглимизни қилгин хотиржам».

Комил муршид деди: «Тор бўлиб жаҳон,
Лаҳад бўлганида мен учун макон,

¹¹⁰ Шайх Боязид Бистомийнинг «Орифлар султони» унвонига ишора.

Бошим узра пайдо бўлиб саришта,
Менга савол берди икки фаришта:

«Ким сенинг яратган парвардигоринг,
То абад мураббий, номусу оринг?»

Мен дедим: «Сиз хаста бағримни ўйманг,
Жавоб бермасам гар айбга йўйманг.

Аввал билинг, Тангрим ҳиммат қиларми,
Мени содиқ бандам дея биларми?

Тангрим «Бандам!» дея гар қилса хитоб,
Сизлар учун бўлар бу хитоб жавоб.

Бандам деса агар бахтим барқарор,
Самодай сарбаланд тахтим барқарор.

Рад этса, во дариғ, не чора бўлар,
Ҳажрида юрагим минг пора бўлар.

Мени бахти қаро осий билгайсиз,
Кўнглингизга келган ишни қилгайсиз.

Улар мендан жавоб олгани ҳамон,
Янгради баногоҳ илоҳий фармон:

«Эй, икки фаришта, яхши билинглар,
Уни бандаларнинг нақши билинглар!»

Одамнинг очилмас токи қалб кўзи,
Фафлат босиб мақтар ўзини ўзи».

CXXXV

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш айтар: «Камол топганман,
Комиллардай аъло аъмол топганман.

Эзгу ниятларга пайваста бўлдим,
Фаришта сингари ораста бўлдим.

Барча ниятимга етганман, илло,
Мен учун шартми бу машаққат, бало?»

CXXXVI

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Бу асли шайтоний сурур,
Фафлату жоҳиллик, шайтоний ғурур.

Саробий ҳаёллар асир қилибди,
Ҳатто қалбинг кўзин басир қилибди.

Барчаси беҳуда ботил ҳаёллар,
Иймон кушандаси – қотил ҳаёллар.

Фақат нодон комил санар ўзини,
Комил ўз айбидан юммас кўзини.

Комиллар комиллик қилмайди даъво,
Комиллик даъвосин қилар бедаво.

Тубанлик чоҳига дохилсан асли,
Олимман демагин, жоҳилсан асли.

Жоҳил андишани билмайди асло,
Комил ўз айбин рад қилмайди асло.

Комилман деганлар асли бўлар гўл,
Телбадай тополмас асло тўғри йўл.

Офтоб пешин чоғи юксалдим дегай,
Шу заҳоти пастлаб ногоҳ панд егай.

Юксалар гар юксак самода аъло,
Мағрурлиги бўлар бошига бало.

Нодон ўзини эл нақшиман дейди,
Ёмон ҳам ўзини яхшиман дейди.

Уларни тарбия қилмоқлик душвор,
Кўнглида кибр ва такаббурлик бор.

Комилман деб ўзинг қилмагин гумон,
Бу каби жоҳиллик бўлмас, эй нодон».

СХХХVII

Ҳикоят

Шайх Нишопурий хўп оқил зот эди,
Моҳият мулкига дохил зот эди.

Бир кун саёҳатни қилиб ихтиёр,
Нишопур шаҳридан чиқар бахтиёр.

Шайхнинг мартабаси баланд бағоят,
Мухлису муридлар беҳад бағоят.

Тахтиравони ҳам аъло шоҳона,
Ҳатто қанча улуғ зотлар парвона.

Гурур билан боқар у турфа томон,
Олдию ортида юзлаб оломон.

Бир фикр ногаҳон маст қилар уни,
Маст қилиб ер каби паст қилар уни.

Дафъатан ҳанграйди шу пайт бир эшак,
Ҳаттоки қаттиқ ел чиқарар бешак.

Ҳикматли бир сирдан шайх бўлар огоҳ,
Жазавага тушиб йиқилар ногоҳ.

Бун кўриб ҳайрон қолади барча,
Атрофини ўраб олади барча.

Ниҳоят шайх аста очар кўзини,
Бир мурид ҳеч боса олмас ўзини.

Сабабин сўрайди шайхдан басма-бас,
Шайх айтар: «Эй, менга ҳамдард, ҳамнафас,

Бир нафас гурурнинг домида қолдим,
Ҳавойи хаёллар комида қолдим.

Ўйладим: бор иймон аҳлин норлари,
Бева-бечоралар мададкорлари,

Жунайду, Шиблюю улуғ Боязид,
Убайду Нурию ва Абу Саид,

Мен каби минг мурид тўплай олганми,
Саодат шаробин хўплай олганми?»

Кибр мени йўлдан урган бир палла,
Эшак икки кўзим очди баралла.

Эшак боис холис жавоб ҳам топдим,
Хушёр тортиб талай савоб ҳам топдим».

Кимнинг юрагида ихлос бўлса мўл,
Шайх каби адашмай топар тўғри йўл.

Баъзан ром қилса ҳам беҳуда хаёл,
Бошидан ел каби чиқарар дарҳол.

Иймонли одамлар қилар бу ишни,
Қадр-қиммати билар бу ишни.

Разил пасткашлигин тарк этолмайди,
Бебаҳо давлатга ҳеч етолмайди.

СХХХVIII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш дер: «Эй Ҳудҳуд, муҳтарам,
Мен ҳам қўйсам агар бу йўлга қадам,

Ўзимни қай асно, айт, шод айлайин,
Дарду ҳасратлардан озод айлайин?

Не қилсам қувончу сурур топарман,
Эртаю кеч яйраб ҳузур топарман?»

СХХХIX

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Истасанг гар шод бўлишни,
Барча қайғулардан озод бўлишни,

Яратган Эгамни ҳамиша ёд қил,
Тангри ёди билан кўнглингни шод қил.

Тангрига бегона шодлик бемаъни,
Асло маъқулламас бор аҳли маъни.

Ундан айру айшдан алам яхшироқ,
Бундай тўйдан юз бор мотам яхшироқ.

Яратгандан келган ҳасрат ҳам тортиқ,
Турфа балолардан асрайди ортиқ.

Тангри ҳукми билан ғам келса шод бўл,
Ҳар хил офатлардан мудом озод бўл».

СXL

Ҳикоят

Абдулла Ансорий¹¹¹ буюк бегумон,
Афсунгардай қилар ақлни ҳайрон.

Шайх айтади: «Азиз бўлай десанг гар,
Бол сингари лазиз бўлай десанг гар,

Фақат Тангри зикри бўлсин тилингда,
Ёлғиз унинг фикри бўлсин дилингда.

Тақво билан кўнгил аъло дил бўлар,
Тангрига бегона кўнгил гил бўлар.

Тангрига эш кўнгил бебаҳо гулшан,
Аксинча гулшан ҳам мисоли гулхан».

¹¹¹ Абдулла Ансорий – ҳиротлик машҳур шоир ва Шайх. 1005–1088 йилларда яшаган. Алишер Навоий унга алоҳида эҳтиром билан қараган.

СХLI

Яна бир қушнинг Худҳудга саволи

Яна бир қуш деди: «Аё, бахтиёр,
Яратган ишқини қилдим ихтиёр.

Бетимсол висоли бўлса муяссар,
Неларни ёлворай ундан сарбасар?

Нималар сўрашни олдин билайин,
Васлига етганда ундан тилайин».

СХLII

Худҳуднинг жавоби

Худҳуд айтар: «Яна бу қандай нидо,
Наҳот эс-хушингдан бўлдинг сен жудо?!

Тангри васли ёлғиз мақсаду мақсуд,
Ундан ўзга бору йўқ бари нобуд.

Васли насиб этса кўнглинг чоғ бўлар,
Бор армонинг ариб, кўксинг тоғ бўлар.

То йироқсан мудом чорлар висоли,
Олтин офтоб каби порлар висоли.

Кўнглинг равшан қилар мисоли чироқ,
Ёр васлидан ортиқ не бор яхшироқ!

Яратганнинг васли энг олий тортиқ,
Тортиқ бўлмас Тангри васлидан ортиқ.

Васлин шавқи билан бағринг бут бўлсин,
Оташ ишқи қанот бўлсин, қут бўлсин!»

СХLIII

Ҳикоят

Абу Саид¹¹² Тангри номи билан маст,
Бетимсол муҳаббат жоми билан маст.

Барча ҳурмат қилар Харроз деб уни,
Тангри билан мудом ҳамроз деб уни.

Бир куни Маккада тилаб саодат,
Мўмин-мусулмонлар қилар ибодат.

Элга авлиёдай паноҳ барчаси,
Тангри сирларидан огоҳ барчаси.

Ҳақ йўлга бизларни шайлагин дерлар,
Васлингга муяссар айлагин дерлар.

Ўзинг бахш айла деб беадад савоб,
Каъбани минг бора қиларлар тавоб.

Ва лекин ҳақиқат махзанин сири,
Яратган эгамнинг мангу асири,

Тақводорлар ичра хомуш тебранар,
Тангрини ёд этиб сархуш тебранар.

Муножот аҳлига тамом бегона,
Тангрига ёлворар ғоят мастона:

¹¹² Абу Саид Харроз – исми Аҳмад бинни Исо, машҳур шайхлардан, 899 йилда вафот этган.

«Илоҳо, халқ нега бўлса интизор,
Муяссар бўлдим мен чекмасдан озор.

Бу омма ташнадир аслиннга, ё Раб,
Мен эса етганман васлиннга, ё Раб!

Сен билан биргаман ҳар он, ҳар нафас,
Ҳамроҳи васлини ким қилар ҳавас.

Бахтиёр бандаман сенга бўлиб ёр,
Буларни ҳам ўзинг қилгин бахтиёр».

CXLIV

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

Яна бир қуш дер: «Эй Ҳудҳуд, музаффар,
Бағримиз қон қилди бу офир сафар.

Васли насиб этса султоннинг азим,
Шоҳ учун бебаҳо совға ҳам лозим.

Қандай тухфа билан шод бўлар сардор,
Бизларни бу сирдан қилгин хабардор».

CXLV

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд айтар: «Жуда ҳам яхши калом,
Шоҳни хурсанд қилар совғаю салом.

Ва лекин дурдан ҳам аъло бўлсин у,
Беғубор нурдан ҳам аъло бўлсин у.

Унинг хазинаси гавҳарлар кони,
Бебаҳо жавоҳир, жавҳарлар кони.

Бисёр малакларнинг тоат-тақвоси,
Бисёр иймон аҳдин эзгу дуоси.

Бисёр зоҳидларнинг ибодати ҳам,
Тоат-ибодатдай ҳуш одати ҳам.

Пайғамбарлар тортган риёзат бисёр,
Авлиёлар қилган ибодат бисёр.

Неки бўлса рўйи заминда аъло,
Бир сиқим тупроқдай қадри йўқ асло.

Бироқ алам билан тортилган фиғон,
Каби аъло тухфа бўлмас ҳеч қачон.

Бундай жой йўқ ҳатто икки дунёда,
Арши аълодан ҳам минг бор зиёда.

Ғоят юксак маво йўқ ҳеч муаммо,
Илтижо, ёлвориш топилмас аммо.

Бағрингга сен дарду алам солиб бор,
Ўзинг билан минг бир алам олиб олиб бор.

Бундай тухфа бўлмас олий даргоҳда,
Ғариблик бўлмас ҳеч бир шаҳаншоҳда.

Унга бўлгай десанг ҳамроҳу ошна,
Ҳузурига олиб бор дарду фано».

Ҳикоят

Бир юртнинг бор эди бир буюк шоҳи,
Каттаю кичикнинг пушти паноҳи.

Тожида юлдуздай дурлар албатта,
Диёри самовот мисоли катта.

Бир ўғли бор эди, бу кўҳна олам
Бу каби гўзални кўрмаган ҳеч ҳам.

Ҳусн осмонида юлдуздай порлар,
Латофати билан қошига чорлар.

Гўзал оқшомларнинг шами нурафшон,
Шама дема, тўлин оғи дурафшон.

Ғавғо бўлмасин деб аср ичида,
Подшо асрар уни қаср ичида.

Бўлмасин деб омма бошига бало,
Ташқари чиқармас шаҳаншоҳ аъло.

Мудом гулшан ичра мақоми унинг,
Ром қилар товусдай хироми унинг.

Чаман ичра ўтар ҳар они хуррам,
Ҳар они демагин, даврони хуррам.

Шоҳ кетар дунёдан бир кун бош олиб,
Ўрнини эгаллар шаҳзода ғолиб.

Хутбада шарафлар барча зотини,
Пулга зарб қилдилар азиз отини.

Кўнглини шод қилиш учун қай бир кун,
Сафарга отланди шаҳаншоҳ дуркун.

Майдонда лочиндай жавлон қилади,
Каттаю кичикни ҳайрон қилади.

От чопиб майдонда чавгон ўйнайди,
Халқ бошин тўп қилиб минг жон ўйнайди.

Оти билан қай бир томон йўл олар,
Шайдо кўнгилларга ғалаён солар.

Кўрганлар девона бўлар, зор бўлар,
Муҳаббат дардига гиритор бўлар.

Барча ошиқларни қилиб девона,
Яна сайройига қайтар мастона.

Шаҳар халқи фиғон тортади мудом,
Оҳу фиғонлари ортади мудом.

Ортидан шамолдай елар барчаси,
Шаҳаншоҳ қасрига келар барчаси.

Шаҳаншоҳ дарғазаб шитоб айлағай,
Қаҳр билан ҳатто хитоб айлағай:

«Буларнинг барчасин ҳайданг ҳар томон,
Жазоланг кетмаса кимки беомон!»

Ҳайдасалар ҳамки ҳеч ким кетмади,
Минг дўқ-пўписа ҳам таъсир этмади.

Шаҳар халқи гўё зор мажнун бўлар,
Ҳаттоки Мажнундан ҳам афзун бўлар.

Туну кун ошуфта ва девонавор,
Шоҳ боғин атрофи узра беқарор.

Зоҳиду майпараст барча қари-ёш,
Ошиқи шайдога айланар бебош.

Шаҳаншоҳ кўрдик, элнинг ҳоли танг,
Элнинг ҳоли қилар уни ҳангу манг.

Оҳу фарёдларнинг поёни йўқ ҳеч,
Чора топишнинг ҳам имкони йўқ ҳеч.

Бир фикрга келар ўй суриб тоза,
Шоҳ фармонин қилар элчи овоза:

«Менинг ишим билан ёнганлар бари,
Барчасининг бордир гулдай ҳунари.

Ўз асбобин қўлга олсин ҳар одам,
Бор ҳунарин ишга солсин ҳар одам.

Зарур ашёларни ҳозир айласин,
Барча маҳоратин зоҳир айласин.

Маъқул келса менга қай бирин иши,
Энг яқин мулозим бўлар шу киши.

Базмларда улфат одамим бўлар,
Ҳамиша ҳамроҳу ҳамдамим бўлар.

Иши ёқмаса гар ўлдираман мен,
Унинг паймонасин тўлдираман мен».

Золим султон берар бешафқат фармон,
Ошиқларни кутар оғир имтиҳон.

Подшо ваъдасидан умидвор бўлиб,
Барча иш бошлайди ғайратга тўлиб.

Кеча-кундуз ғайрат қилар сарбасар,
Ҳамма фозиллару бор аҳли ҳунаар.

Шоҳ буюрган ишга киришар барча,
Кунни тунга улаб тиришар барча.

Олим ёза бошлар янги бир китоб,
Бастакор янги куй басталар шитоб.

Зора ром қилса деб шоҳни расида,
Шоирлар шавқ билан битар қасида.

Котиблар қўлига олдилар хома,
Султонни васф этиб битарлар нома.

Шаҳаншоҳга ясай деб олтин камар,
Заргар ҳам кўрсатар ўзгача ҳунаар.

Чеварлар ҳам ишга киришар ҳассос,
Зардўзи тўн тикар султон учун мос.

Зора эъзозлар деб шаҳаншоҳ некбахт,
Дурадгор ҳам ясар шоҳона бир тахт.

Шаҳаншоҳ шод бўлсин дея қорайиб
Камончи ясагай бир ёй ғаройиб.

Умид билан ўқчи ҳам бир ўқ ясар,
Шоҳга ёқар дея кўнгли тўқ ясар.

Шаҳаншоҳ кўнглини олсам деб зора,
Барча ўз ҳунари билан овора.

Султондан эштай дея минг раҳмат,
Умид билан тортар барча эл заҳмат.

Эл ишга бир бор солай деб нигоҳ,
Саройидан чиқар бир тун шаҳаншоҳ.

Неча мулозимга холис қўл берар,
Барчаси эгилиб шоҳга йўл берар.

Тун бағрида кезар шаҳаншоҳ кабир,
Барчанинг ишини кўрар бирма-бир.

Қай кимса ишига тушса ҳам кўзи,
Оҳиста айтади ўзига-ўзи:

«Бизнинг хазинада бу ашёдан бор,
Яхшиси ҳам бисёр ғоят беғубор».

Шаҳаншоҳ дуч келар охир бир зорга,
Ошиқу озурда ҳамда афгорга.

Ишқ дардида узган юз жондан умид,
Жондан дема узган жаҳондан умид.

Юрак-бағри пора-пора нотавон,
Қонли ёши оқар ҳар тараф равон.

Қону тупроқ аро азоб тортади,
Изтибори унинг мудом ортади.

Гўё жон томири бир-бир узилар,
Фарёдидан элнинг кўнгли бузилар.

Муҳаббат дардида девона ошиқ,
Эс-ҳушидан тамом бегона ошиқ.

Барча ташвишлардан озод қилган ишқ,
Ва лекин бор-будин барбод қилган ишқ.

Тирик мурда каби сира жони йўқ,
Дод солмаган бирон лаҳза-они йўқ:

«Ғайрат билан мудом ҳар ошуфтаҳол,
Барча маҳоратин кўрсатар дарҳол.

Шаҳаншоҳ базмида қатнашар бари,
Тақдирланар улар ажиб ҳунари.

Оҳу нола менинг бор қилар ишим,
Кимга ҳам керак бу ёлғиз нолишим?

Ҳиммат ёхуд қаҳр бўлар ҳар шоҳда,
Жой борми менга ҳам олий даргоҳда.

Менга асло ҳиммат қилсин демасман,
Ҳатто қаҳрига ҳам лойиқ эмасман.

Майли қаҳр қилсин баҳаққи Худо,
Майли бошим қилсин танамдан жудо.

Барча армонларим бартараф бўлар,
Мен учун бу тенги йўқ шараф бўлар.

Бироқ менга зинҳор қарамас султон,
Қатл қилиши ҳам ҳатто даргумон.

Юрагимни ўртар минг дарду алам,
Ўз ҳолимга ўзим тутарман мотам».

Унинг аҳволидан огоҳ бўлар шоҳ,
Дарду ҳасратига гувоҳ бўлар шоҳ.

Меҳри жўшиб насиб этар висоли,
Кулбасин ёритар офтоб мисоли.

Ҳиммат қилар сира кетмай қошидан,
Ақлу ҳуши учар ғариб бошидан.

Бечора ошиқнинг ҳоли танг бўлар,
Тилдан қолиб, оёқ-қўли ланг бўлар.

Ҳайрат билан ногоҳ нидо айлағай,
Меҳмон учун жонин фидо айлағай.

Бундай завол ҳатто юз жондан аъло,
Ҳаттоки бор жумла жаҳондан аъло.

Кимга насиб этса бу каби завол,
Одам эмас агар воз кечса дарҳол.

Қалби ишқ завқига тўлар бегумон,
Муҳаббат машъали бўлар бегумон.

Бағри ёниб то шам кўздан тўкар ёш,
Тун ичра нур сочар мисоли қуёш.

Фоний, истасанг гар мақсад сари йўл,
Шам каби бағрингни ўртаб хурсанд бўл!

CXLVII

Яна бир қушнинг Ҳудҳудга саволи

«Раҳбарлик бобида, эй, бебаҳо қуш,
Наинки бебаҳо, энг зўр даҳо қуш!

Бу сафар заҳмати фузундан-фузун,
Заҳматли сафар йўқ узундан-узун.

Бу бало даштидан ўтармиз қачон,
Сарбаланд манзилга етармиз қачон?

Бизни бу сирлардан хабардор қилгин,
Суръату оромин ҳам изҳор қилгин.

Аввал заҳматларин аён айлагин,
Сўнгра роҳатин ҳам баён айлагин».

CXLVIII

Ҳудҳуднинг жавоби

Ҳудҳуд дер: «Эй, менга сафардош, ҳамроҳ,
Ғоят нозик савол бердинг баногоҳ.

Қачон биз манзилга етармиз дединг,
Қандай водийлардан ўтармиз дединг.

Сўзларим эшитиб завққа тўлгайсан,
Барча сир-асрордан воқиф бўлгайсан.

Олдимизда етти водий бор катта,
Ҳар бирида хатар бисёр албатта.

Бироқ ҳар водийда манзил беҳисоб,
Теран тафаккур ҳам қилолмас ҳисоб.

Манзиллар жамулжам ҳар водий аъло,
Ҳар бирига таъриф берай аввало.

Талаб водийсидир дастлабки воҳа,
Комил устоз бошлаб борар алоҳа.

Кейинги водий ишқ водийси азим,
Ишқ ўтида буткул ёнишинг лозим.

Ишқ ичра ўзингдан қолмаса асар,
Маърифат водийси бўлар муяссар.

Истиғно водийси келар сўнг сарбаст,
Сарбаланд само ҳам қоши узра паст.

Тавҳид водийсига сўнгра етарсан,
Уни якка ўзинг босиб ўтарсан.

Дўзахдай минг битта машаққат кони,
Сўнгра пешвоз чиқар Ҳайрат макони.

Охир Фақру фано водийси келар,
Комилликка толиб шамолдай елар.

Ниҳоят мақсадга восил бўлади,
Барча нияtlари ҳосил бўлади.

Ва лекин бу йўлдан қайтмаган ҳеч ким,
Сафар тафсилотин айтмаган ҳеч ким.

Лекин етти водий ғоят мухтасар,
Таърифида жумбоқ бисёр сарбасар».

СХЛХ

Талаб водийсининг тавсифи

Талаб водийсига қўйсанг гар қадам,
Юз минг дарду алам дуч келар ҳар дам.

Турфа хил ҳолатлар рўй берар ҳар он,
Турфа қиёматлар бўй берар ҳар он.

Излай-излай жуда ҳам зор бўларсан,
Лекин топа олмай абгор бўларсан.

Жудолик ўтида ўртанар жонинг,
Висол гумонлиги қайнатар қонинг.

Минг бир заҳмат сени бечора айлар,
Минг бир алам бағринг минг пора айлар.

Жаҳондан воз кечмай бамисоли ҳур,
Сенга насиб этмас бу бебаҳо дур.

Фонийлик тўрт шарт кўнглида ғолиб,
Молу мулкдан тамом воз кечгай толиб.

Иштиёқдан ўзга барин ташлагай,
Холис ният мақсад сари бошлагай.

Бор оламдан ҳоли бўлсанг бемалол,
Нурли бир сиймога дўнарсан ҳалол.

Тангри нури кўнглинг равшан айлагай,
Жаннат боғи каби гулшан айлагай.

Илоҳий нур қанот ҳам бўлар аъло,
Қанот неки, нажот ҳам бўлар аъло.

Паҳлавон Фарҳоддай забардаст қилар,
Тоғларни ҳам дала-туздай паст қилар.

Сармаст қилар сени талаб роҳати,
Қолмас асло ранжу алам заҳмати.

Чорлагандай денгиз ичра жавоҳир,
Шўнғийсан денгизга ғаввосдай моҳир.

Ёр висоли балқса агар бир йўла,
Шоминг саҳар бўлар нур билан тўла.

Забардаст фил тўсса ҳамки йўлингни,
Пашшадай янчарсан сермаб қўлингни.

Шерлар ҳам йўлингда бўла олмас ғов,
Барчасин бартараф қиларсан дарров.

Хазинани топсанг агар бебаҳо,
Қошингда бош эгар ҳатто аждаҳо.

Куфр ва иймондан кечарсан ҳамон,
Бахтинг дарвозаси очилар равон.

Кўнглингда на куфр ва дин қолар,
На бирон таъма, на кибр-кин қолар.

Куфр ва иймон ҳам бир парда асли,
Улардан ҳам баланд эътиқод насли.

CL

Ҳикоят

Бир шаҳаншоҳ бўлган экан дунёда,
Лашкару бойлиги ғоят зиёда.

Унинг келишган бир ўғли бор эди,
Юсуф каби ҳусни беғубор эди.

Қошида наинки бош эгар қуёш,
Ҳайрат билан қўяр пойи узра бош.

Қоматига боқиб сарв ҳам лол бўлар,
Ой қуёшдай юзин безар ҳол бўлар.

Жаҳонни ром этар офтоб мисоли,
Сира қиёси йўқ моҳтоб мисоли.

Кўзининг сеҳридан олам бузилар,
Муҳаббат аҳлининг жони узилар.

Сирли тақаллуми ҳар бошга бало,
Лекин табассуми жон берар аъло.

Ошиқу шайдоси бор аҳли олам,
Қатл қилса ҳамки ҳеч ким тортмас ғам.

Жоду кўзи порлар юлдуздай мудом,
Дину иймон аҳлин қилар қатли ом.

Қай бир томон солса ғолиб отини,
Чақмоқдай кул қилар ошиқ зотини.

Шайдолари васлин тилаб интилар,
Шаҳзода ноз билан бағрини тилар.

Ҳеч кимсага меҳр қўймайди сира,
Жабру ситам қилиб тўймайди сира.

Ой жамоли гарчи ҳайрон айлағай,
Нози лекин дилни вайрон айлағай.

Дафъатан бағримни қилмасин деб қон,
Шаббода ҳам асло эсмас у томон.

Зиёд айлаб барча гуллар доғини,
Шамол ҳам айланиб ўтар боғини.

От жilовин қўлга олиб мастона,
Бир саҳро сари у бўлар равона.

Ошиқлари саҳро ичра зор эди,
Бари Мажнун каби беқарор эди.

Лекин унинг ҳеч ким билан иши йўқ,
Васлидан баҳраманд бирон киши йўқ.

Ва лекин шунда ҳам бор яхши-ёмон,
Соядай эргашар унга бегумон.

Ниҳоят шаҳзода отда керилиб,
Ошиқлар ҳолига боқар берилиб.

Икки ошиқ учрар бағри доғланган,
Ишқ занжири билан қаттиқ боғланган.

Шаҳзода дер: «Олиб келинг уларни,
Олдингизга солиб келинг уларни!»

Навкарлари шамол каби елдилар,
Уларни саройга олиб келдилар.

Бири зиндон ичра кишанбанд бўлар,
Бири итлар боқиш билан банд бўлар.

Зиндон ичра бири бўлса занжирбанд,
Бири занжирланган итлар билан банд.

Уларнинг бошида минг кулфат бўлар,
Минг бир кулфат билан ҳам улфат бўлар.

Ҳамдард бир кимса дер: «Абгор бўлдингиз,
Минг битта заҳматга дучор бўлдингиз!»

Итбоқар ошиқ дер: «Дема ҳеч заҳмат,
Барча машаққатлар биз учун раҳмат.

Унинг ишқи билан ғоят муҳтарам,
Розиман кўйида ит бўлишга ҳам.

Гарчи итларига хизматкор бўлдим,
Лекин мен итларга бош саркор бўлдим».

Иккинчиси айтар: «Ишқ дарди ғолиб,
Ҳатто қабрга ҳам камина толиб.

Тор зиндон қаърин тарк этсам, не ажаб,
Унинг висолига етсам, не ажаб!»

Бағоят келишган султон мастона,
Уларнинг сўзларин тинглар пинҳона.

Ҳар икки ошиқ ҳам толиби ишқнинг,
Наинки толиби, ғолиби ишқнинг.

Уларнинг сўзлари шоҳни маст қилар,
Ишқ сеҳри яна ҳам забардаст қилар.

Содиқ одамим деб билар уларни,
Энг яқин мулозим қилар уларни.

Кимга собит талаб доим ёр бўлар,
Икки ошиқ каби бахтиёр бўлар.

СЛИ

Ишқ водийсининг тавсифи

«Талаб водийси то ортингда қолар,
Сени ишқ водийси бағрига олар.

Ишқ каби сирли бир ашула бўлмас,
Оламга ўт солар зўр шуъла бўлмас.

Ҳамма ҳам севолмас юраги тўлиб,
Ҳамма ҳам ёнолмас самандар бўлиб.

Ошиқ аҳли поку қаландар бўлгай,
Ишқ гулхани ичра самандар бўлгай.

Азалдан мисоли парвона ошиқ,
Ишқ ўтида куяр девона ошиқ.

Барнолар ўзини қилмайди ҳалак,
Парвона бўлолмас оддий капалак.

Капалак боғ ичра гар шавққа тўлар,
Болалар учун у бир эрмак бўлар.

Эгнида жанда йўқ девона каби,
Ўзин ўтга урмас парвона каби.

Гарчи капаклакнинг ўзга чиройи,
Парвона бўлолмас асло киройи.

Ҳар йўрға зотини дулдул деб бўлмас,
Ҳар қушнинг отини булбул деб бўлмас.

Ошиқ дема ёниб нидо қилмаса,
Ишқ йўлида жонин фидо қилмаса.

Туғма бўлмаса гар муҳаббатдай дард,
Ишқ ичра ҳеч кимса бўла олмас мард.

Вайрон қилган каби аждар нафаси,
Ҳайрон қилар элни ошиқлар саси.

Оҳ тортиб ҳар ошиқ юрагин сиқар,
Ўтхонадан дуддан ўзга не чиқар.

Осмонни ёритар яшиндай ялов,
Оламни ўртагай муҳаббат олов.

Наинки ошиқлар бағри чок бўлар,
Муҳаббат ўтида ёниб пок бўлар.

Ошиқ кўнглин айтма оташзада деб,
Сен уни атагин оташкада деб.

Оташкада ичра тушган ҳар киши,
Ёнишдан ўзга не ҳам бўлар иши.

Оловга не тушса бегумон ёнар,
Ишқ гулханида ҳам инсон ёнар.

Гулхан ичра ҳар ким ёниши тайин,
Ўзга бор оламдан тониши тайин.

Ишқ билан ўйнашиб бўлмайди асло,
Қуюндай саргардон қилар бу бало.

Муҳаббат аҳлидай зор бечора йўқ,
Ўт аро куймакдан ўзга чора йўқ.

Севги самосидан қайга тушса барқ,
Ошиқ аҳлин қилар олов ичра фарқ.

Ишқ барқи куйдирар хонумонни ҳам,
Наинкки хонумон, бор жаҳонни ҳам.

Ошиқ ишқ йўлида жаҳондан кечар,
Жаҳон неки, ҳатто минг жондан кечар.

Ҳикоят

«Асмаъий¹¹³ Каъбага кетиб боради,
Обод бир манзилга етиб боради.

Чаманзор ичра сой шарқираб оқар,
Кумушдай товланиб ярқираб оқар.

Зилол суви ошиқ жонидай тоза,
Ошиқ жони дема, қонидай тоза.

Асмаъийни қилар бу чаманзор ром,
Сув бўйида олар бир нафас ором.

Сой узра ҳайрати баногоҳ ортар,
Тошдаги бир битик диққатин тортар:

«Эй, ҳаж сафарига отланган холис,
Бу жумбоқ жавобин айтгайсиз холис.

Не қилсин ишқ бағрин пора айлаган,
Ҳатто манглайин ҳам қора айлаган?»

Асмаъий қаламин олдию шу он,
Ёзиб қўйди битик остига равон:

«Бу чоҳдан чиқайин десанг саломат,
Сени чўчитмасин ҳеч бир маломат».

Асмаъий саволга битар-да жавоб,
Яна йўлга тушар ахтариб савоб.

¹¹³ Асмаъий – машҳур араб тилшунос олими, тўлиқ исми Абу Саид Абумалик бинни Қурайб, 828 йилда вафот этган.

Эртаси шу ерга келиб қолади,
Яна тош лавҳага назар солади.

Яна ўша ошиқ олиб қаламин,
Тўкиб солган эди барча аламин:

«Агар ўша ошиқ бағри бўлиб қон,
Пок бўлиб, ишқин ҳам асраса пинҳон,

Зиёда бўлса ҳам гар садоқати,
Сира ҳам қолмаса сабру тоқати,

Ёр васли бўлсаю ягона дармон,
Не қилсин ёр васли бўлса гар армон?»

Асмаъий бу сирдан бўлдию огоҳ,
Қўлга қалам олиб ёзади ногоҳ:

«Ишқ дарди юрагин айлаган пора,
Сенинг дардингга мен ахтардим чора.

Менинг насиҳатим гар бермаса наф,
Жондан кечиб дардин қилсин бартараф».

Асмаъий мисоли хитоб айлағай,
Яна ўз йўлида шитоб айлағай.

Орадан ўтганда фақат бир сана,
Ўша жойга келар Асмаъий яна.

Ошиқнинг жавобин билсам дейди у,
Ҳатто тафаккур ҳам қилсам дейди у.

Сой бўйида ётар бечора ошиқ,
Бечора не, бағри минг пора ошиқ.

Рангу рўйида ҳеч томчи қони йўқ,
Томчи қони дема, ҳатто жони йўқ.

Элнинг кўнглин бузар аҳволи, ё Раб,
Лолу ҳайрон қилар заволи, ё Раб!

Харсанг тошга чунон урган бошини,
Синдирган ҳаттоки сойнинг тошини.

Сой узра ётарди боши осилиб,
Бўғизланган қўйдаи лоши осилиб.

Насиҳатга амал қилиб росмана,
Ўз жонини қурбон қилганди мана.

Ҳижрон азобидан қутилган эди,
Лекин ишқ домига тутилган эди.

Асмаъий бу ҳолдан ҳайрон бўлади,
Юраги дафъатан вайрон бўлади.

Яктагин чок айлаб салласин ташлар,
Унга мотам тутиб юрагин ғашлар.

Бўлмаган ҳеч бундай ҳолнинг гувоҳи,
Замину самони титратар оҳи.

Алам билан бағрин ўяр Асмаъий,
Марҳумни қабрга қўяр Асмаъий.

Муҳаббат шаҳиди бўлган бу банда,
Қабрга қўйилди қонли кафанда.

Эй Фоний, ишқ ичра гадо бўл сен ҳам,
Сабринг етмаса гар адо бўл сен ҳам.

Насиб этса кимга бу бахтни Худо,
Арзигай юз жонин қилса ҳам фидо.

СЛИИ

Маърифат водийсининг васфи

«Маърифат водийси келар сўнгра бил,
Етти самодан ҳам бепоён манзил.

Бу водий бағрида қай одам кезар,
Турфа зиддиятни дафъатан сезар.

Бепоён водийнинг турфа йўли бор,
Турфа йўлларининг ўнгу сўли бор.

Бутун билан бўлак қарама-қарши,
Таназзул ва равнақ сарбаланд арши.

Беҳисоб мусофир кезар беқарор,
Ҳар бири бир йўлни қилган ихтиёр.

Ҳар бири ўз йўлин тўғри деб билар,
Ўзгаларни гўё ўғри деб билар.

Ўз йўли ўзига ойдаи кўринар,
Ўзгаларнинг ҳоли войдай кўринар.

Пашша ҳам йўловчи, фил ҳам йўловчи,
Жабраил ҳам гўё мусофир овчи.

Бири пайғамбару бири муттаҳам,
Кетиб борар Мусо ва Фиръавн ҳам.

Маҳдий¹¹⁴ билан Дажжол¹¹⁵ ҳам кетиб борар,
Манзиллардан Исо¹¹⁶ ҳам ўтиб борар.

Муҳаммад Мустафо ва Абу Жаҳл¹¹⁷,
Бири расулуллоҳ, бирови бахил.

Водий ичра яхши ва ёмон кетар,
Кофир ва мусулмон ёнма-ён кетар.

Бутпарастлар учун бутлари паноҳ,
Мўминлар паноҳи меҳрибон Оллоҳ.

Кофирлар Лотини огоҳ дейдилар,
Ислом аҳли фақат Оллоҳ дейдилар.

Барча ўз шиорин ошкор қилади,
Ўзгалар шиорин инкор қилади.

Ғоят яхши айтган доно пайғамбар:
«Яратган қошига ким қилса сафар,

Кимларни фарқ қилмас бу водий қаъри,
Жамулжам бор жаҳон аҳлининг бари».

Одамларда турли хил ният бўлар,
Эл ичида турфа зиддият бўлар.

Шоҳ билан гадонинг фикри ўзгача,
Турмуш тарзи ўзга, зикри ўзгача.

¹¹⁴ Ислом эътиқодига кўра, ўн икки имомнинг охиргиси, гўё у тириклайин ғойиб бўлган, қиёматда пайдо бўлиб Дажжолга қарши курашади ва уни ҳалок қилади, дейилади.

¹¹⁵ Афсонавий ваҳший маҳлуқ.

¹¹⁶ Исо пайғамбар.

¹¹⁷ Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в.га қарши курашган киши, жаҳолат ва нодонлик тимсоли.

Ким нафсидан ғойиб аъмол топади,
Холис аъмол билан камол топади.

Эътиқод бобида турфа тафовут,
Ким меҳроб қошида, кимга азиз бут.

Хилма-хил эътиқод, хилма-хил сифат,
Зиддиятлар пайдо қилар маърифат.

Ва лекин барча эл камол толиби,
Бағоят бетимсол жамол толиби.

Турфа бўлса ҳамки эл эътиқоди,
Ягона уларнинг олий муроди.

Яқин бўлса ҳамки, узоқ бўлса ҳам,
Ҳар қадамда минг бир тузоқ бўлса ҳам,

Кимлар ўлсалар ҳам олий йўл аро,
Адашган кимсадай сўнгсиз чўл аро,

Бу водийни босиб ўтмасдан асло,
Етиб бўлмас юксак манзилга аъло.

Маърифат қуёши порлаган ҳамон,
Белин қаттиқ боғлар ҳар битта инсон.

Эътиқодин билиб ҳар одам сара,
Яхши ният билан кутар самара.

Бағоят беназир бу покиза нур,
Ташна кўнгиللarga бахш этар сурур.

Кимки бу водийдан ўтса тортиб ранж,
Унга насиб этар бебаҳо бир ганж.

Эътиқодлар ичра бисёр ихтилоф,
Аксари бемаъни, жуда ози соф.

Оз бўлса ҳам улар қиммати баланд,
Муҳаммад уммати ҳиммати баланд.

CLIV

Ҳикоят

«Бунга мисол бўлар ушбу можаро,
Рўй берган бир пайтлар Ҳиндистон аро.

Қай бири мусофир, қай бири асир,
Ҳиндистонга борар бир неча басир.

Сўнг улар юртига қайтиб келади,
Сафар таассуротин айтиб келади.

Бир киши сўрайди: «Кўрдингизми фил?
Кўрган бўлсангиз гар айтинг бир далил».

Ҳеч биттаси филни кўрмаган бироқ,
Сўраб ҳам олмаган уни яхшироқ.

Филнинг бир аъзосин пайпаслаб секин,
Ўзича тасаввур қилишган лекин.

Оёғин ушлаган дер: «Гўё устун»,
Қорнин ушлаган дер: «Тоғдай бус-бутун».

Хартумин ушлаган аждаҳо дейди,
Аждаҳо сингари каж даҳо дейди.

Филнинг тишларини ушлаган одам,
«Фил ҳам бир жуфт сўнгак» дейди дамодам.

Думини ушлаган кўзлари хира,
Дейди: «Фил илондан фарқ қилмас сира».

Пайпаслаб кўрган зот филнинг бошини,
Дейди: «Фил эслатар тоғнинг тошини».

Қулоқларин ушлаб кўрган албатта,
Икки елпигич дер каттадан-катта.

Ҳар бири шу асно билганин айтар,
Хаёлан тасаввур қилганин айтар.

Уларнинг сўзи гар холис ҳам эди,
Ҳақиқатдан гўё олис ҳам эди.

Таърифлар бўлса ҳам жуда тумтароқ,
Ҳиндистонлик олим ранжимас бироқ.

Ҳеч бирига зарра қилмас маломат,
Дейди: «Ҳар бирингиз бўлинг саломат.

Барчангиз айтдингиз билганингизни,
Чин дилдан тасаввур қилганингизни.

Гарчи бир-бирингиз инкор қилдингиз,
Фақат ҳақиқатни ошкор қилдингиз.

Кўрмасангиз ҳамки кўзингиз билан,
Таъриф айладингиз сўзингиз билан.

Жамулжам қилинса бу барча сифат,
Пайдо бўлар филга оид маърифат.

Сира иккиланмай олимларга хос,
Барча сўзларингиз деди ҳаққи рост».

Истиғно водийсининг баёни

«Истиғно»¹¹⁸ водийси сўнгра муҳайё,
Унда тенг аъло зот билан беҳаё.

Истиғно шамоли эсса ногаҳон,
Тўзон ичра қолар бор жумла жаҳон.

Истиғно жаласи қуйгани палла,
Минг олам сув ичра қолар баралла.

Етти денгиз унда қатрадай гўё,
Етти самовот ҳам қадрсиз рўё.

Етти дўзах унда бир учқун каби,
Саккиз жаннат унда бир шудринг каби.

Унда чумолилар ўлжаси бор шер,
Пашшалар фил овлар мисоли мард эр.

Етти ўлка узра султон қаҳрамон,
Гадодан фарқ қилмас унда ҳеч қачон.

Қадрсиз юз минглик лашкар ҳам аъло,
Зардўзи тўннинг ҳам қадри йўқ асло.

Аждар ҳам оламини ларзага солар,
Нозик бир риштага айланиб қолар.

Одам Ато топгач ногоҳ шон-шараф,
Минглаб малойиклар бўлган бартараф.

¹¹⁸ Истиғно – муҳтожсизлик.

Одамзот бағрини тилганда армон,
Башар дардига Нух бўлгани дармон,

Минг пашша Намруд¹¹⁹ни қилгани залил,
Алангани гулзор қилгани Халил,

Қони тўкилгани минг бегуноҳнинг,
Муқаддас экани Каломуллоҳнинг,

Минглаб мўминларнинг куфр иши ҳам,
Исонинг минг бир жон бахш этиши ҳам,

Одамзот учраши минг бир балога,
Пайғамбар сайри ҳам Арши аълога,

Унда баробардир ҳамма-ҳаммаси,
Баробар мўмину кофир оммаси.

Гарчи Заҳҳок¹²⁰ юзлаб йиллар тўккан қон,
Гарчи Масиҳ кимга бахш айлаган жон,

Гарчи Бухтуннаsr¹²¹ разолат иши,
Гарчи Нўширавон¹²² адолат иши,

Бу барча ҳолатлар баробар каби,
Баройиб Истиғно водийсин таъби!

Бу ерда йитса гар минг битта қуёш,
Йўқолди ҳисобла гўё кичик тош.

¹¹⁹ Намруд – қадимда ўтган золим подшолардан бирининг номи, нақл қилинишича, уни пашшалар талаб ўлдирган экан.

¹²⁰ Заҳҳок – Эрон мифологиясида елкасидан илон ўсиб чиққан золим шоҳ.

¹²¹ Бухтуннаsr – Қуддусни вайрон қилган мустабид шоҳ.

¹²² Нўширавон – (Ануширвон) – сосонийлар сулоласига мансуб Эрон шоҳи Хусрав ибн Кубод (531–589) нинг лақаби. Шарқ адабиётида адолатли шоҳ тимсоли саналади.

Юз минглаб уммонлар қуриса агар,
Бир томчи сув йитди дегин муқаррар.

Куйиб кул бўлса гар минглаб фаришта,
Буткул йўқолди де арзимас ришта.

Етти қават фалак йитса гар обод,
Бир тутам хас-хашак бўлди де барбод.

Емирса Қоф каби тоғни талотум,
Мангу йитди дегин гўё зарра қум.

Чўлга айланса ҳам бор жаннат боғи,
Йўқолди дегин бир лоланинг доғи.

Унда баробардир гумроҳу огоҳ,
Баробар майхона билан Байтуллоҳ.

Мўминлар билан тенг барча бутпараст,
Бутхона билан тенг Каъба забардаст.

Минг яшар фил митти филча билан тенг,
Кўкнори донидай самовот ҳам кенг.

Унда на дин ғолиб, на куфр ғолиб,
Минг бир мушкулотга дуч келар толиб.

CLVI

Ҳикоят

«Шахмат шайдолари белини боғлар,
Дона суриш учун ўзни чоғлар.

Шахмат доналарин қўлга олдилар,
Шахмат тахтасига тўкиб солдилар.

Тахтада икки шоҳ турар барқарор,
Икки шоҳ лашкари саф тортар қатор.

Биттадан вазири тўғри йўл юрар,
Фарзини сўлга ҳам лекин мўл юрар.

Оппоқ доналарга бири бўлса шоҳ,
Қора доналарга бири шаҳаншоҳ.

Шоҳ билан лашкарлар бир-бир терилди,
Лашкарлар сафига зеб ҳам берилди.

Ниҳоят ўртада бошланади жанг,
Ҳаттоки қўлланар турфа хил найранг.

Галма-галдан ҳужум қилар ҳар тараф,
Мақсад бир-бирини қилиш бартараф.

Майдонда шиддатли филлар шошади,
Пиёда устидан отлар ошади.

Қай битта пиёда кетиб борар тез,
Душманнинг қошига етиб борар тез.

Барча қоидага амал қилинар,
Қай битта қисмлар қамал қилинар.

Лашкарин бир четга олар бу томон,
Бор кучин курашга солар у томон.

Майдонда нималар содир бўлмайди,
Ёвлашган неларга қодир бўлмайди.

Тинмасдан олишар бор қўмондонлар,
Тинмасдан солишар бор паҳлавонлар.

Икки лашкар мудом уришар яна,
Бир-бирини нари суришар яна.

Гўё майдон ичра айни шу замон,
Жанг қиларди икки шоҳи қаҳрамон.

Қанча қўшин, қанча асъаса билан,
Қизгин майдон аро васваса билан.

Жанг борар баробар ўнгу сўлда ҳам,
Ҳаттоки қай баланд дўнгу йўлда ҳам.

Қўмондон ўғлони жангга киришар,
Отасидан олдин ғоят тиришар.

Отаси учун ҳам жанг қилар шитоб,
Ғаним аҳволини танг қилар шитоб.

Ҳаттоки мардона қай бир пиёда,
Бутун бир қўшинни енгар зиёда.

Гўёки икки шоҳ сермаб дастини,
Бир-биридан олар эски қасдини.

Буроқ каби учар чавкарлари кўп,
Ҳатто кўкни қучар навкарлари кўп.

Бундай жангу жадал бўлмаган асло,
Майдон лашкар билан тўлмаган асло.

Шахматчи тахтани кўтарса секин,
Улардан ном-нишон қолмайди лекин.

На жангу жадал, на адоват қолар,
На тартиб-интизом, ғазоват қолар.

Жасур жангчиларнинг хитоб қилиши,
Арслондай хезланиб шитоб қилиши,

Чикора тафаккур аҳли қошида,
Тафаккур аҳлининг нақли қошида.

Гўё юз ёш билан юзлашган қари,
Бирон-бир нарсага арзимас бари.

Барчасин бир пулга сотса ҳам бўлар,
Гулханга ё сувга отса ҳам бўлар.

Шахматчилар ортиқ дона сурмайди,
Уларни хонама-хона сурмайди.

Шоҳнинг ҳам ортиқ ҳеч қолмас виқори,
Пиёда халтада турар юқори.

Бу ҳол истиғнони аён қилади,
Ҳаттоки батафсил баён қилади.

Сен бунга синчиклаб солгайсан назар,
Истиғно минг карра даҳшат, алҳазар!

Бунинг моҳиятин теран билгайсан,
Барча ишни шунга қиёс қилгайсан.

CLVII

Тавҳид водийсининг таърифи

«Тавҳид водийсига сўнгра етарсан,
Ортиқча неки бор сен тарк этарсан.

Қалбинг ичра номус ва оринг бўлсин,
Ёлғизлик ҳамиша шиоринг бўлсин.

Бу водийни кезиб чиқсанг мардона,
Биларсан неча минг қушни ягона.

Яккалик барчанинг даъвоси бўлар,
Ёлғизлик куйи ва навоси бўлар.

Тарки дунё қай бир мўмин хоҳиши,
Ягоналик бўлар ёлғиз ташвиши.

Кўпайтирса бирга бирни бўлар бир,
Бу асрорни ақл қилолмас таъбир.

Ёдингдан чиқмасин бу йўлда зинҳор,
Бирлик, ёлғизликдан ўзгаси бекор.

Бир бўлу, бир кўру, бир де, бир тила,
Пайваста бўлма ҳеч иккилик била.

Иккиликка кимки мойил бўлади,
Илоҳий сирлардан зойил бўлади.

CLVIII

Ҳикоят

«Тавҳид жой олдию Мансур дилидан,
«Анал-ҳақ»¹²³!» тушмасди асло тилидан.

Дин арбоблари дер: «Қўлга ол ўзинг,
Солиққа ярашмас асло бу сўзинг.

Яратган йўлида кўп сендан аъло,
Ҳаддидан ошмаган ҳеч бири асло.

¹²³ «Анал – ҳақ» – «мен ҳақиқат (Худо)» демакдир. Мансур Халлож (858–922) шу сўзлари учун руҳонийлар томонидан дорга осилган.

Сен ҳам бу даъвони изҳор айлама,
Ўз бошингни дорга дучор айлама.

Ва лекин Мансурнинг дилида ҳам шу,
Эртаю кеч такрор тилида ҳам шу.

Бир кун ўзгача тус олар аҳволи,
Расулulloҳ сари кетар хаёли.

Буроқ билан учар расули Оллоҳ,
Самовотни қучар расули Оллоҳ.

Бирлик гавҳари тож бўлар бошида,
Ваҳдат қояси бош эгар қошида.

Барча ниятлари ҳосил ҳам бўлар,
Яратган васлига восил ҳам бўлар.

Яратган дегай ҳар дардига табиб:
«Барча истакларинг сўзла, эй ҳабиб!»

Бағоят эъзозлаб Тангри ҳимматин,
Гуноҳин кечгин дер барча умматин.

Яратган эгамнинг сеҳри зиёда,
Зиёда сеҳридай меҳри зиёда.

Муҳаммад бошидан бор меҳрин сочар,
Минг бир ҳиммат билан бағрин кенг очар:

«Кимки эгри йўлни қилган ихтиёр,
Гуноҳин авф этиб қилгин бахтиёр.

Барча мушкулларни ечгайсан ўзинг,
Барчанинг гуноҳин кечгайсан ўзинг».

«Расулulloҳ нечун ёлвориб шафқат,
Гуноҳкорлар айбин сўраган фақат?»

Бу фикр кўнглидан чиқмасди сира,
Мансур кўнглин ҳатто қилади хира.

Жавоб топа олмай лол бўлар ғоят,
Заҳмат билан қадди дол бўлар ғоят.

Расулulloҳ бўлар тушида аён,
Барча сирни ўзи айлагай баён:

«Эй, ақлин йўқотган дарди бедаво,
«Анал-ҳақ!» деб мудом қилгувчи даъво.

Яратган эгамнинг ҳиммати ҳамроз,
Қилганимда Арши аълога парвоз,

Кўнглимда манманлик йўқ хаёли ҳам,
Ҳатто мен дейишнинг эҳтимоли ҳам.

Зотан, само сари йўллаган ҳам У,
Бор меҳрин бахш этиб қўллаган ҳам У.

Сен кибру ҳавони шиор айладинг,
Ақлинг қосирлигини ошкор айладинг.

Бежиз жой олмаган ғазалдан бу жой,
Ёлғизлик водийси азалдан бу жой.

«Менлик» ва «сенлик»дан холи бу маво,
Сен эса аксини қиларсан даъво.

Ҳолбуки деган ҳам, берган ҳам ўзи,
Ҳиммат билан сочган, терган ҳам ўзи.

Тамоман покиза менлик рангидан,
Иккилик нағмаси ва оҳангидан.

Яратган васлига кўз тутдим унда,
Иккиликни буткул унутдим унда.

Бемаъни бу даъво қилмасин ҳеч ром,
Сен ундан воз кечгин, воз кеч батамом».

CLIX

Ҳайрат водийсининг сўзи

«Тавҳид водийсидан ўтганинг замон,
Бошланар водийи Ҳайрат бегумон.

Одам боши узра етмай туриб тиф,
Минг бора дегай у: «Дариф, во дариф!»

Тилида ҳайратли нидо бўлади,
Ақли ҳушидан ҳам жудо бўлади.

Кечаю кундузга боқиб ҳар неча,
Билолмас кундузми ва ёки кеча.

Бору йўқлигин ҳам била олмас ҳеч,
Эртасин тасаввур қила олмас ҳеч.

Қай томон боқмасин лол-хайрон бўлар,
Лолу хайрон бўлиб саргардон бўлар.

Ҳайрат оғушида қолар ҳар одам,
Ҳайрат оғушида толар ҳар одам.

Тавҳид водийсида билганлари ҳам,
Яхши ният билан қилганлари ҳам,

Гойиб бўлар улар бари бир йўла,
Унутар ҳаттоки ўзини тўла.

Бору йўқлигингдан бер бизга хабар,
Дея сўраса ҳам неча мўътабар,

Бору йўқлигин ҳеч айта олмайди,
Ортига ҳам асло қайта олмайди.

Била олмас қай бир даврада пойи,
Олдиндами ёки орқада жойи.

Ҳайрат барчасидан айиргай, ҳайҳот,
Икки қанотин ҳам қайиргай, ҳайҳот!

Ноаён фонию боқийлиги ҳам,
Сармастлиги ёки соқийлиги ҳам.

Билолмас мавжудми, йитганми тамом,
Зоти ҳам маълумми, битганми тамом.

Қай томон боқса ҳам ортар ҳайрати,
Ўпқондай қаърига тортар ҳайрати.

Мажнундай гар бағрин ўртагай фироқ,
Кимни севишини билмайди бироқ.

Ҳар зарра ҳақида холис ўй сулар,
Хайкалдай тош қотиб олис ўй сулар.

Ҳар лаҳза, ҳар соат, ҳар битта сана,
Минг битта жумбоққа дуч келар яна».

CLX

Ҳикоят

«Бор эди ғоят зўр бир соҳибқирон,
Таъзим қилар неча хон, неча хоқон.

Уфқларга туташ чексиз диёри,
Фармонида барча эл ихтиёри.

Гўзалдан ҳам гўзал қизи бор эди,
Пари пайкарлардай гулрухсор эди.

Гўзаллик бўстони ичра дона гул,
Дона гул демагин ҳеч дурдона гул.

Жон гулшани ичра шамдай нашъали,
Шам дема ҳеч гўё қуёш машъали.

Ноз билан боқса гар олар жон кўзи,
Кўрмаган бундайни ҳеч даврон кўзи.

Зулфи билан холи жоду мисоли,
Ошиқни маҳв этар оғу мисоли.

Жамолу ҳар сўзи бошларга бало,
Қуёш ва Масихдай бағоят аъло.

Висолига ташна басавлат зотлар,
Шоҳу султонлардай бадавлат зотлар.

Ва лекин барчага армон висоли,
Бўлмаган ҳеч дардга дармон висоли.

Париваш ҳам қиё боқмас ҳеч кимга,
Унинг саркашлиги ёқмас ҳеч кимга.

Ахир гўзалликда ғоят ягона,
Ҳар ким ҳам бўлолмас унга ҳамхона.

Ҳар қўйлак ёқаю ўз енги билан,
Ҳар ким ҳам дунёда ўз тенги билан.

Пари пайкар бир кун ширин туш кўрар,
Барно бир йигитни ғоят ҳуш кўрар.

Ой каби рухсори тозадан, тоза,
Гўёки офтобдан олган андоза.

Оппоқ яноғида дона холи бор,
Лаъли лабларида гўё боли бор.

Сарв каби саркаш, раъно ҳам яна,
Гул каби нозику барно ҳам яна.

Йигит – олтин офтоб, пари – кумуш ой,
Ёнма-ён тахт узра улар олган ой.

Мастона қўлларда коми висолнинг,
Уларни маст қилар жоми висолнинг.

Уйқудан кўзини очар гулузор,
Кўнглида заррача қолмаган қарор.

Дам-бадам ортади шайдолиги ҳам,
Ошкор бўлгудайин расволиги ҳам.

Ўша тушни кўрсам дейдию бироқ
Насиб этмай бағрин ўртагай фироқ.

Беором кунларин мароми йўқ ҳеч,
Ҳам кеча, ҳам кундуз ороми йўқ ҳеч.

Ҳижрон дарди ўртаб юрагин бир кун,
Қаср томи узра юксалар дуркун.

Ҳар томонга назар солар бесабр,
Яратган эгамдан тилайди сабр.

Бир томонда базм қилар эди шоҳ,
Париваш дафъатан тортар оҳу воҳ.

Тушида кўрганга тушдию кўзи,
Эс-ҳушин тамоман йўқотди ўзи.

Базм ичра ўша йигит бор эди,
Фаришта мисоли бетакрор эди.

Йигит ҳам қиз томон қарайди шу он,
Ишқ ўқиға бўлар юраги нишон.

Ишқ сеҳри наинки таъсир қилади,
Жисму жонин буткул асир қилади.

Муҳаббат шароби маст қилар уни,
Ҳаттоки жонига қасд қилар уни.

Ақлу ҳушин тамом олиб кетади,
Бағрига ғалаён солиб кетади.

Бағри ўртанмаган бирон они йўқ,
Жисми ичра унинг гўё жони йўқ.

Ниҳоят ер юзин қоплар қора тун,
Тун бўйи оҳ тортар бағри бўлиб хун.

Тонгга қадар иши афғон бўлади,
Оҳу ашки гўё тўфон бўлади.

Тонг қушлари қилгач саҳар сириш фаш,
Кечга қадар урар қўкси узра тош.

Икки кўнгилга ҳам савдо солар ишқ,
Икки ўлка ичра ғавғо солар ишқ.

Йигит ишқ дардида гарчи зор эди,
Сира сир бой бермай барқарор эди.

Ва лекин париваш беқарор ғоят,
Ҳижрон дарди ичра хору зор ғоят.

Ўзини қўйгани топа олмас жой,
Кундан-кун аҳволи яна бўлар вой.

Ишқ дарди юрагин қилгач минг пора,
Дардига ахтара бошлади чора.

Ортиқ сақлай олмас дардини пинҳон,
Наҳот ёрдам бермас бирон-бир инсон?!

Унга икки жувон маҳрам эдилар,
Яхши-ёмон кунда ҳамдам эдилар.

Маликага ажиб меҳри бор эди,
Жодугар мисоли сеҳри бор эди.

Макру ҳийла билан жўшар ҳаттоки,
Пашша билан филни қўшар ҳаттоки;

Пашша пинагини бузмайди сира,
Филнинг ҳам кўнгли ҳеч бўлмайди хира.

Макру ҳийла билан ҳаволар улар,
Ҳатто ишқ дардини даволар улар.

Бири тор созини сайратар жуда,
Бири куйлаб дилни яйратар жуда.

Янграса афсунгар қўшиқ ва наво,
Ҳар қандай дил дарди топарди даво.

Бири жон олса гар шўх сози билан,
Бири жон бахш этар овози билан.

Бири куйлаб, бири чертса агар соз,
Эс-ҳушин йўқотар ҳар қандай шоввоз.

Оғир савдо тушгач қизнинг бошига,
Иккисин оҳиста чорлар қошига.

Барча дардин йиғлай-йиғлай айтади,
Юрак-бағрин тиглай-тиглай айтади.

Тушида кўрганда маҳзун қилганин,
Ўнгида кўрганда мажнун қилганин.

Йигитнинг ишқида зор бўлганин ҳам,
Ҳажрида ўртаниб хор бўлганин ҳам.

Уларга дер: «Менинг юрагим пора,
Дардимга топинглар бирон-бир чора.

Лекин бу элга ҳеч аён бўлмасин,
Ишқ дардида бағрим вайрон бўлмасин.

Бағрим вайрон бўлса ҳамки розиман,
Юрагим қон бўлса ҳамки розиман.

Лекин ҳурмат қилар мени қари-ёш,
Номусдан ўларман бу сир бўлса фаш.

Отам ҳам шаҳаншоҳ азимдан-азим,
Унинг ҳам шаънини ўйлашим лозим.

Шаҳаншоҳ шаънига бу иш доғ бўлар,
Бағрида доғ билан ким ҳам соғ бўлар.

Барча мушкулларни ечар бир йўла,
Беномус қизидан кечар бир йўла.

Шаҳаншоҳ шаънини ўйлайман доим,
Наҳот бирон чора йўқ, эй Худойим?!

Дардим баён қилдим яхши билинглар,
Ўлдилинг ва ё бир илож қилинглар.

Муҳаббат холимни забун айлади,
Холим забун, бағрим ҳам хун айлади.

Муҳаббат дардида бўлмайин адо,
Менга раҳм қилинг баҳаққи Худо».

Барча сирдан огоҳ бўлгани ҳамон,
Таъзим билан дейди улар бегумон:

«Бир чора топармиз ғоят ораста,
Бўларсан ошиғинг билан пайваста.

Лекин буни билмас бирон-бир одам,
Билмас ҳатто ўша йигит ўзи ҳам.

Аммо сабр қилгин сен бир неча кун,
Ҳар дам оҳу нола қилиб чекма ун.

Ҳатто пайқамайди аҳли замона,
Бизлар уддалаймиз буни пинҳона».

Ёр йўлига тикиб икки кўзини,
Пари пайкар қўлга олар ўзини.

Икки жувон ишга киришар дарҳол,
Уларнинг ишлари юришар дарҳол.

Йигит кўнглин макр қилиб олдилар,
Унинг ҳам дардини билиб олдилар.

Минг бир ҳийла билан қўлга олинди,
Минг бир макр билан йўлга солинди.

Бири сингил бўлди, бирови – она,
Дедилар бошида бўлиб парвона:

«Гарчи аҳволингни қилмассан баён,
Лекин бизга барча дардларинг аён.

Барча умидларинг ҳосил қилармиз,
Сени ёр васлига восил қилармиз».

Бу сўзлардан йигит ғоят шод бўлар,
Ўзи шоду кўнгли ҳам обод бўлар.

Уларнинг ҳар сўзин адо айлағай,
Ҳаттоки жонин ҳам фидо айлағай.

Канизаклар ишни жуда дўндирар,
Йигитни қуш каби қўлга кўндирар.

Таклиф қилар икки дугона уни,
Уларнинг меҳмони бўлар бир куни.

Йигитни эъзозлаб базм қилдилар,
Қадаҳ тутиб минг бор таъзим қилдилар.

Гаразли мақсадни кўзлар икки қиз,
Турфа ривоятлар сўзлар икки қиз.

Ишқу ошиқликнинг завқидан сўзлар,
Ҳижрону висолнинг шавқидан сўзлар.

Йигит нола қилар мисоли мискин,
Дугоналар берар галма-гал таскин.

Насиб этган каби жонон висоли,
Йигит гоҳ шод бўлар султон мисоли.

Пайдар-пай ичгани шароб бўлади,
Йигитнинг аҳволи хароб бўлади.

Эплаб айта олмас бирон сўзини,
Сира қўлга ола билмас ўзини.

Дугоналар бири чертар созини,
Бири куйлар қўйиб бор овозини.

Куй ва қўшиқ қилар ёш йигитни ром,
Йўқотар у ақлу ҳушин батамом.

Зим-зиё тун, беҳуш ётар йигит ҳам,
Ниҳоят ҳар икки жувон хотиржам.

Ҳар онни ғанимат билдилар улар,
Тахтиравон тайёр қилдилар улар.

Унга ёш йигитни солиб кетдилар,
Сира ҳам тўхтамай олиб кетдилар.

Неча манзиллардан шитоб ошдилар,
Пари пайкар қасри томон шошдилар.

Уларнинг йўлига интиқ-интизор,
Париваш хилватда кутар интизор.

Ҳузурига елдай елар ошиғи,
Тахтиравон ичра келар ошиғи.

Жонни фидо айлаб ишқнинг йўлига,
Ойни топширдилар офтоб қўлига.

Беармон нозанин қилдию хитоб,
Йигитнинг юзига сепдилар гулоб.

Шайдо йигит очар кўзини аста,
Ётар жаннат каби жойда ораста.

Боши узра гўзал жонона бўлар,
Ҳаттоки минг бора парвона бўлар.

Йигит қаддин ростлар зўр ғайрат билан,
Ҳар томонга боқар минг ҳайрат билан.

Шоҳона тахт узра бахти ёр эмиш,
Севган ёри билан бахтиёр эмиш.

Деди: «Ё Раб, ахир қандай ҳол бу ҳол,
Тушимми, ўнгимми ёки бир хаёл!»

Пари пайкар таскин берар бегумон:
«Тушимми деб сира ҳам қилма гумон.

Висол айёмидир асли бу айём,
Насиб этди ёрнинг васли бу айём».

Шундай дея пари пайкар олар жом,
Йигитни ҳам қилар қадаҳ тутиб ром.

Париваш сира ҳам тинмай ичар май,
Йигитга ҳам шароб тутар пайдар-пай.

Шароб билан улар сармаст бўлдилар,
Висол оғушида сарбаст бўлдилар.

Маҳзун ошиқ билан маъшуқа ҳазин,
Ишрат уйи ичра бўлди ҳамнишин.

Висол бўлар барча дардларга дармон,
Улар бўлар гўё бир тану бир жон.

Ишқ оташи ичра ёндилар чунон,
Висол шаробига қондилар чунон.

Ишрат чоғи ошиқ неларни демас,
Ҳаммасини айтиш асло шарт эмас.

Ҳам йигит муҳтожу ҳамда муҳтож қиз,
Юзга юз қўйдилар, оғизга оғиз.

Бошқасин ҳам шунга қиёс қилгайсиз,
Нелар бўлганини сиз ҳам билгайсиз.

Тонгга қадар айшу ишрат авжида,
Яйрадилар оташ ишқнинг мавжида.

Ниҳоят оҳиста оқаради тонг,
Тонг қушлари урар галма-галдан бонг.

Ошиқ ва маъшуқа пайваста мудом,
Мисоли пайваста гулдаста мудом.

Икки канизакка бўлар бу ташвиш,
Бор ҳунарин яна қилар намоиш.

Йигит билан қизни сархуш қилдилар,
Йигитни ҳаттоки беҳуш қилдилар.

Беҳол бўлиб ақлу ҳушин йўқотар,
Ер узра йиқилиб тош каби қотар.

Канизаклар қўлга олдилар яна,
Тахтиравон ичра солдилар яна.

Қайтиб келтирдилар қошона ичра,
Бечора ошиқни ғамхона ичра.

Ошиқ йигит аста ҳушёр тортади,
Ва лекин ҳасрати чандон ортади.

Кўз ўнгида бари намоён бўлар,
Барчасини эслаб бағри қон бўлар.

Қўйгани жой топа олмас лошини,
Дуч келган ҳар тошга урар бошини.

Ўзи билан ўзи қилиб можаро,
Ёруғ кунин қилар тундай қоп-қаро.

Икки кўзи ёшлар билан тўлар ҳам,
Ажал етмай ҳатто минг бор ўлар ҳам.

Висол оқшомини ўйлаган сайин,
Ортар эди оғу фиғони тайин.

Дер эди: «Ё Раб, не тадбир айлайин,
Кимга ўз ҳолимни таъбир айлайин.

Сабр қилгани ҳеч тоқатим борми,
Ўзим тутай десам қувватим борми?

Сир тутайин барин ёки фош этай,
Не қилишни, ё Раб, билмасам нетай.

Дардим баён қилсам поёни йўқ ҳеч,
Мингдан бирин айтиш имкони йўқ ҳеч.

Қўнглим ичра асрай десам гар пинҳон,
Ҳижрон дарди қилар юрак-бағрим қон».

Ақлу ҳушдан тамом бўлгандай жудо,
Оҳу фиғон тортар чунон, ё Худо!

Ўз юрагин ўзи вайрон ҳам қилар,
Фарёд солиб элни ҳам ҳайрон қилар.

Ҳолин сўраганлар ахтариб савоб,
Ҳеч бири ололмас тайинли жавоб.

«Хаста бағрим ортиқ тилманг!» – дейди у,
«Ўз қонимга ташна қилманг!» – дейди у.

«Буни кўрмай ҳар ким ўз кўзи билан,
Баён қила олмас ўз сўзи билан.

Наҳот менга бахту иқбол ёр бўлди,
Наҳот ёр ҳам мендай бахтиёр бўлди?!

Висол базмин баён қилсам дам-бадам,
Ишонар сўзимга қай битта одам?

Ҳайратим жонимни ўртар – найлайин,
Жисми вайронимни ўртар – найлайин!

Наҳотки мен ёрим васлига етдим,
Пари пайкарларнинг аслига етдим!

Наҳот ортиқ армон дилдор қучоғи,
Наҳот бағрим ўртар ҳажрининг доғи?!

Оламни фарқ қилиб кўзин ёшига,
Бундай кунни солма ҳеч ким бошига».

CLXI

Фақру фано водийсининг сўзи

«Бошланар сўнг фақру фано водийси,
Ўзгача ҳикмату маъно водийси.

Бу водийда барча хомуш бўлади,
Гунгу кару ҳатто беҳуш бўлади.

Тўфон гирдобиди теран бу уммон,
Минглаб оламни фарқ айлар бегумон.

Самога туташса тўлқинлар авжи,
Пайдо қилар минглаб нақшлар мавжи.

Бу нақшлар бўлар дам-бадам ғойиб,
Ўзга нақшлар пайдо бўлар ғаройиб.

Яхши боқсанг: мавжда асло йўқ вужуд,
Уммондан ўзгаси бўлади нобуд.

Ҳақ вужуди мисли уммон бепоён,
Мавжлар эса жаҳон ҳам аҳли жаҳон.

Донишмандлар бежиз бермас эътибор,
Ўн саккиз минг олам ичра неки бор,

Сигмаса ҳам гарчи таърифси сўзга,
Фақат шакл, шакли кўринар кўзга.

Ер узра ҳам минглаб шакллар ажиб,
Қай бири товланар ранг-баранг нажиб.

Тасаввур қил: кону чексиз уммонни,
Дашту биёбону боғу бўстонни.

Тўрғаю булбулни қилғудек ҳалок,
Минглаб лола, минглаб гуллар – бари пок.

Турфа иқлимлару турфа булоқлар,
Турфа мамлакатлар, дарёю тоғлар.

Уларни қуршаган оташу ҳаво,
Улар боши узра сарбаланд маво.

Ҳайрону лол қилар тўққиз фалак бор,
Собиту сайёра, хайли малак бор.

Ҳурлар саноғи бор, лекин сони йўқ,
Сону саноғининг ҳеч поёни йўқ.

Олис юлдузлар ҳам ҳатто йўқ исми,
Заминга ўхшайди ғаройиб жисми.

Тўртта унсур, етти кўк, олти томон –
Коинотнинг тамал тоши бегумон.

Барчасидан азиз инсон шубҳасиз,
Қошида ақл ҳам ҳайрон шубҳасиз.

Хоҳи оддий одам, хоҳи девона,
Асилзода бўлса ҳамки ягона,

Бағоят қудратли султон ҳам ҳатто,
Бағоят забардаст хоқон ҳам ҳатто.

Олиму файласуф улуг арбоблар,
Қасдма-қасд эллару дўсту аҳбоблар,

Валилар ҳам минглаб ғамга мубтало,
Ҳатто пайғамбарлар барчадан аъло,

Яратган денгизин мавжидир бари,
Беқиёс қудратин авжидир бари.

Ҳеч бири безавол соқий бўлолмас,
Ҳеч бири оламда боқий бўлолмас.

Гарчи ёмон, гарчи яхшидир улар,
Денгиз мавжларининг нақшидир улар.

Баногоҳ тинса гар денгиз сарбасар,
Бу мавжлардан сира ҳам қолмас асар.

Кимда бўлса агар заррача ақл,
Яхши аён унга шубҳасиз нақл:

Олам ичра ҳатто ашёлар сара,
Барчаси омонат шакл, манзара.

Яратгандан ўзга барчаси фоний,
Оллоҳ боқий, барча оламлар оний.

Олам ичра ёлғиз Ўзи барқарор,
Ўзидай илоҳий сўзи барқарор.

Минг йил умр кўрса ҳамки қай банда,
Мангу яшай олмас ҳеч бир чаманда.

Агар боқий бўлай десанг бахтиёр,
Фонийликни қилгин сен ҳам ихтиёр.

Ҳикоят

«Шайх Омулий¹²⁴ гарчи қассобдир насли,
Замон пешволарин шубҳасиз асли.

Ихлос билан тарки жаҳон айлаган,
Фано водийсини макон айлаган.

Хонақоҳда бир кун хотиржам эди,
Барча муридлари жамулжам эди.

Кириб келар ногоҳ қай бир девона,
Девонаки, ақлу ҳуши бегона.

Кирган ҳамон бўлар дағдаға нақли:
«Менга қулоқ тутинг хонақоҳ аҳли.

Барча сўзларимни яхши анлангиз,
Сув тўла обдаста ҳозир айлангиз.

Ювингандан кейин зўр роҳат қилиб,
Хотиржам ҳам бўлай таҳорат қилиб».

Шайх Омулий Тангри билан пайваста,
Деди: «Дарҳол беринг унга обдаста!»

Битта дарвеш боқмай ўнгу сўлига,
Обдаста тутқазар телба қўлига.

Телба обдастани синдирар бироқ,
Яна бир обдаста бер дер яхшироқ.

¹²⁴ Абул Аббос Қассоб Омулий – машҳур шайхлардан, исми Аҳмад бин Муҳаммад бин Абдулкарим, 921 йилда вафот этган.

Яна бир идишни тутдилар алҳол,
Уни ҳам синдирар девона дарҳол.

Шунда ҳам шайх айтар бўлмасдан ҳайрон:
«Барча истакларин бажаринг равон».

Барча идишларга тош урар телба,
Барча идишларни синдирар телба.

Телбага дедилар: «Эй сен, муттаҳам,
Қолмади бус-бутун идиш битта ҳам.

Хизматингни қилиб гарчи толмаймиз,
Таҳоратинг учун сув тутолмаймиз».

Телба айтар: «Ортга қайтинглар дарҳол,
Шайхингизга бориб айтинглар дарҳол.

Келсин барча ашқол-дашқоли билан,
Таҳорат қиларман соқоли билан».

Абул Аббос буни эшитган ҳамон,
Ошиқар дафъатан девона томон.

Ўйлайди: «Бу қандай антиқа бир ҳол,
Бир қассоб ўғлига ҳам битса соқол.

Неча йиллар тоза тутиб тарагай,
Ниҳоят шундай бир ишга ярагай.

Бир дарвеш кўрсатса ажиб илтифот,
Ўзини қутқарса бир ҳасратдан бот».

Оппоқ соқолини тутамлайди шайх,
Девонага пешвоз одимлайди шайх.

Девонаки, гофил бир банда гоят,
Бандалар ичра ҳам шарманда гоят.

Лекин шайх ҳиммати уни лол қилар,
Адил қоматини эгиб дол қилар.

Шайхнинг пойи узра фидо бўлар у,
Эс-хушидан буткул жудо бўлар у.

Шайх Омулий солиб бир бора назар,
Унинг ўзлигидан қолдирмас асар.

Гофилни дафъатан мулла қилар шайх,
Сариқ мисни тоза тилла қилар шайх.

Ўзлигидан тамом воз кечмай киши,
Насиб этмас асло боқийлик иши.

Сен ҳам шундай фано тила, эй Фоний,
Токи насиб этсин иқбол раббоний.

CLXIII

*Комил фанога эришмоқ ҳақида
Хожа Баҳовуддин Нақшбанд сўзлари*

Хожа Баҳовуддин мўътабар сиймо,
Илоҳий сирлардан бохабар сиймо.

Олам ичра мисли хоқон бўлди у,
Йўқлик мулкида ҳам султон бўлди у.

Кўчаларда кезар экан беқиёс,
Ўзини неларга қилмасди қиёс.

Нимагаки кўзи тушгани ҳамон,
Аъло билар эди ўзидан чандон.

Бир куни дуч келар унга дайди ит,
Қўтир ит, жуда ҳам иркитдан-иркит.

Итга қиёс қилар экан ўзини,
Кўзида ёш билан айтар сўзини:

«Деманг зинҳор қўтир бу итни бало,
Садоқат бобида мендан ҳам аъло.

Эгасига қилар ҳамиша вафо,
Менинг қилар ишим ҳамиша жафо».

Хожа фиғон тортар мисоли хаста,
Кўппак ўтиб кетар олдидан аста.

Итнинг изларига соларкан назар,
Ёқа тутиб дейди яна: «Алҳазар!

Такбир айтсам ҳамки гарчи эрта-кеч,
Итнинг изига ҳам арзимасман ҳеч.

Ахир бу из вафо аҳлидан нишон,
Вафосиз йўқ, эвоҳ, мен каби нодон!»

Мўмин аҳли каби ахтарган савоб,
Итнинг изин қилар Нақшбанд тавоб.

Авлиёлар фақир билар ўзини,
Ҳақирдан ҳам ҳақир билар ўзини.

Унутар ўзлигин, ҳатто номини,
Беармон сипқорар фано жомини.

Ғоят суйган насли бўлар Тангрининг,
Талпингани васли бўлар Тангрининг.

Фано аҳли билан бўлиб пайваста,
Мангу бахту иқбол топар ораста.

CLXIV

Парвоналар тўдаси ҳақиқий шам шарҳида

Парвоналар бари бир кун жам бўлар,
Улар фикри-зикри фақат шам бўлар.

Дедилар: «Биз умид билан чопармиз,
Шамнинг сир-асрорин сўзсиз топармиз.

Сўнгра барчасини изҳор қилгаймиз,
Барча синоатин биз ҳам билгаймиз».

Шундай дея учар қай бир парвона,
Шамни англаш учун бўлар равона.

Бир даврада кўрди – шам порлар эди,
Шуъла сочиб гўё боз чорлар эди.

Шитоб парвоналар олдига қайтар,
Шамни кўрганини шавқ билан айтар.

Айтар қилганини шам сеҳри асир,
Лекин ўзгаларга қилмас ҳеч таъсир.

У айтмаган гаплар гарчи қолмади,
Эшитганлар ҳеч бир фойда олмади.

Токи у бефойда оғоз айлади,
Яна бир парвона парвоз айлади.

Етиб борди шитоб шам ҳузурига,
Диққат билан боқди унинг нурига.

Барча кўрганларин қилса ҳам баён,
Ҳеч кимга ҳеч бир сир бўлмади аён.

Яна бир парвона шайланар шитоб,
Шамнинг боши узра айланар шитоб.

Ундан ҳам ҳеч мурод ҳосил бўлмади,
Парвоналар сирга восил бўлмади.

Ниҳоят барчаси кетиб боради,
Шамнинг боши узра етиб боради.

Шамнинг шуълаларин суйдилар алҳол,
Шамнинг шуъласида куйдилар алҳол.

Куйиб мақсадига етдилар улар,
Дунёдан беармон кетдилар улар.

Шамнинг сеҳрин куймай билолмас киши,
Кул бўлгач, шарҳини қилолмас киши.

Парвоналар шамда куяр сарбасар,
Ҳеч биридан ҳатто қолмайди асар.

Шамнинг шуъласидан олиб андоза,
Оловга айланар барчаси тоза.

Мақсад барчасига то бўлди аён,
Ҳожати йўқ сира қилишни баён.

Дема мақсад ичра завол топдилар,
То абад безавол камол топдилар.

Ўз бағрига олар илоҳий даргоҳ,
Беҳуда бу бобда ҳар қандай изоҳ.

Кимки бу ҳолатга боқса шу жойда,
Шубҳасиз топади у икки фойда.

Аввало, шод бўлмас куймасдан буткул,
Мақсад насиб этмас токи бўлмас кул.

То фано ўтида ёнмас вужуди,
То куйиб кул бўлмас унинг бор-буди,

Дунёдан то абад кета олмайди,
Яратган васлига ет олмайди.

Ниҳоят бамисли у ҳам барқ бўлар,
Аланга оғуши ичра ғарқ бўлар.

Куйиб кул бўлганлар сўзлай олмайди,
Улардан ҳаттоки кул ҳам қолмайди.

Куймай буни фикр қилмайди ҳеч ким,
Куйганлар тақдирин билмайди ҳеч ким.

Эй Фоний, фано деб лоф урмоқни қўй,
Висол десанг фано ўти ичра куй.

Шам узра чарх уриб парвона каби,
Шуъла ичра ёнгин девона каби.

Ўт ичра қолмаса жисму жонинг ҳеч,
Қолмаса ҳаттоки бир нишонинг ҳеч,

Эзгу мақсадингга етарсан сен ҳам,
Билмаса билмасин бор аҳли олам.

CLXV

*Шайх Суфён Саврий¹²⁵нинг фанодан
сўнгра бақога эришмоқ ҳақида айтган сўзи*

Шайх Саврийнинг қабри нур билан тўлсин,
Мангу жойи жаннат боғлари бўлсин.

Маърифат бобида сўзларкан хушҳол,
Шогирдлардан бири беради савол:

«Тангри васлин кимки истаса холис,
Йўл босиш керакми олисдан-олис?»

Саврий айтар: «Олис масофат бўлар,
Қадамда минг дарду минг офат бўлар.

Оташу нур аро нақд етти денгиз,
Ҳар биттаси само мисоли чексиз.

Бирор денгиз ичра тушганинг ҳамон,
Баҳайбат бир наҳанг бўлар намоён.

Наинки ҳар банда тушар домига,
Икки оламини ҳам ютар комига.

Истиғно денгизи ичра сузар у,
Жон риштасин шафқат қилмай узар у».

¹²⁵ Ш а й х С у ф ё н С а в р и й – машҳур шайхлардан,
исми Абу Абдулло бинни Саид, 783 йилда вафот этган.

*Қушларнинг фано водийси сўнгида бақо
мулкидан нишон топганлари*

Ниҳоят тинади бу машъум хитоб,
Яқунига етар саволу жавоб.

Бу сўзлардан қушлар ҳоли танг бўлар,
Деганлари яна минг аттанг бўлар.

Бу иш мушкуллигин фаҳм этдилар,
Саросима ичра ваҳм этдилар.

Кўзларин ёшида суздилар бари,
Жонларидан умид уздилар бари.

Танг аҳволда қолиб фарёд солишар,
Доду фарёд солиб ғоят толишар.

Бу балодан токи воқиф бўлдилар,
Ваҳимага тушиб кўпи ўлдилар.

Ваҳимадан ўлгач қанча толганлар,
Лолу ҳайрон йўлга тушар қолганлар.

Минглаб балоларга келсалар ҳам дуч,
Йиллаб парвоз қилар улар топиб куч.

Кўнгил мулки обод бўлгунча учар,
Ўзлигидан озод бўлгунча учар.

Йўлига ғов бўлар юз битта боло,
Таъриф қила олмас шоир ҳам аъло.

Сени ҳам чорласа ногоҳ олис йўл,
Сафар машаққати бўлса мўлдан-мўл,

Бу қушларнинг ҳолин билган бўлардинг,
Яққол тасаввур ҳам қилган бўлардинг.

Сафар қилиб барча қушлар зор бўлар,
Минг бир заҳмат билан ҳатто хор бўлар.

Дучор минг балога жони ва жисми,
Манзилга етади фақат оз қисми.

Олис йўлнинг жуда ҳам кўп офати,
Бениҳоят дарду ранжу шиддати.

Қушларнинг қанчаси бўлдилар ҳалок,
Йитдилар анчаси бағри бўлиб чок.

Шафқат қилмай эсар ажал шамоли,
Қушлар жонин кесар ажал шамоли.

Қадам сайин бисёр минг битта офат,
Қушлар кўрар жуда катта талофат.

Гарчи оғир сафар ичра бағри қон,
Минглаб қушлар бўлиб сарсон-саргардон,

Фақат ўттизта қуш манзилга етар,
Уларнинг ҳам бутун дармони кетар.

Битта қаноти ҳам қолмайди бутун,
Парча-парча гўё тараша ўтин.

Уларнинг наинки ҳеч дармони йўқ,
Танларида гўё асло жони йўқ.

Ниҳоят бир макон йўқ ҳеч қиёси,
Ортиқ минг самодан кенг миқёси.

Истиғно жаласи – бешафқат ёғин,
Самовот гумбурлаб ярқирар чақин.

Наинки титратар жумла жаҳонни,
Минг пора қилгудай ҳатто осмонни.

Ҳовуч хокдай етти фалак ҳам аъло,
Жаннат дарахтин ҳам қадри йўқ асло.

Қушлар ўз ҳолига лол-ҳайрон бўлар,
Лол-ҳайрон хаёли паришон бўлар.

Бу маконда юзлаб мунаввар қуёш,
Бамисоли сира ҳам қадри йўқ тош.

Гўёки бор-буди бўлгандай барбод,
Барчаси ўртаниб солар дод-фарёд:

«Бизлар ўттизта қуш режа тузиб хом,
Неча йиллар парвоз қилиб субҳу шом,

Бағримиз минг заҳмат билан тилдик ҳам,
Минг бир заҳмат билан етиб келдик ҳам.

Наҳот офтоб каби порлаган жой бу,
Бизларни бетиним чорлаган жой бу?!

Бу ерда на сонун салмоғимиз бор!»
Барчаси дод солар бўлиб хору зор.

Уларнинг кўнглида ортар дарду ғам,
Тубсиз доми ичра тортар дарду ғам.

Сарсону саргардон неча овора,
Дардига тополмас бирон-бир чора.

Учай деса сира ҳам қуввати йўқ,
Бир жойда тургани ҳам тоқати йўқ.

Пайдо бўлар ногоҳ ғоят ажиб қуш,
Давлат қуши каби ғоят нажиб қуш.

Кўзи тушар ночор хаста қушларга,
Ҳасратлари даста-даста қушларга.

Масхаралаб савол берар атайин:
«Бу қандайин тўда ахир бетайин?»

Наҳот бошингиздан аримас кулфат,
Наҳот кулфат билан бўлдингиз улфат?»

Дарбадар сингари саргардон бари,
Сарсону саргардон, бағри қон бари.

Насибаси фақат ҳақорат бўлган,
Ҳақоратдан боши ҳам, ғарот бўлган,

Қушлар жавоб берар: «Бўлдик хору зор,
Хору зору ожиз ҳам безътибор.

Минг машаққат тортик шаҳаншоҳ истаб,
Азоб тортидик олий бир даргоҳ истаб.

Гарчи саноғи йўқ кўп лашкар эдик,
Раҳнамо султонсиз бироқ панд едик.

Минг бир заҳмат билан олис йўл юрдик,
Йўл юрсак ҳам жуда мўлдан-мўл юрдик.

Бизлар билан гарчи тинмай чопдилар,
Минглаб сафардошлар завола топдилар.

Бошимиздан тамом учиб ақлу ҳуш,
Омон етиб келдик фақат ўттиз қуш.

Истагимиз Симурғ бизга шоҳ бўлсин,
Пушти паноҳ бўлсин, хайрихоҳ бўлсин.

Дардимизга ўзи гар бўлса дармон,
Хизматин қилардик биз ҳам беармон».

Элчи дейди ўзин босолмай сира:
«Кўзларингиз жуда тортибди хира.

Бемаъни хаёлга асир бўлибсиз,
Ақлингиз йўқотиб басир бўлибсиз.

Шоҳни қай тил билан қиларсиз зикр,
Кўнглингизга қайдан келди бу фикр.

Манманлик гирдоби сизни қилган фарқ,
Бир ҳовуч тупроқдан қилмайсиз ҳеч фарқ.

Юксак самоларни бўйламанг асло,
Бизлар бормиз дея, деб ўйламанг асло.

Ахир на сон ва на саноғингиз бор,
На сиқим хас каби салмоғингиз бор.

Кўнглингиз банд қилган бемаъни хаёл,
Барча ниятингиз пуч, амримаҳол.

Икки олам ичра йўқ бундай макон,
Хира тортар юз минг қуёш бегумон.

Ҳатто минглаб филлар забардаст нарра,
Фарқ қилмас чорасиз чивиндан зарра.

Сизнинг борлигингиз билинмас асло,
Ҳатто тасаввур ҳам қилинмас асло.

Сафсата сотмасдан ортга қайтинглар,
Дардингизни бошқа жойда айтинглар».

Бу гаплардан қушлар бари тош қотар,
Тошдай қотиб ақлу ҳушин йўқотар.

Дарду ҳасратлари яна беадад,
Доду фарёд солиб ёлворар мадад:

«Эвоҳ, қанча азоб-уқубат тортдик,
Зиммамизга заҳмат залворин ордик.

Шаҳаншоҳ бўлса гар азимдан-азим,
Бўлолмаймиз унга ҳатто мулозим.

Барча умидимиз сароб бўлди, бас,
Бизнинг паймонамиз ногоҳ тўлди, бас!»

Қушларнинг барчасин бағри қон бўлар,
Бағри қон, юраги ҳам вайрон бўлар:

«Борми бизлар каби ҳеч маҳзун гуруҳ,
Умиди пуч бўлган бағри хун гуруҳ!»

CLXVII

*Қушларнинг фанога эришишдан умидсизликка
тушиб турганларида, Худхуднинг тўғри йўл кўр-
сатгани туфайли уларда қувват ҳосил бўлгани*

Худхуд айтар: «Эй сиз, бечора қушлар,
Бор-будидан жудо овора қушлар.

Умид узманг асло шохдан муҳтарам,
Шаҳаншоҳларга хос ҳиммату қарам.

Армон бўлса агар васли басавлат,
Унинг ишқи билан ўлмоқ ҳам давлат.

Бизга насиб этди бетимсол иқбол,
Олий даргоҳига етишдик ҳалол.

Бу бахту иқбол ҳам энг олий мақом,
Майли йўлида жон берсак батамом».

Қушлар иккиланиб дедилар яна:
«Эй Худхуд, сўзимиз демагин таъна.

Сени раҳнамо деб азиз билдик биз,
Барча балоларга сабр қилдик биз.

Ҳар битта сўзингни фармон деб билдик,
Барча дардимизга дармон деб билдик.

Аммо висол чоғи юзланди фиरोқ,
Сен берган ваъдадан ахир бу йироқ».

Худхуд айтар: «Асло ғам-алам еманг,
Ожиз бандаларнинг сўзларин деманг.

Ахир бизлар қатъий азм қилганмиз,
Азоб тортиш учун жазм қилганмиз.

Олий мақсадимиз шоҳашоҳ эди,
Шаҳаншоҳ макони шу даргоҳ эди.

Кўзланган мақсадга етдик бу замон,
Мақсаддан олисмиз деб қилманг гумон.

Чинакам ошиқнинг бағри кенг бўлар,
Наздида висолу ҳижрон тенг бўлар.

Ошиқ ёрга ўзин содиқ қул билар,
Ҳар битта истагин ҳам маъқул билар.

Насиб этмаса гар шошаншоҳ васли,
Кифоя қилмасми ёди ҳам асли?

Ёрнинг ёди билан кимки берар жон,
Безавол саодат топар бегумон».

CLXVIII

Ҳикоят

«Дашт аро Мажнунни кўрди бир киши,
Ўзи билан ўзи сўзлашмоқ иши.

Сўради: «Ким сенинг суҳбатдошинг, айт»,
Деди: «Лайли менинг ҳамроҳим ҳар пайт».

Деди: «Лайли йўқ-ку ёнингда сенинг!»
Деди: «Эй ғофил, у жонимда менинг!»

Ҳар дардимга дармон фикри Лайлининг,
Ҳамиша ҳамрозим зикри Лайлининг!»

Қай ошиқ филмондай ораста бўлар,
Ёрнинг ёди билан пайваста бўлар.

Мажнундай сизга ҳам хос бўлса вафо,
Шод бўлинг ёрингиз қилса ҳам жафо».

CLXIX

*Қушларнинг фанога эришиб, бақо васлига
етгани*

Дашту дарёлардан ошиб ўтдилар,
Мақсадига толиб қушлар етдилар.

Улар парвоз қилар кун бўйи тинмай,
Минг балодан ошар тун бўйи тинмай,

Ва лекин дафъатан қай бир саҳарда,
Уларнинг қошида юксалар парда.

Васлин кўрмаса ҳам дилрабо раво,
Умидвор висолдан қушлар бенаво.

Қай бир қушлар четга тортар ўзини,
Худҳуд яна айтар қатъий сўзини.

Қушлар қалбига ҳам қанот бахш этар,
Қатъиятни қалблар ичра нақш этар.

Худҳуд ваъзи дардга дармон бўлар боз,
Қушларнинг мушқули осон бўлар боз.

Ихлос билан содиқ бўлмаса асли,
Ошиққа ҳеч насиб этмас ёр васли.

Буюклик қошида қушлар хор бўлар,
Худҳуд барчасига мададкор бўлар.

Раҳнамо сўзлари билан фарзона,
Барча қушлар бўлар яна мардона.

Ўз бағрига олар иккинчи фано¹²⁶,
Ёр васлига бўлар қушлар ошино.

Ҳиммат ели эсар нажот тоғидан,
Нажот тоғи неки висол боғидан.

Неча бир пардалар кичик ва кабир,
Ниҳоят олинар бари бирма-бир.

Зулмат билан зиё - парда ҳар тараф,
Жамики пардалар бўлар бартараф.

Висол боғи ичра очилар гуллар,
Муаттар бўйидан яйрар кўнгуллар.

Ёр васлидан масрур яйрайди қушлар,
Висол боғи ичра сайрайди қушлар.

Гулшан ичра ҳар гул кўзгу мисоли,
Гулларда акс этар қушлар тимсоли.

Бокиралик ва нур бисёрдан-бисёр,
Бисёр ашёлар ҳам ниҳону ошкор.

Назар солган каби омма кўзгуга,
Кўзгу каби тиниқ покиза сувга.

¹²⁶ Иккинчи фано – энг олий даражадаги фонийлик. Тасаввуф таълимотига кўра, бу босқичда сўфий руҳан ёр (Худо) васлига эришган бўлади.

Замину само ҳам унда акс этар,
Наинки акс этар, ҳатто рақс этар.

Ўттизта қуш тортиб минг дарду алам,
Ҳар қадамда ортиб минг дарду алам,

Симурғ хаёлига ошно бўдилар,
Олий висолига ташна бўдилар.

Қай томонга тикса улар кўзини,
Симурғ тимсолида кўрар ўзини.

Улар бағри бутун ўттиз қуш бўлар,
Симурғга айланиб¹²⁷ диллар ҳуш бўлар.

Айлангани каби гавҳарга садаф,
Аён бўлар ногоҳ сирли «манъ араф»¹²⁸.

Эй кўнгил, бу дoston ҳур қушлар тили,
Рамзлардан огоҳ сарҳушлар тили.

Гарчи англаш бўлса ҳамки муаммо,
Астойдил қасд қилсанг англарсан аммо.

Заҳмату машаққат омил бўлади,
Заҳмат билан инсон комил бўлади.

Заҳмат билан мудом камол топгайсан,
Барча ҳавас қилар аъмол топгайсан.

Ёмон феъл-атворин қилиб бартараф,
Одам аҳли топар безавол шараф.

¹²⁷ Бу ўринда «Симурғ» сўзи ёрдамида сўз ўйини қилинган. «Симурғ форс-тожикчада «ўттизта қуш» деган маънони ҳам билдиради.

¹²⁸ 205-бетдаги сноскага қаранг.

Фиръавн¹²⁹ дай агар бўлмаса золим,
Мусо пайғамбардай бўлар зўр олим.

Абу Жаҳл каби бўлмаса бахил,
Эзгу номи бўлар эл ичра нақл.

Шуҳрат топар у ҳам Ҳабибуллоҳ¹³⁰ дек,
Бор сирлардан огоҳ султонун шохдек.

Насиб этар унга ваҳдат меърожи,
Азиз-авлиёлар бўлар гултожи.

Висол нури билан ёришар кўзи,
Тангри билан бўлар пайваста ўзи.

Парвардигор мисли бепоён уммон,
Уммоннинг мавжлари ўйнар бегумон.

Хоҳи мавжли бўлсин, хоҳи мавжсиз,
Сув билан аслида денгиз ҳар денгиз.

Уммонларнинг бағри тўлмайди сувсиз,
Мавжу тўлқин пайдо бўлмайди сувсиз.

Фикру зикринг жамлаб теран ўйласанг,
Сирлар уммонини теран бўйласанг,

Бандам дея сени сийласа Оллоҳ,
Огоҳ бўлиб иқрор бўларсан ногоҳ:

¹²⁹ Фиръавнлик – золимлик, зўравонлик, такаббурлик. Фиръавн Шарқ адабиётида ёмонлик ва зўравонлик тимсоли ҳисобланган. Унга яхшилик ва покизалик тимсоли бўлган Мусо образи қарама-қарши қўйилган.

¹³⁰ Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо с.а.в.нинг сифатларидан бири, «Оллоҳнинг сеvimли дўсти» демақдир.

Ўзингдан энг олий мақсад бебаҳо,
Сенсиз асло мавжуд эмас ҳеч вақо.

Барча сир-асрорни англари сар-басар,
Яратган тимсоли сенсан мухтасар.

Теран англаб юксак қадрингни такрор,
Ўзингдан ахтаргин не бўлса даркор.

Жаннатнинг булбулдай бир бийронисан,
Шараф бўстонининг покдомонисан.

Симурғ висолига ташна бор қушлар,
Заҳмат билан бўлиб хору зор қушлар,

Ниҳоят Симурғнинг васлига етар,
Барча мақсадларнинг аслига етар.

Сенда ҳам бор шундай зўр имконият,
Асл инсон бўлсанг, ёр бўлар ният.

Ҳовлиқиб тилингга эрк берсанг агар,
Ўз бошингни ўзинг ейсан муқаррар.

Бу сиру асрордан огоҳ мард инсон,
Ошкор қилмас уни билгин ҳеч қачон.

Сафсатабоз сукут қадрин билмайди,
Сўз билан маънони ҳеч фарқ қилмайди.

Фаройиб маънолар бўлдию аён,
Қушлар тили билан айладим баён.

Буни ўқиганлар шошилмай зинҳор,
Теран маъносига берсин эътибор.

Қуш тилин билганлар фаҳм қилгайлар,
Фаҳм қилгач, ғоят ваҳм қилгайлар.

Зийрак инсон охир билар барини,
Теран тафаккур ҳам қилар барини.

Мушкул сўзларнинг энг ёмони бу сўз,
Забонсиз кишилар забони бу сўз.

Англаган инсон ҳеч ошкор этмасин,
Токи боши узра бало етмасин.

Нораво сўзлаган бўлсам, ё Оллоҳ,
Гуноҳкор бандангга ўзинг бўл паноҳ.

Ўзим билганимча сўзламадим ҳеч,
Аттор ҳикоятин айтдим эрта-кеч.

Бошимга дафъатан ёғдирма бало,
Кимга шогирдлигим унутма асло.

Ғафлат босиб балки қилдим мен хато,
Аттор дostonлари лекин беҳато.

Чалғитган бўлса гоҳ илҳомнинг майли,
Буларнинг барчаси Аттор туфайли.

Аттор каби жўшиб сўзладим сўзинг,
Айбим бўлса агар кечиргин ўзинг.

CLXX

Ўз мулоҳазаси қусури узрига тамсил

Эс-ҳушидан жудо мажнун бор эди,
Бир пари васлига интизор эди.

Севган ёри жумла жаҳон офати,
Жумла жаҳон ичра ҳар жон офати.

Унга тенг келолмас ҳуру фаришта,
Ҳуру фариштадан минг бор саришта.

Ҳусну латофати тилларда дoston,
Турфа шаҳарлару элларда дoston.

Жамоли гар гўё гўзал ҳур эди,
Ажиб феъли билан у машҳур эди.

Билимдон отину олим эди у,
Бир йўла бешафқат золим эди у.

Мажнундай ошиғи бағри бўлиб хун,
Севган ёрини ёд этарди қай кун.

Юзини гул дерди, қоматини сарв,
Сувратин товусу хиромин тазарв¹³¹.

Шаббода мисоли елар париваш,
Оҳиста ёнига келар париваш.

Барча сўзларини эшитар пинҳон,
Ошиғига хитоб қилар ногаҳон:

«Таърифинг наинки ёқмас, эй беор,
Сенинг сўзларингдан ор қиларман, ор.

Қоматимни сарв деб айтдинг сен калом,
Қаддим каби қила олмас сарв хиром.

Юзимни гул дея элга қилдинг фош,
Қайси гулда бордир мендай кўзу қош?

¹³¹ Тазарв – тустовуқ, қирғовул.

Сувратимни товус дединг, эй беҳуш,
Қай бир товус олган элдан ақлу ҳуш?

Хиромимни дединг тазарвдай аъло,
Қай бир тазарв солган бошларга боло?!»

Пари хитоб қилар ғазаби тошиб,
Жавоб бера олмас девона шошиб.

Ниҳоят дер: «Шошиб шармандаман мен,
Лекин сенга ошиқ бир бандаман мен!»

Ғазаб билан айтар пари мастона:
«Жонингни оларман дарҳол, девона!»

Девона бош эгиб ёлворар такрор:
«Эй, париваш каби гўзал гулрухсор!

Менинг сўзларимда фақат меҳр бор,
Садоқату севги деган сеҳр бор.

Киноядан холи ҳар бир каломим,
Бағоят беғубор таъбир каломим.

Ҳаддимдан ошибман ичгандай шароб,
Марҳамат қилмасанг аҳволим хароб.

Нодонлик деб ҳисоб қилгин ҳар сўзим,
Ғофил жоҳиллик деб билгин ҳар сўзим.

Мушкул муаммони ечгайсан ўзинг,
Бир қошиқ қонимдан кечгайсан ўзинг».

Телба кўзин юммас ҳеч нуқсонидан,
Париваш лутф қилиб кечар қонидан.

CLXXI

Ҳикоят

Эътиқод аҳлига аъло муаллим,
Абдулло Ансорий беради таълим:

«Кимки қўлга олиб янгроқ созини,
Қўшиқ айтса қўйиб бор овозини.

Ва лекин бу қўшиқ-куйидан мурод,
Тангри зикри бўлса, эй пок эътиқод,

Сира ор қилмагин бу холис ишдан,
Яхшироқ гафлатда Қуръон ўқишдан».

Аъло куй-қўшиқ ҳам беминнат тортиқ,
Гофил тоатидан юз бора ортиқ.

CLXXII

*Ўз камчиликларини афв этишни ёлвориб
сўрамоқ ва гуноҳларидан ўтишни илтимос
этмоқ*

Ё Раб, барчамизни ўзинг бор қилдинг,
Саховат аҳлин ҳам бахтиёр қилдинг.

Лутфу эҳсонингга йўқ поёну ҳад,
Мурувват-инъоминг ғоят беадад.

Таърифинг куйласам ҳамки беармон,
Кечирим сўрайман минг бор бегумон.

Ҳатто алломалар бокира ўйи,
Сени васф қилса ҳам гар умр бўйи,

Авлиё бўлса ҳам азимдан-азим,
Ўз ожизлигин тан олиши лозим.

Мендай ошуфтаҳол девона Фоний,
Фикру зикринг билан мастона Фоний,

Яхши-ёмон байтим кечиргин ўзинг,
Барча гуноҳларим ўчиргин ўзинг.

Неки ёзмай фикрим ўзингда бўлди,
Ўзингдай афсунгар сўзингда бўлди.

Васфинг куйлар росту ёлғон ҳар байтим,
Васфинг куйлар яхши-ёмон ҳар байтим.

Қай гизли сирларинг аён айладим,
Қушлар тили билан баён айладим.

Сенга ёлвораман чалажон қушдай,
Ишқинг сеҳри билан сармаст, сархушдай.

Ранг-баранг оламнинг турфа тарҳи бор,
Турфа хил қушларнинг турфа нарҳи бор.

Булбул навосидан хаста соғ бўлар,
Қарға қағилиши дилда доғ бўлар.

Барча қушнинг дилкаш навоси бўлмас,
Қай бирин хонишин давоси бўлмас.

Уларнинг сайраши бир хил бўлмайди,
Қай қушнинг куйидан кўнгил тўлмайди.

Сўзлай олса ҳамки тўти ва майна,
Мантиғи ўзгача ошкор-алайна.

Уларнинг нақлида тафовут бўлар,
Бири маъбуд бўлса, бири бут бўлар.

Бирида ширк, бири иймонли оқин,
Бири кофир, бири оқил аҳли дин.

Куфр ва дин билан Фоний иши йўқ,
Сени қўладим мен, мудом кўнглим тўқ.

Хато бўлса кечир Фоний назмида,
Мен ҳам масрур бўлай фано базмида.

Фано жоми билан ўзинг маст қилгин,
Мангулик қасрида ҳам сарбаст қилгин.

CLXXIII

*Шайхнинг васфи ва ўзининг унга
пайравлик қилгани тавсифи*

Фонийе, яна бир дoston тарҳ қилдинг,
Қушларнинг тилини гўзал шарҳ қилдинг.

Пайғамбарлар ичра сийлаган Оллоҳ,
Сулаймон қушларнинг тилидан огоҳ.

Вазири Осаф ҳам таълимин олди,
Қушлар тилин англари зот бўлиб қолди.

Ўзгаларга бироқ насиб этмади,
Қуш тилини ҳеч ким англаб етмади.

Орадан минг йиллар карвони ўтди,
Қанча шоҳу султон даврони ўтди.

Ниҳоят булбулдай бир қуш туғилди,
Ўзи ҳам куйидан сархуш туғилди.

Қуш неки, у фано Қофин анқоси,
Қуш тилин билар бор зотлар доноси.

Қошида таъзимда минг бир авлиё,
Йўлчи юлдуз каби мунаввар зиё.

Ҳақиқат сирларин котиби ҳам у,
Эътиқод аҳлининг хотиби ҳам у.

Адолат жарчиси, атвори гўзал,
Маърифат бозорин Аттори гўзал.

Бу гулшан саҳнида бўлдию пайдо,
Қушлар ҳам куйига бўлдилар шайдо.

Қушлар тилин теран тафаккур қилар,
Сулаймон, Осафдан ҳам ортиқ билар.

Улар билсалар ҳам қушлар тилини,
Овлай олмадилар элнинг дилини.

Аттор тилин Тангри бийрон айлади,
Элни дoston¹³² билан ҳайрон айлади.

Қушлар тилини у тарҳ қилди аъло,
Илоҳий сирларин шарҳ қилди аъло.

Аввалу охирнинг сирларин очди,
Ҳотамдай жавоҳир, гавҳарлар сочди.

¹³² Фаридиддин Аттор қаламига мансуб «Мантиқ ут-тайр» дostonи назарда тутилади.

Унинг лутфи билан бадавлат барча,
Илм нури билан басавлат барча.

Баҳраманд бўлдилар адолар ҳатто,
Наинки адолар, гадолар ҳатто.

Оламга нур сочиб хуршид мисоли,
Ҳаттоки жар солди Жамшид мисоли.

Сипқорди ташналаб бор аҳли олам,
Таъзимда қошида бор аҳли қалам.

Қушлар тили билан сўзлади калом,
Бийрон тўти каби элни қилди ром.

Форсий забон улус фаҳм этдилар,
Барча сир-асрорин англаб етдилар.

Ва лекин забардаст бўлса ҳам бели,
Баҳра ололмади туркийлар эли.

Форс тилин туркийлар қайдан ҳам билар,
Билмагани қандай тафаккур қилар?

Эзгуликка ташна гар улар дили,
Ва лекин бегона қушларнинг тили.

Аттор дўконини макон қилдим мен,
Туркийлар учун хос дўкон қилдим мен.

Тўтидай шакару болини олдим,
Бебаҳо гавҳари олини олдим.

Қушлар тили билан не қилса хитоб,
Жавоб бердим бийрон тўтидай шитоб.

Руҳи юрагимга қанот бахш этди,
Қалбим ичра қушлар тилин нақш этди.

Қунт билан ўргатди қушлар тилини,
Ҳаттоки кашф қилдим қушлар дилини.

Камина бу бобда то топдим камол,
Туркий тилда дoston ёздим баркамол.

Гўёки мастона қушдай сайрадим,
Туркона қўшиқлар куйлаб яйрадим.

Қуш дема, бир булбул минг достони бор,
Ҳар бир достонида минг афғони бор.

Гўзал дostonлари гул шавқи билан,
Нола-афғонлари гул завқи билан.

Булбулман асли мен минг фиғон қилган,
Ҳар битта фиғонин минг дoston қилган.

Бу боғда беармон нидо айладим,
Минг битта жоним ҳам фидо айладим.

Булбуллар ҳам ҳайрон қошимда менинг,
Парвона ҳам бўлар бошимда менинг.

Атторнинг руҳидан олдим мен мадад,
Булбулдай куйларим ғоят беадад.

Диққат билан назар солса ҳар киши,
Кўз олдига келар қақнуснинг иши.

*Ўзини шайх руҳи мададидан унга ўхшатма
қилганлигига Қақнус тамсили*

Қақнус деган жуда ҳам ғаройиб қуш,
Ҳиндистон бағрида яшармиш сархуш.

Бургут каби унинг ҳам зоти аъло,
Рангин камалакдай қаноти аъло.

Зуваласи ихлос билан эшилган,
Тумшуғи ҳам неча жойдан тешилган.

Қақнус ихлос билан куйлаган палла,
Турфа хил наволар янграр баралла.

Бағоят антиқа унинг хониши,
Ақлини йўқотар тинглаган киши.

Ёлғиз ўзи яшар олам ичра кенг,
Ҳеч бир қуш бўлолмас қақнус билан тенг.

Қалиндан ҳам қалин ўрмони унинг,
Бир дарахт бошида макони унинг.

Фисоғурс¹³³ сайр қилиб ҳар сирдан огоҳ,
Унинг куйлашини эшитар ногоҳ.

Турфа наволарни тинглаб бу даҳо,
Кашф қилар мусиқа илмин бебаҳо.

¹³³ Фисоғурс – қадимги юнон файласуфи ва математики Пифагор (эрамиздан олдинги 571– 479). Ривоятларга кўра, куй ва мусиқа асбобларини у ихтиро қилган эмиш.

Қақнус умр бўйи узундан-узун,
Ўтин йиғар эмиш фузундан-фузун.

Йиққан ўтинлари тоғдай бўлармиш,
Лекин ўзи учун боғдай бўлармиш.

Умрининг сўнгида толар экан у,
Ўтин узра чиқиб олар экан у.

Бор овозин қўйиб мисли муаззин,
Қақнус куйлар эмиш ҳазиндан-ҳазин.

Барча қушлар парвоз қилиб бошида,
Йиртқичлар бош эгар эмиш қошида.

Асир қилиб қақнус сирли баёти,
Қўпларининг тугар эмиш ҳаёти.

Минг битта дардига ахтариб даво,
Ниҳоят куйлармиш оташин наво.

Ўт тушармиш тоғдай баланд хирмонга,
Хирмон атрофида катта ўрмонга.

Яшин тушган каби хасу хашакка,
Аланга ўрлармиш юксак фалакка.

Музаффар лашкарнинг туғидай ғолиб,
Қақнус ҳам ёнармиш аланга олиб.

Ўтин ёниб пайдо бўлар кул тепа,
Жуда ҳам ғаройиб лекин бул тепа.

Бамисоли тоғлар алвон лоласи,
Бағрида бўлармиш қақнус боласи.

Кул ичидан чиқар эмиш довланиб,
Ранг-баранг камалак каби товланиб.

Унинг ҳам ҳаёти ўрмонда кечар,
Отасидан мерос маконда кечар.

У ҳам ўтин йиғар бўлиб парвона,
У ҳам куйлар ғоят дилкаш тарона.

У ҳам отасидай кун кўрар пухта,
Гулхан ичра қўяр умрига нуқта.

Фаридиддин Аттор аввалги қушдай,
Умр бўйи куйлаб ўтди сархушдай.

Беармон куйлади бу бағри бутун,
Жамики қушларни айлади мафтун.

Афсунгар куйидан ўлдилар бари,
Куйиб тўда кул ҳам бўлдилар бари.

Кул ичидан чиқар бир қуш боласи,
Самандар мисоли қушлар аълоси.

Аввалги қуш каби кечар ҳаёти,
Аввалги қуш каби дилкаш баёти.

Бу ҳам умр бўйи ўтин жам этар,
Бунинг ҳам ҳаёти сўнгига етар.

У ҳам бор қушларни бошига тўплар,
Ҳатто йиртқичларни қошига тўплар.

Илҳом билан минг бир ақида куйлар,
Яратган сирлари ҳақида куйлар.

Ўт ичида ёнар бир булбул бўлар,
Ўзгалар ҳам ёниб буткул кул бўлар.

Демам Аттор – ота, мен бир ўғилман,
Аттор шаҳаншоҳу мен ғариб қулман.

Аввало порлади Аттор мисли барқ,
Бор оламни қилди оташ ичра ғарқ.

Бу ўт ичра ҳеч ким ёнмади мендай,
Бор оламдан ҳеч ким тонмади мендай.

Нени қилган бўлса дунёда отам,
Ўша ишни қилдим беҳато мен ҳам.

Ўртаниб куйладим қушлар нақлини,
Ўртадим ҳаттоки олам аҳлини.

Бу фано ёлқини ғоят бебаҳо,
Бахш айлагай барча куйганга баҳо.

CLXXV

Талаб йўли борасида муножот

Барча толиб, ўзинг матлуб, ё Худо,
Ишқ аҳлига ўзинг маҳбуб, ё Худо!

Икки олам ичра барча маҳлиё,
Сендан ўзгага ҳеч ким боқмас қиё.

Сендан ўзга пари, малак ҳам аъло,
Арзимади назар солишга асло.

Жаннату кавсару тўби билан ҳур,
Бахш айламас сенсиз кўнгилга сурур.

Ўзингга кўнглиму жоним толиб эт,
Дард билан ишқингга шавқим ғолиб эт.

Ҳам талаб завқини восил қил менга,
Ҳам тилаб топмоқни ҳосил қил менга.

Ўзингдан ўзгани бегона қилгин,
Зикринг билан қалбим мастона қилгин.

CLXXVI

Тамсил

Каъбага отланди бир толиб мурид,
Кўрди Бистом ичра уни Боязид.

Улуғ шайхга ихлос билан бериб қўл,
Каъба сари яна дадил олди йўл.

Каъба зиёрати бўлгач муяссар,
Бистом сари қайтди яна сарбасар.

Салом бериб шайхнинг дилин чоғлади,
Холис хизмат учун белин боғлади.

Боязид сўрайди: «Қанча йўл босдинг,
Ҳаттоки жуда ҳам мўлдан-мўл босдинг.

Каъбани зиёрат қилдинг ниҳоят,
Айт бизга, неларни билдинг ниҳоят?»

Солик айтар: «Каъба гар олий эди,
Лекин эгасидан у холи эди».

Бистомий дейди ҳар сирдан бохабар:
«Эй, талаб шартидан ғофил бехабар!

Уй соҳиби йўлда ҳамроҳинг эди,
Сафар ичра пушти паноҳинг эди.

Каъбага сен билан елган ҳам ўзи,
Қайта омон олиб келган ҳам ўзи.

То ҳануз ношудсан фаросатда сен,
Телбадай санқийсан аросатда сен».

Ё Раб, Фонийни ҳеч қилмагин ғофил,
Эътиқод бобида комил қил, комил.

Бу йўлда ким бўлса мен билан ҳамроҳ,
Ҳамроҳимдан ўзинг огоҳ қил, огоҳ!

CLXXVII

Ишқ йўли ҳақида муножот

Ишқинг билан қалбим равшан айладинг,
Ҳижрон даштини ҳам гулшан айладинг.

Ишқинг билан ой ва қуёш ҳам порлар,
Туну кун нур сочиб қошига чорлар.

Ишқинг барқи солар бор жонларга ўт,
Шуъласи ободу вайронларга ўт.

Оташ юлдузлардан олган андоза,
Сирри ишқинг асил гавҳардай тоза.

Бу нурли юлдуздан жоним олсин нур,
Бахш айласин гавҳар кўнглимга сурур.

Ишқинг майи билан кўнглим маст қилгин,
Ҳатто майпарастдан ҳам сармаст қилгин.

Ақлу ҳушдан жудо беҳуш қил, ё Раб,
Васлинг майи билан сархуш қил, ё Раб!

CLXXVIII

Ҳикоят

Қайсни севги дарди забун айлади,
Эс-ҳушидан жудо Мажнун айлади.

Лайлининг шунчалар ошиғи бўлди,
Севган ёрин гўё маъшуғи бўлди.

Ишқ риштаси билан бойланди тамом,
Ҳатто Лайлига ҳам айланди тамом.

Сўраса гар бирон кимса отини,
«Лайли!» дерди оти ҳамда зотини.

«Яхши-ёмон гарчи ҳар нарсa демас,
Бунга бирон исбот ҳеч керак эмас.

Жонимга пайваста Лайлидай раъно»,
Бундай ошиқликка юз минг тасанно!

Муҳаббат сеҳрига ошиқ эт мени,
Ишқ ваҳдати ичра маъшуқ эт мени.

Муҳаббат менинг ҳам қисматим бўлсин,
Мажнундай шайдолик исматим бўлсин.

Ишқ аро Фонийни нобуд айлагил,
Сўнгра ишқинг билан мавжуд айлагил.

CLXXIX

Маърифат йўли борасида муножот

Эй, инсонни кони маърифат қилган,
Кўнглини жаҳони маърифат қилган.

Маърифат улашиб қисм-бақисм,
Ориф дея бердинг уларга исм.

Маърифат аҳлини хилма-хил қилдинг,
Хилма-хил бўлса ҳам гар аҳил қилдинг.

Ҳар ким парвоз қилар камолига мос,
Ҳар ким савоб топар аъмолига мос.

Маърифат водийси каттадан-катта,
Беҳисоб маърифат аҳли албатта.

Маърифат даштида йўллар мўлдан-мўл,
Васлингга етказар лекин ҳар бир йўл.

Овора Фонийни ҳам ҳақ йўлга сол,
Токи насиб этсин унга ҳам висол.

CLXXX

Тамсил

Шоҳ ёнидан ўтиб борар бир огоҳ,
Ногоҳ таклиф қилар уни шаҳаншоҳ:

«Мен билан ҳамнафас бўлгин бир нафас,
Тайёр қилай нени ҳам қилсанг ҳавас».

Зоҳид айтар: «Тангри ягона ёрим,
Унинг фармонида бор ихтиёрим.

Беш кунлик бу дунё билан ишим йўқ,
Яратгандан бўлак яқин кишим йўқ.

Ундан ўзга сўзни демасман асло,
Ҳимматингга муҳтож эмасман асло».

Ё Раб, ғоят аъло инсоний сифат,
Менга ҳам ёр бўлсин олий маърифат.

Жаҳолат, зулмдан озод қил ўзинг,
Орифдай кўнглимни обод қил ўзинг.

CLXXXI

Истиғно йўли адосида муножот

Самодай бепоён даргоҳинг сенинг,
Зуҳал¹³⁴ дан ҳам юксак баргоҳинг сенинг.

¹³⁴ Зуҳал – Сатурн сайёраси. Ўрта аср космологиясида у энг баланд сайёра ҳисобланган.

Юлдузлар ҳам сўнар бирма-бир бир кун,
Фақат сенга завола бегона дуркун.

Хоҳласанг оламни обод қиларсан,
Хоҳласанг дафъатан барбод қиларсан.

Оллоҳ-Оллоҳ, нодир, нодирсан ғоят,
Ҳаттоки ҳар ишга қодирсан ғоят.

Олий даргоҳингда юксак диловар,
Чумоли билан нар арслон баробар.

Ким ҳам мени арслон дегай дунёда,
Чумоли ҳам мандан минг бор зиёда.

Ё Раб, юрагимни тилмагин мени,
Ҳеч кимсага муҳтож қилмагин мени.

CLXXXII

Тамсил

Халил¹³⁵ ни отгани зўр гулхан томон,
Золим Намруд тайёр қилар палахмон.

Ўтин хирмонига ёқилди олов,
Аланга юксалар мисоли ялов.

Муҳаббат бобида далили Оллоҳ,
Оловга отилар Халили Оллоҳ.

Фармон билан етиб келар Жабраил,
Ҳиммат билан хитоб қилар: «Эй Халил!

¹³⁵ Матнда: Халилуллоҳ – Оллоҳнинг дўсти, Иброҳим пайгамбарнинг лақаби.

Сўлагин сен менга бор эҳтиёжинг,
Қандай лутфу эҳсон тилар мизожинг?

Барча тилакларинг раво қиларман,
Барча дардларингга даво қиларман».

Халил дер: «Ёнишим афзал деб билган,
Яратган эгамнинг билгани-билган.

Манглайга битилган қисматим қиммат,
Менга керак эмас ҳеч қандай ҳиммат».

Фонийни ҳам бошла иймон йўлига,
Муҳтож қилма бирон банда қўлига.

CLXXXIII

Ҳайрат йўли адосида муножот

Ё, Раб, сенга ақл лол-ҳайрон бўлар,
Ҳайрат водийсида саргардон бўлар.

Сендан ўзга барча ҳам ҳайрон сенга,
Ҳайратобод ичра саргардон сенга.

Наинки ром қилар отинг бор сенинг,
Барчани лол қилар зотинг бор сенинг.

Сенинг даргоҳингда нозик ҳар ришта,
Тафаккур пойига кишан сарришта.

Аллома аҳли ҳам қошингда забун,
Уларнинг ҳайрати ҳар лаҳза фузун.

Ҳайрат ичра тутгин қўлимдан ўзинг,
Зинҳор адаштирма йўлимдан ўзинг.

Ҳайрат ичра қилма саргардон мени,
Васлинг билан қилгин шодумон мени.

CLXXXIV

Тамсил

Шайдо йигит севги басири эди,
Бағритош бир гўзал асири эди.

Фиғон тортса ҳамки Мажнун мисоли,
Насиб этмас эди ёрнинг висоли.

Ҳаловатин олиб ҳижрони ёрнинг,
Бағрини ўртарди армони ёрнинг.

Ёр йўлига кўзин тикиб зор бўлар,
Жонидан безору ҳам бемор бўлар.

Дарду алам билан кўнглин бузар у,
Севганидан буткул умид узар у.

Нола қилар: «Бағрим қилмай садпора,
Паривашим келса эди бир бора.

Пойи узра уриб бошимни такрор,
Муҳаббатим қилар эдим мен ошкор».

Халойиқ минг ҳиммат билан чопдилар,
Бағритош париваш кўнглин топдилар.

Келтирдилар ошиқ йигит қошига,
Наинки қошига, ҳатто бошига.

Пари пайкар гўё ҳиммат қилади,
Аслида ошиқнинг бағрин тилади.

Деди: «Менга айтар қандай сўзинг бор?»
Ошиқ ундан кўзин узмайди зинҳор.

Ҳайронлиги унинг тилин лол қилар,
Лолу ҳайрон қилиб ҳам беҳол қилар.

Ақду ҳушдан жудо бўлар дафъатан,
Гўё паймонаси тўлар дафъатан.

Кўзин очганида кетганди ёри,
Баногоҳ бошига етганди ёри.

Ҳайрат ичра шўрлик ошиқ бағри қон,
Бир сўз айта олмай таслим қилар жон.

CLXXXV

Тавҳид йўли адосида муножот

Бокира танҳолик шиоринг, ё Раб,
Ваҳдат аҳли мудом хушторинг, ё Раб!

Хилват бўлди қай бир азизлар жойи,
Ўзинг бўлдинг улар офтобу ойи.

Ўзлигидан кечган мўмин аҳлини,
Азиз қилдинг улар ҳар бир нақлини.

Кимга насиб этдинг тавҳид асрорин,
Покиза айладинг номусу орин.

Кимки тавҳид билан ораста бўлди,
Ўзинг билан, не бахт, пайваста бўлди.

Мен ҳам ўзлигимдан бегона бўлай,
Офтобдай васлингга парвона бўлай.

Менда қолдирмагин менликдан нишон,
Сен билан пайваста бўлай беармон.

CLXXXVI

Тамсил

Ярим тунда Султон Маҳмуд¹³⁶ мўътабар,
Аёз¹³⁷нинг холидан олсам дер хабар.

Гўё ухлаганга солиб ўзини,
Аёз юмиб олар икки кўзини.

Аёз ухлар эди гўё тош қотиб,
Шайдо султон боқар ақлин йўқотиб.

Муҳаббат ўтига топай деб чора,
Ёрига тикилар ошиқ бечора.

Гўзал ҳусни дардин афзун айлади,
Султонни яна ҳам мажнун айлади.

Аёзнинг пойига бошини қўйиб,
Оёқларин ўпар тўйиб ва тўйиб.

Ошиқ тавоб қилиб гўё толмасди,
Маъшук оёқларин тортиб олмасди.

Унинг уйғоқлигин билиб қолар шоҳ,
Таъна тошларини ёғдирар ногоҳ.

¹³⁶ Султон Маҳмуд – ғазнавийлар сулоласининг машҳур ҳукмдорларидан Султон Маҳмуд Ғазнавий (998–1030).

¹³⁷ Аёз – Султон Маҳмуд Ғазнавийнинг хос маҳрами ва қули Абу Нажм (1057 йилда вафот этган).

Менинг ошиқлигим яхши биларсан,
Не учун яна ҳам бағрим тиларсан?

Нечун атай юмиб олиб кўзингни,
Мендан дариг тутдинг ширин сўзингни?»

Аёз дер: «Ранжиманг, эй соҳибназар,
Менда қолмаганди менликдан асар.

Бағоят антиқа тус олиб ҳолим,
Оғиз очгани йўқ эди мажолим.

Ақлимни йўқотиб мастона эдим,
Сиз билан басма-бас парвона эдим».

Кимларни ром қилса ваҳдатнинг сеҳри,
Султон ва Аёздай жўш урар меҳри.

Бир тану жон бўлар улар сарбасар,
«Менлик» ва «сенлик»дан қолмас ҳеч асар.

CLXXXVII

Фақру фано йўли адосида муножот

Фано аҳли етган васлингга, ё Раб,
Наинки васлингга, аслингга, ё Раб!

Кимки абадият толиби бўлар,
Фоний бўлиб бу йўл голиби бўлар.

Кимки ўзлигини токи йўқ қилмас,
Фонийлик сеҳрини ҳеч қачон билмас.

Улар топа олмас васлинг комини,
Сипқора олмаслар бақо жомини.

Ё Раб, фонийликдай бахт бер Фонийга,
Боқийлик боғидан тахт бер Фонийга.

Омонат оламда нобуд айлагил,
Мангулик мулкида мавжуд айлагил.

Токи ўзлигимдан кечай батамом,
Сенинг висолингга етай, вассалом.

CLXXXVIII

Тамсил

Кўзига ёш олиб баркамол бир зот,
Тангрига ёлвориб қилар муножот:

«Илоҳо, барҳаёт зотсан ягона,
Сен учун то абад завол бегона.

Эй, қодир Раббано, аълодан-аъло,
Вужудимдан нишон қолдирма асло.

Сенинг васлинг бўлсин фикрим ҳам менинг,
Фикрим не, ҳаттоки зикрим ҳам менинг».

Омонат танимни истаган инсон,
Боқий вужудингдан топгай бегумон.

Менлигу сенликдан қолмасин асар,
Сен ўзинг қолгайсан ёлғиз сарбасар.

Барҳам топгач «сенлик» ва «менлик» алҳол,
Насиб этгай менга ҳам олий висол.

*Бу китобни назмга солишда ўз
муносабатини билдириш*

Бир пайтлар мактабда олганман таълим,
Меҳр билан таълим берган муаллим.

Қўлимиздан сира тушмасди китоб,
Хужрада болалар қилардик хитоб.

Қуръон оятларин кимлар эринмай,
Қироат қиларди сира ҳам тинмай.

Саводи чиқсин деб бизларни равон,
Устоз шеър ўқитар эди бегумон.

Гоҳида ўқисак «Гулистон»ни биз,
Қўлга олар эдик гоҳ «Бўстон»¹³⁸ни биз.

«Мантиқ ут-тайр»га ошна эдим мен,
Ошна деманг, ҳатто ташна эдим мен.

Навқирон қалбимга қанот эди у,
Ҳаттоки ҳаётбахш нажот эди у.

Қанча ўқисам ҳам тўймас эдим рост,
Қўлимдан сира ҳам қўймас эдим рост.

Ёд олдим қушларнинг ҳикоятларин,
Турфа хил ривоят, киноятларин.

Ҳар байтин неча бор зикр қилардим,
Теран маъноларин фикр қилардим.

¹³⁸ «Гулистон» ва «Бўстон» – Шайх Саъдийнинг машҳур асарлари номлари.

Завқу шавқи хушҳол этарди мени,
Шарҳи ҳам ҳатто лол этарди мени.

Достон сеҳри мени тортарди мудом,
Эътиқод-ихлосим ортарди мудом.

Ҳамиша масканим хилват бўларди,
Бу асар мен билан улфат бўларди.

Достонга боғланиб қолдим мен ҳалол,
Одамлар суҳбати келарди малол.

«Мантиқ ут-тайр»га парвона бўлдим,
Унинг ишқи билан девона бўлдим.

Дедимки: «Бас, узлат эшигин очай,
Бемаъни оммадан олисга қочай».

Болалар билиб бу сирни баногоҳ,
Отаю онамни қилдилар огоҳ.

Улар деди: «Аттор достони буюк,
Ёш бола учун бу жуда оғир юк.

Телба бўлиб қолар қолса ҳам тирик,
Даволай олмас сўнг табиб ҳам йирик».

Китобни қўлимдан олиб қўйдилар,
Қўлим етмас жойга солиб қўйдилар.

Менга ман этдилар зикр қилишни,
«Мантиқ ут-тайр»ни фикр қилишни.

Уларнинг нияти холис ҳам эди,
Ҳар қандай ғараздан олис ҳам эди.

Ва лекин бу дoston жонимдай ширин,
Ёддан такрор қилар эдим яширин.

Ундан ўзга сўзга майлим оз эди,
Қушлар тили билан дил ҳамроз эди.

Туркий тилда битиб мен шеър дoston,
Туркийларни қилдим бир тану бир жон.

Тўрт девон¹³⁹у бешта дoston¹⁴⁰ яратдим,
Олам аҳлин ҳайрон қилиб қаратдим.

Ижодим ким ҳисоб қилса қай бир пайт,
Не ажаб, ҳаттоки бўлса юз минг байт.

Ижодим қилса ҳам олам аҳлин лол,
Сира тинчлик бермас эди бир хаёл, –

Парвардигор ўзи қўллаб сарбасар,
Таржима тарзида ёзсам бир асар.

Лекин иккиланиб мисли нотавон,
Қалам тута олмас эдим ҳеч равон.

Умр ўтар эди шамолдай шитоб,
Наҳот ёзилмасдан қолар бу китоб?

Наҳот армон билан ўтар бўлсам мен,
Бағримда доғ билан кетар бўлсам мен?

Ниҳоят белимни қаттиқ боғладим,
Дoston ёзиш учун ўзим чоғладим.

¹³⁹ «Ҳазойин ул-маоний» девонлари кўзда тутилган.

¹⁴⁰ Бешта дoston – «Хамса» дostonларига ишора қилинган.

Ёшим олтмиш сари қўйганда қадам,
Яхши ният билан йўндим мен қалам.

Атторнинг руҳидан сўрадим мадад,
Ҳиммат билан мадад берди беадад.

Устоз руҳи мудом мададкор бўлди,
Кечаю кундуз у содиқ ёр бўлди.

Унутиб нелигин ҳаловат-ором,
Қирқ-эллик байт ёзар эдим ҳар оқшом.

Сира ҳам бой бермай қулай ҳар пайтни,
Илҳом билан битар эдим ҳар байтни.

Аттор руҳидан куч олиб бахтиёр
Оз фурсатда қилдим дostonни тайёр.

Бу дostonнинг сиру асрори бисёр,
Маънолари пинҳон шиори бисёр.

Ва лекин шайх руҳи қилдию имдод,
Муродига етди мендай номурод.

Ғаввос маҳкам тутиб илҳом барини,
Макон қилса мазкур денгиз қаърини,

Топа олмай асло дуру жавоҳир,
Хас-хашак тўпласа денгиздан соҳир,

Уларни қуритиб қилсаю ўтин,
Қулбаси исигаёй босмасдан тутун.

Денгиз ичра дурлар ахтариб толдим,
Аксари хас-хашак жамғариб олдим.

Гавҳарлар мен учун гар армон бўлди,
Шу ҳам юрагимга зўр дармон бўлди.

Аттор ўз конидан дурлар сочди мўл,
Мунаввар офтобдай нурлар сочди мўл.

Ва лекин булар бир ҳавасдир менга,
Эҳсонин васф қилсам шу басдир менга.

Кимки достонимни ўқиб шод бўлса,
Қай аъло байтлари ҳатто ёд бўлса,

Аттор ҳиммати деб эътироф этгай,
Эзгу ниятига беармон етгай.

Авалло устознинг руҳин шод этинг,
Мени ҳам у билан бирга ёд этинг.

СХС

Тамсил

Кўнгли тоза толиб бағрин поралаб,
Кетиб борар эди шаҳар оралаб.

Девор йиқилганди бир кўча аро,
Аҳоли тўпланиб қилар можаро.

Шаҳар ичра ўтган кўча албатта,
Шу йўлдан қатнарни кичик ва катта.

Улар дер: «Бойлигин сочар қай бир зот,
Кўчани тозалаб очар қай бир зот?»

Бир муддат омманинг йўли тўснади,
Йўлнинг ҳам ўнги, ҳам сўли тўснади.

Элнинг кўнгли ичра изтироб ғолиб,
Ногоҳ етиб келар умидвор толиб.

Бу ҳолатни кўриб фарқ бўлар терга,
Фарёд солганича йиқилар ерга.

Буни кўриб кимлар ҳайрон бўлади,
Кимларнинг юраги вайрон бўлади.

Сабабин сўрашди бечора зотлар,
Ҳаёт дашти ичра овора зотлар.

У айтар: «Ҳеч таниш кишим йўқ менинг,
Сизлар билан асло ишим йўқ менинг.

Лекин шу кўчадан ўтганда ҳар бор,
Менинг эътиборим тортарди девор.

Оғиб борар эди шу кўча томон,
Йиқилиб тушибди у айна замон.

Девор ўзи мойил томонга тушган,
Ташвиши яхшию ёмонга тушган.

Камина тушкун бир аҳволда эдим,
Ҳатто жуда ёмон бир ҳолда эдим.

Девор бу рамзни айлагач ошкор,
Камина ҳам бўлдим ғоят умидвор.

Парвидигор ўзи қўлласин мени,
Эзгу мақсадимга йўлласин мени.

Менга фақру фано ягона мурод,
Мақсадга етказиб ўзи қилсин шод.

Ҳамиша Яратган эгам бўлиб ёр,
Шу йўлга тушайин мен беихтиёр».

СХСИ

*Бу китобда тахаллус
ўзгартиришнинг узрини айтиш*

Шеъриятга кўнгил қўйганман азал,
Болалик пайтимдан ёзарман ғазал.

Туркий тилда ашъор битар эдим мен,
Ашъорим қўш қўллаб тутар эдим мен.

Кимнинг бирон ишга имкони бўлар,
Ҳар ишда бирон-бир нишони бўлар.

Кимда тамға, кимда муҳр бўлади,
Кимлиги шу асно зуҳур бўлади.

Бутун элга манзур аъло ҳар нақди,
Тахаллуси билан шеърият аҳли.

Тахаллуси билан топар шон-шараф,
Ҳатто донғи кетар унинг ҳар тараф.

Бирин Саъдий, бирин Низомий дерлар,
Бирин Хисрав деса, бу Жомий дерлар.

Туркий тилда ёзиб шеъру дostonни,
Лолу ҳайрон қилдим аҳли жаҳонни.

Навоий – тахаллус, нишоним бўлди,
Сарбаланд шуҳратим ва шоним бўлди.

Тангрим қилди барча ниятим раво,
Тортиқ қилдим асло тенги йўқ наво.

Устозларим руҳи бўлиб мададкор,
Форсий тилда ҳам кўп битдим шеър-ашъор.

Ўзим ҳам ёд олиб тўйдим уларга,
Фоний тахаллусин қўйдим уларга.

То «Лисон ут-тайр» оғоз айладим,
Турфа қушлар билан парвоз айладим.

Юксалдим самога мисли ҳавойй,
Жуда мос тушарди унга «Навоий».

Зотан, бу қушларнинг гўзал бўстони,
Дилкаш афғонию ҳазин дostonи.

Битилди ҳам туркий тилда бу дoston,
«Навоий» мос тушар эди бегумон.

Фоний тахаллусин танладим нечун,
Баён айлай сирин мен сизлар учун.

Наинки бир дoston айтиш эди бу,
Тангрининг қошига қайтиш эди бу.

Фоний бўлмай насиб этмагай васли,
Шу боис Фонийни танладим асли.

Ниҳоят Атторнинг билгани-билган,
Қушлар қисмати ривоят қилган.

Улар етти водий бағридан ўтар,
Фано водийсига ниҳоят етар.

Икки сабабни ҳам яхшига йўйдим,
Достонимга Фоний тахаллус қўйдим.

Беш кунлик бу дунё оний аслида,
Олам ичра барча фоний аслида.

Сабабин сўраб ким қилса гар хитоб,
Унинг саволига шудир ҳақ жавоб.

Дориломон замон то бўлмас ҳамдам,
Бундай ишни қила олмас ҳеч одам.

Одил бўлмаса гар элга бош султон,
Барқарор бўлмас ҳеч фаровон замон.

СХСП

*Ислом подшосининг дуоци ва кечирим
сўраш адоси*

Замона Дороси қиммати баланд,
Халқни хурсанд қилар ҳиммати баланд.

Абдулғозий Султон Ҳусайн бу шоҳ,
Шарқу Фарб ичра ҳам тенгсиз шоҳаншоҳ.

Таъриф қилолмасман дадиллигини,
Лутфу марҳамати, одиллигини.

Минглаб шоирлар ҳам булбулдай бийрон,
Шаънига битса ҳам гар минглаб достон,

Гарчи битмаган ҳеч таърифи қолмас,
Васфани куйлаб ҳеч тугата олмас.

Мен ҳам васфин куйлаб дуо қилайин,
Қушлар тили билан адо қилайин.

Даврон боғи ичра озод қуш бўлсин,
Бахту иқбол билан, шод, сархуш бўлсин.

Салтанат саҳнида сайр қилиб шоён,
Саодат боғида қургай ошиён.

Беқиёс толе ва иззату давлат,
Бошида соябон бўлсин басавлат.

Одил бўстонида юз минг туман қуш,
Давру даврон сурсин ҳамиша сархуш.

Ҳамиша музаффар фармони унинг,
Замон аҳли бўлсин дармони унинг.

Ёвлари ҳам таъзим қилиб қошида,
Пушти паноҳ бўлсин элнинг бошида.

СХСПІІІ

*Бу назм тарихини айтиш ва тавба қилиб,
кечирим сўраш*

Мен ки хилват ичра йўндим хомани,
Ёзиб тугатдим бу дилкаш номани.

Пайғамбар¹⁴¹ Маккадан кетгандан буён,
Мадина шаҳрига етгандан буён¹⁴²,

Роса тўққиз юзу тўрт йил¹⁴³ ўтганда,
Достон тайёр бўлди нурли чаманда.

Шу йилда ёзишга киришдим, не бахт,
Ҳатто тугатишга эришдим, не бахт.

¹⁴¹ Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в. кўзда тутилган.

¹⁴² Яъни, Пайғамбаримизнинг Маккадан Мадинага кўчиши – ҳижрати назарда тутилади, шундан исломда янги йил ҳисоби бошланади.

¹⁴³ Ҳижрий 904 йил, мелодий 1498–99 йилларга тўғри келади.

Бир-икки ой қаттиқ ишладим шоён,
Юқорида қилдим шарҳини баён.

Кечалар ҳамма ёқ осуда палла,
Ғайрат қилиб ишлар эдим баралла.

Имкон қадар ёздим дostonни пухта,
Ниҳоят қўярман охирги нуқта.

Ё Раб, лутфинг билан дoston яратдим,
Шеърят боғида бўстон яратдим.

Элнинг кўзига ҳам маҳбуб айлагил,
Каттаю кичикка марғуб айлагил.

Мураккаб бўлса ҳам гарчи бу дoston,
Қушлар тилин улус англасин осон.

Кимки ҳосил қилса ундан муддао,
Лутф этиб Фонийни ҳам қилгай дуо.

Унинг ҳам дуосин қилгин мустажоб,
Ўртамизда асло қолмасин ҳижоб.

Бандалар иши ҳеч бўлмас бехато,
Мен ҳам қилган бўлсам бирон-бир хато,

Ё Раб, лутфинг билан ўзинг афв қилгин,
Барча гуноҳларим ўзинг маҳв қилгин.

Ножўя сўз айтган бўлсам баногоҳ,
Тавбамни қабул қил ўзинг, ё Оллоҳ!

Адабий-бадiiй нашр

АЛИШЕР НАВОИЙ

«ЛИСОН УТ-ТАЙР» ТАВДИЛИ

Муҳаррир
Салоҳиддин АБДУЛҲАЙРОВ

Бадiiй муҳаррир
Нигора УМАРҚУЛОВА

Мусаҳҳиҳ
Умаржон ҚОДИРОВ

Компьютерда саҳифаловчи
Дилдора ЖЎРАБЕКОВА

Техник муҳаррир
Умидбек ЯХШИМОВ

Лицензия рақами: АІ № 252, 2014 йил 02.10 да берилган.

Босишга 20.06.2019 йилда рухсат этилди.

Бичими 84x108 1\32.

Босма табағи 17,0. Шартли босма табағи 28,56.

Гарнитура «Bookman Old Style». Офсет қоғоз.

Адади 10000 (I завод 3000) нусха. Буюртма № 169.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» МЧЖда чоп этилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими: (78) 147-00-14; (78) 129-09-72.

Маркетинг бўлими: (98) 128-78-43; (93) 397-10-87;

факс: (71) 273-00-14;

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

ISBN 978-9943-20-604-5

www.book.u2

9 789943 206045

ЯНГИ
МАДРИДА